

MATERIALELE

Conferinței științifico-practice naționale
cu participare internațională

DREPTURILE OMULUI ȘI JUSTIȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

10 decembrie 2022

Chișinău, Republica Moldova

CZU 342(478):341.231.14(082)

D 82

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

"Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene", conferință științifico-practică națională cu participare internațională (2022; Chișinău).

Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională "Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene", 10 decembrie 2022, Chișinău / coordonatorul ediției: Gheorghe Avornic; colegiul științific: Avornic Gheorghe (președinte) [et al.]; comitetul științific: Kuciuk Valeriu (președinte) [et al.]. – Chișinău: USPEE, 2023 (CEP USM). – 266 p.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Antetit.: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere". (Rep. Moldova) [et al.]. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – În red. aut.

ISBN 978-9975-3509-0-7 (PDF).

342(478):341.231.14(082)

D 82

ISBN 978-9975-3509-0-7 (PDF)

MATERIALELE

**Conferinței științifico-practice naționale
cu participare internațională**

**DREPTURILE OMULUI ȘI JUSTIȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE**

10 decembrie 2022

Chișinău, Republica Moldova

Chișinău, 2023

ORGANIZATORI:

Asociația Obștească „Institutul Justiției Constituționale” (Republica Moldova)
Uniunea Juriștilor din Moldova
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere” (Republica Moldova)
Universitatea Americană din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (Republica Moldova)
Universitatea „Apollonia” (România)
Universitatea Economico-umanitară Internațională „Academicianul Stepan Demianciuk” (Ucraina)
Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată (Republica Moldova)

Coordonatorul ediției – Gheorghe AVORNIC,

*doctor habilitat în drept, profesor universitar, Președintele Uniunii Juriștilor din Moldova
Rector al Universității de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”*

Redactor-șef – Victoria TROFIMOV, doctor, conferențiar universitar

Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

**Ediția este realizată și a văzut lumina tiparului grație
Universității de Studii Politice și Economice Europene “Constantin Stere”**

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC

Avornic Gheorghe, doctor habilitat în drept, profesor universitar – *președinte*
Pușcaș Victor, doctor în drept, conferențiar universitar – *vice-președinte*
Kuciuk Valeriu, doctor în drept – *secretar științific*
Costachi Gheorghe, doctor habilitat în drept, profesor universitar, academician – *membru*
Popa Dumitru, doctor în drept, profesor universitar (România) – *membru*
Railean Petru, doctor în drept – *membru*
Bujor Valeriu, doctor în drept, profesor universitar – *membru*
Juc Victor, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar – *membru*
Zaporojan Veaceslav, doctor în drept, conferențiar universitar – *membru*
Borovic Andrei, doctor în drept, profesor universitar (Ucraina) – *membru*

COMITETUL DE ORGANIZARE

Kuciuk Valeriu, doctor în drept – *președinte*
Iacob Irina, doctor în drept, conferențiar universitar – *secretar*
Pavlovschi Stanislav – *membru*
Bîrgău Mihail – doctor în drept, profesor universitar – *membru*
Pulbere Dumitru – *membru*
Buga Larisa, doctor în drept, conferențiar universitar – *membru*
Coptileț Valentina, doctor în drept, conferențiar universitar – *membru*
Gîrbu Olga, magistru în drept – *secretar tehnic*

*Textele comunicărilor la conferință sunt redactate în redacția autorilor.
Responsabilitatea pentru conținutul textelor aparține, în exclusivitate, autorilor*

CUPRINS

<p><i>Victor PUȘCAȘ, Valeriu KUCIUK</i> Drepturile omului și justiția prin prisma reformelor efectuate în Republica Moldova</p>	8	<p><i>Victor GUȚULEAC</i> Legalitatea activității polițienești și a organelor de forță în procesul realizării de către cetățeni a dreptului constituțional privind libertatea întrunirilor</p>	77
<p><i>Victor JUC</i> Nihilismul juridic – o problemă reală a statului de drept contemporan</p>	20	<p><i>Iurie CERNEAN</i> Reglementarea și respectarea dreptului persoanei vătămate de către autorități: incertitudini și controverse</p>	88
<p><i>Stanislav PAVLOVȘCHI</i> Reforma justiției: de la vorbe la fapte</p>	27	<p><i>Mihail SORBALĂ, Irina VASILAȘCU</i> Garantarea drepturilor persoanelor condamnate la detențiune pe viață: cadru normativ și realități obiective</p>	94
<p><i>Petru RAILEAN</i> Rolul puterii judecătorești în sistemul constituțional al separării și colaborării puterilor în stat</p>	37	<p><i>Djulieta VASILOI</i> Apărarea drepturilor victimelor infracțiunilor</p>	99
<p><i>Mihai GAFTON</i> Dreptul la rezistență în contextul sistemului democratic național</p>	43	<p><i>Doina-Cezara GALAN, Victor CUCU</i> Analiza dreptului la viață privată prin prisma art. 8 alin. (1) al CEDO</p>	107
<p><i>Valeriu KUCIUK, Victor PUȘCAȘ</i> Garanțiile constituționale ale drepturilor și libertăților omului</p>	46	<p><i>Arina ANTOCI, Stanislav COVALȘCHI</i> Cadru normativ internațional și național în domeniul dreptului copiilor la momentul statornicirii Republicii Moldova contemporane</p>	113
<p><i>Gheorghe COSTACHI</i> Răspunderea judecătorului – garanție a respectării și apărării drepturilor omului</p>	57	<p><i>А. Х. ГАДИРОВ</i> Правовое регулирование взаимоотношений законодательной и исполнительной властей</p>	118
<p><i>Irina IACUB</i> Conținutul și valoarea dreptului la un proces echitabil în actul justiției</p>	65	<p><i>Ольга САЛКУЦАН</i> Реализация права личности на безопасность</p>	121
<p><i>Grigore PÎRȚAC, Sabina CEBÎRCIU</i> Problema respectării drepturilor omului în Republica Moldova</p>	71	<p><i>Tatiana GRIBINCEA, Anișoara DUBCOVEȚCHI</i> Drepturi egale pentru tineri cu dizabilități. Mecanisme privind egalizarea șanselor</p>	125

<i>Matei LAZĂR</i> Dreptul cetățenilor la inițiativă legislativă: între necesitate și realitate	129	<i>Victoria TROFIMOV, Mihai MIZDRAN</i> Drepturile copiilor din familii vulnerabile prin prisma practicii CEDO și gestiunea măsurilor de protecție a lor	204
<i>Victor SANDU</i> Garantarea dreptului la un nivel de trai decent în sistemul instrumentelor internaționale și naționale	140	<i>Nicoleta-Aura PINTILEI</i> Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova	216
<i>Tatiana GHERGHELEGIU</i> Asigurarea securității Constituției - misiune exclusivă a Curții Constituționale	146	<i>Ecaterina BORTA</i> Respectarea drepturilor omului prin prisma dreptului internațional în cazul liberării condiționate de pedeapsă penală înainte de termen	224
<i>Eugen BUTUCEA, Gheorghe COSTACHI</i> Actele justiției constituționale: sunt sau nu acestea izvoare de drept?	152	<i>Veaceslav ZAPOROJAN, Corina ZAPOROJAN</i> Rolul jurisprudenței europene în justiția Constituțională din Republica Moldova	228
<i>Larisa BUGA</i> Principiul prezumpției nevinovăției și apărarea drepturilor omului în Republica Moldova	159	<i>Serghei SÎRBU</i> Rolul și atribuțiile șefului statului în domeniul protecției drepturilor economice	239
<i>Constantin PISARENCO</i> Standarde europene în asigurarea dreptului pacientului la asistență medicală de calitate	167	<i>Alexandr TERNOVSKI</i> Doctrina mondială privind protecția democratică a drepturilor omului prin prisma de creștere a profitului capitalului	246
<i>Constantin BUJOR</i> Tratamentul medical obligatoriu ca măsura de siguranță și protecție a drepturilor omului	171	<i>Veronica RUSNAC</i> Abordări pre-contemporane privind clasificarea sistemelor juridice	253
<i>Alexandru MARIȚ, Roman EREMCIUC</i> Factorii și circumstanțele ce condiționează apariția erorii judiciare. Practica CEDO	183	<i>Д. В. ЛУКЬЯНОВ</i> Правовая система Украины: тенденции развития в свете интеграции в Европейский Союз	260
<i>Angela BURLEA</i> Consolidarea drepturilor omului în contextul democratizării și integrării europene a Republicii Moldova	191	Rezoluția Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională „Drepturile Omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene”, din 10 decembrie 2022	264
<i>Vladimir GÎRA</i> Considerații privind obligația jurnalistului de a respecta drepturile copilului	197		

DREPTURILE OMULUI SI JUSTIȚIA PRIN PRISMA REFORMELOR EFECTUATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Victor PUȘCAȘ

Doctor in drept, conferențiar universitar, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: victorpuscas@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-2347-5469>

Valeriu KUCIUK

Doctor in drept, lector universitar, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: vkuchiuk@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-5903-2651>

The purpose of this study is to analyze the path taken by the judicial system of the Republic of Moldova and in this context the protection of human rights and freedoms. However, building the rule of law and reforming justice must be based on the values of respect for human dignity, democracy, and respect for fundamental human rights and freedoms. The authors, classifying the path taken by the justice system of the Republic of Moldova, classify it in three stages, characterizing them respectively and emphasizing the key conditions that lead to genuine justice. The authors, highlighting the problems of the justice sector, come up with a set of proposals and recommendations that lead to ensuring the administration of justice in the Republic of Moldova, ensuring respect for human rights. In conclusion, it is emphasized that only by respecting the fundamental human rights and freedoms can true justice be carried out in the Republic of Moldova.

Keywords: rule of law, democracy, human rights, protection of fundamental rights, supremacy of Constitution.

Întroducere

Orice om se naște liber și dispune de demnitate – de la naștere și până la ultima suflare.

Omul are dreptul să realizeze un șir de valori, cum ar fi:

- Valorile economice (avuție, proprietate, bunăstare, prosperitate);

- Valorile politice (democrație, libertate, pluralism);

- Valorile juridice (dreptate, legalitate, responsabilitate);

- Valorile morale (bine, onoare, datorie, omenie);

- Valorile artistice (frumos, comic, tragic, sublime);

- Valorile științifice (invenții, descoperiri, cercetare, analiză);

- Valorile fizice (sport, sănătate, atletism, olimpism);

- Valorile filosofice (înțelepciune, fericire, umanism, ideal);

- Valorile religioase (sacru, divin, cruce, rugăciune).

Unele valori depind de atitudinea unilaterală a omului, altele de atitudinea bilaterală: omul – statul și invers, omul și societatea și invers, om cu om.

La baza realizării valorilor se află DREPTATEA.

Anume dreptatea exprimă aprecierea drepturilor și meritelor fiecărui individ în societate.

Dreptatea nu poate fi văzută sau creată de cineva. Ea se exprimă prin faptul că ceva anume este ade-vărat și de netăgăduit, nu poate fi altfel decât este și nici diferit de la un caz la altul sau de la o persoană la

alta. Dreptatea este una pentru toți. Legislația obligă toate autoritățile statale să contribuie la stabilirea și afirmarea dreptății, aspirând la realizarea plenară a acestui deziderat [1].

Scopul acestui referat este de a demonstra:

1) Valorile juridice care aparțin omului: legalitatea, legitimitatea, echitatea, imparțialitatea, etc.

2) Mijloacele naționale și internaționale de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;

3) Obligațiunile statului de a asigura mecanisme efective și eficiente de protejare și restabilire a dreptății, a libertății fundamentale și intereselor legitime ale omului;

4) Modernizarea statului și a societății civile pentru a deveni parte a spațiului valoric European, membru cu drepturi depline a Uniunii Europene.

Rugaciunea unui judecător [2]

Doamne, eu sunt unica ființă pe lume căreia Tu i-ai dat o părticică din atotputernicia Ta; putere de a condamna sau a achita pe semenii mei.

În fața mea, persoanele se înclină; la cuvântul meu, ele aleargă; la vorbele mele, ele ascultă; poruncilor mele, ele se supun; la sfaturile mele, ele se împacă, se despart sau își părăsesc bunurile lor.

La semnul meu, ușile închisorilor se închid, în urma condamnatului, sau se deschid, pentru libertate.

Sentința mea poate schimba sărăcia în belșug, iar bogăția în mizerie.

De hotărârea mea depinde destinul multor vieți. Înțelepți sau ignoranți, bogați sau săraci, bărbați sau femei, cei care se vor naște, copiii, tinerii, nebunii și muribunzii, toți sunt supuși, de la naștere și până la moarte, legii pe care eu o reprezint și justiției pe care eu o simbolizez.

Ce grea și teribilă povară ai pus, Doamne, pe umerii mei!

Ajută-mă, Doamne, ca să fiu vrednic de această înaltă misiune! Măreția acestui oficiu să nu mă is-

pitească. Orgoliul sau mândria să nu mă încânte și mărirea deșarte să nu mă încurajeze.

Unge, Doamne, mâinile mele; încurajează fruntea mea, o Duh al meu, pentru ca să fiu ministrul dreptății, pe care Tu ai creat-o, pentru societatea oamenilor.

Fă din toga mea o manta incoruptibilă! Pana mea să nu fie un pumnal care rănește, ci să fie săgeata care indică traiectoria Legii, pe drumul justiției.

Ajuta-mă, Doamne !

Fă-mă să fiu drept și hotărât, cinstit și curat, moderat și blând, deschis și umilit.

Să fiu necruțat față de greșeli, dar înțelegător cu cei care greșesc. Prieten al Adevărului și ghid pentru cei ce-l caută.

Să fiu cel ce aplică legea, dar, înainte de toate, acela care o împlinește.

Nu-mi permite niciodată să-mi spăl mâinile, ca Pilat în fața nevinovăției și nici să arunc, ca Irod, pe umerii celui batjocorit, haina de rușine.

Să nu mă tem de Cezar, de împărat, și nici de frica lui să întreb poporul: Baraba sau Iisus?

Verdictul meu să nu fie o anatemă dureroasă, ci un mesaj care regenerează, un cuvânt care reconfortează, lumina care clarifică, apa care spală, sămânța care încolțește, floarea care trăsnește din amărăciunea unei inimi umane.

Sentința mea să poată aduce ușurare celui mâhnit și curaj celui persecutat. Ea să sece lacrimile văduvei și să înceteze plânsul orfanilor. Iar când vor trece prin fața scaunului de judecată, pe care eu șed, zdrențăroșii, mizerabilii, dezmoșteniții, fără credință și fără nici o speranță în oameni, călcații în picioare, alungații, chinuiții, a căror gură salivează, fără a avea pâine ca să mănânce, a căror față se spală cu lacrimi de durere, de umilință și de dispreț, ajută-mă, Doamne, să alin foamea și să astâmpăr setea lor după dreptate.

Ajută-mă, Doamne !

Când momente din viața mea vor fi umbrite, când

spini și pălămidă îmi vor răni picioarele, când răutatea oamenilor va fi mare, când flăcările urii se vor aprinde și pumnul se va ridica să lovească; când machiavelismul și înșelăciunea se vor introduce în locul Binelui și vor răsturna legile rațiunii; când ispita va întuneca gândirea mea și va tulbura simțurile mele, ajută-mă, Doamne!

Când mă voi frământa în nesiguranță, luminează-mi mintea; când voi ezita să iau o hotărâre, însuflețește-mă; când voi cădea, ridică-mă !

Și, în sfârșit, când, într-o zi, voi muri, va trebui să apar în fața Ta, pentru ultima judecată, privește cu milă spre mine, Pronunță, Doamne, Sentința Ta !

Judecă-mă ca Dumnezeu. Eu am judecat ca om.

Analiză și considerațiuni

După desprinderea de Uniunea Sovietică, în fața Republicii Moldova a apărut necesitatea de a trece de la un stat totalitar la un stat democratic în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic să devină valori supreme și să fie garantate de stat [3].

Se cerea dezvoltarea sistemului național de drept și recunoașterea dreptului internațional. În acest scop au fost adoptate Declarația de Suveranitate [4], Decretul cu privire la puterea de stat [5], Declarația de independență [6], și alte acte naționale normative.

Paralel cu adoptarea actelor normative naționale, Parlamentul anilor '90, mai numit și Parlamentul Independenței a purces la ratificarea celor mai importante acte internaționale în privința drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Deja la 28.07.1990, Parlamentul a aderat la Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de AG ONU la 10.12.1948 și a ratificat un sir de acte internaționale în domeniu [7].

Declarația Universală a Drepturilor Omului este

un act istoric, marcat solemn la 10 decembrie a fiecărui an și în Republica Moldova.

Este de reținut, că Adunarea Generală a ONU le-a cerut tuturor statelor membre să publice textul Declarației care ulterior să fie distribuit, expus, citit și comentat în școli și alte instituții de învățământ, fără deosebiri ținând de condiția publică a țărilor sau teritoriilor [8].

Menționăm că Declarația ONU nu este un tratat internațional ce ar implica unele consecințe juridice în cazul încălcării acesteia, fiind concepută ca un ideal comun atins pentru toate popoarele și națiunile [9].

Aceasta a devenit cu timpul un document referință spre care tind statele și conform căruia se verifică modul în care se respectă drepturile omului în diferite state ale lumii, prevederile acesteia fiind ulterior preluate și extinse în diferite tratate internaționale.

Printre drepturile garantate de Declarație putem distinge următoarele drepturi și libertăți:

1) drepturi civile – dreptul la viață, libertate și securitatea personală, viața privată și de familie, etc.;

2) drepturi politice - dreptul la cetățenie, la azil și la familie, de vot și de a fi ales, de a se exprima și de a se întruni, de a se asocia și de a protesta, etc.;

3) drepturi economice – dreptul la proprietate, retribuție egală pentru activitatea de muncă, etc.;

4) drepturi procedurale – dreptul de a fi un subiect de drept, dreptul la apărare și la justiție, dreptul la un recurs efectiv, dreptul la un proces echitabil, etc.;

5) drepturi sociale – asigurări sociale, munca, dreptul de a înființa sindicate, dreptul la odihnă și timp liber, la un nivel de trai decent, asigurare medicală, șomaj, bătrânețe, dreptul la educație, etc.

Aceste prevederi trec ca un fir roșu prin Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994.

Constatăm că respectarea drepturilor și libertăților fundamentale privesc toate domeniile de dezvoltare a societății și a statului. Dar noi în mod deosebit ne vom opri la respectarea și asigurarea lor efectivă de

către sistemul de drept al Republicii Moldova, și în primul rând de către justiție.

Startul a fost dat de Declarația de suveranitate și Decretul cu privire la puterea de stat - acte istorice care au trasat calea spre un stat de drept, care în mod inevitabil trebuia să prevadă mai întâi de toate formarea mecanismelor privind independența sistemului judecătoresc, libertatea mass-mediei și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Trebuie să observăm că de la începutul anilor '90, țara noastră a evoluat de la o putere de stat excesivă, cu o procuratură dură și cu organisme juridice slabe, în care procurorii, anchetatorii și alte categorii de juriști serveau în primul rând sistemul planificat, centralizat și hiperideologizat la o justiție, care în linii mari, operează efectiv fiind bazată pe cunoașterea principiilor dreptății, fiind accesibilă, transparentă și previzibilă, care protejează proprietatea privată, drepturile generale și individuale ale omului, interesele legale și libertățile lui fundamentale.

În mod cert această tranziție trebuia să fie urmată de schimbarea radicală a modului de elaborare și adoptare a legilor, a modalității de aplicare a lor de către judecători, procurori și avocați, precum și perceperea legilor de către public. Trebuiau formate mecanisme de protejare a drepturilor și libertăților omului împotriva abuzurilor reprezentanților statului. Astfel, una din promisiunile principalelor reforme în etapa de tranziție trebuia să fie formarea puterii judecătorești de rând cu puterea legislativă și puterea executivă.

Trebuie să se conștientizeze în stat și societate că anume puterea judecătorească este cea mai vizibilă și mai populată de cetățeni. Mii și mii de cetățeni, anual pășesc pragurile instanțelor judecătorești pentru ași stabili dreptatea, pentru a obține adevărul.

Cu părere de rău, cu bună credință sau cu rea voință, zilnic, în societate se formează percepția că judecătorii se ocupă doar cu câteva zeci de cauze și atât.

Însă realitatea este alta. Din rapoartele anuale pentru Agenția de Administrare a Instanțelor Judecătorești a Ministerului Justiției [10], instanțele judecătorești anual rezolvă în jurul a 300 mii de conflicte, care raportate la 504 judecători, constituie 596 de cauze pentru un judecător. Așa, de exemplu, în 2015, au fost examinate 295714 dosare, 2016 – 3402460 cauze, în 2017 – 310971 litigii, 2018 - 303750 de dosare, 2019 – 309307 cauze, 2020 – 294084 dosare, 2021 – 337613 cauze. Tendința de creștere semnificativă a încălcărilor o semnalizează și rapoartele anuale și Avocatul Poporului (Ombudsmanul) [11].

Notăm că pe cele peste 300 mii de dosare, participă la ședințele de judecată minimum câte 2 persoane, adică mai bine de jumătate de milion de oameni. Dar de obicei la ședințele de judecată asistă rude: părinți, frați și surori, bunei și bunici, prieteni și alte categorii de persoane.

Nu este greu de imaginat, ca numărul de jumătate de milion poate fi dublat, întreit sau chiar și mai mare.

Această situație obligă statul, ca procesului înfăptuirii justiției să i se atragă o atenție maximă.

Analizând realizarea practică a principiului separației puterii în stat, în primul rând, mecanismele independenței justiției, libertății mass-media și protejării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, vom constata că pentru realizarea acestor obiective, pe parcursul anilor, au fost depuse eforturi mari și alocate resurse considerabile.

Fiecare guvernare își începe activitatea cu programe de reformare a justiției. Au fost adoptate o sumedenie de concepții, strategii, planuri, programe, legi, etc. Precum se anunța, tot pentru a îmbunătăți activitatea justiției.

Despre multe ne vorbește ca exemplu Legea cu privire la Procuratură, instituție care a suferit numeroase reglementări, poate cele mai multe în comparație cu alte instituții ale Republicii Moldova. Ne vorbește mult faptul adoptării a patru legi depline

(902/1992, 118/2003, 294/2008, 03/2016) în care au fost introduse câteva zeci de modificări.

Numai în Legea nr.03//2016, au fost introduse 19 modificări, ultimele două nr.102 și nr.103 în aceeași zi – 24.08.2021. Modificarea și completarea legilor în cauză cu astfel de viteză formează percepția necorespunderii conținutului lor cu interesele guvernării. Mai jos, bineînțeles, convențional, vom numi câteva etape de dezvoltare a justiției în RM pe parcursul a ultimilor 30 de ani.

Dar mai întâi vom sublinia că justiția se înfăptuiește numai și numai de judecători. Celelalte instituții, numite organe de ocrotire a normelor de drept: Procuratura, Avocatura, Poliția, organele de urmărire penală din Departamentul vamal. Centrul anticorupție (numite prescurtat OOND) etc. numai contribuie la înfăptuirea justiției în corespundere cu normele procedurilor penale.

1) Prima etapă de reformare a instanțelor judecătorești poate fi numită renunțarea judecătorilor de a îndeplini rolul de “Cenușăreasă a guvernării” (anii 1990-1995), și trecerii la sistemul național de drept. De rând cu adoptarea actelor fundamentale privind suveranitatea și independența Republicii Moldova ca stat, în a.1992 s-au început lucrările asupra concepției reformei judiciare și de drept adoptată de Parlament la 21.06.1994 [12]. Concepția a argumentat necesitatea reformării:

- Științei și învățământului juridic
- Formării cadrului legislativ național,
- Formării noului sistem judecătoresc, a CSM, Curții Constituționale, Procuraturii, a Avocaturii, notariatului, ale altor organe de ocrotire a normelor de drept;
- Recunoașterea și aplicarea dreptului internațional și altele.

De rând cu depășirea sistemului de drept socialist, care îngloba în sine caracterul formal al drepturilor cetățenești, începând cu anii -90 autoritățile publice ale Republicii Moldova, au demonstrat o intenție clară

privind implementarea în dreptul național a valorilor și standardelor internaționale de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Aceste intenții și-au găsit locul convenit în Constituția RM (29 iulie 1994) statuând ca norme politico-juridice drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale omului (art.15-50 ale Constituției) printre care putem evidenția egalitatea (16), accesul liber la justiție (art.20), prezumția nevinovăției (art.21), neretroactivitatea legii (art.22), dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle (art.23), responsabilitatea statului în fața cetățeanului (art.53), interzicerea restrângerii unor drepturi sau libertăți (art.54), și altele.

La nivel constituțional (art.3 titlul 7) a fost recunoscută necesitatea reorganizării instanțelor judecătorești.

2) A doua etapă poate fi numită etapa formării și consolidării puterii judecătorești (anii 1996- 2001). Potrivit Constituției (art.6), ”în Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției“. În acest context, potrivit art.114-123 din Constituție, au fost adoptate un șir de legi privind organizarea judecătorească, statutul judecătorului cu privire la Curtea Supremă de Justiție, instanțele judecătorești specializate, Consiliul Superior al Magistraturii și altele.

Potrivit legii [13], justiția urma să se înfăptuiască prin Curtea Supremă de Justiție, prin Curtea de Apel, prin tribunal și judecătorii. Responsabil de eficiența justiției a fost recunoscut Consiliul Superior al Magistraturii ca “organ independent, format în vederea organizării și funcționării sistemului judecătoresc, fiind garantul independenței autorității judecătorești. Consiliul Superior al Magistraturii exercită autoadministrarea judecătorească”.

În opinia noastră, etapa anilor 1996-2001, poate fi recunoscută ca cea mai progresivă în organizarea și activitatea justiției în RM.

Numai câteva momente:

a) Mai eficient era accesul cetățenilor la justiție. Examinarea majorității cauzelor era mai aproape de cetățeni.

b) Legile aveau un caracter anticorupțional. Tribunalele care funcționau în Chișinău, Bălți, Cahul, Comrat și Tighina aveau competența de a judeca cele mai grave infracțiuni și astfel se elimina influența puterii locale.

c) Curtea Supremă de Justiție avea atribuția de bază de a asigura aplicarea uniformă a legislației de către toate instanțele judecătorești prin generalizarea practicii judiciare, hotărârile explicative ale plenului Curții Supreme de Justiție, acordării asistentei metodice judecătorilor, etc. [14].

d) Începând cu 24 iulie 1997, cetățenii RM au obținut posibilitatea în caz de dezacord cu hotărârile instanțelor judecătorești naționale, să se adreseze la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, obligând astfel instanțele naționale să aplice normele Convenției Europene și jurisprudența CEDO.

3) A treia etapă, în opinia noastră, poate fi recunoscută ca o etapă de retrogradare a puterii judecătorești (anii 2001 - prezent). În raportul "Promisiunea neîndeplinită privind un sistem judecătorec independent" [15] efectuat de Comisia internațională a juriștilor se menționează că "Guvernul condus de Partidul Comunist, câștigător al alegerilor din 2001 și rămas la putere până în a.2009, a instituit un program de continuare a reformei ale cărui element a fost de fapt retrogradarea. Principalul efect al acestor reforme a fost sporirea controlului executivului asupra justiției". Raportul a fost publicat în a.2019, dar suntem ferm convinși că această apreciere este actuală și în prezent. Tentativele de a efectua controlul politic asupra justiției continuă din partea ambelor puteri – legislative și executive [16]. În susținerea raportului Comisiei internaționale a juriștilor, pot fi aduse și următoarele argumente:

a) Prin Legea constituțională și modificările la legislația specială [17] au fost lichidate tribunalele,

s-a redus termenul pentru judecătorii numiți pentru prima dată în funcție, de la 15 la 5 ani, iar pentru judecătorii numiți la Curtea Supremă de Justiție, s-a redus termenul de vechime în muncă - de la 15 la 10 ani, s-a redus mandatul membrului Consiliului Superior al Magistraturii - de la 5 la 4 ani.

b) Odată cu formarea Institutului Național al Justiției [18] și introducerea noilor condiții de muncă în funcție, absolvirea INJ de 11 luni după primirea licenței, a fost redus termenul de numire în funcție de la 30 de ani până la 22-23 ani.

c) Guvernării de astăzi propun reformarea Curții Supreme de Justiție. Dar vom menționa că până în a.1996, instanța judecătorească supremă din stat avea în componența sa 43 de judecători. La 27 august 1996 a avut loc reformarea sistemului judecătorec, fiind selectați la Curtea Supremă de Justiție 15 judecători, apoi în a.2002 – 63 de judecători, iar ulterior, în a.2013, – 33 de judecători. În același timp au fost introduși ca personal auxiliar și 99 de asistenți ai judecătorilor Curții. Acum, actualii arhitecți ai reformei propun în componența CSJ 20 de judecători cu competențe similare instituției la situația din 1996, dar din nota informativă anexată la proiect este clar că nu se aduc argumente de ce 20 și nu 15 sau alt număr de judecători.

d) Guvernările în perioada după a.2001 nu au conștientizat că puterea judecătorească nu prezintă pericol pentru clasa politică. Alexander Hamilton, unul dintre părinții Constituției SUA scria la timpul său: "oricine ar examina ramurile diferite ale puterii, va observa că într-un sistem de guvernare unde aceste ramuri sunt separate una de alta, puterea judiciară, datorită caracterului atribuțiilor sale, întotdeauna va fi cea mai puțin primejdioasă pentru drepturile politice ale legislativului și executivului, pentru că ea va fi cea mai puțin aptă de a le pricinui neplăceri, de a le dăuna. Executivul nu numai distribuie distincțiile, dar și ține sabia în societate. Legislativul nu numai deține punga, dar și dictează regulile conform cărora vor fi

reglementate obligațiunile fiecărui cetățean. Si invers, puterea judiciara nu are influență nici asupra sabiei, nici asupra pungii.... Si ea în cele din urmă depinde de ajutorul ramurii executive, chiar si atunci când este vorba de eficacitatea hotărârilor sale” [19].

Vom constata că după anul 2001 si până în prezent, se admit atacuri fără precedent asupra judecătorilor sub formă de declarații publice, efectuarea justiției televizate, eliberării de pedeapsă din motive politice sau invers, respingerea numirilor în funcția de judecător a persoanelor neloiale (așa cred ei) guvernării, și altele, care provoacă nu numai neîncrederea în actul justiției, dar si ura față de judecători.

Numirea în funcția de judecător a persoanelor loiale guvernării, sau posibil șantajabile, l-au făcut pe un analist politic să se exprime în public – “judecătorii și fără indicații știu cum să procedeze în interesul puterii”.

Bineînțeles că cele mai periculoase acțiuni pentru consolidarea independenței judecătorilor, sunt actele normative. Ne vom referi doar la unele. Prin Legea nr.247 [20] a fost recunoscut că constituie abatere disciplinară interpretarea sau aplicarea neuniformă a legislației dacă acest lucru nu este justificat de schimbarea practicii judiciare. Această modificare permite CSM să decidă arbitrar care hotărâri judecătorești sunt conform practicii judiciare, și care sunt confuze [21].

Prin Hotărârea Parlamentului RM nr.30 din 04.03.2010 a fost eliberat din funcție pe motive politice fără acordul CSM președintele Curții Supreme de Justiție care nu se încadra în schema legislativului de partajare a funcțiilor în stat [22].

Prin Legea nr.153 din 05.07.2012 [23], a fost încetată competența CSM în partea ce tine de darea acordului pentru reținerea, aducerea silita si percheziționarea judecătorului (de la etapa procesului penal până la etapa pornirii urmăririi penale de către Procurorul General), în cazul săvârșirii de către

judecător a infracțiunilor prevăzute de articolele 324 si 328 Cod penal.

Poate răsuna ca o parodie Legea nr.109 din 03.05.2013 [24] (nepublicată în Monitorul Oficial) prin care Parlamentul a hotărât să ridice mandatul judecătorilor constituționali în caz de exprimare a neîncrederii.

În această cauză, și în alte câteva zeci, CC a declarat neconstituționale reglementările îndreptate spre limitarea independenței judecătorilor, imunității si inviolabilității lor.

O sa concluzionăm că doctrina constituțională a puterii judecătorești se bazează pe următoarele [25],

1. Înfăptuirea justiției este o funcție statală care aparține numai instanțelor judecătorești. Nici o altă instituție statala sau o altă persoană cu funcții de răspundere, nu poate înfăptui justiția. Astfel, puterea judecătorească este o parte a puterii de stat, a cărei prerogativă este de a restabili și a apăra prin autoritatea Legii drepturile si libertățile fundamentale ale omului, precum și drepturile și interesele legitime ale întreprinderilor, organizațiilor si instituțiilor – persoane juridice de drept public sau privat. În HCC nr.2 din 09.02.2016 [26] Înalta Instanță a interpretat independența judecătorilor în felul următor – “independența judecătorilor este unul dintre principiile fundamentale de organizare si realizare a justiției. În aplicarea legii, independența judecătorilor exclude noțiunea de ierarhie, subordonare, având rolul de a soluționa litigiile în mod obiectiv, conform legii și fiind o putere prin ei înșiși, judecătorii nu pot primi ordine, instrucțiuni sau sugestii de nici un fel, cu privire la activitatea lor judiciara, nici din interiorul și nici din afara sistemului judiciar. Principiile internaționale statuează în mod explicit că judecătorii trebuie să ia decizii în deplina libertate și să acționeze fără restrictive și fără a fi obiectul unor influențe, incitări, presiuni, amenințări sau intervenții nelegale, directe sau indirecte, indiferent din partea cărei persoane vin și sub ce motiv. Judecătorul în calitate de deținător al

autorității judecătorești, trebuie să-și poată exercita funcția sa în deplină independență în raport cu toate constrângerile, forțele de natura socială, economică și politică, și chiar în raport cu alți judecători, și în raport cu autoritatea judecătorească”.

2. Înfăptuirea obiectivă și imparțială a justiției este posibilă numai în cazul asigurării independenței depline a judecătorului, a instanței judecătorești și a autorității judecătorești. Aceste aspecte ale independenței, nu pot fi privite izolat una față de alta, fiind strâns legate între ele. Presupun în mod obligatoriu independența procesuală la efectuarea justiției și independența instituțională și financiară a puterii judiciare. Pentru a menține independența autorității judecătorești, nu trebuie admisă limitarea vreunei garanții prevăzute de lege: fie garanții sociale, fie imunitatea, sau inviolabilitatea judecătorului, fie autoadministrarea puterii judecătorești. Dacă se încalcă măcar una din garanții, atunci se încalcă principiul independenței.

3. Puterea judecătorească constituie o valoare deplină care dispune de posibilitatea de a se autoadministra, autoorganiza, autocontrola și autofuncționa. Valoarea deplină a puterii judecătorești, presupune independența judecătorilor din instanțele de drept comun cât și a judecătorilor constituționali, nu numai față de părțile din proces, dar și față de puterea legislativă și cea executivă, față de structurile oligarhice, față de grupările politice, față de opinia publică, și chiar față de interesele corporative ale judecătorilor.

Vom menționa că legislația în vigoare a creat condiții ca la rezolvarea litigiilor, instanțele judecătorești să nu aplice actele normative care contravin principiilor dreptului, normelor dreptului internațional, și în sfârșit care contravin Constituției, oferind posibilitate de a contesta conform codurilor, dar și la Curtea Constituțională în conformitate cu codul jurisdicției constituționale [27].

Marele jurist A.F.Koni [28], la timpul său menționa că în legătură cu pericolele care amenință

justiția provenind din partea guvernanților, este necesar de a îngrădi judecătorii de influențe care ar dezvolta la ei șovăiala, lipsa de voință sau servilismul silit la adoptarea deciziilor. El scria “față de judecător trebuie înaintate cele mai mari cerințe, nu numai sub aspectul acumulării cunoștințelor necesare, dar și al formării voinței și a caracterului, însă să ceri de la judecător să manifeste eroism la adoptarea deciziilor, este imposibil.

Judecătorii sunt datori să se împotrivescă oricărei influențe și să se gândească nu la ce se va întâmpla cu ei mâine, ci la ziua de mâine a condamnatului, pătimitului, reclamantului, la ziua de mâine a tuturor celorla căroro le-au fost încălcate drepturile și libertățile, și afectează actul justiției, și să dorească să-i convingă atât pe cei care pun la îndoiala, cât și pe cei ce nu sunt de acord, că hotărârea pronunțată este corectă.

“Eu nu aștept ca partea care a pierdut procesul va fi convinsă de obiectivitatea și imparțialitatea justiției, dar eu cred că partea care a pierdut procesul se va convinge, în primul rând, că instanța a ascultat și a înțeles toate argumentele. În al doilea rând, că fiecare judecător cinstit, responsabil și înțelept ar fi ajuns la aceeași concluzie. Și în al treilea rând, citind mai multe cazuri că s-a procedat la fel, ca în cazul lui propriu”, - susținea judecătorul american Stiven Williams [29].

Este important de menționat, că toți ne dorim să avem o justiție competentă și eficientă, care să protejeze omul de încălcările drepturilor și libertăților fundamentale, și de abuzurile reprezentanților statului.

Din 2001 și până în prezent, autoritatea judecătorească a fost zdruncinată nu atât de reforme, cât de contrareforme.

Dar vom menționa și un sir de strategii și planuri (programe) care inițiază măsuri concrete pentru îmbunătățirea justiției [30].

Un șir de experți naționali și internaționali în rapoartele sale [31], nu o dată au subliniat că în acte se

propuneau măsuri concrete de ameliorare a situației în justiție care urmăreau scopuri nobile:

- Modernizarea sistemului justiției;
- Integritatea actorilor din sistemul justiției;
- Rolul justiției în dezvoltarea economică;
- Respectarea drepturilor omului în sectorul justiției;
- Formarea unui sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil.

Aceste scopuri puteau fi atinse prin:

- Îmbunătățirea transparenței, calității actului justiției și accesului la justiție;
- Consolidarea independenței actorilor din sectorul justiției, al autogovernanței și auto responsabilității;
- Tranziția spre un sector al justiției eficient și modern.

Însă majoritatea experților confirmă că bunele intenții din strategii și planuri nu s-au soldat cu rezultatele așteptate. Cu toate că reforma în justiție, în viziunea cetățenilor este situată pe locul 4 după însemnătate, fiind devalizată de necesitatea reformelor în domeniul asistenței medicale, sferei sociale și educație, experții considera că în pofida numeroaselor legi noi, implementarea reformelor în domeniul justiției rămâne insuficientă, iar unele reforme au fost compromise sau sufocate din interiorul sistemului.

Despre implementarea proastă a reformelor vorbește și ratarea în 2017 de către RM a 20 mln de euro destinați reformei justiției.

În planurile Guvernului pentru anii 2023-2025, nimic nu se vorbește despre îmbunătățirea condițiilor de activitate a judecătorilor și de înfăptuirea justiției cum ar fi ajustarea volumului de lucru la standardele europene, asigurarea cu încăperi necesare înfăptuirii justiției și altele. Însă situația este de altă natură. Dacă cheltuielile salariale au fost în creștere, atunci cheltuielile legate de investițiile capitale în sistemul justiției au fost în descreștere.

Cum afirmă experții, cheltuielile reale pentru sectorul justiției sunt cele mai mici în Europa, iar potri-

vit opiniilor noastre, și salariile judecătorilor la fel sunt cele mai mici din Europa.

Situația din sectorul justiției cere:

- Intensificarea luptei cu corupția;
- Accelerarea reformelor;
- Corectitudinea proceselor;
- Deschiderea și transparența;
- și altele.

Chiar și legea privind optimizarea hărții judecătorești intrată în vigoare la 01.01.2017, și prin care au fost reorganizate cele 45 de judecătării formând 15, a produs o reacție negativă a experților. Ei au observat că reorganizarea instanțelor judecătorești va trebui să nu pună în pericol accesul la serviciile de justiție pentru populație. Reducerea mobilității în rândul populației rurale în tandem cu distanțe mai mari de deplasare și condițiile de transport precare au generat dificultăți sistemice de acces la justiție.

Aceasta este deosebit de relevant în zonele îndepărtate și rurale unde locuiesc 57 la suta din cetățenii RM, și care reprezintă 84 la sută din procesele de judecată derulate.

În opinia noastră, dacă potrivit situației la 27 august 1996 scopul reformei era apropierea justiției de cetățeni prin asigurarea largă a populației cu acces la justiție, odată cu lichidarea tribunalelor și optimizarea hărții instanțelor judecătorești, accesul la justiție a fost limitat.

Nu este realizată nici lupta cu corupția.

În opinia societății noastre și a multor experți naționali și internaționali, justiția în RM suferă grav. Pe parcursul a câteva decenii poate fi făcută o concluzie care nu poate fi pusă la îndoială: nici o guvernare nu a putut realiza reforma judiciară și de drept. Dar nu poate fi negată și a doua concluzie – introducerea controlului politic asupra justiției și înrăutățirea actului justiției.

Potrivit unei evaluări realizate de Soros Moldova “calitatea actelor justiției este cel mai slab punct al sistemului judecătorec din RM” [32].

Concluzii și recomandări

Mai mulți experți afirmă că căderea încrederii în actul justiției se explică prin calitatea redusă a legislației, neprofesionalismul unor judecători, imixtiunea în justiție a politicului.

În opinia noastră, cel mai grav motiv este lipsa unor tradiții a puterii judecătorești.

Ce-i de făcut?

Considerăm că este necesar ca factorii de decizie să înțeleagă situația reală.

1) Este necesară o analiză minuțioasă a mersului reformei justiției, care s-ar dezbate la toate nivelurile puterii de stat – la președinție, în Parlament, la Guvern, în mediul autorităților judecătorești – a judecătorilor, CSM, asociațiile judecătorilor. Dar și în mediul comunității juridice precum și a societății civile din RM.

2) Practica normativă stabilită prin jurisprudența CCRM demonstrează imixtiunea puterilor legislativă și executivă în activitatea puterii judecătorești, în limitarea independenței judecătorilor și a autorităților judecătorești. Se propune de a completa art.7 din Constituție cu un mecanism de asigurare a supremației Constituției și adoptarea unui nou articol – 53¹ din Constituție care să reglementeze răspunderea colectivă a autorităților [33]. Or, ramurile puterii sunt părți egale ale puterii de stat, iar statul de drept semnifică SUBORDONAREA PUTERII DE STAT FAȚĂ DE CONSTITUȚIE. În dezvoltarea normelor constituționale, este necesar de a adopta o lege organică care să reglementeze principiile și modul de colaborare și conlucrare a ramurilor puterii de stat, dar și ordinea răspunderii autorităților publice pentru comiterea de abuzuri.

3) Judecătorii trebuie să conștientizeze că ei împreună cu Adunarea Generală a Judecătorilor și Consiliul Suprem al Magistraturii, reprezintă o parte a puterii de stat, și sunt capabili să se autoadministreze eficient, să se autoorganizeze, autocontroleze și să

auto funcționeze strict în cadrul legal și constituțional, respingând orice imixtiune. Or, organismele de autoadministrare a judecătorilor sunt responsabile de independența autorității judecătorești. Pentru a asigura calitatea și eficiența actului justiției, este necesar de fortificat imaginea judecătorilor, de ridicat la un nou nivel calitativ încrederea societății în puterea judecătorească, pentru care fapt este necesar de asigurat integritatea judecătorilor prin evaluarea lor sistemică. Pentru aceasta se propune de introdus două alineate noi în art.123 al Constituției care să prevadă evaluarea integrității candidaților la funcția de judecător și o dată la 3 ani evaluarea judecătorilor din tot sistemul judecătorec.

4) Crearea condițiilor de îndeplinire a justiției asigurându-l pe fiecare judecător cu trei încăperi:

- Cabinet de serviciu,
- Sală de ședințe, și
- Sală de deliberări.

În același context, este necesar de creat condiții decente și pentru părțile pe dosar, care vin în instanță și participă la procese.

5) Având în vedere numărul mare de dosare care revine spre examinare fiecărui judecător și ineficiența instanțelor de apel, considerăm necesar de a aduce numărul de judecători la standardele europene de deservire a numărului de locuitori. În acest sens, se propune formarea în Chișinău încă a unei Curți de Apel, separând destinația – una pentru municipiul Chișinău, iar alta pentru raioanele care sunt în apropierea nemijlocit a Chișinăului, fiind legate cu artere funcționale de transport.

6) Considerăm necesar ca factorii de decizie politică

- Să recunoască ramura separată a puterii judecătorești.

- Să renunțe la numirea în funcție de judecător sau în funcțiile din organele de autoadministrare a judecătorilor persoane loiale puterii politice și chiar șantajabile.

- Să restabilească la nivel legislativ principiile preîntâmpinării abaterilor disciplinare și a convingerii în activitatea CSM. Un judecător sancționat nu trebuie să dispună de dreptul de a judeca alte persoane.

- La nivel legislativ să introducă măsuri privind responsabilitatea părților în proces de tergiversarea examinării dosarelor civile, penale și administrative.

- La nivel legislativ să introducă măsuri privind perfecționarea managementului de către judecători în organizarea și desfășurarea proceselor (ședințelor) de judecată.

- De introdus măsuri suplimentare la pregătirea candidaților la funcția de judecători: specializarea în învățământul superior, stagierea, și altele.

- Să se conștientizeze că reforma justiției trebuie să se răsfrângă și asupra organelor de urmărire penală: MAI, Procuratura, CNA, Serviciul Vamal - instituții care încep investigațiile și de profesionalismul acestora în colectarea probelor și respectarea normelor procesuale depinde soarta multor dosare penale.

- De păstrat ordinea numirii actuale a judecătorilor la CSM din judecători profesioniști.

În încheiere, susținem că numai soluționarea problemelor concrete menționate supra, vor conduce la eficientizarea justiției în Republica Moldova, transformând-o în justiție veritabilă care stă la straja drepturilor și libertăților fundamentale ale omului!

Bibliografie

1. STRIE, C. *Compendiu de filosofie a dreptului*. Ed.Lumina, Lex. Bucuresti. 1999.

2. Rugăciunea unui judecător. <https://doxologia.ro/rugaciune/rugaciunea-unui-judecator>

3. Constituția Republicii Moldova. Comentarii, Chișinău. Ed.Arc.2012.

4. Declarația de suveranitate. HP nr.148-XII din 23.06.1990. Vestile nr.8/192, 1990.

5. Decretul cu privire la puterea de stat, nr.201 din 27.07.1990, Vestile nr.208, 1990.

6. Declarația de independență a Republicii Moldova, Legea nr.691-XII din 27.08.1991 (M.O. nr.11 din 1991).

7. HP nr.217 din 28.07.1990 cu privire la aderarea RSSM la Declarația Universală a Drepturilor Omului și ratificarea pactelor internaționale ale drepturilor omului. Vestile nr.8/223, 1990.

8. <https://ro.wikipedia.org/wiki/>

9. Oana Nistor (13 ianuarie 2008) Ziarul Lumina.

10. <https://justice.gov.md>

11. Raportul Avocatului poporului pentru a.2021.

12. HP nr.142 din 21.06.1994 (MO nr.006 din 30.06.1995).

13. Legea nr.947 din 19.07.1996 cu privire la Consiliul Suprem al Magistraturii, (republicată în MO nr.15-17 din 22.01.2013).

14. Legea nr.789 din 26.03.1996 cu privire la Curtea Supremă de Justiție (republicată în MO nr.15-17 din 22.01.2013).

15. HP nr.1298 din 24.07.1997 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale precum și a unor protocoale adiționale la aceasta. (MO nr.54-55 din 21.08.1997).

16. Raportul Comisiei internaționale a juriștilor “Promisiunea neîndeplinită privind un sistem judecătoresc independent în Moldova”, Chișinău. 2019.

17. PUȘCAȘ, V. *Problemele puterii judecătorești în jurisprudența constituțională*. În: Revista Națională de drept nr.5 a.2006.

18. Legea pentru modificarea Constituției Republicii Moldova nr.1471 din 21.11.2002 (MO nr.168 din 12.12.2002); Legea nr.191 din 08.05.2003 pentru modificarea unor acte legislative (MO nr.97 din 31.05.2003)

19. Legea nr.152 din 08.06.2006 privind Institutul Național al Justiției (republicată MO nr.387 din 22.08.2022)

20. SCHROENDER, R. C. *Scurtă descriere a sistemului American de guvernământ*. Viena. 1990, p.11.

21. Legea nr.247 din 21.07.2006 (MO nr.174 din 10.11.2006).

22. HCC nr.28 din 14.12.2010 (MO nr/254 din 24.12.2010).

23. HCC nr.11 din 27.04.2010 (MO nr.68 din 07.05.2010), V.Pușcaș. “Partajarea politică a instituțiilor

NIHILISMUL JURIDIC – O PROBLEMĂ REALĂ A STATULUI DE DREPT CONTEMPORAN

Victor JUC

Doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Chișinău, Republica Moldova
Director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
e-mail: juc.victor@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4413-2940>

The article includes a brief analysis of legal nihilism as a problem of the contemporary rule of law. Starting from the essence and forms of expression of this social phenomenon, the premises and causes of its appearance and development in the society of the Republic of Moldova, are identified some measures to eradicate it, which can be taken at the state, society and individual level.

Keywords: law, legal consciousness, legal culture, legal education, nihilism, legal nihilism, denial of law.

Aspecte introductive

Una dintre cele mai actuale și importante probleme pentru orice societate se consideră a fi pe bună dreptate problema formării *culturii juridice*, ca element indispensabil al culturii generale a omului. O deosebită importanță această problemă capătă în condițiile transformărilor radicale din viața unei societăți [7, p. 409]. Este și cazul Republicii Moldova, aflată în prezent în plin proces de modernizare și democratizare.

Pentru majoritatea populației Republicii Moldova este caracteristic un nivel extrem de redus al cunoștințelor juridice generale și a unei neîncrederi și mai mari privind echitatea organelor de drept, ceea ce reprezintă un obstacol substanțial în formarea unei culturi juridice la nivelul întregii societăți și consolidarea unui stat democratic.

Un factor determinant al acestei situații poate fi considerat nivelul scăzut al veniturilor la 80% din populația republicii, ceea ce face inaccesibile serviciile juridice pentru majoritatea segmentelor sociale. Cel mai grav este că situația dată este favorizată și de lipsa unor tradiții și a educației juridice în general.

Sărăcia în care s-a trăit în toate timpurile în acest

spațiu geografic a cultivat un spirit de teamă și neîncredere în drept și justiție. Chiar și atunci când sunt lezate drepturile constituționale majoritatea oamenilor se conformează situației fără a se revolta sau a căuta dreptate. O bună parte din populația republicii nu cunoaște care le sunt drepturile garantate de Constituție și legi, cum să-și valorifice și să-și apere drepturile, care este ierarhia instituțiilor juridice naționale și internaționale, care ar fi modalitățile de intentare a unui proces judiciar etc. În asemenea circumstanțe, problema formării *culturii juridice* la nivelul societății, rolul și locul acestei activități în funcționarea diferitelor instituții sociale, educative judecătorești, a organelor de ocrotire a ordinii de drept, capătă o importanță deosebită [7, p. 409].

Dincolo de gravitatea acestei situații, cu mult mai grav este că pe fonul lipsei *culturii juridice* la nivelul societății se dezvoltă și se răspândește tot mai mult un alt fenomen negativ și distructiv – *nihilismul juridic*.

Nihilismul juridic: origini și esență

În arealul nostru geografic acest fenomen își are începutul la finele anilor '80 ai secolului trecut, când societatea noastră a respins metodele autoritare de

conducere a statului totalitar și a pornit pe calea democratizării și edificării statului de drept.

Sub influența transformărilor de la acea oră, în baza negativismului general, când multe s-au reevaluat, reconsiderat, judecat și respins, a apărut și *nihilismul* față de drept, legi și ordine normativă. Altfel spus, s-a dezvoltat *nihilismul juridic* ca varietate a *nihilismului social* (răspândit pe larg în perioada „restructurării”), fenomen ce, în general, exprimă „atitudinea negativă a subiectului (grup, clasă, pătură) față de anumite valori, norme, viziuni, idealuri” [12, p. 376].

Acesta a înregistrat dimensiuni semnificative de la sfera relațiilor cotidiene a cetățenilor de rând la activitatea demnitarilor de stat și a funcționarilor publici. Fiind orientat spre distrugerea a tot ce a existat anterior, *nihilismul juridic* a influențat destul de negativ și asupra dezvoltării *culturii juridice* a populației și a realizării normelor de drept [4, p. 154; 5, p. 124].

Succint, în context, vom preciza că, în esența sa *nihilismul*, ca fenomen social, are mai multe fațete, el putând fi moral, juridic, politic, ideologic, religios etc., în dependență de valorile ce sunt negate, fie de sfera cunoașterii sau a practicii sociale în care se manifestă – cultură, știință, artă, etică, politică, economie etc. Între acestea există multiple nuanțe și tangențe. Fiecare din aceste variante își are istoria sa și particularitățile sale [12, p. 376].

În ceea ce privește *nihilismul juridic*, ca variantă a *nihilismului social*, esența lui constă în „atitudinea generală de negare, lipsa de respect față de drept, legi, ordinea normativă, iar sub aspectul sursei sale, presupune o ignoranță juridică și lipsă de educație și cultură juridică”. Este vorba în principiu de nevalorificarea practică a dreptului de către societate [8, p. 14].

În doctrina dreptului *nihilismul juridic* este înțeles ca „nerecunoașterea dreptului ca valoare socială, exprimată prin atitudinea negativă față de drept, legi,

ordinea de drept, prin nerecunoașterea necesității dreptului, a posibilităților acestuia, a utilității sale sociale” [12, p. 383]. Semnificativ este că *nihilismul juridic* se poate manifesta la nivel de individ, grup, categorii profesionale și la nivel de societate.

Ca obiect de cercetare, problema *nihilismului juridic* a preocupat mai multe ramuri ale științei, fiecare dintre ele cercetând diferite aspecte, completând înțelegerea acestui fenomen social. Respectiv, se poate atesta o abordare multiaspectuală a *nihilismului juridic*, la nivelul filosofiei, teoriei generale a dreptului, istoriei, culturologiei și sociologiei [13, p. 59], ceea ce denotă atât semnificația sporită a acestui fenomen social, cât și preocuparea constantă de cunoaștere multilaterală și profundă a acestuia.

Formele nihilismului juridic

Inițial, este bine de precizat că *nihilismul juridic* poate îmbrăca două forme: *teoretică* (ideologică) și *practică*. În primul caz, are loc o fundamentare teoretico-conceptuală a *nihilismului*, când savanții, filosofi, politologii demonstrează și argumentează că există valori cu mult mai importante ca dreptul în general și, cu atât mai mult, ca dreptul unui om în parte. În cel de-al doilea caz, are loc realizarea acestor viziuni teoretice în practică, fapt ce adeseori se transformă într-un regim de teroare impus de putere față de populația țării, în transformarea elitei de la guvernare într-un grup criminal [17, p. 313].

Dintr-o altă perspectivă, se consideră că *nihilismul juridic* se poate exprima fie într-o formă „pasivă” – ca o atitudine indiferentă față de drept, subaprecierea rolului și semnificației acestuia, fie într-o formă „activă” – ca o atitudine conștient ostilă față de drept [19, p. 54]. Distanța dată este una relevantă, întrucât sugerează faptul că *nihilismul juridic* poate rămâne doar la nivelul unei *atitudini umane*, fie poate degenera într-o formă mai gravă – *conduită umană* (atitudine exteriorizată și materializată), care deja are un impact distructiv asupra ordinii din societate.

Referitor la formele de exprimare/materializare a *nihilismului juridic*, în doctrină nu există o viziune unică, fiind identificată o varietate destul de largă a acestora [6, p. 16]. Cu titlu de exemplu, vom enumera următoarele forme ale acestui fenomen social [12, p. 383-390]:

a) încălcarea intenționată a actelor normative (criminalitatea – cea mai periculoasă formă a *nihilismului juridic*);

b) nerespectarea și neexecutarea în masă a dispozițiilor normative, când subiecții (cetățenii, funcționarii publici, autoritățile publice, organizațiile obștești) nu-și conformează conduita sau activitatea cu normele juridice, dar tind să activeze după „propriile lor reguli”;

c) emiterea și adoptarea actelor normative paralele, contradictorii sau care se contrazic și neutralizează reciproc; adeseori actele subordonate legii devin superioare legii;

d) substituirea legalității cu oportunitatea politică, ideologică și pragmatică;

e) confruntarea puterilor legislativă și executivă – văzut ca un nihilism „de nomenclatură” sau „elitar”, legat de paralizia puterii, iar orice paralizie a puterii semnifică și paralizia legii și a dreptului.

f) încălcarea drepturilor și libertăților omului.

Tot mai mult, în ultimul timp, se atrage atenția la o asemenea categorie ca *nihilismul juridic departamental* [18, p. 20-27; 20, p. 13-18] manifestat la nivelul instituțiilor statului. Se consideră că o trăsătură caracteristică a acestuia, pe lângă lipsa de respect pentru drepturile omului, o constituie lipsa de respect pentru lege ca izvor suprem de drept. În special, *nihilismul juridic departamental* se caracterizează prin aceea că legea este privită ca un act de natură generală, care poate fi aplicată doar după o „interpretare”, „precizare” departamentală, precum și convingerea funcționarilor din organele de stat că dispun de dreptul de a „ajusta” legea, de a neglija normele juridice, dar și „experiența” de

a urma, respecta instrucțiunile, indicațiile primite în detrimentul aplicării prevederilor legale” [18, p. 24].

Așadar, se poate conchide că formele de manifestare a acestui fenomen sunt diverse și multiple: de la postulate teoretice, doctrinare, până la acțiuni și activități ilegale [17, p. 17] ale diferitor subiecți de drept. Cu regret, la ora actuală *nihilismul juridic* a căpătat în societatea noastră un caracter de masă, răspândindu-se pe larg nu doar în rândurile cetățenilor, dar și la nivelul funcționarilor și demnitarilor publici. Acest fapt accentuează necesitatea conștientizării cauzelor *nihilismului juridic* și elaborării mecanismelor sau a mijloacelor de contracarare a acestui fenomen [11, p. 9; 6, p. 17; 3, p. 268].

Cauzele nihilismului juridic

În literatura de specialitate au fost expuse mai multe viziuni asupra cauzelor *nihilismului juridic*. Sintetizând câteva dintre ele, vom accentua următoarele premise/cauze importante ale apariției fenomenului dat [1, p. 40-41]:

- *trecutul istoric al societății noastre* (marcat de consecințele perioadei sovietice, în care: teoria și practica dictaturii proletariatului era înțeleasă ca putere, care nu era legată de legi, dar nici limitată de ele; în care o bună parte din membrii societății erau lipsiți, total sau parțial, de drepturi și obligații; era destul de pronunțată neparticiparea lor la viața politică și juridică; caracterul represiv al legislației; imperfecțiunea exercitării justiției; sistemul de drept era dominat de metodele administrative de comandă, actele normative secrete și semisecrete și alte acte cu caracter democratic care purtau un caracter doar declarativ și nu real etc.);

- *particularitățile perioadei contemporane* marcată de: neconcordanța dintre noile și vechile reglementări juridice, criza legislativă și mecanismul imperfect de punere în aplicare a legilor adoptate, procesul îndelungat al reformelor, inclusiv a celei

judiciare, rolul inferior al instanțelor judecătorești și al dreptului în general etc.

Într-o altă opinie, în prezent, atât ca un rezultat al *nihilismului juridic*, cât și ca surse ce alimentează persistența acestuia la nivelul societății, servesc asemenea momente ca [9, p 151]: starea de criză (cu diferită intensitate în majoritatea sferelor) din cadrul societății; radicalismul politic, opțiunea forței și a interesului personal în soluționarea problemelor politice; defectele practicii judiciare și de anchetă penală; încălcarea flagrantă a drepturilor omului; insecuritatea juridică a individului, care, în totalitatea lor, generează ruina credinței în lege, în capacitatea statului de a asigura ordinea și stabilitatea din cadrul societății.

Destul de relevante sunt și următoarele momente văzute drept cauze ale *nihilismului juridic* [16, p. 18], reprezentative pentru societatea noastră: criza societății contemporane, neconturarea ideologiei statului în sfera dreptului, repartizarea criminală (ilegală) a proprietății (a bunurilor materiale), apariția unor capitaluri enorme (a persoanelor extrem de bogate), imperfecțiunea sistemului de drept, instabilitatea și caracterul contradictoriu al legislației în vigoare, transferarea unor competențe legislative puterii executive, corupția la nivelul structurilor de stat, degradarea valorii justiției în conștiința societății, nerespectarea și încălcarea în masă a dispozițiilor normative.

Generalizând asupra cauzelor *nihilismului juridic* subliniem că acestea sunt prezente în societate permanent și pentru fiecare perioadă de dezvoltare a acesteia le sunt proprii caracteristici specifice. *Nihilismul juridic* dispune de multiple temeuri. El apare, de regulă, în rezultatul imperfecțiunii normelor juridice și a practicii de aplicare a acestora de către organele statului. Aceasta presupune că pentru un subiect concret, norma de drept nu-și realizează sarcina care i-a fost prestabilită. *Nihilismul juridic* pătrunde în conștiința persoanelor, a cetățenilor

sau a grupurilor sociale. Prejudiciul cauzat de către acesta are un caracter multilateral, fiind practic un catalizator pentru toate încălcările de lege. Pe lângă aceasta, se formează un complex de orientări negative în conștiința și practica organelor de drept și a cetățenilor (mecanismul victimizării, indiferența sau justificarea morală a anumitor tipuri de ilicite etc.) [14, p. 363], cu efect distructiv asupra societății și a ordinii din cadrul acesteia.

Ținând cont de cauzele *nihilismului juridic* contemporan, enunțate mai sus, vom susține poziția cercetătorilor care susțin că lupta cu *nihilismul juridic* nu poate fi dusă doar prin influențarea conduitei oamenilor prin metode de interzicere, permisiune sau ordonare. Este necesară o reformă a întregului mecanism de aplicare și realizare a dreptului, pentru ca legile adoptate să acționeze real în volum deplin.

În acest sens, s-a făcut puțin, nefiind împlător faptul că numărul de acte de corupție sau de abateri, abuzuri admise în exercitarea funcțiilor publice nu se reduce, iar volumul coliziunilor juridice crește. De ceea ce realizarea legii trebuie să fie una dintre sarcinile principale ale tuturor cetățenilor, ale tuturor autorităților publice, organizațiilor statale și obștești. Pentru realizarea acestor sarcini, în primul rând, ar fi necesară soluționarea problemelor ce țin de personificarea răspunderii autorităților și reprezentanților puterii de stat pentru asigurarea legislativă insuficientă sau necalitativă a politicii de stat, neexecutarea legilor, executarea cu rea-credință sau necorespunzătoare a acestora [15, p. 40].

Mai mult, pentru depășirea *nihilismului juridic* al cetățenilor este necesar un întreg complex de măsuri juridice statale de monitorizare, control și supraveghere, precum și eforturi susținute ale societății, printre care [15, p. 40-41]:

- o politică juridică de stat unică și eficientă, necesară pentru conturarea unei tonalități juridice pentru cetățeni și funcționarii de stat,

- consolidarea autorității legii, care trebuie să fie asigurată organizațional și material corespunzător, să dispună de stabilitate și să fie ajustată standardelor internaționale;

- crearea unui sistem de asistență juridică de calitate;

- asigurarea supremației dreptului, în special, a acțiunii tuturor mecanismelor de protecție a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului;

- formarea unui sistem stabil și continuu de educare și instruire juridică în sfera drepturilor omului.

Pe de altă parte, considerăm că au dreptate și cercetătorii care recunosc drept cauze principale și condiții ale răspândirii *nihilismului juridic* (mai ales în mediul tinerei generații): nivelul scăzut și insuficient al *învățământului juridic* și al *educației juridice* în cadrul familiei, în instituțiile de învățământ, lipsa unei propagande juridice calitative prin intermediul mass-media, nedorința cetățenilor de a se autoeduca (în lipsa încrederii în forța general obligatorie a legii, lipsa motivării) etc. [6, p. 18].

Toate acestea evident contribuie la dezvoltarea și menținerea unui nivel redus de cultură juridică, lipsa de respect față de drept în societate, altfel spus a *nihilismului juridic*. Lipsa unei educații juridice corespunzătoare și necesare este considerată pe bună dreptate ca fiind una dintre cauzele principale ale răspândirii *nihilismului juridic* [10, p. 13].

În context, este binevenit a preciza că *nihilismul juridic* constituie cea mai răspândită formă de deformare a conștiinței juridice individuale. În concret, elementele de deformare ale conștiinței juridice reprezintă ipotezele, ideile (frustrările), convingerile individului, vădit greșite, distorsionate referitor la normele juridice, la modul în care acestea reglementează raporturile sociale, la felul în care este aplicat/realizat dreptul. Ele își au originea inclusiv în evoluția istorică a poporului respectiv, în logica tradițională, formată de veacuri de abordare a lucrurilor, fenomenelor sociale, ele sunt provocate de legislația

imperfectă, de lipsa educației juridice, de necunoașterea și neînțelegerea normelor juridice de către subiecții de drept.

Elementele de deformare a conștiinței juridice reprezintă o platformă pentru comportamentul social periculos al indivizilor, de aici fiind clară stringenta necesitate de a anihila a acestora. Evident, ele nu dispar de la sine, pentru a le înlătura este nevoie ca statul, în primul rând, prin structurile sale, să fie un exemplu în respectarea dreptului, în desfășurarea activității în limitele legii și a competențelor, în respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor săi, în netolerarea infracțiunilor și altor încălcări de lege [2, p. 92].

Respectiv, trebuie să recunoaștem că necesitatea contracarării eficiente a tendințelor nihiliste actualizează problema educației juridice, care trebuie să vizeze, în special, dezvoltarea și ridicarea nivelului de conștiință juridică a cetățenilor. În primul rând, activitatea de educare juridică este chemată să contribuie la formarea unui fundament spiritual în conștiința oamenilor, care ar predetermina necesitatea respectării exacte a normelor juridice în societate, ar asigura baza unei realizări conștiente a dreptului.

Educația juridică trebuie orientată și spre formarea în societate a unei atmosfere de moralitate și umanism. Răspunderea morală pentru formarea unei noi mentalități revine savanților, politicienilor, pedagogilor, care trebuie să se preocupe de studierea conceptuală a problemelor formării unei noi mentalități, determinarea paradigmatelor de conținut ale acesteia, elaborarea principalelor direcții ale politicii statului în sfera conștiinței și conduitei sociale, educarea și formarea identității civice corespunzătoare [6, p. 18].

Concluzii

Generalizând, achiesăm la opinia savanților potrivit căreia *nihilismul juridic* este o moștenire a trecutului, depășirea căruia în prezent este posibilă doar

prin ridicarea nivelului de cultură generală și juridică a populației, formarea la nivelul fiecărui membru al societății a respectului față de lege. În mare parte, la atingerea acestui scop pot contribui [11, p. 11; 3, p. 283]: mijloacele de informare în masă, activismul cetățenilor și poziția acestora față de contracararea samavolniciei, ilegalității și iresponsabilității, raționalitatea politicii interne a statului, orientarea acesteia spre protecția juridică eficientă a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, profilaxia faptelor ilegale, perfecționarea legislației, pregătirea cadrelor de juriști de înaltă calificare.

Pentru eradicarea *nihilismului juridic*, dar și pentru înlăturarea tuturor elementelor de deformare a conștiinței juridice a cetățenilor ar fi necesare următoarele măsuri [2, p. 32]:

- conlucrarea statului cu societatea civilă în vederea ridicării nivelului conștiinței juridice și a culturii juridice a cetățenilor;
- implementarea unui program de stat cu privire la educația juridică obligatorie a cetățenilor, accentul fiind pus pe generația în creștere;
- accentuarea politicii de profilaxie a infracțiunilor;
- petrecerea regulată la locurile de muncă a cetățenilor a unor seminare de informare a populației asupra noii legislații, modului de soluționare a unor litigii ce pot apărea, felul cum își desfășoară activitatea instanțele de judecată etc.;
- asigurarea libertății și independenței mass-media și instruirea reprezentanților acesteia despre modul în care trebuie relatate evenimentele cu caracter juridic, în funcție de specificul acestora;
- asigurarea dreptului cetățenilor de a accesa diferite surse de informație în vederea formării unor viziuni sociale, politice, juridice corecte și complete.

Prin urmare, putem conchide că în lupta cu *nihilismul juridic* și cu alte elemente de deformare a conștiinței juridice este nevoie de voință, perseve-

rență, implicare activă și responsabilă atât a statului, a reprezentanților societății civile, cât și a fiecărui cetățean.

Bibliografie

1. AVORNIC, Gh. *Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic – categorie juridică*. În: Cultura juridică și prevenirea corupției, materiale ale conferinței internaționale din 1 noiembrie 2007, Chișinău. Chișinău: Transparency International Moldova, 2007 (Bons Offices SRL).
2. CALMÎC, M. *Considerații cu privire la elementele deformatoare ale conștiinței juridice*. În: *Legea și Viața*, 2010, nr.8.
3. COSTACHI, Gh. *Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014.
4. COSTACHI Gh. *Prin știință spre un stat de drept. Volum omagial*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2011 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”).
5. COSTACHI, Gh., IACUB, I. *Aspecte ale dezvoltării culturii juridice în societatea democratică*. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2013, nr. 3.
6. COSTACHI, Gh., IACUB, I. *Nihilismul juridic – reversul culturii juridice*. În: *Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы, материалы международной научно-практической конференции, г. Кишинев, Республика Молдова, 28-29 марта 2014 г. Кишинев: Славянский университет, 2014.*
7. STERPU, VI., SPĂTARU, T. *Formarea culturii juridice a personalității*. În: *Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene, materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale, 28 ianuarie 2006*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2006.
8. ДОНЧЕНКО, Р. Н. *Правовой нигилизм как устойчивое общесоциальное явление*. В: *Юрист*, 2005, №6.
9. ЗЛОБИН, С., ИВАНОВ, В. *Некоторые аспекты правового нигилизма на современном этапе развития Республики Молдова*. В: *Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, Materialele conferinței internaționale științifico-practice*

din 23-24 septembrie 2004 (Bălți). Chișinău: S. n. (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2004.

10. КАБАКОВИЧ, Г. А., ХАМИТОВА, Г. Ш. *Влияние правового образования и воспитания молодежи в учебных заведениях на предупреждение правового нигилизма в обществе*. В: Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований, 2010, №11.

11. КОСТАКИ, Г. *Правовой нигилизм: сущность, причины и пути преодоления*. В: Право и Политология, 2013, nr. 54, p. 6-11.

12. МАТУЗОВ, Н. И. *Правовой нигилизм и правовой идеализм*. В: Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. 2-е изд. М.: Юрист, 2001.

13. МОНАКОВ, В. В. *Теоретические подходы и предметные рамки изучения правового нигилизма в российском обществе*. В: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия *Социальные науки*, 2011, № 1 (21).

14. НАЗАРОВА, Н. Л. *Правовой нигилизм как осо-*

бенность правового сознания в современной России. В: Вестник ННГУ, Серия Право, 2003, № 263.

15. ПАРЕМУЗОВ, А. Н. *Социальные стратегии преодоления правового нигилизма в современной России*. В: Теория и практика общественного развития, 2012, № 5.

16. ПЕТРУЧАК, Л. А. *Причины правового нигилизма в современной России*. В: Актуальные проблемы российского права, 2008, №4.

17. *Теория государства и права: Учебник* / Под ред. В.К. Бабаева. М.: Юрист, 2003.

18. ТУМАНОВ, В. А. *О правовом нигилизме*. В: Советское государство и право, 1989, №10.

19. ТУМАНОВ, В. А. *Правовой нигилизм в историко-идеологическом ракурсе*. В: Государство и право, 1993, № 8.

20. ФРУНЗЭ, И. *Проблемы демократии, ведомственного нигилизма и юридического образования в Республике Молдова*. В: Молдова в аспекте построения демократического государства: проблемы теории и практики, materialele conferinței practico-științifice interuniversitare. Chișinău, 2005, p. 13-18.

REFORMA JUSTIȚIEI: DE LA VORBE LA FAPTE

Stanislav PAVLOVSCHI

Judecător la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anii 2001-2008, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: stanislav.pavlovschi@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-3874-1237>

The study is meant to analyze the reform in the justice system. The author emphasized the most significant modifications, achievements, and failures of the recent justice reform. The study primarily discussed the roles of judges, prosecutors, and attorneys. It contains suggestions for enhancing the law and practice, primarily aimed at the Republic of Moldova's authorities. Justice reforms, court bodies, prosecution bodies, and advocacy are important words.

Keywords: justice, reforms, prosecution bodies, court bodies, advocacy.

Câteva remarci de caracter general

Justiția independentă și imparțială, care activează în conformitate cu legea este un element indispensabil al fiecărei societăți democratice, este fundamentul acestei societăți și o condiție pentru existența unui stat de drept.

Rolul justiției este și mai important dacă noi am lua în considerare faptul că majoritatea drepturilor garantate cetățenilor Republicii Moldova pot fi protejate, apărute și, în caz de necesitate, reparate anume prin justiție, care din acest punct de vedere devine și exercită funcția unui mecanism de păstrare și garanțare a liniștii și păcii sociale.

1. Din aceste considerente, concluzionăm că, fără o justiție echitabilă, funcționarea societății democratice, bazată pe principiile statului de drept, este practic imposibilă.

2. Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, ca unul dintre scopurile sale, prevede consolidarea statului de drept și protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Acest acord prevede asigurarea independenței justiției și consolidarea luptei împotriva corupției, accesul la justiție și asigurarea dreptului la un proces echitabil¹.

3. Ultimii ani justiția moldovenească de mai multe

ori a fost supusă unor critici aspre, când mai fondate și justificate, când nu prea.

4. Atât partenerii noștri de dezvoltare, cât societatea civilă și diverse forțe politice au manifestat necesitatea schimbărilor radicale în activitatea organelor de drept din Republica Moldova, fără de care mișcarea Moldovei pe calea progresului este imposibilă. Mai mult ca atât, partenerii de dezvoltare, și mai întâi de toate Uniunea Europeană, au investit zeci și zeci de milioane de euro pentru ca poporul Moldovei să aibă o justiție civilizată.

5. Sumele alocate Moldovei au fost atât de mari, încât folosind acești bani s-ar putea demola justiția veche și edifica o justiție totalmente nouă, echitabilă, de tip european, o justiție de care am putea fi mândri cu toții. Nu a fost să fie.

6. Este evident că schimbările dorite de societatea noastră nu s-ar putea produce fără o reformă profundă, de caracter structural, a justiției naționale. Din păcate, această reformă așa și nu a avut loc.

7. Acum, necesitatea reformei profunde devine și mai evidentă, dacă am analiza nivelul foarte scăzut al încrederii populației în organele de drept din Moldova², care percep justiția ca ceva parazită, care

¹ Jurnalul oficial al Uniunii Europene, Acord de asociere între UE și Republica Moldova, <https://dcfta.md/uploads/0/images/large/http-eur-lex-europa.pdf>

² Încrederea în justiția din Republica Moldova 2001-2018, Evoluții și determinante. Vasile Cantarji, Centrul de investigații sociologice și marketing CBS-AXA, https://crjm.org/wp-content/uploads/2018/12/2018-12-12_RO_Increderea-in-justitie.pdf

lucrează contrar intereselor poporului, în interesul cercurilor criminale, oligarhice, fiind supusă presiunilor ilegale din partea celor care dețin puterea în stat sau au posibilități financiare sporite.

8. Nu ar fi corect de spus că nu s-a făcut nimic. S-a făcut, însă ceea ce s-a făcut de-a lungul ultimilor zece ani a fost îndreptat nu spre beneficiul poporului, ci spre beneficiul actorilor sectorului juridic, și mai întâi de toate a procurorilor și judecătorilor. Anume procurorii și judecătorii sunt beneficiari reali ai ultimilor schimbări în justiție, primind salarii și pensii mai mult decât confortabile. Desigur, salariile și pensiile procurorilor și judecătorilor trebuie să fie ridicate, poate și mai mult decât s-au ridicat, însă îmbunătățirea situației materiale a actorilor justiției ar trebui să fie însoțită cu îmbunătățirea substanțială a activității acestora, ceea ce nu s-a întâmplat.

9. Prin urmare, una dintre principalele sarcini ale reformei instituțiilor de drept trebuie să fie încrederea poporului în actul justiției.

10. Apare o întrebare judicioasă: de ce oare ceea ce s-a făcut de-a lungul ultimilor ani nu a dus la ameliorarea situației în justiția națională, ba mai mult, a provocat noi și noi probleme?

11. Răspunsul la această întrebare este simplu: încercările de a reforma justiția națională nu s-au bazat pe necesitățile reale ale sectorului. Nu au fost efectuate cercetări științifice fundamentale, care ar duce la identificarea gafelor, neajunsurilor, locurilor înguste, care nu permit justiției naționale să-și îndeplinească sarcina socială.

12. A doua cauză este lipsa de percepere a justiției naționale ca un sistem integru, care trebuie studiat și analizat în ansamblu. Se cere o radiografie a sistemului întreg al justiției naționale.

13. Operarea modificărilor ad-hoc în diverse acte normative nu aduce decât un rău întregului sistem, care provoacă disfuncționalitatea lui.

14. Este imposibil de creat un sistem juridic

funcțional fără a cunoaște ce este rău în sistemul actual, ce trebuie de modificat și din care cauză.

15. Situația devine și mai dramatică dacă am aminti de ultimele modificări legislative, operate din raționamente pur politice, contrare intereselor generale ale societății, unicul scop al cărora fiind promovarea în funcții a unor persoane comode, obediente politic. Un exemplu elocvent în acest sens servește legea cu privire la procuratură.

16. Această situație s-a creat de aceea că de reforma justiției, la noi în țară, s-au ocupat oameni care nu au experiență necesară în activitatea instituțiilor de drept din Moldova și, prin urmare, nu cunosc unde sunt problemele reale ale sectorului și pe ce cale ele ar putea fi rezolvate. Asta a dus la aceea că au fost propuse mai multe inițiative, care se bazează pe prevederile legislațiilor altor sisteme de drept și care, fiind rupte din interiorul acestor sisteme, nu sunt viabile în condițiile sistemului de drept din Moldova. Nu vreau să acreditez ideea că experiența și practica legislativă a altor state nu trebuie studiată și analizată, însă introducerea acestor noi în legislația Republicii Moldova trebuie precedată de o analiză foarte adâncă a consecințelor ce vor urma în rezultatul operării acestor modificări.

17. Efectuarea fragmentară, sporadică a reformei, fără luarea în considerare a necesităților sectorului și fără perceperea justiției ca un întreg a dus la dezechilibrarea întregului sistem.

18. Asumarea locală a reformei este un principiu foarte important. Fără respectarea lui, reforma sectorului justiției nu va avea succes. Oamenii, specialiștii care sunt antrenați în procesul reformării justiției sunt elemente cheie al acestui proces.

19. Deci, identificarea necesităților reale ale sectorului, perceperea strategică a sectorului ca un tot întreg și specialiștii cu experiență practică în activitatea sectorului- iată trei elemente de bază pentru începerea reușită a reformei sectorului justiției.

20. În Republica Moldova s-a creat un număr

imens de organisme, organizații și instituții care, într-o măsură sau alta, pot fi atribuite sistemului organelor de drept. În mare măsură, activitățile lor sunt duplicate inutil și adesea blocate. Toate acestea le afectează negativ și nu dau rezultatele așteptate.

21. Totodată, în acest articol, ne vom limita la acele organe care sunt înțelese în mod clasic ca sistem de drept și care au nevoie de cea mai urgentă reformă, întrucât în forma lor actuală ele nu numai că nu fac dreptate oamenilor, dar și zilnic dau naștere la noi și noi suferințe și condamnări ilegale ale unor oameni nevinovați, ceea ce duce în cele din urmă la tot mai multe condamnări ale Moldovei de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, încălcarea Art. 6 din Convenție fiind cea mai larg răspândită încălcare comisă de autoritățile Republicii Moldova³.

22. Aceste organe includ procuratura, instanțele de judecată și avocatura.

23. Iar dacă organele procuraturii și ale instanțelor de judecată, într-o măsură sau alta, au fost supuse diferitor experimente pentru a le da o înfățișare civilizată, atunci reforma juridică nu a atins aproape deloc structura profesiei de avocat.

24. Reformele care au fost efectuate până acum în procuratură și instanțe au vizat în principal îmbunătățirea condițiilor de muncă ale procurorilor și judecătorilor, crearea unei garanții a impunității acestora pentru abuzuri și erori judiciare comise.

25. Drept urmare, sistemul procuroresc-judiciar s-a transformat într-un fel de clan, acoperindu-se reciproc cu structurile sale interne care fac imposibilă aducerea în fața justiției a judecătorilor și procurorilor care se fac vinovați în comiterea abuzurilor profesionale.

26. Toate acestea au dus la apariția unui astfel de fenomen precum impunitatea judecătorilor și procurorilor pentru abuzurile lor⁴.

³ ECHR. Violations by article and by state, https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2021_ENG.pdf

⁴ Freedom house, Integritatea în justiție: realizări, provocări, perspective, Chișinău, 2018, pagina 9, <https://freedomhouse.org/>

27. Acest cerc vicios trebuie rupt, astfel încât procuratura și instanțele dintr-un clan să se transforme în instituții juridice reale, eficiente ale unui stat democratic modern, aflate în slujba poporului și a statului.

Organele procuraturii

28. Organele procuraturii reprezintă un instrument crucial în combaterea și prevenirea criminalității, fără de care este imposibilă urmărirea penală. Din păcate, în ultimii 20 de ani, procuratura s-a transformat dintr-o instituție de protecție a statului de drept într-un organ, a cărui sarcină principală era protejarea regimurilor aflate la putere, combaterea disidenței și utilizarea organelor de urmărire penală pentru reprimare politică.

29. Regimurile se schimbau, dar activitățile procuraturii rămâneau aceleași și, în mare măsură, au fost îndreptate spre executarea ordinelor politice primite.

30. Contrar principiului imparțialității, procurorii și-au concentrat în mâinile lor atât funcțiile de anchetă, cât și controlul asupra propriei anchete. Totodată, procurorii care au exercitat personal ancheta penală, au mers în instanță și au susținut acuzarea de stat în propriile dosare penale. Această practică vicioasă a devenit un obstacol major în calea stabilirii adevărului obiectiv și a dus la o situație în care oamenii sunt condamnați pentru infracțiuni pe care nu le-au comis, deoarece a fost eliminată veriga care asigura un control obiectiv și imparțial asupra investigațiilor efectuate personal de procurori.

31. Au fost desființate unitățile de anchetă penală din cadrul procuraturii, precum și funcțiile de anchetatori, care cuprindeau un număr mare de specialiști specializați în efectuarea efectivă a anchetei penale.

32. În consecință, Republica Moldova a pierdut atât mai multe generații de anchetatori, cât și ancheta prealabilă ca o etapă distinctă preliminară a procesului penal și a dobândirii procesuale de probe.

[sites/default/files/Shadow%20Report%20v2%20-%20Web%20-%20RO.pdf](https://www.fredomhouse.org/sites/default/files/Shadow%20Report%20v2%20-%20Web%20-%20RO.pdf)

33. Toate aceste modificări prost gândite au afectat grav procesul penal, deoarece procurorul care a efectuat personal ancheta penală nu corespunde principiului imparțialității și vine în instanța de judecată cu convingerea sa privind vinovăția inculpatului.

34. A sosit momentul reintroducerii anchetei penale în sistemul juridic al Republicii Moldova.

35. Din acest punct de vedere, ar putea fi studiată oportunitatea creării unui Birou Național de Ancheta preliminară, care să concentreze toate funcțiile de cercetare pre-judiciară. Totodată, funcțiile procuraturii s-ar reduce la conducerea anchetei preliminare și susținerea acuzării de stat în instanțe.

36. Nivelul discreționar al procurorilor în domeniul urmăririi penale ar trebui crescut substanțial. Țara ar trebui să folosească experiența pozitivă a altor state în introducerea unor forme de examinare a cauzelor penale alternative urmăririi penale, cum ar fi medierea, justiția restaurativă⁵, concilierea și altele.

37. Dezvoltarea și implementarea politicilor punitive a statului ar trebui să devină una dintre direcțiile principale în activitățile procuraturii.

38. Aceste noi forme de politică de drept penal prezintă o diferențiere a răspunsului oficial al statului la infracțiunile comise. Acest tip de reacție va grăbi și va reduce foarte mult costul procesului penal și va restabili într-un mod accelerat drepturile victimelor și va evita revictimizarea care este inevitabilă în procesul penal tradițional.

39. Prevederile Codului de procedură penală care reglementează temeiurile și procedura aplicării arestării ca măsură preventivă ar trebui aliniate cu dispozițiile articolului 5 din Convenția Europeană și practica bine dezvoltată a Curții Europene a Drepturilor Omului, în așa fel utilizarea unor astfel de măsuri preventive ar deveni o excepție, iar aplicarea măsurilor alternative la arestare - regulă. Ar trebui

⁵EVALUĂRI PRIVIND EFICACITATEA IMPLEMENTĂRII JUSTIȚIEI RESTAURATIVE ÎN ROMÂNIA, SORIN M. RĂDULESCU*, CRISTINA DÂMBOEANU, <https://www.revistasociologie.ro/pdf-uri/nr1-2-2008/05-Radulescu.pdf>

interzisă folosirea arestării ca mijloc de estorcere a mărturisirilor.

40. Codul penal ar trebui să includă noi infracțiuni care să aibă drept scop protejarea bunului mers al procesului penal, care să stabilească pedepse penale pentru obstrucționarea justiției, pentru disimulare în scopul denaturării adevărului, a probelor, pentru împiedicarea cursului normal de înfăptuire a justiției. În același timp, conform practicii internaționale, nivelul de pedeapsă pentru săvârșirea unor astfel de acțiuni ar trebui să corespundă nivelului de pedeapsă prevăzut pentru săvârșirea infracțiunii principale, în privința cercetării căreia s-a permis obstrucția.

41. Procedura de revizuire ar trebui retrasă din competența procuraturii, deoarece procurorul este parte la proces și nu este în măsură să asigure o examinare obiectivă, multilaterală și sub toate aspectele a cererilor de revizuire depuse.

42. În aceste scopuri, ar trebui creat un organism independent specializat, dotat cu competența de a analiza cererile de revizuire și de a iniția revizuirea în fața puterii judiciare. Mai mult, având în vedere importanța detectării și corectării erorilor și abuzurilor judiciare, ar trebui creat un mecanism special care să încurajeze angajații acestui organism care au contribuit la identificarea și corectarea abuzurilor și erori judiciare.

43. Prevederile Codului de procedură penală care reglementează temeiurile revizuirii pedepselor care au intrat în vigoare ar trebui completate prin includerea unor temeiuri precum încălcarea evidentă a dreptului la un proces echitabil sau o denegare flagrantă de justiție⁶.

44. Protecția drepturilor omului în activitățile procuraturii ar trebui să devină norma. Obligația procurorului de a retrage acuzațiile în cazurile de neconfirmare, prevăzută de Codul de procedură penală,

⁶ Cazul Othman (Abu Qatada) vs. Marea Britanie, cerere nr.8139/09, 17 ianuarie 2012, §259, <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-108629>

trebuie respectată cu strictețe, iar îndeplinirea acestora trebuie verificată în fiecare caz de evaluare periodică a performanței procurorului.

45. În Codul de procedură penală ar trebui incluse prevederi cu privire la standardul probei, conform căruia vinovăția persoanelor urmărite penal trebuie dovedită („dincolo de orice îndoială rezonabilă”⁷) și legalitatea utilizării arestării ca măsură preventivă („preponderența probelor”) ar trebui determinată. Toți procurorii și judecătorii vor trebui să fie instruiți în aplicarea acestor standarde probatorii.

46. Crearea unui dosar penal electronic și a altor materiale ar trebui să intre în viața cotidiană a procuraturii. Participanții la procesul penal trebuie să fie obligați și să poată depune documentele la procuratură în format electronic. La finalizarea anchetei preliminare, participanții la proces ar trebui să poată primi o copie electronică a dosarului penal, dacă este necesar, pentru o taxă adecvată care ar acoperi costul copierii dosarului.

47. Un rol important în activitatea procuraturii ar trebui acordat sistematizării și generalizării practicii de urmărire penală și de investigație, precum și difuzării experienței pozitive a activității de urmărire penală.

48. Un rol special în activitatea procuraturii ar trebui acordat cooperării cu societatea civilă pentru a promova respectarea statului de drept. În același timp, un rol important ar trebui acordat activităților de prelegere relevante, participării la programe de televiziune și publicațiilor în mass-media. Însă, această activitate trebuie să se desfășoare fără divulgarea materialelor unor dosare penale concrete, precum și fără încălcarea principiului prezumției de nevinovăție.

49. Una dintre priorități în activitatea procuraturii ar trebui să fie cooperarea constantă cu facultățile de drept ale instituțiilor de învățământ superior.

50. Publicul ar trebui să fie informat despre organizarea sus-menționată a activității procurorilor,

⁷ Codul de procedură penală a României, art. 103 alin. (2), <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/185907>

principalele direcții, principii și criterii; informațiile despre acestea ar trebui furnizate oricărei persoane la cererea acesteia.

51. Organele procuraturii ar trebui să organizeze în mod corespunzător activitatea cu scrisori, plângeri și contestații ale cetățenilor, care să vizeze analiza aprofundată a acestora, pentru a identifica problemele ridicate de cetățeni și a lua toate măsurile necesare pentru soluționarea lor în timp util. O astfel de activitate cu plângerile și contestațiile cetățenilor ar contribui la identificarea de noi tendințe și structuri ale activității criminale, care ar contribui la prevenirea mai eficientă a criminalității. Pe de altă parte, această activitate ar contribui și la identificarea deficiențelor în activitățile parchetului propriu-zis și la eliminarea la timp a acestora.

Instanțele de judecată

52. Instanțele de judecată joacă un rol primordial în sistemul juridic al fiecărui stat democratic.

53. Fără un sistem judiciar modern care funcționează pe baza principiilor și normelor de activitate judiciară universal recunoscute, este imposibil să se garanteze cetățenilor Republicii Moldova respectarea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale acestora.

54. Una dintre sarcinile principale ale instanțelor este de a respecta dreptul participanților la un proces echitabil. Această sarcină reiese clar din prevederile Art. 6 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

55. Instanțele trebuie să fie eliberate în activitățile lor de toate formele de presiune non-procedurală.

56. Majoritatea membrilor Consiliului Superior al Magistraturii ar trebui să fie judecători care se bucură de o autoritate binemeritată în societate.

57. Pe de altă parte, principiul ”*checks and balances*” – a echilibrului și controlului reciproc al puterilor trebuie respectat în activitatea acestui organism. În cazul în care Parlamentul sau Președintele respinge

candidații propuși de Consiliu, această hotărâre este definitivă, iar Consiliul Superior al Magistraturii este obligat să înainteze un nou candidat.

58. Aplicarea sancțiunilor disciplinare judecătorilor trebuie să fie obiectivă. Având în vedere că în domeniul procesului penal interesele legitime ale participanților la proces sunt protejate prin formularea de cereri și petiții care trebuie luate în considerare în termenele stabilite de lege, încălcarea acestor condiții încalcă semnificativ drepturile participanților la proces la un proces echitabil și, în consecință, nu poate fi tolerat de judecători.

59. Statul trebuie să creeze toate condițiile necesare pentru ca activitățile instanțelor de toate nivelurile să se desfășoare în mod independent, imparțial, cu respectarea principiilor adoptate într-un stat de drept. Din practica judiciară trebuie excluse cazurile de substituire a procurorului, în îndeplinirea sarcinii probe, de către judecător sau cazurile de lăsare a argumentelor juridice înaintate de către părți fără careva analiză judecătorească.

60. Respectarea principiului prezumției de nevinovăție – singura prezumție admisă în domeniul justiției penale – ar trebui să fie lege pentru judecători.

61. Adoptând soluțiile sale, judecătorii trebuie să se bazeze pe același standard de probă ca și restul participanților la proces. Totodată, îndatorirea instanței este de a stabili dacă procurorul a dovedit sau nu vinovăția inculpatului dincolo de orice îndoială rezonabilă. Poziția procurorului trebuie examinată prin prisma contra-argumentelor aduse de partea apărării care dau naștere unor îndoieli rezonabile. Rolul instanțelor este de a determina dacă aceste contra-argumente ale apărării într-adevăr provoacă îndoieli rezonabile care impun aplicarea principiului prezumției de nevinovăție. Fără modificarea procedurii penale acest exercițiu este practic imposibil.

62. Pentru a asigura caracterul obiectiv al politicii

punitive a statului în raport cu persoanele care au săvârșit fapte penale ar trebui elaborat un Ghid de aplicare a pedepsei penale, care să prevadă termenii de pedeapsă cei mai specifici pentru toate infracțiunile, în funcție de circumstanțele agravante sau atenuante stabilite de instanță. Crearea și utilizarea în practică a acestui tip de îndrumar ar contribui ca activitățile judiciare să fie mai previzibile, ar elimina pe cât posibil subiectivismul în activitatea judecătorilor, ceea ce ar duce la creșterea nivelului de încredere în sistemul judiciar din partea cetățenilor și ar reduce la maxim nivelul corupției în instanțe.

63. Totodată, politica punitivă a statului ar trebui să fie mai umană în vederea realizării reeducării persoanelor condamnate, ci nu pentru ca acestea să fie ținute mecanic în locuri de privare de libertate, unde sunt expuse în permanență subculturii criminale. Pedepsele non-privative de libertate ar trebui aplicate pe scară mai largă. Aplicarea sancțiunilor financiare pentru infracțiunile comise trebuie să fie într-așa fel, încât comiterea infracțiunilor să devină o activitate financiar dezavantajoasă.

64. Autoritățile Republicii Moldova trebuie să se asigure că activitățile sistemului judiciar sunt în conformitate cu Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei REC (2010) 12 Despre judecători: independență, eficiență și responsabilitate.⁸

65. Scopul independenței sistemului judiciar, astfel cum este prevăzut în articolul 6 din Convenție, este de a garanta tuturor dreptul fundamental de a-și decide cauza într-un proces echitabil, în mod imparțial, numai pe motive legitime și fără nicio influență nejustificată.

66. Independența judecătorilor individuali este garantată de independența sistemului judiciar în ansamblu. Aceasta este o condiție fundamentală a statului de drept, care dă posibilitate judecătorilor să

⁸ Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei REC (2010) 12, <https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2019/12/RecomandareaCMRec2010.pdf>

decidă cauzele în mod imparțial, în conformitate cu legea și cu interpretarea faptelor.

67. Imparțialitatea și independența judecătorilor sunt esențiale pentru a asigura egalitatea armelor în instanțe.

68. Trebuie luate toate măsurile legislative necesare pentru a respecta, proteja și promova independența și imparțialitatea judecătorilor.

69. Atunci când comentează deciziile judecătorilor, executivul și legislativul ar trebui să evite criticile care ar submina independența sau încrederea societății în sistemul judiciar. De asemenea, ar trebui să evite acțiunile care le-ar putea pune sub semnul întrebării disponibilitatea de a se conforma deciziilor judecătorilor.

70. Litigiile și problemele legate de administrarea justiției sunt de interes public. Judecătorii care fac parte din societatea pe care o servesc nu pot administra în mod eficient justiția fără încrederea publicului. În consecință, judecătorii nu ar trebui să se pună într-o situație în care această încredere ar putea fi subminată. Autoritățile publice trebuie, de asemenea, să ia toate măsurile posibile pentru a menține încrederea publicului în sistemul judiciar.

71. Din acest punct de vedere, este foarte importantă promovarea transparenței în activitatea judecătorească. Desfășurarea ședințelor publice trebuie să devină o normă, iar publicul larg, media, specialiștii în domeniul dreptului trebuie să aibă acces liber la toate ședințele cu excepția ședințelor, care potrivit legii sunt închise.

72. Desfășurarea ședințelor publice ar disciplina atât participanții la proces, cât și judecătorii, ar ridica calitatea actului justiției, ar face imposibilă reglarea neprocesuală a cauzelor care se află la examinare și, până la urmă, ar ridica nivelul de încredere a populației în actul justiției.

73. Consiliul Superior al Magistraturii este un organism independent instituit prin lege și constituție, care urmărește să garanteze independența justiției și

a judecătorilor individuali și, prin urmare, să promoveze funcționarea eficientă a sistemului judiciar.

74. Cel puțin jumătate dintre membrii Consiliului trebuie să fie judecători aleși de colegii lor de la toate nivelurile sistemului judiciar și cu respectarea pluralismului în cadrul sistemului judiciar.

75. În exercitarea atribuțiilor sale, Consiliul nu interferează cu independența judecătorilor individuali.

76. Autoritățile responsabile de organizarea și funcționarea sistemului judiciar au obligația de a oferi judecătorilor facilități care să le permită să își îndeplinească misiunea și trebuie să obțină eficiență prin protejarea și respectarea independenței și imparțialității judecătorilor.

77. Statul trebuie să aloce instanțelor resurse, fonduri și echipamente adecvate, astfel încât acestea să poată funcționa în conformitate cu standardele prevăzute la articolul 6 din Convenție și pentru ca judecătorii să poată lucra eficient.

78. Instanțele ar trebui să aibă un număr suficient de judecători și personal de sprijin calificat corespunzător.

79. Pentru a preveni și a reduce volumul excesiv de muncă în instanțe, ar trebui luate măsuri compatibile cu independența sistemului judiciar pentru a transfera sarcinile nejudiciare altor persoane calificate corespunzător.

80. Autoritățile și judecătorii ar trebui să încurajeze utilizarea sistemelor electronice de gestionare a cauzelor și a tehnologiei informației și comunicațiilor și să încurajeze utilizarea lor generală în instanțe.

81. Trebuie luate toate măsurile necesare pentru a asigura siguranța judecătorilor. Aceste măsuri pot include protecția instanțelor și judecătorilor care pot deveni victime ale amenințărilor sau actelor de violență.

82. De asemenea, ar trebui încurajate mecanismele alternative de soluționare a litigiilor.

83. După caz, judecătorii ar trebui să încurajeze

părțile să ajungă la o înțelegere privind reglarea cazului pe cale amiabilă.

84. Deciziile referitoare la selecția și cariera judecătorilor ar trebui să se bazeze pe criterii obiective stabilite în prealabil de lege sau de autoritățile competente. Astfel de decizii ar trebui să se bazeze pe merit, luând în considerare senioritatea, calificările, aptitudinile și abilitățile necesare pentru a gestiona cazurile prin aplicarea legii, respectând în același timp demnitatea umană.

85. Remunerația judecătorilor ar trebui să fie adecvată profesiei și atribuțiilor lor și să fie suficientă pentru a-i proteja de stimulentele menite să le influențeze deciziile. Trebuie să existe garanții pentru menținerea unei remunerații rezonabile în caz de concediu de boală, maternitate sau paternitate și pentru plata unei pensii pentru limită de vârstă care trebuie să fie corelată în mod rezonabil cu nivelul lor de remunerare la locul de muncă. Ar trebui introduse dispoziții legale specifice ca o garanție împotriva reducerilor de remunerare destinate în mod special judecătorilor.

86. Sistema de evaluare a judecătorilor ar trebui să se bazeze pe criterii obiective. Procedura ar trebui să permită judecătorilor să-și exprime opinia cu privire la performanța lor și la evaluarea acestei performanțe, precum și să conteste evaluările într-un organism sau instanță independentă.

87. Judecătorii trebuie să protejeze drepturile și libertățile tuturor cetățenilor în mod egal, respectându-le demnitatea în cadrul procedurilor judiciare.

88. Judecătorii trebuie să acționeze independent și imparțial în toate cazurile, asigurând un proces echitabil pentru toate părțile și, acolo unde este necesar, clarificând aspectele procedurale. Judecătorii trebuie să acționeze și să fie văzuți ca acționând fără nicio influență externă nejustificată asupra procedurii.

89. Legislația Republicii Moldova privind imparțialitatea judecătorilor și procurorilor tre-

buie îmbunătățită și adusa în conformitate cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care face o distincție între o imparțialitate obiectivă și o imparțialitate subiectivă⁹. Această modificare ar contribui la examinarea obiectivă, multilaterală și sub toate aspectele a cauzelor și ar face activitatea procurorilor și judecătorilor mai previzibilă.

90. Judecătorii trebuie să trateze fiecare caz cu diligența necesară și într-un termen rezonabil.

91. Decizia judecătorilor într-o cauză nu trebuie să conducă la răspundere civilă sau disciplinară, cu excepția cazurilor de rea credință sau neglijență gravă.

92. Statul trebuie să stabilească criteriile, condițiile și procedurile clare a răspunderii civile a unui judecător prin intermediul instanțelor de judecată în cazul în care acesta ar fi trebuit să acorde despăgubiri, rezultate din abuzurile sau neglijența sa. Această prevedere devine și mai relevantă dacă am lua în considerare numărul condamnărilor Moldovei de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, pentru care statul este obligat să achite reclamanților zeci de mii de euro. Consider că judecătorul ar putea fi obligat să compenseze daunele acordate de această Curte doar atunci, când reclamantul a invocat clar prevederile Convenției în fața instanței naționale, însă instanța nejustificat le-a ignorat și le-a lăsat fără examinare.

93. Interpretarea legii, evaluarea faptelor sau evaluarea probelor de bună credință de către judecătorii în judecarea cauzelor nu ar trebui să conducă la răspunderea lor penală sau civilă.

94. Judecătorii sunt pasibili răspunderii civile, penale și contravenționale, în același mod ca orice alt cetățean.

95. Codul penal ar trebui completat cu prevederi care prevăd răspunderea pentru obstrucționarea

⁹ Cazul *Kyprianou vs Cipru*, cerere nr. 73797/01, 15 decembrie 2005, §§118-121, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-123193>

justiției, precum și pentru pervertirea cursului normal al procesului de stabilire a adevărului într-o cauză.

96. A fost de multă vreme necesară introducerea unui precedent judiciar în procesele penale și civile din Republica Moldova, care să crească atât nivelul de previzibilitate, stabilitate și certitudine juridică, cât și să reducă nivelul corupției în activitatea procurorilor și judecătorilor.

97. Judecătorii sunt obligați să aplice direct prevederile Convenției privind apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale în cazurile pe care le examinează, să se exprime asupra posibilelor încălcări ale Convenției și să restabilească cetățenilor drepturile încălcate. Pentru a face acest lucru, ar trebui aduse modificări corespunzătoare în legislația națională a Republicii Moldova.

98. Utilizarea arestării ca măsură preventivă ar trebui redusă la minimum și aplicată exclusiv în conformitate cu prevederile articolului 5 din Convenție. În acest scop, dispozițiile relevante ale Codului de procedură penală ar trebui modificate.

99. Încălcarea dreptului la un proces echitabil ar trebui să servească drept bază pentru judecarea cauzei în apel și recurs și, în cazul în care astfel de încălcări au fost constatate după intrarea în vigoare a hotărârii, pentru o revizuire a cauzei.

100. Ar fi util să luăm în considerare problema judecătorilor specializați în drepturile omului care ar fi competenți să se ocupe de presupusele încălcări ale acestor drepturi.

101. De asemenea, este oportun să se ia în considerare înființarea unei Curți Naționale specializate pentru Drepturile Omului, a cărei competență ar include examinarea plângerilor privind presupusele încălcări ale drepturilor omului și libertăților fundamentale.

102. Legalitatea și respectarea principiului prezumției de nevinovăție ar trebui să devină baza activității judiciare.

103. Arbitrariul judiciar trebuie exclus complet.

Avocatura

104. În fiecare stat democratic, avocatura are un rol special de jucat în administrarea justiției.

105. Avocații sunt cei care se află în prima linie la apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, reacționând prin toate mijloacele neinterzise de lege la orice abuzuri și încălcări comise atât de autoritățile de urmărire penală, cât și de autoritățile judiciare.

106. Una dintre sarcinile principale ale avocaților este de a asista judecătorii și procurorii în luarea deciziilor legale și bine întemeiate în cauzele pe care ei activează.

107. De aceea, protecția juridică a avocaților și crearea garanțiilor legale pentru activitatea lor liberă și independentă este piatra de temelie a tuturor sistemelor juridice democratice.

108. Din păcate, în anii de independență, autoritățile Republicii Moldova nu au reușit să reformeze sistemul avocaturii și să ofere protecție juridică efectivă avocaților. Mai mult ca atât, drepturile avocaților au fost nejustificat restricționate.

109. Avocații care și-au permis să se revolte împotriva sistemului sunt urmăriți penal, birourile lor sunt percheziționate și convorbirile telefonice sunt interceptate în mod ilegal și arbitrar. Unii dintre avocații chiar au fost arestați fără temeii.

110. Toate acestea au dus la o situație în care unii dintre aceștia, pentru a-și asigura siguranța personală, au fost nevoiți să părăsească teritoriul Republicii Moldova.

111. În ciuda faptului că articolul 26 alin. (4) din Constituția Republicii Moldova prevede în mod direct că ingerința în activitățile persoanelor care asigură protecție este pedepsită de lege, această dispoziție nu a găsit nicio aplicare practică a legilor, ceea ce a creat o situație de totală lipsă de apărare a avocaților în fața arbitrarului judiciar și procuroresc și nu le permite avocaților să își îndeplinească efectiv atribuțiile

prevăzute de lege. Codul penal trebuie completat cu prevederile care ar sancționa clar ingerința arbitrară în exercitarea atribuțiilor de avocat.

112. Protecția socială a avocaților este și ea la un nivel primitiv, chiar și discriminatoriu.

113. Ca urmare, cetățenii rămân fără protecția corespunzătoare a drepturilor și libertăților lor prevăzute de lege.

114. A sosit momentul unei reforme profunde a profesiei de avocat prin liberalizarea ei și lărgirea substanțială a drepturilor avocaților.

În loc de concluzii

115. Practica Republicii Moldova arată că pentru o reformă efectivă a sectorului justiției mai întâi de toate este strict necesară identificarea neajunsurilor, gafelor, locurilor înguste existente în legislația Republicii Moldova și care împiedică propulsarea justiției naționale pe calea progresului. Din acest punct de vedere ar fi de folos Hotărârile pronunțate atât de Curtea Constituțională a Moldovei, cât și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Nu mai puțin importantă este studierea rapoartelor instituțiilor internaționale privind starea de fapt existentă în justiția Republicii Moldova.

116. După asta este necesară identificarea soluțiilor, care ar duce la ameliorarea substanțială a situației. În identificarea soluțiilor ar fi importantă studierea acquis-ului comunitar referitor la justiție, recomandările și rezoluțiile Consiliului Europei și a altor instituții internaționale. Aici ar fi foarte importantă identificarea proiectelor deja derulate în Moldova și studierea impactului lor asupra stării de fapt în sectorul justiției din țară. Acest exercițiu ar ajuta în evitarea erorilor comise și identificarea celor mai eficiente soluții.

117. Nu mai puțin important este și selectarea

specialiștilor, care ar fi în state să exercite aceste funcții. Ar fi importantă identificarea contribuțiilor specialiștilor care deja au participat în efectuarea reformelor în Moldova și studierea activității acestora.

Referințe bibliografice

1. Jurnalul oficial al Uniunii Europene, Acord de asociere între UE și Republica Moldova, <https://dcfta.md/uploads/0/images/large/http-eur-lex-europa.pdf>

2. Încrederea în justiția din Republica Moldova 2001-2018, Evoluții și determinante. Vasile Cantarji, Centrul de investigații sociologice și marketing CBS-AXA, https://crjm.org/wp-content/uploads/2018/12/2018-12-12_RO_Increderea-in-justitie.pdf

3. ECHR. Violations by article and by state, https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2021_ENG.pdf

4. Freedom house, Integritatea în justiție: realizări, provocări, perspective, Chișinău, 2018, pagina 9, <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Shadow%20Report%20v2%20-%20Web%20-%20RO.pdf>

5. RĂDULESCU, S. M., DĂMBOEANU, C. *Evaluări privind eficacitatea implementării justiției restaurative în România*. - <https://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr1-2-2008/05-Radulescu.pdf>

6. Cazul Othman (Abu Qatada) vs. Marea Britanie, cerere nr.8139/09, 17 ianuarie 2012, §259, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108629>

7. Codul de procedură penală a României, art. 103 alin. (2), <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/185907>

8. Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei REC (2010) 12, <https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2019/12/RecomandareaCMRec2010.pdf>

9. Cazul Kyprianou vs Cipru, cerere nr. 73797/01, 15 decembrie 2005, §§118-121, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-123193>

ROLUL PUTERII JUDECĂTOREȘTI ÎN SISTEMUL CONSTITUȚIONAL AL SEPARĂRII ȘI COLABORĂRII PUTERILOR ÎN STAT

Petru RAILEAN

Doctor în drept, lector universitar, Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Judecător în demisie onorabilă a Curții Constituționale a Republicii Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: raileanu.petru48@mail.ru

This article is dedicated to judicial power, its position and role within the constitutional framework of separation of powers of the state. I think that judicial power should be seen as an arbiter, a mediating institution between the legislative and executive branches of the government, meant to adapt the state organizational structure to the constitutional requirements of separation of power, to ensure the efficient functioning of the executive and legislative powers, serving as a guarantor of proper balance between them and to uphold the compliance with the rule of law in their activities.

Keywords: *legality, the separation and collaboration of powers, judicial power, judicial independence.*

Principiul separării puterilor precum și justiția au adânci rădăcini în dezvoltarea omenirii. Justiția sub aspect istoric a apărut ca o idee ca un principiu. Sub aspect de idee justiția a variat în spațiu și în timp, fiind ajustată la necesitățile timpurilor și popoarelor. Ceea ce se părea just într-o epocă, urma ca să fie injustul epocii ulterioare [1, p.70].

De la început, la popoarele primitive, ideea de justiție era confundată cu legea talionului: ”Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte” – legea a justiției devine [1, p.71] (se poate atesta chiar și în vechiul testament) [2, p.21].

Pe parcursul dezvoltării omenirii justiția capătă noi noțiuni. În antichitate filosoful Platon vedea în justiție o armonie între virtuții care sunt: înțelepciunea, curajul, temperanță, dreptatea, supunerea legii [3, p.314-315]. Justiția este ridicată de filosof la rangul de principiu regulilor al vieții individuale, de virtutea universală [4, p.258].

Filosoful Aristotel la rândul său în concepțiile sale promova noțiunea de egalitate proporțională după merite, acordarea bunurilor și onoruri. În viziunea lui Aristotel, judecătorul trebuia să fie dreptatea personificată.

În persoana judecătorului se căuta un intermediar în ideea că ajungând la intermediar, ajungi la dreapta-țea însăși [5, p.113].

Pe parcursul dezvoltării omenirii justiția este apreciată ca valoare și ca principiu este determinată de dimensionarea în legalitate, egalitate, echitate și bună-credință [6, p.131], cuprinzând și ideea de dreptate și proporționalitate [7, p.112-114].

În viziunea savanților sub aspect juridic, justiția este considerată ca mod de organizare a uneia dintre cele trei funcții ale statului, anume cea judecătorească [8, p.44-45].

În epoca când omenirea a trecut la formele și principiile de guvernare democratice, justiția din idee și principiu capătă un nou conținut ca o ramură cu statut de putere în cadrul puterii de stat.

Republica Moldova declarându-se ca stat suveran și independent de orientare democratică a precedat la crearea fundamentului politic și juridic al statalității bazate pe concepțiile și principiile democratice.

La 29 iulie 1994 a fost adoptată Constituția [9] în care se prevede expres, în titlul articolului 6 ”**Separarea și colaborarea puterilor**” conform căruia: *În Republica Moldova puterea legislativă, exe-*

cutivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor care le revin potrivit prevederilor Constituției.

Reieșind din cele menționate mai sus, Justiția în Republica Moldova capătă un statut independent de ramură a puterii de stat, exercitată de autoritatea judecătorească prevăzute în Constituția RM (art. 114-121).

Puterii judecătorești îi revine funcția jurisdicțională considerată precum că are misiunea de a rezolva litigiile care apar în procesul aplicării și realizării actelor normative.

La etapa actuală în cadrul edificării statului de drept puterea judecătorească dispune de noi împuterniciri. Sub aspectul colaborării puterilor, puterea judecătorească de rând cu celelalte ramuri ale puterii îi revine funcția de a contribui la edificarea statului de drept, la asigurarea respectării valorilor umane, a principiilor democratice, de a asigura supremația legii.

Un rol important îi revine puterii judecătorești, de a asigura exercitarea a principiului legalității - principiu fundamental al statului de drept.

În cadrul principiului separației puterilor, puterii judecătorești îi revine funcția sub aspectul respectării a principiului de bază a legalității. Prin esența sa rolul și locul puterii judecătorești în cadrul separării puterilor e considerată ca o funcție importantă societății, care contribuie la menținerea păcii sociale prin metode juridice, să "frâneze" alte ramuri ai puterii și să controleze menținerea echilibrului dintre puteri și individ, contribuie în așa fel ca puterile de stat să activeze în limitele dreptului [10, p.15].

Sub aspectul teoriei separării puterilor se prezumă un echilibru al puterilor și o independență relativă a acestora, un sistem de frâne, de balanțe și contrabalante care ar influența reciproc autoritățile, nepermițându-le depășirea limitelor stabilite de Constituție în exercitarea atribuțiilor [11].

Scopul principal urmărit în cadrul principiilor se-

parării puterilor este de a exclude dictatura, abuzurile a unei uzurpări de putere.

Totodată legislatorul a prevăzut și o colaborare a puterilor la baza cărora trebuie să regăsească următoarele cerințe [12, p.94]:

- competențe clar și strict delimitate prin constituție;
- autonomie organizatorică și funcțională;
- control reciproc fără imixtiune;
- garanții constituționale ale îndeplinirii corecte a mandatului și ale respectării drepturilor cetățenilor;
- controlul constituționalității legilor;
- independența și inamovibilitatea judecătorului etc.

Vorbind despre legătura reciprocă și conlucrarea organelor judecătorești cu legislativul și executivul, trebuie precizat că acestea se exprimă prin faptul că autoritățile în cauză exercită un șir de sarcini statale comune tuturor, colaborând la realizarea lor, precum [13, p.28]: întărirea legalității și a ordinii publice în cadrul societății; lichidarea încălcărilor de drept; asigurarea respectării drepturilor și libertăților cetățenilor etc.

În context, o deosebită importanță capătă sistemul „frânelor și contrabalanțelor” pentru realizarea principiului separației puterilor, scopul căreia privește reducerea maximală a pericolului instaurării regimului puterii nelimitate, care suprimă libertatea individuală. De aici, practic, am putea conchide că principiul separației puterilor și realizarea acestuia constituie principala premisă pentru asigurarea legalității de către puterea judecătorească în cadrul statului [12, p.94].

Este absolut necesar ca în realizarea puterii judecătorești să fie exclusă absolut influența politică, ca și oricare altă presiune/influență de natură să determine esența hotărârilor adoptate de instanța judecătorească. Astfel, asigurând soluționarea conflictelor sociale în corespundere cu normele de drept și executarea legilor de către toți membrii societății,

puterea judecătorească îndeplinește un important rol de limitare a puterii legislative și executive prin intermediul exercitării controlului asupra activității acestora [14,p.21].

În cadrul colaborării puterilor, puterea judecătorească dispune de mecanismul de control asupra executivului prin prisma contenciosului administrativ, în baza căruia puterea judecătorească asigură protecția cetățenilor și a drepturilor acestora față de abuzurile puterii, cu restabilirea egalității, a ordinii de drept și a drepturilor lezate în activitatea autorităților publice, contribuind astfel la disciplinarea funcționarilor publici și la sporirea eficienței administrației publice în ansamblu [15, p.234].

În ceea ce privește limitarea puterii legislative, puterea judecătorească poate și trebuie să se manifeste activ. În acest caz, principalul mecanism este controlul constituționalității legilor efectuate de Curtea Constituțională la solicitarea judecătorilor prin prisma excepției de neconstituționalitate.

În sistemul separației puterilor în stat, instanța judecătorească trebuie privită ca un arbitru, instituție mediatore între organele legislative și executive, care are menirea de a adapta structura organizării statului la cerințele constituționale de separare a puterilor, în care fiecare dintre ele trebuie să-și îndeplinească propriile funcții, unice prin esența lor [16, p.49].

Respectiv, existența puterii judecătorești, ca ramură distinctă a puterii de stat, gradul independenței sale organizaționale și a autonomiei funcționale asigură funcționarea eficientă a puterilor legislative și executive și servește ca o garanție a echilibrului dintre ele și a legalității activității lor.

Pentru atribuirea unui asemenea rol puterii judecătorești din Republica Moldova, rămâne a fi și în continuare actuală și necesară consolidarea sistemului judecătoresc, prin asigurarea independenței, imparțialității, eficienței și credibilității acestuia, ca o condiție indispensabilă pentru supremația legii și a principiilor statului de drept.

Studiind particularitățile redimensionării puterii judecătorești în condițiile statului de drept și evaluând cu precădere rolul acesteia în sistemul separației puterilor în stat, susținem următoarele concluzii de valoare [12, p. 99]:

– Semnificația și valoarea deosebită a puterii judecătorești în cadrul statului se fundamentează pe caracterul său independent și autonom în raport cu celelalte ramuri ale puterii, grație principiului separației puterilor, statut ce-i permite să ocupe un loc important în sistemul „frânelor și contrabalanselor”.

– Valoarea și autoritatea puterii judecătorești în statul de drept depind de posibilitatea sa de a influența celelalte puteri, de a asigura respectarea legalității în exercitarea acestora.

– În raport cu puterea executivă, puterea judecătorească intervine prin intermediul controlului judecătoresc asupra legalității actelor administrative, contribuind astfel la asigurarea protecției cetățenilor și a drepturilor acestora față de abuzurile puterii, restabilirea legalității, a ordinii de drept și a drepturilor lezate în activitatea autorităților administrației publice, la disciplinarea funcționarilor publici și sporirea eficienței administrației publice în ansamblu.

– Față de puterea legislativă, puterea judecătorească se impune doar prin posibilitatea de a nu aplica legile Parlamentului, când le consideră neconstituționale, fiind liberă a da prioritate tratatelor și convențiilor internaționale în cazul în care conțin reglementări mai favorabile pentru protecția drepturilor și libertăților omului. Cea mai importantă pârghie pe care o deține puterea judecătorească pentru limitarea puterii legislative este instituția excepției de neconstituționalitate, prin intermediul căreia aceasta poate obține declararea neconstituționalității legilor.

– În același timp, prin competența verificării legalității actelor administrative ale parlamentului, puterea judecătorească este implicată nemijlocit

în asigurarea legalității activității administrative a acestuia.

– Deci garanția fundamentală a respectării legalității în statul de drept îi revine puterii judecătorești, ea unica fiind competentă să impună spre respectare acest principiu tuturor autorităților publice.

– Puterea judecătorească, în cadrul unui stat de drept, este menită să stea, în primul rând, între celelalte două ramuri ale puterii de stat pentru a le echilibra și, în al doilea rând, între acestea și om, respectând și protejând drepturile și interesele acestuia. În confruntarea dintre om și puterea de stat în orice manifestare a acesteia (organ de stat, organ al administrației publice locale, funcționar public etc.), puterea judecătorească trebuie să se plaseze pe o poziție neutră și imparțială, pentru ca astfel să sancționeze eficient și corect orice abuz admis de autoritățile publice, asigurând în acest mod respectarea demnității, drepturilor și libertăților constituționale ale omului și cetățeanului [17, p.82].

– În statul de drept, sabia Zeiței Themis este orientată nu doar spre persoană, dar și spre stat, și pe talerele balanței sunt puse nu doar abaterile cetățenilor, dar și faptele și actele ilegale ale organelor puterii de stat, iar scutul acesteia protejează și apără toți subiecții de drept. De aici și rolul major al puterii judecătorești în asigurarea și protejarea regimului legalității, ca factor al stabilității și echității sociale.

Puterii judecătorești îi mai revine o funcție destul de importantă ce ține de asigurarea respectării principiului legalității în cadrul scrutinelor electorale prin prisma examinării litigiilor și contestații.

În cadrul scrutinelor electorale, președințiale și parlamentare puterea judecătorească contribuie la respectarea drepturilor cetățenilor la vot și de a fi votat, factor important pentru Curtea Constituțională în cadrul validării rezultatului scrutinelor.

În cadrul alegerilor locale puterii judecătorești îi revine suplimentar o funcție de validare a rezultatelor alegerilor.

Deci în cadrul scrutinelor electorale puterea judecătorească contribuie la respectarea legalității scrutinelor, la formarea puterii legislative și executive, asigurând realizarea suveranității poporului.

Puterea judecătorească de asemenea efectuează controlul respectării legalității în procesul de aplicare a constrângerii juridice începând cu perioada de anchetă, prin intermediul judecătorului de instrucție, și respectiv pe parcursul examinării a dosarelor penale în instanțele de fond, instanțele de apel și instanțele de recurs, astfel având posibilitatea de a înlătura greșelile care pot fi comise în cadrul proceselor sus menționate.

Realizarea principiului separației și colaborării puterilor de stat este asigurată conform alin. (3) Art.134 al Constituției Republicii Moldova de către Curtea Constituțională. În viziunea legiuitorului Curtea Constituțională îndeplinește funcția de mediator al puterilor. Consider, că un rol important ar fi asigurarea Curții Constituționale cu o nouă atribuție în cadrul Art.135 al Constituției RM, acordându-i posibilitatea de a examina și hotărârile instanțelor de judecată irevocabile în cadrul recursului Constituțional individual.

Prin urmare, ținând cont de faptul că recursul constituțional individual presupune:

– posibilitatea cetățeanului de a contesta orice act juridic, inclusiv normativ și jurisdicțional, în instanța de jurisdicție constituțională;

– posibilitatea realizării dreptului natural de a avea acces la orice formă de justiție, inclusiv constituțională, rezultat din art. 20 din Constituție, precum și din cele mai importante tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (Declarația Universală a Drepturilor Omului și Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale etc.);

– posibilitatea contracarării abuzurilor puterii judecătorești;

– posibilitatea evitării cheltuielilor enorme pe

care le implică recursul la CEDO, atât pentru stat, cât și pentru reclamant – suntem ferm convinși că recursul constituțional este o instituție absolut necesară Republicii Moldova pentru realizarea aspirațiilor sale de a deveni un stat de drept real și viabil [12, p.174].

Consider că implementarea recursului constituțional individual va consolida și amplifica rolul jurisdicției constituționale în asigurarea constituționalității în sfera puterii judecătorești.

Pentru a ridica nivelul de încredere a societății în justiție, consider că ar fi binevenită introducerea instituției Curții cu Jurați. Curțile cu jurați, ca instituții ale puterii judiciare, ocupă un loc important în sistemele judiciare ale țărilor cu tradiții democratice. Atât reprezentanții poporului, cât și juriștii profesioniști, văd în această instituție *o garanție a respectării drepturilor și libertăților cetățenilor, o asigurare a soluționării obiective și nepărtinitoare a litigiilor, o formă de participare a poporului la activitatea puterii judecătorești.*

Apariția curților cu jurați este legată de necesitatea introducerii în pânza judecătorească a „elementului popular” în persoana juraților. Jurații, spre deosebire de judecătorul profesionist, nu depind de structurile puterii nici din punct de vedere material, nici din punct de vedere juridic ori psihologic. *Jurații sunt în măsură să stimuleze încrederea cetățenilor în justiție, în ochii cărora aceștia sunt reprezentanți și garanți ai protecției drepturilor și intereselor lor legale* [18].

Sub aspectul respectării a principiului separării și colaborării puterilor în stat, pe parcursul anilor de activitate a justiției, până la etapa actuală se poate de concluzionat că acest principiu, în privința independenței puterii judecătorești nu a fost respectat pe deplin de către puterea executivă și legislativă, fapt ce se confirmă de către practica justiției constituționale.

Consider că într-un stat de drept colaborarea puterilor trebuie să poarte un caracter constructiv

bazat pe un respect reciproc. Puterea judecătorească necesită o susținere din partea legislativului, de legi care ar îmbunătăți examinarea cauzelor, umanizarea dreptului penal, contribuirea prin lege asupra perfecționării procurilor, avocaților care contribuie la efectuarea justiției, de care depinde calitatea actului justiției.

Puterea judecătorească depinde de puterea executivă și puterea legislativă în ceia ce ține de condițiile în care se efectuează justiția, de încăperile respective, de nivelul de salarizare a funcționarilor care activează în cadrul judecătorilor. După cum reiese din datele statistice, salarizarea judecătorilor din Republica Moldova este la cel mai jos nivel comparativ cu alte state. Pentru a avea o justiție cu adevărat independentă factorul indicat prezintă un rol deosebit de important.

Legislativul, precum și executivul trebuie să contribuie la respectarea independenței puterii judecătorești, legile promovate în privința acestui sistem trebuie să fie bine chibzuite, preventiv consultate cu toate organele care au atribuție la justiție, inclusiv consultate și la nivel de societate civilă.

Puterea executivă și legislativă trebuie să urmărească scopul de a îmbunătăți activitatea puterii judecătorești, inclusiv să asigure respectarea principiului de acces liber la justiție a justițiabilului.

Consider că Legislativul trebuie să adopte o lege prin care ar împuternici Consiliul Superior al Magistraturii cu dreptul de evaluare sub aspectul integrității a candidaților la funcție de judecător, precum și cu dreptul la evaluarea periodică a integrității judecătorilor în funcție.

Independența și autoritatea puterii judecătorești în primul rând depinde de însuși fiecare judecător, de la care se cere un comportament ireproșabil, onest și o responsabilitate la un nivel înalt. Un judecător trebuie să aibă o atitudine de respect față de procurori, avocați și justițiabili. Trebuie să efectueze o justiție efectivă, calitativă, bine echilibrată, într-un termen

cu adevărat rezonabil, cu adoptarea actului de justiție la un nivel echitabil. Puterea judecătorească are misiunea de a activa la un așa nivel ca să cucerească încrederea societății în justiție.

În final, consider că respectarea de către ramurile puterii a principiului separării puterii în stat sub aspectul de respect reciproc precum și a colaborării constructive a lor, va favoriza societatea la edificarea statului de drept.

Referințe bibliografice

1. VLADIMIRESCU, Al. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina Lex, 1999, 423 p.
2. BIBLIA. *Vechiul Testament*. București: Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2008. 1416 p.
3. PLATON. *Scrisorile. Dialoguri suspecte. Dialoguri apocrife*. București: IRI, 1996. 328 p.
4. CRAIOVAN, I. *Prin labirintul juridic. Simple note de călătorie doctrinară*. București: Universul Juridic, 2009, 320 p.
5. ARISTOTEL. *Etica Nicomahică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, 407 p.
6. MIHAI, Gh., MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: All Beck, 1997. 250 p.
7. BALTAG, D. *Idealul social de justiție*. În: Edificarea statului de drept, Materialele conferinței internaționale științifico-practice (din 26-27 septembrie 2003, Chișinău) Chișinău: Transparency Internațional- Moldova, 2003, p. 109-115.
8. IONESCU, S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în Noile Coduri de procedură*. București: Universul Juridic, 2010, 220 p.
9. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. În Monitorul Oficial al RM, 12.08.1994, Nr.1(cu modificări până la 01.04.2022).
10. АНИШКИНА, В. И. *Функции судов как самостоятельной ветви государственной власти в Российской Федерации*. În: Российский Судья, 2006, №10, p.14-16.
11. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 163 din 22 iulie 2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Sesizarea nr. 30a/2011), nr. 3 din 09.02.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 38-41 din 24.02.2012.
12. RĂILEAN, P. *Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept*. Teză de doctor în drept. Specialitatea: 552.01 – Drept constituțional. Chișinău, 2014, 197 p.
13. PUȘCAȘ, V. *Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2007, 163 p.
14. РАЙЛЯН, П. *Роль и значение судебной власти в системе разделения властей*. В: Закон и Жизнь, 2010, nr. 11, p.18-23.
15. COSTACHI, Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept (Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2009, 327 p.
16. RĂILEAN, P. *Identificarea puterii judecătorești ca ramură a puterii de stat*. În: Revista Națională de Drept, 2009, nr. 1, p. 45-49.
17. RĂILEAN, P. *Puterea judecătorească – factor de echilibrare a puterii în stat și de garantare a drepturilor și libertăților omului*. În: Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova, Materialele conferinței științifico-practice internaționale (2010, Bălți). Chișinău: 2010, p.74-83.
18. *Curtea cu jurați - institut indispensabil al procesului contradictorial*. <http://www.rasfoiesc.com/legal/drept/Curtea-cu-jurati-institut-indi26.php> (accesat la 15.05.2013).

DREPTUL LA REZISTENȚĂ ÎN CONTEXTUL SISTEMULUI DEMOCRATIC NAȚIONAL

Mihai GAFTON

Doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Avocat în cadrul BAA s.Botanica, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: mihaigafton@mail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8914-6310>

The nucleus within the present article resides in the fact that there is no democracy without the right to resist to anticonstitutional decisions. In other words, there is no rule of law in the absence of resistance as a social/judicial phenomenon. Many researchers concluded the fact that the most important guarantee of a democratic state is the existence of a constitution which dictates the social structure of the nation. The present article disagrees with that statement, proving the fact that the real essence of a democratic system is the right of the people, from a given state, to oppose decisions enforced by the government, decisions which are clearly limiting their basic rights and freedoms. Another direction of study which the present article explores, is the idea that the right to resistance is part of the "natural rights" judicial concept, which preceded the "fundamental human rights" concept, on which the modern society relies on today. The third and final direction of study, is the idea that all modern/democratic constitutions must include the right to resistance as one of the basic rights of a citizen. No constitution can be considered as truly democratic, in the absence of the right to resistance as a fundamental right.

Keywords: *resistance, natural rights, government, state, democracy, constitution, citizen.*

Cu toții cunoaștem faptul că legătura dintre stat și cetățean este una indisolubilă. Nu există stat fără cetățean și cetățean fără stat. Statul este considerat ca fiind cea mai mare invenție politică a omenirii, în opinia mea, chiar mai importantă decât scrisul. Societatea umană nu ar fi fost capabilă să atingă acest mare progres științific pe care noi astăzi îl atestăm, în absența mecanismului statal. Cu alte cuvinte, statul este garanția progresului național. Însă în contextul dat, apare o întrebare logică: Ce se întâmplă în cazul în care statul nu mai garantează acest progres național vis a vis de societate? Ce se întâmplă în cazul în care statul, în loc să asigure bunăstarea socială, prin adoptarea unor decizii favorabile societății, adoptă măsuri ce generează sciziune, ură, degradare? Ce se întâmplă în cazul în care statul, prin deciziile adoptate, depășește limitele constituționale și încalcă drepturile fundamentale ale propriilor cetățeni? Răspunsul este unul com-

plex. În situația descrisă anterior, urmează să intervină unul din cele patru drepturi naturale și anume dreptul la rezistență; celelalte fiind libertatea, proprietatea, siguranța, conform art.2 din Declarația Drepturilor Omului și a Cetățeanului din 1789.

În literatura juridică occidentală, "*Ius resistentiae*"¹ este teoretizat ca fiind "dreptul la rezistență la opresiune", respectiv activarea acestui drept apare în situația în care statul întreprinde acțiuni de persecutare, de maltratare, de degradare împotriva societății. Consider ca fiind superficială această teoretizare, deoarece ea cuprinde doar latura politică/ consecințele politice ale acestui drept.

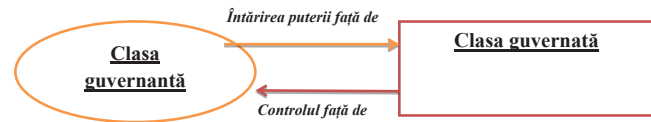
Pentru a da o definiție juridică acestui drept, este necesar de a analiza mult mai aprofundat efectul practic al acestui drept în contextul sistemului statal.

¹ https://koaha.org/wiki/Diritto_di_resistenza

Aristotel, încercând să definească noțiunea dreptului la rezistență, a menționat faptul că ” atunci când oamenii care guvernează sunt insolenți și lacomi, ne ridicăm împotriva lor și împotriva constituției care le conferă astfel de privilegii nedrepte ... ”². Din respectiva formulare, deducem faptul că existența unei constituții legitime, nu instaurează, în mod automat, echitatea socială. Un argument elocvent în acest sens sunt primele constituții burgheze care erau orientate spre asigurarea unui set de privilegii clasei sociale burgheze, în detrimentul claselor sociale inferioare. Prin urmare, existența unei constituții nu garantează existența statului de drept, în pofida faptului că statutul de drept, prin definiție, este un stat constituțional în care exercitarea puterii guvernamentale este constrânsă prin lege.

În opinia mea, definiția respectivă este suspectă, deoarece ea impune limitări/obligații, cu caracter general, doar unuia din cele două elemente constitutive ale statalității – forței guvernante. Vis a vis de cetățeni (care constituie masa guvernată), conceptul statutului de drept se limitează doar la prescrierea obligațiunii de a se respecta drepturile fundamentale ale omului, eșuând în a da soluții referitor la status-quo-ul în care forța guvernantă va încălca obligațiunile menționate.

Realmente însă, statul de drept nu este altceva decât rezultatul unui echilibru fin dintre două clase, într-o anumită măsură, antagoniste: pe de o parte clasa guvernanților, care urmărește scopul să-și fortifice puterea obținută, iar pe de altă parte clasa guvernaților, care are drept scop controlul asupra legalității acțiunilor și deciziilor adoptate de către puterea conducătoare. Acest raport antagonist este ilustrat în următoarea schemă:

Schema interdependenței celor două clase statale fundamentale

Sursa: elaborat de către autor

În contextul dat, atestăm faptul că în raportul juridico-politic descris anterior, subiectul vulnerabil este clasa guvernată, deoarece aceasta nu posedă pârgii legale de a se autoproteja în mod imediat împotriva deciziilor/acțiunilor neconstituționale pe care guvernarea ar putea să le comită. Astfel, pentru a menține acest echilibru fin, specific statului de drept, intervine dreptul la rezistență ca și mijloc fundamental de autoprotecție a societății împotriva acțiunilor neconstituționale comise de guvernare.

În altă ordine de idei, când statul adoptă decizii vădit anticonstituționale, cu atât mai mult, instanța de judecată constituțională le menține, urmează să se activeze dreptul la rezistență care prescrie obligațiunea societății de a nu se supune unor decizii ilegale care răstoarnă orînduirea socială legitim instituită.

În consecință, definiția statului de drept, universal acceptată de către doctrina juridică, urmează a fi completată prin introducerea dreptului la rezistență ca și element constitutiv al constituției, adică: statul de drept este un stat constituțional în care exercitarea puterii guvernamentale este constrânsă prin lege, iar societatea este protejată de abuzurile guvernării prin mecanismul dreptului la rezistență.

În ceea ce privește aspectul constituțional-practic al dreptului natural la rezistență, status-quo-ul este mult mai fragmentat. Cazul Germaniei este un argument pozitiv referitor la implementarea dreptului la rezistență, deoarece Constituția Republicii Federale Germane din 1949, stabilește în primele trei paragrafe ale articolului 20, fundamentele ordinii de stat,

² https://ro.frwiki.wiki/wiki/R%C3%A9sistance_%C3%A0_l%27oppression

prin stipularea, la punctul 4, a dreptului la rezistență (*Widerstandsrechts*): ” *Toți germanii au dreptul de a rezista oricărui care se angajează să răstoarne această ordine [constituțională], dacă nu există nici un alt remediu posibil* ”³. Prevederea constituțională respectivă este una progresistă deoarece aceasta din start condiționează activarea dreptului la rezistență de epuizarea tuturor mijloacelor alternative de restabilirea a ordinii constituționale încălcate.

Un alt exemplu în acest sens este Constituția Portugaliei din 1976 care prescrie faptul că: ” *“Orice cetățean are dreptul să reziste oricărui ordin care aduce atingere drepturilor, libertăților și garanțiilor sale...”*⁴. În cazul respectiv, Portugalia a păstrat forma pură a dreptului la rezistență, condiționându-l doar de faptul că ordinul urmează să atingă drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Referitor la statutul dreptului la rezistență în contextul Constituției Republicii Moldova, atest faptul că dreptul la rezistență este inexistent. Deși articolul 2 alineat 2 din Constituția Republicii Moldova indică expres faptul că ”*Nici o persoană particulară, nici o parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului.*”⁵, articolul în cauză nu indică nimic referitor la obligațiunea cetățeanului de a opune rezistență în circumstanțele în care un anumit grup/ partid politic uzurpează puterea în stat. Din conținutul articolului indicat, deduc faptul că urmează să intervină organul de urmărire penală care în urma cercetării cazului să atragă la răspundere penală persoanele responsabile de componența

³ https://ro.frwiki.wiki/wiki/R%C3%A9sistance_%C3%A0_l%27oppression

⁴ Mihai Iurașcu – Dreptul la Rezistență (<http://www.contrafort.md/old/2004/120-121/756.html>)

⁵ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994 (https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro)

infrațională – uzurparea puterii în stat. Cu părere de rău însă, practica demonstrează că acest mecanism este relativ inefficient.

Constituția moldovenească, în mare, plasează clasa guvernată cu o poziție mai jos, în raport cu clasa guvernantă. Da, cetățenii Republicii Moldova beneficiază prin Constituție de Drepturile Fundamentale ale Omului, însă în componența drepturilor respective nu este prezent dreptul cetățeanului de a se opune deciziilor vădit anticonstituționale ale puterii. În schimb, Constituția prevede, la art. 141 alineat 1 litera b: ” *Revizuirea Constituției poate fi inițiată de: b) un număr de cel puțin o treime de deputați în Parlament.*”⁶ – fapt ce iarăși favorizează forța guvernatoare în raport cu masa guvernată.

În acest context, constat faptul că prevederile respective sunt depășite în raport cu provocările actuale și nu fac decât să agraveze relația antagonistă dintre cele două elemente constitutive ale statului de drept.

În concluzie, considerăm că dreptul la rezistență este un drept fundamental uman, care urmează a fi inclus în Constituția națională, astfel încât Republica Moldova, ca urmare a egalării poziției celor doi subiecți ai raportului statal, să devină un stat de drept veritabil, suveran, consolidat, a cărui valoare supremă este cetățeanul său, nu doar în plan teoretic, ci și în aspect practic.

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994.
2. Mihai Iurașcu – Dreptul la Rezistență (<http://www.contrafort.md/old/2004/120-121/756.html>); (accesat – 30.11/2022)
3. https://ro.frwiki.wiki/wiki/R%C3%A9sistance_%C3%A0_l%27oppression; (accesat – 30.11/2022)
4. https://koaha.org/wiki/Diritto_di_resistenza. (accesat – 30.11/2022)

⁶ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994 (https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro)

GARANȚIILE CONSTITUȚIONALE ALE DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR OMULUI

Valeriu KUCIUK

Doctor in drept, lector universitar, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: vkuchiuk@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-2347-5469>

Victor PUȘCAȘ

Doctor in drept, conferențiar universitar, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: victorpuscas@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-5903-2651>

The authors examine the constitutional guarantees of human rights, appreciating them as a totality of the economic, social, political and ideological provisions enshrined in the Constitution, which predetermine the reality of implementation and the implementation mechanisms of all human rights and freedoms, being a decisive precondition for their realization. Reviewing the existing problems in the system of constitutional guarantees of human rights, noting the existing deficiencies in constitutional justice, the authors emphasize that the edification of the rule of law and the reform of justice must be based on the values of respect for fundamental human rights and freedoms. In conclusion, the constitutional judges are called upon to ensure, through the implementation of constitutional justice, the strict observance of the fundamental human rights and freedoms enshrined in the Constitution of the Republic of Moldova.

Keywords: *the Constitution, constitutional justice, Constitutional Court, human rights, protection of fundamental rights, supremacy of Constitution.*

Întroducere

Este de abordat sub aspect științifico-practic garanțiile constituționale în apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Or, scopul principal al cercetării întreprinse este de a identifica și găsi soluții la problemele teoretice și practice de actualitate din domeniul garanțiilor constituționale ale drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale cetățeanului.

Trebuie de luat în considerare următoarele. Prin natura lor juridică și sistemul de garanții constituționale, drepturile și libertățile sunt identice. Fiecare dintre aceste concepte înseamnă posibilitatea recunoscută legal a unei persoane de a alege tipul și măsura comportamentului său. O analiză a legislației constituționale arată că termenul „liberta-

te” are scopul de a sublinia posibilitățile mai largi de alegere individuală.

De reținut că garanțiile constituționale ale drepturilor omului sunt un set de norme care creează oportunități egale pentru ca persoana să își exercite drepturile, libertățile și interesele. Garanțiile drepturilor și libertăților cetățenilor sunt doar acele instituții normative care au legătură exclusiv cu asigurarea mijloacelor și metodelor definite legal pentru asigurarea realizării drepturilor, protejarea drepturilor și libertăților și restabilirea acestora în caz de încălcare.

În sensul expus, garanțiile constituționale trebuie înțelese ca un sistem constituțional care oferă dreptul fiecărui cetățean în temeiul Constituției să-și protejeze drepturile și libertățile prin toate mijloacele neinterzise de lege și care nu contravin legii.

Astfel, în conformitate cu garanțiile constituționale ale drepturilor omului în RM, trebuie de înțeles totalitatea prevederilor economice, sociale, politice și ideologice consacrate în Constituție, care pre-determina realitatea implementării și mecanismele de implementare a tuturor drepturilor și libertăților omului, fiind o condiție prealabilă decisivă pentru realizarea lor.

Este important că Conferința noastră are loc la împlinirea a 74 de ani de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului - act istoric ce în-truchipează triumful dreptății, libertății și egalității umane. Pornind de la aceasta este cert, că respectarea drepturilor omului și a demnității umane reprezintă fundamentul justiției în general, și al justiției constituționale în special. Și trebuie de subliniat, că implementarea prevederilor Constituției Republicii Moldova prin înfăptuirea justiției constituționale, este în opinia noastră un factor-cheie în apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În același timp, obiectivul fundamental al garanțiilor drepturilor omului consacrat în Constituție îl reprezintă asigurarea unei exercitări neîntrerupte a acestor drepturi, realizarea protecției și restabilirii acestora în situația în care ele au fost încălcate.

Caracteristica garanțiilor constituționale ale drepturilor și libertăților omului

Apreciem, că conceptul constituțional de garantare a drepturilor și libertăților omului – este o direcție obiectiv obligatorie, necesară și oportună a activității statului de drept care reflectă atât destinația sa socială, dar și suportul legislativ de care beneficiază.

Drept urmare, asigurarea drepturilor și libertăților persoanei reprezintă o funcție a statului, iar scopul fundamental al unui stat modern în raport cu instituția analizată nu este altul decât realizarea unei implementări efective, autentice a acestor drepturi și libertăți. Or, calea eficientă de garantare a drepturi-

lor omului rezultă din dreptul recunoscut persoanei, ale cărei drepturi au fost încălcate de o lege sau o autoritate publică, de dreptul de a cere recunoașterea dreptului încălcat. Așa de exemplu, accesul liber la justiție fiind garantat de Constituție, nu poate fi îngădit de nicio lege, iar legiuitorul este obligat să elaboreze dispoziții legale, să instituie proceduri și instituții care să asigure realizarea persoanei drepturile și libertățile sale.

Cercetând mecanismul garanțiilor juridice constituționale ale drepturilor omului sub aspect sistemic, este de menționat condiționările funcționării lui atât de modificarea viziunilor legiuitorului în raport cu legiferarea unor garanții constituționale, dar și de înfăptuirea justiției constituționale care extinde temeiurile garantării și respectiv al realizării drepturilor și libertăților persoanei.

Garantarea drepturilor omului de către Curtea Constituțională

Astfel, activitatea jurisdicțională desfășurată de către Curtea Constituțională reprezintă mijlocul cel mai important pentru asigurarea protecției și promovării drepturilor omului. Prin definiție, în temeiul art.134 alin.(3) aceasta garantează drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, și totodată prin finalitatea sa, actul de justiție constituțională se situează în fruntea factorilor de consolidare a celor mai importante relații din societate, deoarece întruchipează virtutea morală fundamentală, menită să asigure dreptatea, armonia și pacea socială, la a căror realizare contribuie nemijlocit și direct autoritatea de jurisdicție constituțională. De aceea, justiția constituțională urmărește ca, norma constituțională să fie punct de pornire pentru norma legislativă, iar norma legislativă trebuie să corespundă ca spirit și de principiu textului constituțional. În așa mod, considerăm că justiția constituțională este calea asigurării practice a supremației Constituției, atât în raporturile juridice între autoritățile publice, între instituții

și persoane, dar și în tratamentul interpersonal între cetățeni.

În același timp, garantarea drepturilor și libertăților fundamentale asigurată de Curtea Constituțională, prevede activitatea jurisdicțională de control a constituționalității legilor, instrumentul juridic cel mai important și eficient prin care se garantează respectarea prevederilor constituționale. Într-o asemenea situație, dispoziția legală, referitoare la un anumit drept fundamental, apreciată ca fiind neconstituțională de autoritatea competentă, nu se aplică. De aceea, acest mecanism juridic ține să execute în fapt garanțiile privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului în RM.

Or, drepturile omului presupun inclusiv prezumția de conformitate a actelor normative cu normele constituționale. Prin urmare, ca instituție a dreptului constituțional, controlul constituționalității legilor cuprinde ansamblul normelor privitoare la autoritatea competentă de a exercita această verificare, procedurile aplicabile, dar și măsurile ce pot fi luate după realizarea acestor proceduri.

Astfel, controlul constituționalității legilor anterior și posterior intrării lor în vigoare este exercitat de Curtea Constituțională, care constituind „unica autoritate de jurisdicție constituțională garantează „responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat” (art.134 al.1 și 3 din Constituție).

Analizând activitatea Curții Constituționale nu putem să nu relevăm potențialul creator al jurisprudenței acesteia, inclusiv în ceea ce privește posibilitatea de a influența conținutul normativ al Legii fundamentale prin preluarea rolului de legiuitor activ, atunci când generează noi norme de drept sau înțelesuri anumite ale normelor de drept.

În opinia noastră, exercitarea competenței sale cvasi-legislative nu este prevăzută în art.135 al Constituției, aducând atingere puterii suverane a Parlamentului. Prin acest fapt, este diminuat în opi-

nia noastră unul dintre cele mai importante scopuri al Curții Constituționale - cel de asigurare a echilibrului între puterile statului, legislativă, executivă și judecătorească. Prin intervenția sa legislativă, nu numai că poate fi perturbat echilibrul instituțional, dar pot fi create temeuri pentru apariția conflictelor între ramurile puterii de stat, dar și blocată colaborarea între autoritățile centrale ale statului.

Este de reținut, că activitatea autorității constituționale trebuie să se înscrie strict în limitele conferite ei prin Constituție și lege. Această reținere de a nu-și extinde prerogativele ar trebui să fie unul din standardele de care să se conducă Curtea Constituțională a Republicii Moldova în activitatea sa.

Cu privire la excepția de neconstituționalitate

Un aspect caracteristic controlului de constituționalitate a legilor este excepția de neconstituționalitate, care, în Republica Moldova, reprezintă procedura de inițiere de către instanțele ordinare de judecată, la inițiativa părților sau din oficiu, a controlului conformității unei legi sau a unui alt act normativ, cu normele constituționale. Acest moment reflectă existența unui raport juridic între partea aflată în proces, instanța de judecată, în fața căreia se ridică neconstituționalitatea, și Curtea Constituțională, chemată să soluționeze excepția de neconstituționalitate. Or, controlul concret de constituționalitate pe cale de excepție constituie un instrument efectiv prin intermediul căruia cetățeanul are posibilitatea de a acționa pentru a se apăra împotriva legislatorului însuși, în cazul în care se pretinde că prin lege sunt încălcate drepturile sale constituționale.

În acest context, dreptul de acces al cetățenilor prin intermediul excepției de neconstituționalitate la instanța constituțională reprezintă un aspect al dreptului la un proces echitabil.

Totodată, este de menționat că excepția de neconstituționalitate este și pentru judecător unica

procedură la care poate recurge atunci când există dubii asupra constituționalității unei norme legale.

Și dacă urmărim evoluția instituției excepției de neconstituționalitate după adoptarea HCC nr.2/2016, putem constata că instrumentul juridic dat a fost valorificat cu succes, accesul cetățeanului la Curtea Constituțională devenind pentru Republica Moldova un mijloc eficient de apărare a drepturilor constituționale, și în același timp, o modalitate eficientă de control al constituționalității actelor normative care vizează drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Constituționalitatea și uniformitatea – problematica aplicării

Constatând excepția constituțională ca o reușită a justiției constituționale în Republica Moldova, necesită a menționa considerațiunea că consolidarea independenței sistemului justiției cu justiția constituțională în frunte, a eficacității și transparenței acestuia, determină și izbânda reformelor în RM.

Este de subliniat de asemenea, că statul de drept și principiile constituționalității și legalității constituționale, statuează supremația Constituției, dar și presupun aplicarea uniformă a principiilor și normelor constituționale. De aceea, considerăm că un obiectiv major pentru statul de drept este asigurarea constituționalității și uniformității constituționale în interpretarea și aplicarea normei constituționale.

La rândul său, principiul constituționalității și a uniformității constituționale în opinia noastră presupune necesitatea respectării de către Înalta Curte a următoarelor condiții principale de activitate:

1. Aprecierea veritabilă a constituționalității normei de drept;
2. Interpretarea normelor constituționale trebuie să fie finalizată cu concluzii care să nu conțină contradicții cu textul și spiritul Constituției;
3. Erorile admise de Curtea Constituțională obli-

gă la revizuirea hotărârilor pronunțate contrar spiritului și buchiei Constituției;

4. Excluderea oportunității politice în actele Curții Constituționale;

5. Revizuirea statutului juridic de supraputere în afara puterilor de stat sine atribuit de CCRM;

6. Soluționarea normativă a problemei vacanței exagerate a funcției de judecător constituțional care afectează noțiunea constituțională de Curte Constituțională;

7. Respectarea principiului juridic „nemo iudex in propria causa”;

8. Asigurarea neadmiterii depășirii limitelor revizuirii textului constituțional;

9. Revizuirea rolului CCRM de legiuitor activ.

Este de reținut că unele teze expuse supra, necesită o anumită desfășurare.

Privind poziția de legiuitor activ a Curții Constituționale.

Astfel, apreciind în cursul procedurilor de control constituționalitatea normei legii, Curtea Constituțională poate recunoaște norma ca fiind constituțională (corespunzând Constituției) sau neconstituțională (care nu corespunde Constituției) și, prin urmare, dezvăluie sensul ei constituțional sau neconstituțional.

Totodată,

1). Curtea uneori poate aprecia constituționalitatea normei de drept, fragmentând-o sub aspect de control constituțional, dar și sub aspect de soluție. Ea poate de asemenea recunoaște norma juridică parțial constituțională, dând anumită conotație sau/și înțeles, pentru înțelegerea și aplicarea ei numai într-un anumit mod. O astfel de abordare pare a fi neconformă cu atribuțiile Curții stabilite expres în art.135 din Constituție, fiindcă, a) interpretarea legii poate fi făcută doar de Parlament, b) se naște o normă juridică nouă, iar aceasta nu este competența Curții, c) fragmentarea înțelesului normei nu este prevăzută de Constituție sau careva act legislativ, d) o așa abor-

dare este contrară prevederilor Legii nr.100/2017 cu privire la actele normative, fiindcă norma juridică fragmentată î-și pierde caracterul de generalitate și unitate.

2. Curtea admite declararea neconstituțională a omisiunilor de lege, fapt care în opinia noastră de asemenea nu se regăsește în atribuțiile Curții Constituționale stabilite în art.135 din Constituție.

Unele interpretări ale Curții Constituționale conduc la neclarități și contradicții juridice.

Un alt aspect important de principiu este că interpretarea în abstract a normelor constituționale trebuie să fie finalizată cu concluzii concrete care să nu conțină contradicții directe sau indirecte cu textul și spiritul Constituției (așa cum de exemplu a) să nu fie declarat neconstituțional textul „stabilite prin Constituția Republicii Moldova” (HCC nr.9/2022), sau b) atunci când este afectat dreptul discreționar al Președintelui - de a dizolva sau nu Parlamentul (cuvântul „poate” grație HCC nr.29/2015 p.39 se transformă într-o obligație), sau c) să nu creeze contradicții între normele constituționale propriuzis, sau d) atunci când norma constituțională nu este recunoscută de însăși Curtea Constituțională (art.13 alin.(1) din Constituție, limba de stat este limba moldovenească).

Privind erorile admise de Curtea Constituțională, și măsurile care se impun.

Având în vedere atât Hotărârea Parlamentului nr. 39/2019 prin care, recunoscându-se caracterul captiv al statului Republica Moldova, s-a constatat că edificarea statului de drept este o prioritate absolută a Republicii Moldova, cât și Avizul Comisiei de la Veneția din 21 iunie 2019 prin care s-a stabilit că Curtea Constituțională a folosit o interpretare eronată a legii și a activat cu încălcarea drepturilor părților la procesul de jurisdicție constituțională, constatăm oportunitatea legală și stringentă a revizuirii hotărârilor Curții Constituționale adoptate în perioada statului capturat;

Privind aplicarea principiului oportunității politice de către Curtea Constituțională.

Angajarea politică a Curții Constituționale poate fi constatată în mai multe hotărâri pronunțate ale Curții. Acest fapt este probat atât prin motivarea hotărârii (deciziei/avizului) Curții, dar și prin partea dispozitivă a actelor respective pronunțate de Curtea Constituțională. Totodată, această concluzie reiese din analizele efectuate de Comisia de la Veneția (Comisia Europeană pentru democrație prin drept), prin care se constată unele abateri de la normele de drept sau de la principiile dreptului constituțional (este de văzut) demonstrându-se că Curtea Constituțională a judecat contrar Constituției. Mai mult, Comisia de la Veneția s-a pronunțat și asupra posibilității de a trage la răspundere pe judecătorii Curții Constituționale, menționând: „*Judecătorii Curții Constituționale pot răspunde pentru continutul hotărârilor sale. Regula generală e că nu răspund, dar există și o excepție și ea este că pot răspunde, dacă se demonstrează o încălcare gravă și intențională a prevederilor Constituției și a legii*”.

Referitor la aplicarea principiului oportunității politice de către Curtea Constituțională.

Așa, mai multe acte ale Curții Constituționale denotă angajări politice, fiind determinate de oportunități politice, și totodată fiecare act al justiției constituționale pronunțat cu depășirea limitelor împuternicirilor atribuite Curții Constituționale de Constituție, afectează încrederea societății față de autoritățile statului și denotă că legislația Republicii Moldova nu asigură pârgii efective de garantare a protecției Curții Constituționale în raport cu tentativele de influență venite din exterior (*vezi materialele Conferinței științifice internaționale din 05 iunie 2020*).

Aceste aspecte afectează la rândul său garanțiile constituționale de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în cadrul înfăptuirii justiției constituționale. Or, constatând posibilitatea restrân-

gerii conținutului drepturilor și libertăților omului ca urmare a interpretării constituționale și a înfăptuirii justiției constituționale, aceasta ar putea conduce la încălcarea drepturilor omului.

Privind auto atribuirea statutului juridic de supraputere al Curții Constituționale.

Este de reținut, că în mai multe hotărâri ale Curții Constituționale (inclusiv HCC nr. 20 din 9 iulie 2020), Curtea se autoapreciază ca o „... autoritate publică politico-jurisdicțională, care se situează în afara sferei puterii legislative, celor executive sau judecătorești...”.

Este o concluzie, în opinia noastră, neîntemeiată pe prevederile constituționale, care statuează clar și cert:

a) Conform prevederilor articolului 6 al Constituției, „În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sânt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției.” Astfel, nu există careva putere de stat în Republica Moldova în afara celor 3 puteri clar definite de Constituție.

b) Conform art. 134 alin.(1) din Constituție, „Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova”. Atenționăm - autoritate de jurisdicție constituțională, și nu una politico-jurisdicțională. Or, dacă Curtea este una numai de jurisdicție constituțională, ea este o parte componentă a sistemului justiției în Republica Moldova – înfăptuind justiția constituțională. Și anume în calitate sa de autoritate de jurisdicție constituțională, ea funcționează pentru asigurarea bunei organizări a autorității statului, are rolul de gardian al Constituției, al egalității în fața legii, a libertăților fundamentale și a drepturilor omului (HCC nr. 6 din 16 mai 2013; HCC nr. 2 din 9 februarie 2016; HCC nr. 9 din 26 martie 2020, și altele).

Privind vacanța exagerată a funcției de judecător constituțional.

La 01.02.21, având în vedere decesul unui judecă-

tor al Curții Constituționale, Curtea Constituțională a sesizat autoritatea competentă (și anume, Consiliul Superior al Magistraturii), solicitându-i să numească un nou judecător. Este de ținut cont, că potrivit articolului 20 alin. (2) din Legea cu privire la Curtea Constituțională, autoritatea competentă trebuie să numească un nou judecător în funcție în termen de 15 zile de la data sesizării Curții Constituționale.

În decembrie 2022, se împlinesc aproape 2 ani, de când Curtea activează într-o componență redusă, de când nu se respectă norma constituțională care statuează în art.136 alin.(1) că Curtea Constituțională se compune din 6 judecători. Or, în cazul în care Curtea nu este compusă din 6 judecători, care este legalitatea hotărârilor sale, or legea stipulează mai multe scenarii de vot la deliberare, vot egal 3 la 3, vot majoritar, cel puțin 4 din 6, etc.

Totodată, în cazul în care lipsește un judecător la Curte și componența numerică a Curții nu este respectată, oare aceasta activitatea constituțională a Curții nu este afectată, nu este afectată legalitatea hotărârilor Curții?

Ne punem întrebarea: pe cât de legală ar fi o hotărâre a Curții adoptată cu 3 voturi din 6 posibile? Mai ales că ne desemnarea judecătorului la Curtea Constituțională a fost și este dictată de pericolul accederii în funcție a unei persoane neagreate de politic.

Oare nu este acesta un indicator al intenției politicii de a controla Curtea Constituțională?

Despre neglijarea principiului juridic „nemo iudex in propria causa”.

Precum este bine-cunoscut, abținerea și/sau recuzarea judecătorului, reprezintă un mijloc de asigurare a obiectivității și imparțialității procesului de judecată, fie el constituțional, penal, civil, administrativ, financiar, sau oricare altul. Or, procesul echitabil presupune o instanță imparțială, de aici rezultând și principiul formulat încă în dreptul roman: „nemo iudex in propria causa” - principiu și cerință care poate

fi considerată ca una dintre cele mai importante care afirmă imparțialitatea justiției.

Constituția Republicii Moldova cu referire la toți magistrații statuează în art.116 alin.(1) că „Judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili, potrivit legii”. Iar Judecătorii CC conform prevederilor art.137 din Constituție „sunt independenți și se supun numai Constituției”. Totodată, legislația specială privind Curtea Constituțională, prevede expres în art.17 lit.a) și f) din Legea nr.317 din 13.12.1994 cu privire la Curtea Constituțională, că judecătorul Curții Constituționale este obligat să-și îndeplinească atribuțiile cu imparțialitate și în respectul Constituției, să se abțină de la orice acțiune contrară statutului de judecător.

Totodată, în cadrul examinării la 27 aprilie 2021 de către Curtea Constituțională a două sesizări prin care sa solicitat controlul constituționalității unor hotărâri ale Parlamentului în care era vizat un judecător constituțional, la ședințele în cauză a participat și judecătorul vizat, participând inclusiv la examinarea cererii de recuzare a propriei persoane, și deliberând la rând cu toții votând pentru sine.

Astfel, judecătorul constituțional a participat la deliberarea cauzei contrarprincipiilor constituționale, dar și a principiului juridic „nemo iudex in propria causa”, principiu care stă la temelia imparțialității – Valoarea 2 din „Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară” din a.2002.

Așa, constatând încălcarea principiului „nemo iudex in propria causa” de către un judecător constituțional, și mai ales declararea neconstituțională a unei prevederi care stabilește obligațiunea de a nu admite conflicte de interese ale judecătorului constituțional, suntem obligați să constatăm și faptul că aceste fapte juridice afectează grav încrederea în imparțialitatea judecătorului constituțional, și deci a încrederii în justiția constituțională. Or, acest principiu este unul dintre elementele fundamentale ale dreptului la un proces echitabil și imparțial,

consfințit în p.1, art.6 al Convenției europene ale drepturilor omului.

Privind depășirea limitelor revizuirii textului constituțional.

Art.7 al Constituției statuează că „Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nicio lege și niciun alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică.” Totuși, atragem atenția asupra faptului ca numai prin aceasta prevedere constituțională expresă, nu se poate obține respectarea conformității actelor subordonate constituției cu normele constituționale. De aceea, considerăm că realizarea principiului supremației Constituției implică prezența obligatorie a unor mecanisme de control al conformității legilor și altor acte subordonate ale autorităților executive – activitate pusă de constituție în competența exclusivă a Curții Constituționale.

Așa, orice lege și orice act normativ, este prezumat a fi constituțional până când nu se va dovedi contrariul, adică până când neconstituționalitatea lui nu se va constata de către Curtea Constituțională – unica autoritate de jurisdicție constituțională.

Totodată, cuprinsul art. 7 privind supremația Constituției, statuează o așa poziție juridică a normelor constituționale, care formează temelia supremației constituționale absolute, și conduce la unele efecte, și anume.

Este clar, că sub aspect ierarhic, art.7 al Constituției elucidează locul de vârf a fiecărei norme constituționale separate, dar și al întregului act constituțional în ierarhia cadrului juridic și al ordinii de drept al statului.

Este strict indicată semnificația Constituției și principala trăsătură a ei – de a fi fundament juridic, izvor de drept și punct de pornire normativă pentru oricare normă de drept și pentru oricare act juridic din Republica Moldova. Or, respectarea prevederilor art.7 ridică semn de întrebare a modului de manifestare a puterii Constituției, dar și a modului în

care aceasta putere nu este provocată sau limitată, interpretată eronat sau folosită în detrimentul statului sau societal.

a) Art.7 al Constituției, obligă puterile de stat să adopte cadrul juridic necesar care să asigure respectarea supremației Constituției, ca fiind o lege într-adevăr supremă a statului în deplinul sens al cuvântului, fiind imperios necesară modalitatea juridică de asigurare a respectării ei.

b) Art.7 al Constituției statuează principiul fundamental constituțional fără respectarea căruia întreaga constituție nu are forță juridică, și prin urmare nu are sens existențial.

c) Principiul expus în art.7 al Constituției sta la temelia tuturor principiilor fundamentale constituționale, organizând de drept întreaga viață economică, politică, socială și juridică a societății moldovenești.

d) Respectarea art.7 oferă legalitate constituțională ordinii de drept, formei puterii de stat, regimului politic, sistemului instituțional al autorităților publice, etc. Ea conduce la instituționalizarea puterii de stat și la exercitarea ei legală. Ea garantează și asigură respectarea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului.

e) Respectarea art.7 al Constituției înseamnă prin definiție respectarea principiilor și postulatelor constituționale, conduce la dezvoltare, victorii și împliniri societale și statale, pe când nerespectarea art.7 al constituției conduce la confruntare, destabilizare, criză și degradare juridică a statului.

f) Art.7 al Constituției este de fapt un program de activitate constituțională a statului Republica Moldova, care în art.3 alin.(1) al Constituției se autoproclamă stat de drept.

Toate cele expuse supra vizează în primul rând revizuirea însăși a Constituției. Or, analizând modificările în Constituția Republicii Moldova care au fost făcute în perioada anilor 1994 – 2022, deducem următoarele: revizuirea Constituției RM a fost efec-

tuată de regulă prin adoptarea de către Parlament a legilor respective de modificare a Constituției Republicii Moldova, iar grație intervenției Curții Constituționale, contrar procedurii expres stabilite în Constituție de revizuire a textului constituțional (art.141-143), prin Hotărârea nr.7 a Curții Constituționale din 04.03.2016, au fost modificate 5 articole din Constituție.

În 28 de ani, Parlamentul a adoptat 12 legi de modificare a Constituției Republicii Moldova prin care au fost modificate 49 de articole, iar în aceeași perioadă Constituția Republicii Moldova a fost modificată de 13 ori, fiind supuse revizuirii 54 din 143 de articole.

Având în vedere cele expuse mai sus, necesită a menționa și o altă tendință expres profilată, care s-a afirmat sistemic pe parcursul celor 28 de ani – interpretarea textului constituțional, interpretare care în anumite cazuri a echivalat cu modificarea propriuzisă a textului constituțional. Or, hotărârile Curții Constituționale reprezintă în sine o constatare juridică general obligatorie, bazată pe elucidarea esenței problemei constituționale în urma interpretării oficiale a normelor corespunzătoare din Constituție și explicării raționamentului conținutului acestora raportat la normele constituționale.

Concluzii și recomandări

În contextul dat, analizând statistica hotărârilor Curții Constituționale de interpretare a Constituției Republicii Moldova în perioada 1994 – 2022, deducem următoarele raționamente, și anume:

- Pe parcursul a 28 de ani, Curtea Constituțională a emis 68 de hotărâri de interpretare a Constituției, fiind interpretate 130 de articole (unele articole au fost interpretate de mai multe ori).

- Dinamica anuală a hotărârilor Curții de interpretare a normelor constituționale indică activism generat de turbulențele politice, și în special cele electorale – alegeri parlamentare, numiri sau demiteri de

Guvern și alegeri ale Președintelui Republicii. Acest fapt demonstrează caracterul de oportunism politic al sesizărilor examinate de Curtea Constituțională.

- Hotărârile Curții Constituționale de interpretare a Constituției în perioada dată, conțin totodată și o abrogare (1), dar și o revizuire (1) a hotărârilor Curții Constituționale de interpretare a Constituției anterior pronunțate.

Astfel, adoptarea de către Curtea Constituțională a 69 de hotărâri de interpretare a 130 de articole ale Constituției, raportate la cele 143 de articole existente ale Constituției ridică problema modificării continue și a cadrului juridic național, fiindcă atât modificarea cât și interpretarea respectivă a normei constituționale, conduc firesc la necesitatea efectuării modificărilor în legislație. Or, este de menționat că pe parcursul a 28 de ani, după revizuirea textului constituțional, de către Parlament a fost adoptată doar o singură lege – Legea nr.1027 din 06.12.96 pentru modificarea unor acte legislative ce decurge din modificarea articolului 116 din Constituție (Monitorul Oficial 1-2/4, 02.01.1997).

De aceea, putem afirma că pe parcursul a 28 de ani, au fost modificate și interpretate 184 de articole din Constituția Republicii Moldova, unele articole fiind interpretate de mai multe ori.

Urmare celor expuse supra, inclusiv a neajustării cadrului juridic național la cele 12 legi de modificare a 49 de articole ale Constituției, la acea HCC nr.7/2016 de modificare a 5 articole ale Constituției, dar și la cele 68 de hotărâri ale Curții Constituționale de interpretare a 130 de articole din Constituție, putem concluziona că cadrul de drept al statului nu respectă întocmai prevederile normelor constituționale în Republica Moldova, fiind imperios necesară o reformă constituțională.

Iar, concluzionând cele sus expuse și susținând **supremația Constituției**, considerăm oportun lansarea unui dublu apel către Curtea Constituțională a Republicii Moldova

În primul rând, ne adresăm doamnelor și domnilor judecători ai Curții Constituționale, față de care ne declarăm susținerea și totodată solicitarea de a-și îndeplini cu demnitate și fidelitate datoria profesională și de onoare, atât față de poporul Republicii Moldova, care este Suveranul adevărat al acestui stat, și din numele cărora dânsii pronunță hotărâri, dar și față de Constituție, supremația căreia o garantează, prin activitatea sa. Or, după crizele constituționale din Republica Moldova (*la unele din care a participat în corpore și întreaga componentă a Curții Constituționale*), cunoaștem ce înseamnă atacul sau subminarea Constituției Republicii Moldova, cât și efectele juridice care decurg din aceasta.

Ne exprimăm nedumerirea că astăzi în Republica Moldova un ministru al justiției declară că puterea de stat va primi decizii în afara cadrului legal, până nu va fi edificată o „sistemă veritabilă a justiției”.

În contextul statului de drept Republica Moldova, aceasta ar însemna de fapt desființarea Constituției RM, dar și instigare la nerespectarea Constituției, ceea ce determină apariția stării de insecuritate juridică.

Având în vedere expresii și exerciții de imixtiune externă în justiție, o astfel de poziție declarată de funcționari publici, pare să fie acțiuni împotriva ordinii constituționale - fapte de neacceptat.

Pe de altă parte, cercetătorii se întreabă - ce valoare are jurământul depus de persoanele cu demnitate publică cu mina pe Constituție, sau într-un genunchi în fața drapelului, dacă se sfidează supremația Legii?

Or, dacă constatăm că separarea puterilor în stat și supremația Constituției au devenit dogme teoretice, poate fi dedus raționamentul că independența justiției constituționale este afectată. Precum este afectată justiția, dacă constatăm existența imixtiunii (a directivelor politice) în justiția constituțională.

Este de menționat, că autorii consideră că declarațiile persoanelor cu funcții de demnitate publică de desființare a puterii judecătorești sau a justiției constituționale, este o transferare a lor sub controlul factorului politic. La rândul său, o astfel de imixtiune, înseamnă provocarea desființării Republicii Moldova ca stat de drept, ca stat independent, suveran și unitar, suveran și indivizibil, înseamnă provocarea desființării valorilor supreme constituționale, a idealurilor și credinței poporului moldovenesc, stabilind Curtea Constituțională ca o instituție de decor, sau ca un instrument juridic de soluționare a oportunităților politice - fapt inadmisibil și anticonstituțional.

Sușinăm poziția expusă anterior referitor la deciziile Curții Constituționale de o grupă de foști magistrați - Justiția este obligată să apere suveranitatea națională a poporului Republicii Moldova și nu de să-l înlăture de la conducerea țării! Or, atunci când poporul este înlăturat de la putere, iar autoritatea constituțională contrar jurământului depus și legii sfidează Constituția și ordinea constituțională - sunt încălcate și legalitatea, și constituționalitatea, și interesul național, și cel al buneii credințe. De aceea, autorii consideră, că depășirea cadrului legal reprezintă atac și acțiune atât la norma constituțională, cât și la drepturile și libertățile omului care se întemeiază pe litera și spiritul Constituției.

Este de reținut cu titlu de principiu, că într-un stat de drept, Constituția Republicii Moldova este obligatorie, ceea ce determină ca supremația Constituției să fie asigurată, protejată și promovată, iar demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor să fie garantate.

Conferința noastră are loc într-un moment plin de evenimente importante și istorice, or Moldova astăzi se află într-o nouă realitate, în fața unor noi provocări și riscuri.

În aceste condiții, se manifestă clar caracterul sacral al textului Constituției, în special prevederile privind supremația Constituției, credința în drepta-

te, autoritățile statului și cetățenii fiind chemați să consolideze protecția deplină și efectivă a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, securitatea constituțională și juridică a individului, a societății și a statului.

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. Declarația Universală a Drepturilor Omului, 10 decembrie 1948.
2. Legea nr.317 din 13.12.1994 cu privire la Curtea Constituțională// *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.8 / 86 din 07.02.1995.
3. Codul jurisdicției constituționale.
4. Legea nr.100/2017 cu privire la actele normative.
5. HCC nr.9 din 07.04.2022.
6. HCC nr.2 din 09.02.2016.
7. HCC nr.7 din 04.03.2016.
8. HCC nr.29 din 24.11.2015.
9. HCC nr. 6 din 16 mai 2013.
10. HCC nr. 2 din 9 februarie 2016.
11. HCC nr. 9 din 26 martie 2020.
12. HCC nr. 20 din 9 iulie 2020.
13. HCC nr.7 din 04 martie 2016.
14. Legea nr.1027 din 06.12.96 pentru modificarea unor acte legislative.
15. Hotărârea Parlamentului nr. 39/2019.
16. Avizul Comisiei de la Veneția din 21 iunie 2019.
17. Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară, a. 2002.
18. UNGUREANU, A. *Garanțiile constituționale ale dreptului de proprietate*. În: *Analele științifice ale USM. Lucrări studentești*, ediția 2020, pp.158-162.
19. GORIUC, S. *Garanții constituționale ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*. În: *Materialle ale Conferinței internaționale științifico-practice „Teoria și practica administrării publice”*, a. 2019, pp.166-169.
20. BĂCU, I. *Mecanismul intern de garantare și realizare a drepturilor și libertăților fundamentale ale*

omului. În: Revista Națională de Drept, nr. 1-3 (231-233), 2020, pp.99-108.

21. SPÂNU, Ig., LUPU, C. *Esența și menirea justiției constituționale într-un stat de drept*. În: *Legea și viața*, 2017, nr.3, p.18-23.

22. Opinia nr. 967 / 2019 CDL-AD(2019)028, Opinia amicus curiae a Comisiei de la Veneția privind răspunderea penală a judecătorilor Curții Constituționale, 13.12.2019, <https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1731&t=/Media/Noutati/Opinia-amicus-curiae-a-Comisiei-de-la-Venetia-privind-raspunderea-penala-a-judecatorilor-Curtii-Constitutionale> (accesat - 21.11.2022)

23. Declarația a 10 foști judecători, despre ultimele

decizii ale Curții Constituționale, 14 iunie 2019, <https://www.zdg.md/stiri/politic/doc-declaratia-a-10-fosti-judecatori-despre-ultimele-decizii-ale-curtii-constitutionale/> (accesat - 21.11.2022)

24. KUCIUK, C. *Edificarea statală, colizia constituțională a Moldovei și dialogul „Jean Monnet”*. În: *Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”* 05 iunie 2020

25. ЛИТВИНЕНКО, S. *Власть будет принимать решения вне правового поля, пока не построит «справедливую систему правосудия»*. <http://www.vedomosti.md/news/litvinenko-vlast-budet-prinimat-resheniya-vne-pravovogo-poly/index.html> (accesat - 21.11.2022)

RĂSPUNDEREA JUDECĂTORULUI – GARANȚIE A RESPECTĂRII ȘI APĂRĂRII DREPTURILOR OMULUI

Gheorghe COSTACHI

Doctor habilitat în drept, profesor universitar,
cercetător științific principal în cadrul
Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: costachi70@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-1396-7598>

The article contains a brief study on the issue of the judge's responsibility as a guarantee of the defense of human rights. Starting from the actuality of the institution of the judge's legal responsibility in the contemporary period, the author elucidates the particularities of its understanding and the forms it involves. The focus is mostly on the value and role of the judge's disciplinary liability, criminal liability and patrimonial liability for the effective respect and defense of human rights.

Keywords: *judge, liability, legal liability, legal liability of the judge, disciplinary liability, criminal liability, patrimonial liability.*

Actualitatea și importanța subiectului

În prezent, *răspunderea judecătorului* este un subiect pe cât de important, pe atât de actual din mai multe considerente. Este important, deoarece de atitudinea și prestația judecătorului depinde calitatea și eficiența întregului sistem judiciar, de aceea i se solicită o responsabilitate maximă (asigurată inclusiv prin instituția *răspunderii juridice* [8, p. 147]).

La rândul său, actualitatea subiectului este justificată în mare parte de „criza pe care o traversează justiția din Republica Moldova” [9, p. 19], criză marcată de calitatea precară a actului de justiție pe fonul unei lipse de răspundere a judecătorului.

Plecând de la aceasta, susținem vocile care subliniază că „dintr-un subiect *tabu*, *răspunderea judecătorului* a devenit un subiect de interes public, ce suscită o largă dezbateră. În contextul creat, doctrina juridică nu mai poate evita nici ea tema dată ci, are aproape o datorie de a clarifica unele aspecte legate de aceasta. Iată de ce, *răspunderea judecătorului* reprezintă în acest moment o temă extrem de actuală

și de un evident interes de ordin teoretic și practic” [3, p. ix-x].

Fiind conștienți de condițiile perioadei de tranziție pe care o traversăm, când puterea a pierdut mult din încrederea societății, iar cetățenii au destul de multe bănuieli față de obiectivitatea și imparțialitatea înfăptuirii justiției, recunoaștem că problema *răspunderii judecătorilor* este una deosebit de actuală [23, p. 10], mai ales că „înăfăptuirea unei justiții legale și corecte constituie o necesitate vitală pentru o societate democratică” [11, p. 320].

Din perspectiva dată, importanța și actualitatea subiectului sunt accentuate și de faptul că în cadrul unei societăți democratice nu poate fi tolerată și acceptată prezența unor subiecți de drept iresponsabili, în sensul lipsei de răspundere, indiferent de statutul acestora. Prin urmare, nici judecătorul nu poate face excepție în acest sens de la principiul egalității în fața legii și al răspunderii pentru încălcarea acesteia, chiar dacă este titularul unei imunități funcționale (în virtutea funcției de demnitate publică pe care o exercită).

Dintr-un alt punct de vedere, dat fiind faptul că

principalul garant al *legalității* într-o societate democratică este puterea judecătorească, este de la sine clar că pentru asigurarea acestui standard la nivel de societate, este absolut necesară asigurarea sa la nivelul puterii judecătorești. În mod corespunzător, respectarea principiului *legalității* în cadrul unui stat este direct dependentă și determinată de respectarea acestuia în procesul de organizare și funcționare a puterii judecătorești. De aici, se desprinde cu maximă claritate necesitatea cunoașterii *legalității* ca standard al puterii judecătorești, precum și a mecanismului de asigurare a acestuia.

Dincolo de existența unui cadru juridic corespunzător pentru funcționarea puterii judecătorești (ca fundament al *legalității*), este indiscutabil că respectarea acestuia nu trebuie lăsată în exclusivitate la latitudinea purtătorilor acestei puteri (judecători), în acest sens, fiind absolut necesare unele pârghii de determinare/constrângere a acestora la respectarea legii (mecanism de asigurare a *legalității*). Un rol central în acest context îi revine, indubitabil, instituției *răspunderii judecătorilor*. Pe cale de consecință, constatăm că de eficiența instituției *răspunderii judecătorilor* depinde în cea mai mare parte și respectarea *legalității* ca principiu al puterii judecătorești.

În pofida importanței acestui subiect, dar și a actualității sale, constatăm că doctrina juridică, în ultima perioadă, în timp ce accentuează problema *legalității* în ansamblul său, mai puțină atenție acordă circumscrierii acestui principiu activității judecătorești, ceea ce desigur reprezintă o serioasă lacună doctrinară în materie. Și mai grav este că însăși problema *răspunderii judecătorilor*, în calitate sa de garant al *legalității*, eficienței puterii judecătorești, dar și al respectării drepturilor omului, este doar superficial, fragmentar și tangențial abordată în mediul academic.

În fine, un alt argument (dar nicidecum ultimul) care ar justifica interesul față de subiectul cercetării, este legat de faptul că orice abatere admisă de jude-

cător de la prevederile legale se răsfrânge negativ, direct sau indirect, asupra drepturilor justițiabililor, subrezind autoritatea justiției și încrederea în aceasta din partea cetățenilor și a societății.

De aici, suntem de părerea că problema *răspunderii judecătorilor* la etapa contemporană este una deosebit de importantă și actuală, care merită o atenție pe măsură atât din partea legiuitorului și a practicianului dreptului, cât și din partea mediului academic. Acestuia din urmă îi revine rolul crucial de a fundamenta științific cadrul juridic care reglementează *răspunderea juridică a judecătorului* în vederea asigurării justului echilibru între specificul statutului juridic al acestuia și contracararea oricărei abateri de la prevederile legii în vederea asigurării *legalității* și eficienței puterii judecătorești, precum și a respectării drepturilor omului în statul de drept.

Răspunderea juridică a judecătorilor: determinări conceptuale

Referitor la definirea conceptului de *răspundere juridică a judecătorilor*, în literatura de specialitate nu există o abordare unică [11, p. 320]. Bunăoară, într-o opinie se consideră că „răspunderea judecătorului presupune o stare juridico-morală, care generează necesitatea folosirii cu bună-credință a drepturilor și îndeplinirea corectă a obligațiilor ce țin de îndeplinirea justiției, prevăzute de lege (aspectul pozitiv), precum și necesitatea atribuirii unor obligații juridice suplimentare în cazul în care sunt admise erori judiciare sau profesionale în cadrul procesului de îndeplinire a justiției (aspectul negativ sau retrospectiv al răspunderii)” [24, p. 6-7].

În rezultatul unui amplu studiu în materia *răspunderii juridice*, cercetătorii D. Baltag și G.-C. Ghernața [2, p. 138; 14, p. 13] conchid că „*responsabilitatea juridică a judecătorului* este o stare de drept, care generează necesitatea folosirii conștiințioase, cu bună-credință, a drepturilor și îndeplinirii obligațiilor de îndeplinire a justiției, obligații pe care legea i le pune în

sarcină, în timp ce *răspunderea juridică a judecătorului* presupune necesitatea suportării unei poveri suplimentare în cazul unei erori judiciare sau profesionale, pe care a comis-o în procesul realizării justiției”.

În opinia noastră, o astfel de definiție a *răspunderii juridice a judecătorilor* este foarte largă și nu permite elucidarea esenței acesteia, iar, pe alocuri, este chiar eronată. Bunăoară, nu putem admite ideea că *răspunderea juridică a judecătorilor* survine în cazul unei erori judiciare sau profesionale, în primul rând, din considerentul că legea nu prevede expres acest lucru – nu operează cu noțiunea de *eroare profesională*; în al doilea rând, problema erorii judiciare și a răspunderii pentru aceasta este și mai complexă, întrucât, potrivit Constituției Republicii Moldova (art. 53), pentru *erorile judiciare* răspunde statul și nu judecătorul.

Pe cale de consecință, suntem de părerea că pentru definiția *răspunderii juridice a judecătorilor* nu trebuie inventat nimic, deoarece este vorba în esență de răspunderea juridică ca o instituție juridică distinctă, generală și comună pentru întregul sistem de drept. Specificul acesteia în cazul nostru rezidă doar în faptul că revine unor subiecți de drept speciali. Pornind de la aceasta, putem spune că *răspunderea juridică a judecătorilor* nu este altceva decât consecințele juridice (sub forma măsurilor de constrângere juridică) ce survin ca urmare a încălcării de către aceștia a diferitor norme de drept, consecințe ce pot îmbrăca diferite forme în funcție de apartenența ramurală a normelor încălcate.

În același timp, atragem atenția că, în opinia cercetătorilor, „*răspunderea juridică a judecătorului* nu reprezintă regula, ci doar excepția, ceea ce înseamnă că ea nu poate fi angajată decât în cazurile în care legea o permite în mod expres”. Cu alte cuvinte, „responsabilitatea însoțește permanent activitatea judecătorului în exercitarea justiției, în timp ce răspunderea este doar o excepție” [14, p. 4]. O astfel de afirmație o găsim corectă doar din perspectiva con-

duitei așteptate de la judecător. Privind-o însă sub aspect juridic, vom obiecta prin aceea că tragerea la *răspundere juridică a judecătorului* nu trebuie să fie niciodată o excepție, ci doar o regulă. În alți termeni, ori de câte ori acesta va încălca legea, inevitabil trebuie să fie tras la răspundere juridică în condițiile prevăzute de lege, fără nici o excepție.

În pofida obiecțiilor formulate, totuși apreciem ideea autorilor conform căreia „răspunderea nu poate fi un scop în sine, ci are, în primul rând, rolul de a impune judecătorului un anumit model de comportament, pentru a-l determina să-și asume necesara independență și imparțialitate, precum și să conștientizeze riscurile pe care exercitarea puterii sale le poate antrena pentru justițiabili”. Prin urmare, „nu poate fi vorba de *nerăspunderea judecătorilor*, ci doar de găsirea acelor forme și modalități de răspundere care să se concilieze cu particularitățile activității lor, pentru a nu denatura, în mod esențial, poziția necesară a judecătorului în societatea democratică” [14, p. 4].

Așadar, contrar opiniilor expuse și argumentate în literatura de specialitate, *imunitatea judecătorilor* nu este și nu poate fi absolută. Mai mult, ea nu trebuie tratată ca o barieră de nedepășit, deoarece legea nu absolvește de răspundere pe acești reprezentanți ai puterii, ci doar stabilește proceduri mai complicate și speciale în acest sens. Momentul dat se justifică prin faptul că „*imunitatea judecătorilor* nu este un privilegiu personal al cetățeanului angajat în funcția de judecător, dar un mijloc de protecție juridică a activității profesionale a acestuia” [22, p. 23], mijloc de protecție a intereselor publice, a intereselor justiției și, probabil, ale justițiabililor.

Procedurile și formalitățile speciale care trebuie parcurse și îndeplinite în cazul tragerii la răspundere juridică a judecătorului au fost concentrate în noțiunea/instituția de *inviolabilitate*, având menirea în cele din urmă să excludă orice abuz sau ilegalitate ce pot fi admise în raport cu judecătoria în asemenea cazuri. Din perspectiva dată, în literatura juridică se

menționează că *inviolabilitatea*, constituie un mijloc de protecție a intereselor publice ale justiției [21, p. 59]. Protecția este necesară deoarece justiția „are un regim special de activitate și implică un risc profesional sporit” [20, p. 437].

Pe de altă parte însă, se afirmă că „*inviolabilitatea* reprezintă o excepție de la un principiu constituțional important – *principiul egalității tuturor în fața legii și a justiției* și, după conținut, excede limitele *inviolabilității personale*”. Momentul dat se justifică prin faptul că „statul și societatea, înaintând judecătorului și activității profesionale a acestuia cerințe sporite, sunt în drept și obligați să-l asigure cu garanții suplimentare pentru realizarea corespunzătoare a activității de înfăptuire a justiției” [21, p. 59].

Ca urmare, putem conchide că *inviolabilitatea* este absolut necesară pentru judecători, deoarece are misiunea de a proteja funcția exercitată de către aceștia. Totodată, aceasta nu afectează mecanismul de tragere la răspundere juridică a judecătorilor, ci, din contra, garantează legalitatea realizării acestuia.

Iată de ce în legătură cu respectarea și garantarea independenței judecătorilor, s-a subliniat problema condițiilor și modalităților de angajare a răspunderii acestora, afirmându-se că „într-o societate democratică judecătorul nu poate fi la adăpostul unei imunități absolute. În același timp, angajarea răspunderii acestuia trebuie făcută cu prudență, determinată de necesitatea garantării independenței și libertății judecătorului contra tuturor presiunilor și abuzurilor” [15].

În viziunea justă a cercetătorilor, „asigurarea normativă a răspunderii judecătorilor merită o atenție distinctă din partea specialiștilor, în vederea aprecierii eficienței acesteia” [18, p. 439]. Important este că „pentru realizarea *răspunderii judecătorilor* este absolut necesar un mecanism eficient și ireproșabil, care să garanteze că abaterea concretă a judecătorilor este demonstrată, vinovăția în comiterea acesteia – confirmată, sancțiunea aplicată – echitabilă (dreap-

tă, justă), adecvată și proporțională” [21, p. 15].

Deci, „sancționarea (răspunderea) judecătorului pentru abaterile sale trebuie să fie inevitabilă, dar adecvată. În același timp, sancțiunea trebuie să urmărească și un scop preventiv: adică pentru alți judecători trebuie să fie evident că pentru abaterile admise, va interveni, în mod obligatoriu, răspunderea”.

Desigur, „mecanismul tragerii la *răspundere a judecătorilor* trebuie să fie foarte echilibrat, iar garanțiile și imunitățile acordate acestora – foarte bine chibzuite. Orice înclinare de la acest standard este periculoasă. Bunăoară, o sporire minoră a garanțiilor și imunităților poate duce la accentuarea lipsei de răspundere pentru abaterile comise sau încălcarea normelor de etică judecătorească, în timp ce o reducere minoră a garanțiilor și imunității este de natură să anuleze sau să slăbească considerabil independența judecătorilor” [23, p. 13].

Prin urmare, considerăm că au perfectă dreptate cercetătorii când susțin că [18, p. 440; 5, p. 659] „eficiența puterii judecătorești depinde crucial de asigurarea echilibrului dintre imunitatea și răspunderea juridică a judecătorilor, deoarece pe cât de multă putere (autoritate) li se recunoaște în vederea asigurării legalității și dreptății în cadrul statului, pe atât de eficient și legal trebuie să fie mecanismul de atragere la răspundere pentru încălcarea acesteia.”

Plecând de la criza justiției, enunțate la început, suntem de părerea că, la moment, este evidentă necesitatea fortificării și eficientizării instituției *răspunderii juridice a judecătorilor*. Pentru aceasta se cere o colaborare activă între legiuitor, mediul academic și societatea civilă. Mai mult, în acest efort comun, urmează să se implice activ și organele de autoadministrare a sistemului judiciar (Consiliul Superior al Magistraturii cu subdiviziunile sale), sarcina cărora este nu doar asigurarea independenței puterii judecătorești, dar și a imaginii, calității și corectitudinii actului de justiție, precum și profesionalismul și disciplina judecătorilor.

Formele răspunderii juridice a judecătorilor

Referindu-ne succint la problema formelor răspunderii juridice a judecătorilor, vom sublinia inițial că cele mai importante dintre acestea le considerăm a fi *răspunderea disciplinară*, *răspunderea penală* și *răspunderea patrimonială*.

Paradoxal, dar Legea-cadru în domenu (*Legea cu privire la statutul judecătorului nr. 544 din 20.07.1995* [17]), nu consacră expres toate formele de răspundere juridică de care este pasibil judecătorul. De aceea, pentru a le identifica este necesar un efort suplimentar de analiză a legislației în vigoare.

Referitor la *răspunderea disciplinară a judecătorilor*, notăm că aceasta este reglementată în linii generale în *Legea cu privire la statutul judecătorului nr. 544/1995*, dar mai detaliat – în *Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor nr. 178/2014* [16].

Din conținutul Legii nr. 178/2014, constatăm că o bună parte din abaterile disciplinare pentru care pot fi trași la *răspundere disciplinară judecătorească* (prevăzute la art. 4 alin. (1)), privesc încălcările admise în procesul judiciar prin care se atentează direct sau indirect la drepturile justițiabililor și a altor participanți la proces.

Ca urmare a analizei atente a abaterilor disciplinare în cauză, conchidem că existența unui mecanism juridic puternic și eficient de tragere la *răspundere disciplinară a judecătorilor* pentru asemenea abateri, incontestabil reprezintă o garanție importantă pentru respectarea și apărarea eficientă a drepturilor și libertăților omului în cadrul și prin procesul de desfășurare a actului de justiție.

În temeiul acestei constatări, suntem de părerea că Consiliul Superior al Magistraturii (cu subdiviziunile sale) trebuie să foarte receptiv și atent la disciplina judecătorilor și să garanteze o examinare obiectivă și imparțială a tuturor plângerilor depuse de justițiabili. Sub acest aspect, considerăm că anume acesta deține

pârghia principală prin care poate să influențeze și să asigure calitatea actului de justiție. În cele din urmă, doar cu ajutorul unui mecanism eficient de tragere la *răspundere disciplinară a judecătorilor* este posibilă consolidarea responsabilității și profesionalismului judecătorilor.

În ceea ce privește *răspunderea penală a judecătorilor*, inițial vom sublinia că „pornind de la specificul funcției judecătorești, *răspunderea penală* a acestor subiecți comportă unele particularități, mai ales de procedură, cunoașterea cărora este absolut indispensabilă pentru eficientizarea mecanismului răspunderii în ansamblu” [7, p. 16].

În general, „însăși ideea *răspunderii penale a judecătorului* nu este nouă, ea a fost cuprinsă și în *Codul penal francez* din 1810, unde erau incriminate faptele funcționarului public, în general, iar anumite texte făceau referiri explicite și la magistrați”. Desigur, „instituția poate fi atestată cu mult înainte de această perioadă, fiind cunoscut faptul că în trecut sancțiunile aplicate magistraților erau drastice (sancționarea pecuniară, pedepse corporale, recunoașterea publică a vinei, pedeapsa cu moartea), tocmai pentru percepția actului emis de magistrat care, de multe ori, era asimilat actului divin, o nedreptate din partea celui investit cu această putere fiind greu de acceptat” [12, p. 70-71].

În prezent, *judecătorul* nu poate fi considerat un subiect de drept penal fără a se ține seama de funcția sa și statutul său. În legătură cu aceasta, în doctrină [12, p. 74], instituția *răspunderii penale a magistratului* a fost apreciată ca fiind „exercitarea atribuțiilor cu rea-credință, gravă neglijență ori nerespectarea normelor procedurale de către judecător în activitatea judiciară ce a avut ca rezultat pronunțarea unei hotărâri sau soluții greșite, contrare realității și normelor legale aplicabile în cauză ori drepturilor și libertăților fundamentale ale părților, angajează *răspunderea juridică penală a judecătorilor* în condițiile legii”.

Recunoașterea *judecătorului* ca subiect de drept penal și admiterea cercetării lui penale este consacrată expres în legile de organizare judiciară a Republicii Moldova. Totodată, este important să specificăm că, în general, *răspunderea penală a judecătorului* este posibilă în trei ipostaze [6, p. 4-5; 10, p. 214; 7, p. 18]: în calitate de persoană fizică (ca subiect general), în calitate de funcționar public (ca subiect calificat) și în calitate de judecător (ca subiect calificat special)”.

Analizând fiecare ipostază în mod separat, precizăm că în calitate de *persoană fizică* (deci, subiect general de drept), *judecătorul* este pasibil de răspundere penală pentru comiterea oricărei fapte interzise de legea penală. Astfel, în temeiul principiului egalității tuturor în fața legii și a justiției, *judecătorul* trebuie să răspundă ca orice altă persoană pentru infracțiunile pe care le comite în afara exercitării profesiei sale.

Această regulă a fost recunoscută și în plan internațional într-un context mai general menționându-se:

- „atunci când nu exercită funcții judiciare, judecătorii sunt responsabili civil, penal sau administrativ ca și orice alt cetățean” (par. 71 [19]);

- „judecătorii trebuie să fie răspunzători penal în fața legii ordinare pentru infracțiuni comise în afara funcției lor juridice” (par. 75 [1]).

Așadar, „calitatea de *judecător* nu-l poate absolvi de răspundere pe infractor și nu constituie nici circumstanță atenuantă, ba chiar dimpotrivă” [2, p. 144]. Dincolo de aceasta însă, „având în vedere importanța funcției de *magistrat* , au fost instituite anumite derogări de la dreptul comun, în mare parte acestea vizând doar aspecte de procedură” [13, p. 34]. După cum am menționat mai sus, aceste derogări însă, fiind circumscrise instituției *imunității judiciare* sau *inviolabilității* , trebuie luate în considerare doar în cazul tragerii la răspundere penale în calitate de subiect calificat special.

Cu referire la cea de-a doua ipostază, menționăm că *judecătorul* , exercitând o funcție publică și fiind un *funcționar public* (mai bine zis *demnitar public*) în cadrul sistemului judecătoresc ca serviciu public, este pasibil de răspundere penală pentru faptele interzise de legea penală săvârșite în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu acestea. În această postură, *judecătorul* răspunde pentru fapte comise în calitate sa de subiect activ calificat, cum ar fi infracțiuni de serviciu, corupție și unele infracțiuni împotriva înfăptuirii justiției.

În fine, potrivit legii penale, *magistratul* poate răspunde penal și pentru faptele expres prevăzute ca fiind comise de *judecători* . Acestea fac parte din categoria *infracțiunilor contra justiției* , reglementate în Capitolul XV din Partea specială a *Codului penal* al RM [4], fiind vorba despre:

- *pronunțarea unei sentințe, decizii, încheieri sau hotărâri contrare legii* (art. 307 CP);

- *arestarea ilegală cu bună-știință* (art. 308 alin. (2) din CP);

- *constrângerea de a face declarații* (art. 309 din CP).

Observăm că de această dată, infracțiunile ce pot fi imputate *magistratului* în calitate sa de *judecător* au o legătură directă cu drepturile justițiabililor, ceea ce presupune că un mecanism eficient de trageră la răspundere a judecătorilor pentru asemenea infracțiuni ar constitui o garanție importantă pentru respectarea și apărarea eficientă a drepturilor omului.

Generalizând problema răspunderii penale, ținem să subliniem că *judecătorul* ca orice cetățean al statului poate fi atras la răspundere penală și trebuie în cazul în care se demonstrează comiterea unei infracțiuni. Instituția *imunității judecătorești* în acest caz nu prezintă o piedică, întrucât problema acesteia este pusă doar în situația în care *magistratul* este atras la răspundere penală în calitate sa de *judecător* și doar în vederea asigurării independenței aces-

tuia. Invocarea acestui scut procedural în orice altă situație de tragere la răspundere penală a *judecătorului* este de natură să împiedice actul justiției într-un stat de drept și să confere imunității judecătorești funcționale un caracter absolut, ceea ce contravine scopului și naturii acestei instituții și afectează iremediabil mecanismul juridic de atragere la răspundere a magistraților.

Referitor la cea de-a treia formă de *răspundere juridică a judecătorilor*, enunțată mai sus – *răspunderea patrimonială* (sau *răspunderea civilă*), notăm că aceasta presupune, la modul concret, „obligația de reparare a prejudiciului cauzat justițiabililor prin exercițiul funcției lor, în anumite condiții”. Specificul acestei forme de răspundere juridică rezidă în aceea că, pe de o parte, nu suntem în prezența unei răspunderi directe, judecătorul neputând fi chemat în judecată în mod direct de persoana prejudiciată, care nu se poate adresa decât împotriva statului. Pe de altă parte, judecătorul în acest caz este chemat să răspundă mediat, în baza acțiunii în regres a statului, în condițiile în care se va demonstra exercitarea funcției cu rea-credință sau gravă neglijență.

În general, instituția *răspunderii civile a judecătorilor* poate fi privită ca o garanție fundamentală a apărării drepturilor omului în caz de violare a acestora de către puterea judecătorească. Din acest considerent mecanismul realizării acestei răspunderi trebuie să fie unul efectiv, eficient și echilibrat într-o societate democratică contemporană. Cu regret, în Republica Moldova la acest capitol mai avem mult de lucru.

Concluzii

Generalizând, subliniem că *judecătorii* sunt pasibili de răspundere ca toți ceilalți cetățeni ai statului, în virtutea principiului constituțional al egalității în fața legii și a justiției. Ei sunt pasibili de toate formele de răspundere juridică, fără excepție. Răspunderea unor astfel de subiecți este nu numai posibilă, dar și necesară, mai ales că atât legalitatea

activității judiciare, legalitatea activității statului în ansamblu, eficiența și corectitudinea puterii statului, cât și respectarea drepturilor omului ca valoare supremă depind în mod crucial de eficiența mecanismului de tragere la *răspundere juridică a judecătorilor*.

Bibliografie

1. *Avizul nr. 3 din 19 noiembrie 2002 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni asupra principiilor și regulilor privind imperativele profesionale aplicabile judecătorilor și în mod deosebit a deontologiei, comportamentelor incompatibile și imparțialității*. Strasbourg. [on-line]: <https://rm.coe.int/1680747bac>. (accesat - 22.11.2022)
2. BALTAG, D., GHERNAJA, G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției: Monografie*. Chișinău: ULIM, 2012.
3. CIOCLEI, V. *Prefață la monografia F. Dragomir Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011.
4. *Codul penal al Republicii Moldova* nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, nr. 72-74 (cu modificări și completări până la 24.05.2018).
5. COSTACHI, Gh. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. “Print Caro”).
6. COSTACHI, Gh., COZMA, D. *Răspunderea penală a judecătorilor din România pentru infracțiuni contra justiției*. În: *Legea și Viața*, 2018, nr. 10.
7. COSTACHI, Gh., COZMA, D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2.
8. COSTACHI, Gh., RAILEAN, P. *Reflecții asupra imunității judiciare și a răspunderii judecătorilor*. În: *Teoria și practica administrației publice, Materialele conferinței științifico-practice internaționale din 23 mai 2014*, Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014.
9. COZMA, D. *Răspunderea disciplinară a magistratului în România și Republica Moldova: temeuri și sanc-*

țiuni. În: Jurnal Juridic Național: teorie și practică, 2015, nr. 4.

10. COZMA, D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”).

11. COZMA, D. *Răspunderea magistraților – garanție a eficienței justiției*. În: Teoria și practica administrării publice, Materialele conferinței științifice internaționale din 23 mai 2016. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2016.

12. DRAGOMIR, F. *Răspunderea penală a magistratului*. București: C.H. Beck, 2011.

13. GÂRBULEȚ, I. *Abaterile disciplinare ale magistraților*. București: Universul Juridic, 2016.

14. GHERNAJA, G.-C. *Responsabilitatea și răspunderea judecătorului în exercitarea justiției*. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2011.

15. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 28 din 14.12.2010 pentru controlul constituționalității prevederilor art.22 alin.(1) lit.b) din Legea nr.544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului” în redacția Legii nr. 247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”*. În: Monitorul Oficial nr. 254-256 din 24.12.2010.

16. *Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor nr. 178 din 25.07.2014*. Publicată în Monitorul Oficial Nr. 238-246 din 15-08-2014 (modificată prin LP246 din 29.07.22, MO267-273/26.08.22).

17. *Legea cu privire la statutul judecătorului nr. 544*

din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial Nr. 15-17 din 22.01.2013 (modificată prin LP246 din 29.07.22, MO267-273/26.08.22).

18. RAILEAN, O. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept. Monografie*. Chișinău: S.n., 2015.

19. *Recomandarea CM/Rec (2010)12 a Comitetului Miniștrilor către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența și responsabilitățile*, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 17 noiembrie 2010, la cea de-a 1098-a întâlnire a delegaților miniștrilor (par. 68 și 71). [on-line]: https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2019/12/Recomandarea_CMRec_2010.pdf. (accesat - 22.11.2022)

20. ВИТРУК, Н. В. *Конституционное правосудие в России*. Москва, 2001.

21. КЛЕАНДРОВ, М. И. *Ответственность судьи: монография*. Москва: Норма: Инфра-М, 2011.

22. КОЛЕСНИКОВ, Е. В., СЕЛЕЗНЕВА, Н. М. *О повышении ответственности судей в Российской Федерации*. В: Журнал Российского Права, 2006, №3.

23. РАЙЛЯН, П. *Правовой иммунитет и ответственность судьи*. В: Право и Политология, 2013, №22.

24. САПУНОВА, М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ*. Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007.

CONȚINUTUL ȘI VALOAREA DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL ÎN ACTUL JUSTIȚIEI

Irina IACUB

Doctor în drept, conferențiar universitar, avocat,
Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: irinaiacub@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-8349-2789>

The study is devoted to a summary research of the right to a fair trial from the perspective of its normative regulation, content and valorisation in the process of justice. A distinct attention is paid to the content, i.e. the rights-guarantees that surround it, in order to highlight how they are and must be respected in the act of justice. Finally it is emphasized the need to strengthen the internal legal mechanism to ensure and guarantee the right to a fair trial in order to ensure fairness and the quality of justice, as well as its credibility in society.

Keywords: law, judicial process, fair trial, equity, fair justice, right to a fair trial, principle of equity.

Introducere

După cum prea bine se cunoaște, destul de frecvent (practic în cea mai mare parte a cazurilor) pierderile de dosare ale Republicii Moldova în fața Curții de la Strasbourg (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în continuare CtEDO) țin de încălcarea dreptului la un proces echitabil, drept fundamental al omului expres consacrat în *Convenția europeană a drepturilor omului și a libertăților fundamentale* [9] (în continuare CEDO). Prin urmare, logic am putea să ne întrebăm într-o astfel de situație, care sunt măsurile luate de stat pentru a preveni, constata și remedia efectiv și eficient încălcarea dreptului la un proces echitabil pe intern?

Pentru a da răspuns la această întrebare, inițial, ar fi necesar să vedem cum este reglementat acest drept și care îi este conținutul propriu-zis. Plecând de la acest deziderat, în cele ce urmează ne propunem să trasăm succint principalele elemente de conținut ale dreptului în cauză (plecând de la reglementările în domeniu) și să argumentăm modul în care acestea trebuie echilibrate în vederea respectării dreptului la un proces echitabil în practica judiciară.

Reglementarea dreptului la un proces echitabil

La nivel internațional, dreptul la un proces echitabil a fost consacrat cu precădere în următoarele acte importante:

- *Declarația universală a drepturilor omului* [12]: art. 10 și art. 11 alin. (1);
- *Convenția europeană a drepturilor omului și a libertăților fundamentale* [9]: art. 6;
- *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* [16]: art. 14;
- *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene* [1]: art. 47 și art. 48.

Plecând de la semnificația deosebită a CEDO, vom cita doar conținutul art. 6 al acesteia, conform căruia: „1. Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului

pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției. 2. Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită. (...)”;

La o analiză atentă a normelor actelor enunțate, putem constata că, în esență, textele acestora nu definesc *dreptul la un proces echitabil*, axându-se doar pe conturarea unor garanții generale pentru acesta, precum și a unor garanții speciale, aferente cu precădere proceselor penale. Ca urmare, sarcina definirii și conturării conținutului *dreptului la un proces echitabil* i-a revenit în mare parte jurisprudenței (în special a CtEDO), dar și doctrinei juridice.

Vorbind despre nivelul intern al statelor, trebuie să distingem între reglementarea constituțională a acestui drept și reglementarea din legislația de ramură. La nivel constituțional, în Republica Moldova (în continuare RM) o consacrare expresă lipsește. Totuși, potrivit unor voci [2, p. 156], unele elemente ale acestuia pot fi atestate în următoarele articole din *Constituția Republicii Moldova* [7]: art. 20 (*Accesul liber la justiție*), art. 52 (*Dreptul de petiționare*), art. 53 (*Dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică*) și art. 114-119 (consacrate autorității judiciare). Astfel, putem constata că *dreptul la un proces echitabil* este un drept constituțional dar care nu cunoaște o consacrare expresă, putând fi doar dedus din normele constituționale.

În plan comparat, *Constituția României* [8], în art. 21 alin. (3), valorifică expres textul art. 6 din CEDO, stabilind: „Părțile au *dreptul la un proces echitabil* și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil”. În opinia specialiștilor, textul constituțional citat (revizuit în anul 2003) este „o corectă receptare a

evoluțiilor juridice moderne la nivel european și o punere de acord a protecției juridice garantate drepturilor subiective prin reglementările interne cu cele internaționale” [17, p. 61].

Plecând de la aceste considerențe suntem de părerea că ar fi necesar ca textul Constituției să consacre expres *dreptul la un proces echitabil*, pentru ca astfel acesta să fie ridicat la rangul de drept fundamental cu valoare de principiu constituțional, cu toate consecințele ce decurg din statutul dat, inclusiv asumarea constituțională de către stat a obligației de a-l garanta și asigura practic.

Spre deosebire de Legea Supremă, *dreptul la un proces echitabil* este reglementat expres în conținutul legislației procesuale, după cum urmează: în art. 19 și art. 20 din *Codul de procedură penală al RM* [6]; în art. 381 și art. 374 din *Codul contravențional al RM* [4]; art. 38 alin. (2) din *Codul administrativ al RM* [3].

Spre deosebire de codurile enunțate, *Codul de procedură civilă al RM* [5] nu cuprinde dispoziții exprese prin care să consacre *dreptul la un proces echitabil*, în schimb, prevede unele principii (precum: înfăptuirea justiției numai în instanță judecătorească / art. 19; independența judecătorilor și supunerea lor numai legii / art.20/; egalitatea în fața legii și a justiției / art. 22/; caracterul public al dezbaterilor judiciare / art. 23/; limba de procedură și dreptul la interpret / art. 24/; contradictorialitatea și egalitatea părților în drepturile procedurale / art. 26/ etc.), care valorifică fără îndoială unele elemente ale *dreptului* în cauză.

Din compararea prevederilor codurilor invocate, cercetătorii deduc că „formula folosită de legiuitor, în conținutul acestora pentru consacrarea *dreptului la un proces echitabil* (cu excepția CPC al RM), practic nu reflectă tot conținutul acestui drept, conturat de doctrină și de jurisprudența CtEDO. Numeroase elemente ale acestuia sunt reglementate dispersat și în alte articole din Codurile citate, ceea ce face dificilă conturarea și precizarea exactă

a conținutului acestui drept. Plecând de la aceasta, este cu mult mai justificat de a recunoaște valoarea *dreptului la un proces echitabil* de a fi un principiu general al procesului judiciar, care presupune garantarea respectării tuturor drepturilor procedurale ale participanților la proces, în scopul soluționării juste și echitabile a cauzelor deduse judecății” [10, p. 484]. Ca urmare, cercetătorii [11, p. 310] susțin „necesitatea reglementării exprese a *dreptului la un proces echitabil* cu valoare de principiu în accepțiunea dată, atât la nivel de Constituție, cât și la nivelul tuturor legilor procesuale”, fiind convinși că „doar în asemenea condiții, statul va reuși să garanteze tuturor justițiabililor respectarea acestui drept la nivel intern și să consolideze fundamentele statului de drept” pe segmentul dat.

În esență, după noi, ideea este bună, doar că, văzut astfel, principiul în cauză s-ar identifica în mare parte cu *principiul legalității procesului judiciar* și, ca urmare, și-ar pierde din valoare. Iată de ce suntem de părerea că pe lângă consacarea normativă a *dreptului la un proces echitabil* cu valoare de principiu (constituțional), este absolut necesară recunoașterea acestuia ca *drept subiectiv procedural*, însoțit de un mecanism concret de asigurare și apărare.

Conținutul dreptului la un proces echitabil

Dat fiind faptul că *dreptul la un proces echitabil* își are sorginea în dreptul comunitar [18, p. 108], fiind dezvoltat mai ales la nivelul jurisprudenței CtEDO, majoritatea definițiilor și interpretărilor date în doctrină acestuia pornesc și gravitează în jurul dispozițiilor CEDO și a jurisprudenței instanței cheamă să o aplice.

Sub aspect valoric, *dreptul la un proces echitabil* este văzut ca „o garanție procedurală a drepturilor și libertăților persoanei în fața instanțelor de judecată, constituind una dintre premisele asigurării *principiului preeminenței dreptului* într-o societate democratică” [14, p. 368]. Dezvoltările jurisprudențiale

au făcut ca acest drept să fie privit atât ca o garanție formală, cât și ca „un drept substanțial” [19, p. 535-536]. Cu referire la acest ultim aspect, totuși suntem de părerea că *dreptul la un proces echitabil* nu reprezintă un drept material în profitul persoanei (adică nu este un drept substanțial), ci numai o garanție de ordin esențialmente procedural (fiind astfel doar un drept de natură procesuală).

Din prevederile CEDO s-a desprins ideea că, prin esența sa, *dreptul la un proces echitabil* reprezintă „o totalitate de drepturi recunoscute și garantate în cadrul oricărui proces judiciar”. Ca urmare, „pentru conturarea conținutului acestui drept fundamental este necesară precizarea drepturilor care îl constituie, de respectarea cărora în final depinde caracterul *echitabil* al procesului judiciar” [11, p. 311].

Plecând de la norma cuprinsă în art. 6 din CEDO, constatăm că *dreptul la un proces echitabil* cuprinde următoarele drepturi-garanții [13, p. 2]:

- *dreptul la un tribunal prevăzut de lege, independent și imparțial și*
- *deptul la desfășurarea procedurii în fața acestuia în mod echitabil, public și într-un termen rezonabil.*

În opinia noastră, *dreptul la un tribunal prevăzut de lege, independent și imparțial* nu constituie un drept-garanție al *dreptului la un proces echitabil*, ci al *liberului acces la justiție*. Or, este important să conștientizăm că un astfel de drept pe plan intern nu poate fi apărat, acestuia fiindu-i corelativă o obligație pozitivă a statului de a organiza corect și legal sistemul judecătoresc. Pe cale de consecință, încălcarea unui astfel de drept poate fi imputată statului doar la nivel european, în fața CtEDO.

Referitor la *deptul la desfășurarea procedurii în mod echitabil, public și într-un termen rezonabil*, suntem de părerea că acesta cuprinde în sine trei drepturi-garanții distincte:

- *deptul la desfășurarea procedurii în mod echitabil;*

- dreptul la un proces judiciar public și
- dreptul la un proces judiciar desfășurat în termen rezonabil.

Făcând a diminua semnificația fiecărui drept-garanție enunțat, considerăm că de esența *dreptului la un proces echitabil* ține doar *deptul la desfășurarea procedurii în mod echitabil*, în timp ce celelalte două drepturi-garanții țin de forma *procesului echitabil*.

Valorificarea practică a elementelor dreptului la un proces echitabil

În opinia noastră, delimitarea enunțată este deosebit de importantă în cazul în care, în practica proceselor judiciare, optându-se pentru *celeritatea* acestora se ignoră *deptul la desfășurarea procedurii în mod echitabil*. Respectiv, apare întrebarea: în asemenea condiții putem recunoaște că *dreptul la un proces echitabil* este respectat? Sau el totuși este încălcat?

Pentru a da răspuns la această întrebare, considerăm necesar a lua în considerație două momente importante:

- dacă se asigură celeritatea procesului, se garantează justa soluționare a cauzei, adică echitabilă?
- dacă procedura se desfășoară în mod echitabil (cu respectarea drepturilor-garanții de esență) se justifică termenul procesului? Poate fi recunoscut acesta ca fiind unul rezonabil?

În opinia noastră, termenul unui proces poate fi justificat prin *desfășurarea procedurii în mod echitabil*, în timp ce soluționarea justă a cauzei nu poate fi asigurată prin celeritatea procesului. De aici, considerăm că pentru a se asigura *celeritatea procesului* nu trebuie încălcat *dreptul la desfășurarea procedurii în mod echitabil*.

Poziția dată poate fi argumentată și prin aceea că *dreptul la desfășurarea procedurii în mod echitabil* cuprinde următoarele elemente: principiul contradictorialității, principiul egalității armelor

și dreptul la apărare (inclusiv, dreptul la o hotărâre motivată [15, p. 102-108]). Evident, odată ce nu vor fi asigurate și respectate aceste garanții, procesul judiciar nu se poate finaliza cu o soluție justă (echitabilă), legală și întemeiată, chiar dacă s-a asigurat celeritatea acestuia.

Un alt moment ce trebuie subliniat în ordinea dată de idei, ține de modul în care poate fi apărat *dreptul la un proces echitabil* pe plan intern, în caz de încălcare. La o analiză sumară a legislației procesual civile, constatăm că încălcarea acestui drept nu este recunoscut ca temei pentru apel sau recurs și nici pentru revizuire. Aceasta înseamnă că atât timp cât nu există nici o obligație expres consacrată în lege, apărarea dreptului în cauză rămâne la discreția instanței de judecată (a instanțelor ierarhic superioare în contextul efectuării controlului judiciar).

Astfel, atestăm un paradox inexplicabil: în timp ce statul Republica Moldova pierde dosare la CtEDO pe bandă rulantă, din cauza încălcării *dreptului la un proces echitabil*, cadrul normativ în vigoare lasă la discreția instanței tot ce ține de respectarea acestuia. Mai mult, nici nu obligă instanțele ierarhic superioare să manifeste diligență față de asemenea momente și să verifice minuțios modul în care a fost respectat *dreptul la un proces echitabil* atunci când justițiabilii expres o cer.

În mare parte, o astfel de toleranță manifestată de legiuitor, urmată de indiferența (lipsa de diligență a) instanțelor de control judiciar, explică destul de clar de ce statul nostru ajunge atât de des în fața CtEDO și, cel mai grav, de ce continuă să persiste problema dată și nu este prevenită și remediată.

Concluzii

În încheiere, generalizând, subliniem că, din cele enunțate, devine destul de evidentă fragilitatea *dreptului la un proces echitabil* în ansamblul său garantat de legislația internă și explicația faptului

că unica cale de apărare a acestuia este doar la nivel european – în fața CtEDO. Practic, din perspectiva dată, se poate deduce că pe intern statul nu-și execută obligația pozitivă de instituire și asigurare a unui mecanism eficient de garantare și asigurare efectivă a *dreptului la un proces echitabil*, fapt ce justifică și explică incidența cauzelor pierdute de Republica Moldova în fața instanței europene ca urmare a încălcării *dreptului la un proces echitabil*.

În opinia noastră, în circumstanțele actuale ale calității justiției, Curții Supreme de Justiție (ca instanță supremă) trebuie să-i revină sarcina principală de filtru sigur și eficient a tuturor procedurilor judiciare (denunțate în fața ei), care sunt suspectate de încălcarea *dreptului la un proces echitabil*. Mai mult, în cazurile de constatare a unor astfel de încălcări, în funcție de gravitate, ar fi bine ca în competența Curții să revină nemijlocit și dreptul de a sesiza inspecția judiciară în vederea sancționării disciplinare a judecătorilor care le-au admis.

Evident, subiectul pus în discuție în prezentul studiu necesită o abordare mai detaliată și complexă, întrucât suntem de părerea că fortificarea mecanismului juridic intern de asigurare și garantare a *dreptului la un proces echitabil* (în baza un fundament științific solid) este cea mai importantă măsură pentru a asigura calitatea justiției, credibilitatea acesteia în rândul societății și, nu în ultimul rând, pentru a preveni și evita pierderile de dosare în fața CtEDO, cu toate consecințele negative pe care le implică aceasta în plan financiar pentru stat și justițiabili.

Bibliografie

1. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene* (2010/C 83/02). În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C 83/391 din 30.03.2010. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>.

2. CHETRUȘ, U. *Garantarea drepturilor și libertăților constituționale în procesul aplicării măsurilor de constrângere juridică*. Teză de doctor în drept. Chișinău: 2013. 203 p.

3. *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial, nr. 309-320 din 17.08.2018.

4. *Codul contravențional al Republicii Moldova*, nr. 218 din 24.10.2008. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 78-84 din 17.03.2017 (actualizat prin Legea nr. 137 din 04.10.2019, MO, nr. 310-313/18.10.1919).

5. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial, nr. 285-294 din 03.08.2018 (cu modificări până în 11.06.2020).

6. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.06.2003, nr. 104-110 (actualizată prin Legea nr. 10 din 12.02.2021, MO, nr. 108-110/30.04.2021).

7. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (modificată prin Legea nr. 120 din 23.09.21, MO238/01.10.21).

8. *Constituția României* din 21 noiembrie 1991. În: Monitorul Oficial al României, nr. 233 din 21.11.1991, republicată în Monitorul Oficial, nr. 767 din 31 octombrie 2003.

9. *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 21.08.1997, nr. 54-55/502.

10. COSTACHI, Gh. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. "Print Caro"). 1074 p.

11. COSTACHI, Gh., CARP, S. *Dreptul la un proces echitabil*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale din 17 mai 2018. Chișinău: AAP, 2018.

12. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. Disponibil: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>.

13. EISSEN, M.A. *Jurisprudence relative a V articole 6 de la Convention*. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1985.

14. GAVAN, Gh. *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale în România*. București: All Beck, 2003.

15. IACUB, I. *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*. În: *Relații Internaționale Plus*, 2020, nr. 2, pp. 102-108. Disponibil: <http://aap.gov.md/files/publicatii/ri+/arhiva/18.pdf>.

16. *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat de Adunarea Generală ONU prin

Rezoluția nr.2200A (XX) din 16 decembrie 1966. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro.

17. PAVEL, N. *De la procesul echitabil la dreptul la un proces echitabil*. În: *Studii de drept românesc*, an 21 (54), ianuarie–martie 2009, nr. 1, pp. 47–70

18. SELEJAN-GUȚAN, B. *Protecția europeană a drepturilor omului*. București: All Beck, 2006, p. 108.

19. UDROIU, M., PREDESCU, O. *Protecția europeană a drepturilor omului și procesul penal roman*. București: Ed. C.H. Beck, 2008.

PROBLEMA RESPECTĂRII DREPTURILOR OMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Grigore PÎRȚAC

Doctor în științe politice, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: grigorepirtac@yahoo.com

Sabina CEBÎRCIU

Studentă an. I, secția zi, Facultatea Drept
Universitatea de Studii Europene din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: sabina.cebarciu@gmail.com

This study aims to raise awareness of the importance of the protection of human rights and freedoms. The integration of the Republic of Moldova into the European area implies the alignment of our state with European standards, because the European Union is based on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights. The authors point out that an effective and important means for the protection of fundamental human rights is the recourse to international jurisdictional bodies, and the situation regarding the appeals of Moldovan citizens to the ECHR is analysed. The authors of the study note that the issue of respect for human rights is linked to that of the independence of the judiciary and the legal profession, which is an essential condition for ensuring the rule of law and fair and proper justice. In conclusion, it is specified that only by respecting the fundamental rights and freedoms of every person can contemporary problems of prime importance be solved effectively and in the long term.

Keywords: rule of law, democracy, human rights, protection of fundamental rights, supremacy of law, European Convention on Human Rights (ECHR), Legal Resources Centre of Moldova (LRCM), judicial system, European standards.

Drepturile omului sunt drepturi inerente ființei umane, concomitent sunt aceleași pentru toți oamenii, deoarece pe parcursul secolelor au dobândit dreptul să se bucure de ele prin calitatea lor de ființă umană, indiferent de aparență etnică, religioasă sau de sex. De menționat, că actualele provocări la adresa drepturilor omului, cauzate de pandemia COVID-19, războiul din Ucraina, problema refugiaților, criza economică pun în discuție importanța acestui subiect.

În acest context, devine actuală protecția internațională a drepturilor și libertăților, ce definește și însumează un ansamblu de drepturi, libertăți și obligații ale oamenilor unii față de alții, ale statelor de a apăra și promova aceste drepturi, ale întregii comunități internaționale de a veghea la respectarea lor în fiecare țară, intervenind în acele

situații în care drepturile omului ar fi încălcate de un anumit stat.

La etapa actuală, un mijloc efectiv și important privind protecția drepturilor fundamentale ale omului îl constituie recursul la organismele juridictionale internaționale. Acceptarea acestui mijloc a constituit rezultatul unei îndelungi evoluții și, mai ales, o consecință importantă a schimbării mentalității cu privire la relația dintre individ, statul suveran și comunitatea internațională [1, p. 9].

În scopul apărării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului *Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale* a fost semnată la Roma, la 4 noiembrie 1950, denumită în continuare Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO).

Această convenție a marcat începutul instituirii

unui sistem coerent de norme juridice europene, a stabilit drepturile și libertățile fundamentale, a obligat statele să garanteze aceste drepturi oricărei persoane aflate sub jurisdicția sa. Ea a devenit baza dreptului constituțional în domeniul apărării drepturilor omului din statele – membre ale Consiliului European [2, p. 6].

Activitatea CEDO presupune, că independența judecătorului, ca și independența justiției, să fie corelată cu principiul separării puterilor în stat, ceea ce reprezintă o garanție pentru cetățeni în fața abuzurilor autorităților statale, o garanție de apărare a drepturilor omului și cetățeanului oprimate de autoritățile statului. În același timp, doar magistratul este cel care dă ceea mai mare expresivitate și forță independenței pe care i-a conferit-o Legea Fundamentală, prin profesionalismul său, prin deontologie, moralitate și noblețea caracterului. Astfel, judecătorul este obligat să demonstreze și să promoveze standarde ridicate de conduită judiciară pentru a spori încrederea publicului în justiție, aspect esențial pentru menținerea independenței sistemului. În ultimă instanță, din considerentele date, doar de judecător depinde apărarea efectivă a drepturilor și libertăților omului împotriva oricărei violări. De aici pornește și încrederea în justiție. [3, p. 300]

La 23 iunie 2022 Republica Moldova a obținut statutul de țară-candidat la aderare la Uniunea Europeană, aceasta obligând alinierea statului nostru la standardele europene, deoarece Uniunea Europeană se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului.

Legislația europeană prevede, că nicio persoană nu poate să fie persecutată în vreun fel pentru implicarea sa în activități de protecție și de promovare a drepturilor omului sau a democrației, de asemenea reducerea la tăcere a vocilor care fac notă discordantă și restricționarea mobilizării publice și a accesului la informații au un impact direct asupra drepturilor

omului și a democrației, UE are un rol și mai angajat în promovarea și protejarea drepturilor omului în întreaga lume. Uniunea Europeană explorează în mod constant cele mai bune modalități de a acționa eficient, utilizând cele mai adecvate instrumente pentru a aborda încălcările și abuzurile la adresa drepturilor omului la nivel mondial, și efectuează o evaluare periodică a setului său de instrumente privind drepturile omului în acest scop. Parlamentul European are o poziție crucială ca instituție UE activă în apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și ca susținător ferm al apărătorilor drepturilor omului din întreaga lume. Planul de acțiune al UE privind drepturile omului și democrația 2020-2024 este o foaie de parcurs a priorităților UE privind drepturile omului, care ar trebui să se afle în centrul tuturor politicilor externe ale UE, întrucât, pentru a promova în mod eficient drepturile omului în lume, UE trebuie să asigure coerența între diferitele sale politici interne și externe. Parlamentul European este extrem de preocupat de provocările la adresa drepturilor omului și a democrației, care au ca rezultat slăbirea protecției guvernantei democratice, a instituțiilor și a drepturilor universale ale omului, precum și reducerea spațiului societății civile, observată în întreaga lume. Aceste angajamente demonstrează că respectarea drepturilor omului, a democrației și a statului de drept este un obiectiv transversal al întregii Europe globale [4].

Cu certitudine, problema respectării drepturilor omului se află într-o interdependență cu ce a democrației. Dacă ne referim la nivelul democrației în țara noastră, Republica Moldova a urcat în 2021 la indicele democrației, publicat de Economist Intelligence Unit (EIU). După cum a transmis Infotag, conform rezultatelor unui studiu realizat în Marea Britanie, indicele democrației în Republica Moldova a fost de 6,10, față de 5,78 acum un an. RM a urcat în acest indicator de pe locul 80 pe 69 dintre 167 de țări. Potrivit EUI, doar 45,7% din populația lumii

trăiește în democrații. În 2021, indicele democrației estimat de EIU a atins un minim istoric. Doar 6,4% dintre oameni trăiesc în „democrații cu drepturi depline”. Iar proporția celor care trăiesc în dictaturi este de 37,1% din populația lumii [5].

Nivelul scăzut al democrației presupune expres încălcarea frecventă a drepturilor omului, în consecință cetățenii cărora le sunt lezate drepturile, apelează la organismele jurisdicționale internaționale. De menționat, că din 12 septembrie 1997, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) examinează cererile depuse împotriva Republicii Moldova, astfel Republica Moldova a fost condamnată de 568 de ori de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), în urma constatării a 730 de violări ale drepturilor omului, în cei 25 de ani de când CEDO examinează plângerile depuse împotriva statului Republicii Moldova. Cele mai multe constatări vizează încălcarea dreptului la un proces echitabil, potrivit Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM).

Cel mai des încălcate drepturi în Republica Moldova sunt:

- dreptul la un proces echitabil (Art.6 CEDO) - 229 de violări (31.4%);
- interzicerea torturii (Art.3 CEDO) - 171 de violări (23.4%);
- dreptul la libertate și siguranță (Art. 5 CEDO) - 106 de violări (14.5%);
- dreptul la un recurs efectiv (Art. 13 CEDO) - 65 de violări (8.9%);
- dreptul la respectarea vieții private și de familie (Art. 8 CEDO) - 43 de violări (5.8%);
- dreptul la libertatea de exprimare (Art. 10 CEDO) - 21 violări (2.8%).

Cel mai des întâlnite tipuri de violări sunt:

- neexecutarea hotărârilor judecătorești - 81 de violări (11.1%);
- investigarea defectuoasă a maltratării și a deceselor – 59 de violări (8.1%);

- casarea hotărârilor judecătorești irevocabile - 56 de violări (7.7%);
- detenția în condiții proaste - 48 de violări (6.6%);
- maltratarea – 39 de violări (5.4%);
- arestarea nemotivată – 30 de violări (4.1%);
- lipsirea de libertate contrar legislației naționale - 28 de violări (3.9%). [6]

Sinteza elaborată de CRJM reprezintă un efort analitic cu scopul de a sensibiliza societatea, de a respecta drepturile omului, dar și de a spori nivelul de informare a specialiștilor despre cauzele moldovenești.

Un studiu recent al Centrului de Resurse Juridice a demonstrat că în ultimii 18 ani, nivelul de încredere în justiție a cetățenilor Moldovei s-a micșorat de două ori. Astfel în anul 2002, 31-34% din cetățenii Republicii Moldova aveau încredere în sistemul juridic din Republica Moldova. În 2020 cifrele scad considerabil, doar 14-15% din cetățeni au încredere în justiție.

În 2021, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a pronunțat 68 de hotărâri în cauză care vizează justiția din Republica Moldova, ceea ce reiese a fi dublu față de anul 2020. O analiză a dosarelor moldovenești la CEDO, prezentată de experții Centrului de Resurse Juridice arată că nouă din zece cereri depuse de cetățeni moldoveni la Înalta Curte de la Strasbourg au șanse mari să obțină câștig de cauză. Despre cele mai frecvente încălcări, care au costat statul moldovean peste două milioane 600.000 de euro în 2021.

În cele mai multe dosare pierdute la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 16 din cele 68, statul moldovean a fost condamnat pentru încălcarea dreptului la un proces echitabil. Alte violări se referă la neexecutarea într-un termen rezonabil a hotărârilor judecătorești și cauze în care deciziile magistraților au fost insuficient motivate.

Unul din dosarele pe care l-au evidențiat experții este cel al activistului Anatol Mătășaru, care în ia-

nuarie 2016, a instalat o toaletă în fața Procuraturii Generale și a încercat să dea o impresie falsă că o folosește, protestând astfel față de presupuse acte de corupție mușamalizate de procurori. Activistul a fost reținut pentru huliganism, fiind privat de libertate pentru o perioadă mai mare decât cea prevăzută de legislație, de 72 de ore. În acest caz, CEDO a constatat încălcarea dreptului la libera exprimare, la libertate și siguranță, cu mențiunea că tratamentul care i-a fost aplicat reclamantului poate să descurajeze și alte persoane să se folosească de acest drept. Atât Curtea Europeană cât și Consiliul Europei în circa 90 la sută din toate problemele și hotărârile contra Republicii Moldova au concluzionat că nu legislația Republicii Moldova este problema cea mai mare, dar practica defectuoasă de implementare a acestei legislații.

O altă cauză importantă în viziunea experților, este dosarul *Talambuța și Iașcinina împotriva Republicii Moldova*, în care s-a constatat neacordarea asistenței medicale adecvate deținuților care suferă de boli cronice. Curtea Europeană a drepturilor omului a subliniat că sistemul medical din penitenciarele moldovenești nu a acționat corespunzător pentru a asigura dreptul la sănătate. De altfel, pentru condițiile de detenție degradante din penitenciare, Republica Moldova și-a atras cu regularitate condamnări și încă există temeieri pentru eventuale dosare pierdute

În 2021, moldovenii au depus plângeri de trei ori mai des decât media europeană, lucru care arată, în opinia experților, încrederea scăzută în justiția moldovenească. Potrivit experților, în condițiile în care multe condamnări ale Moldovei nu au schimbat esențial starea de lucruri, ar trebui revăzut mecanismul de tragere la răspundere disciplinară și nu doar, a procurorilor și judecătorilor care, cu bună știință au admis încălcări [7].

Problema respectării drepturilor omului e corelată cu cea a independenței sistemului judecătoresc și a profesiei de jurist, ceea ce reprezintă o condiție

esențială pentru asigurarea supremației legii și a unei justiții echitabile și adecvate. Un sistem judecătoresc independent este temelia statului de drept, fiind indispensabil pentru a garanta respectarea, ocrotirea și realizarea drepturilor omului și accesul la justiție pentru persoanele ale căror drepturi au fost încălcate. După obținerea independenței de Uniunea Sovietică, în Republica Moldova s-a început un proces de tranziție către un sistem de guvernare bazat pe statul de drept. Una dintre promisiunile principalelor reforme din cadrul acestui proces de tranziție și democratizare a fost instituirea unui sistem judecătoresc independent. Pentru realizarea acestui obiectiv, în ultimul deceniu au fost depuse eforturi mari și alocate resurse considerabile. În pofida demarării unor reforme juridice, implementarea activităților prevăzute în ele trenează și deseori este afectată de lipsa voinței politice și a convingerii.

Sistemul judecătoresc din Republica Moldova este marcat de o istorie dificilă, dezvoltându-se dintr-o tradiție sovietică, în care judecătorii au fost subordonați puterii executive. După obținerea independenței în 1991 și adoptarea unei noi Constituții în 1994, Republica Moldova a întreprins un program de reformă a justiției, cu o serie de legi noi care reglementează sistemul judecătoresc și justiția, adoptate între 1994 și 1996. În această perioadă, Republica Moldova a aderat la Consiliul Europei și a devenit parte la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, precum și la principalele tratate ONU privind drepturile omului.

Conform standardelor internaționale, obligația de a respecta independența profesională comportă anumite implicații pentru structura și organizarea sistemului judecătoresc, menite să nu permită ingerințe în libertatea judecătorului de a adopta hotărâri fără influența considerentelor sau factorilor externi. Comisia de la Veneția a Consiliului Europei, care emite avize consultative în materie juridică pentru statele membre ale Consiliului

Europei, a accentuat că, „în virtutea principiului independenței judiciare interne, independența individuală a fiecărui judecător este incompatibilă cu o relație de subordonare a judecătorilor în exercitarea activităților jurisdicționale”.

Formal, sistemul judecătoresc în Republica Moldova nu este organizat într-o structură ierarhică. Într-o hotărâre din 9 februarie 2016, Curtea Constituțională a clarificat următoarele: „Independența judecătorilor exclude noțiunea de ierarhie, subordonare. Având rolul de a soluționa litigiile în mod obiectiv, conform legii, și fiind o putere prin ei înșiși, judecătorii nu pot primi ordine, instrucțiuni sau sugestii de nici un fel cu privire la activitatea lor judiciară, nici din interiorul, nici din afara sistemului judecătoresc”.

În ultimii ani, autoritățile statului Republicii Moldova au adoptat o serie de reforme și inițiative pentru combaterea corupției la toate nivelurile, inclusiv în sistemul judecătoresc. Din anul 2013, a fost inițiată o serie de investigații penale în privința judecătorilor, inclusiv pentru acte de corupție. Totuși, deocamdată ele au dat puține rezultate finale.

- În anii 2014 și 2015, Centrul Național Anticorupție a investigat 17 judecători. Dintre aceștia, doar opt au fost deferiți justiției, unii pentru infracțiunea controversată de emitere a unui act judecătoresc contrar legii. Dintre aceștia, o judecătoare a fost găsită vinovată pentru corupere pasivă și condamnată la închisoare pe un termen de șapte ani, iar un alt judecător a fost găsit vinovat de corupere pasivă de către prima instanță, dar achitat de Curtea Supremă în anul 2017.

- În anul 2016, Centrul Național Anticorupție a investigat 21 de judecători, inclusiv 16 în legătură cu dosarul privind *Laundromatul rusesc*.

- În octombrie 2018, Procuratura Anticorupție a arestat cinci judecători care ar face parte dintr-o schemă mai mare de corupere a judecătorilor, avocaților, executorilor judecătorești și medicilor.

Sigur, unele dintre problemele sistemului judecătoresc care persistă în Republica Moldova se trag din trecut și sunt similare cu cele din alte țări postsocialiste. Sistemul judecătoresc al țării și guvernarea ei în ansamblu încă nu au reușit să abandoneze tradițiile și practicile împotriva cărora au fost îndreptate reformele [8].

În concluzie, drepturile și libertățile omului sunt prioritare în ansamblul complex de probleme și deziderate ce preocupă la etapa actuală societatea, astfel doar prin respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale fiecărei persoane problemele contemporane de primă importanță pot fi soluționate eficient și pe termen lung.

Obținerea de către Republica Moldova a statutului de țară-candidat la aderare la Uniunea Europeană la 23 iunie 2022 presupune angajamentul de a înaintea ferm pe calea promovării și protecției drepturilor omului, inclusiv prin desfășurarea procesului continuu de racordare și legislației naționale la standardele internaționale. Realizarea acestui obiectiv major cu referire la integrarea Europeană a Republicii Moldova și realizarea vocației europene a poporului Republicii Moldova reprezintă un factor determinativ în respectarea drepturilor omului și atașamentul față de valorile democratice.

Bibliografie

1. PÂNTEA Andrei ș.a. *Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului*, Editura Pulsul Pieței – Chișinău 2022, ISBN 978-9975-3568-0-0
2. FRUNZĂ Iu. ș.a. *Procedura de adresare la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Instrucțiuni pas cu pas = Процедура обращения в Европейский суд по правам человека Пошаговая инструкция* – Chișinău: Editura „Print-Caro” SRL, 2021, ISBN 978-9975-56-849-4
3. RAILEANU, Petru. *Independența puterii judecătorești – element indispensabil mecanismului de apărare a drepturilor omului*. În: luc. „Защита прав

человека”, научно – практическая конференция, Комрат, 2018, ISBN 978-9975-3000-2-5

4. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0041_RO.html (accesat la data de 21.10.2022)

5. <https://www.infotag.md/populis-ru/297256/> (accesat la data de 26.10.2022)

6. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2022/09/Sinteza-Violarilor-CEDO-de-catre-RM.pdf> GOINIC Daniel, GRIBINCEA Vladislav „VIOLĂRILE CONSTATATE DE CEDO ÎN PRIVINȚA REPUBLICII MOLDOVA 12 septembrie 1997 – 11 septembrie 2022” CRJM (accesat la data de 03.11.2022)

7. <https://moldova.europalibera.org/a/de-ce-a-condamnat-cedo-%C3%AEn-2021-r-moldova-la-plata-a-2-6-milioane-de-euro-tamara-grejdeanu-radio-europa-liber%C4%83/31672843.html> (accesat la data de 04.11.2022)

8. https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/03/2019-ICJ-Raport-Independenta-Justitiei-RM_RO.pdf Promisiunea neîndeplinită privind un sistem judecătoresc independent în Moldova. Raport al misiunii. Geneva 2019 (accesat la data de 07.11.2022)

LEGALITATEA ACTIVITĂȚII POLIȚIENEȘTI ȘI A ORGANELOR DE FORȚĂ ÎN PROCESUL REALIZĂRII DE CĂTRE CETĂȚENI A DREPTULUI CONSTITUȚIONAL PRIVIND LIBERTATEA ÎNTRUNIRILOR

Victor GUȚULEAC

Doctor în drept, profesor universitar,
Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: victorgutuleac70@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-7934-7979>

This publication is devoted to the issue of realizing the constitutional right of the citizens of the Republic of Moldova - the right to freedom of assembly. The basic content of the paper is the examination of the legal regulation of police activity in the process of conducting various forms of meetings. The main purpose consists in the analysis of the state of facts regarding the legality of the application by the police and carabinieri bodies of physical force and special means against protesters who neglect the rules established for holding meetings.

Keywords: *assembly, police activity, coercion, physical force, special means, legality.*

Mitingurile, demonstrațiile, manifestările, procesiunile sau orice alte întruniri sunt libere și se pot organiza și desfășura numai în mod pașnic, fără nici un fel de arme.

(Constituția Republicii Moldova, articolul 40. Libertatea întrunirilor) [1]

Introducere

Astăzi, absolut, toate fenomenele (evenimentele) din jurul nostru, se caracterizează prin *formă* și *conținut* care sunt strâns legate între ele. *Conținutul* reprezintă o totalitate de elemente, procese, legături, relații care constituie fenomenul concret. *Forma* reprezintă o manifestare externă, un procedeu concret de existență [11, p. 53].

Statul Republica Moldova, prin intermediul activității cu caracter polițienesc ai subiecților împuterniciți este obligat nu doar să declare dreptul la libertatea întrunirilor cetățenilor săi, ci și să asigure realizarea acestui drept.

Conținutul activității polițienești privind realizarea libertății întrunirilor este determinat de sarcinile stabilite pentru organele activității cu caracter polițienesc, realizate prin intermediul funcțiilor de

menținere a ordinii publice și securității publice în procesul desfășurării diverselor forme de întruniri [4, p. 159].

Esența de bază a activității cu caracter polițienesc constă în aplicarea constrângerii statale față de acele persoane fizice și juridice care au neglijat prevederile legale, ce au intrat în raport de conflict cu legea, ***dacă au fost epuizate toate formele de convingere ca metodă de administrare.***

Prin formele activității polițienești ai subiecților activității respective se subînțelege exprimarea exterioară organizațional-juridică a conținutului activității lor, care, practic, se realizează prin cadrul grupurilor de acțiuni omogene.

Astfel, dacă ne referim numai la subiectul de bază al activității cu caracter polițienesc – Ministerul Afacerilor Interne, atunci prin ***formele de acti-***

vitate polițienească a organelor afacerilor interne se înțelege gruparea de acțiuni polițienești identice după caracterul său și esența juridică, prin intermediul cărora funcționarii de poliție mențin ordinea publică, asigură securitatea publică și duc o luptă împotriva criminalității [4, p. 160].

Din punct de vedere al caracterului juridic, formele activității polițienești pot fi grupate în *forme cu caracter juridic și ajuridic* sau *forme producătoare de efecte și forme care nu produc efecte juridice proprii*.

Formele ajuridice de activitate polițienească a subiecților acestei activități pot fi examinate ca o totalitate de acțiuni lipsite de reglementare juridică și consecințe juridice, care nu sunt legate nemijlocit de împuternicirile dispozitive ale subiecților activității cu caracter polițienesc [4, p. 160].

La formele ajuridice a activității polițienești se referă: *măsurile organizatorice și măsurile organizatorico-tehnice care nu au un caracter juridic*. Ele nu sunt orientate în mod direct spre activitatea normativ-creativă, care ar contribui la apariția, modificarea sau stingerea unor raporturi juridice. În aceste forme de activitate polițienească nu se reflectă împuternicirile cu caracter de dispoziție ale organelor activității polițienești.

Forma juridică a activității polițienești este acțiunea manifestată exterior și **legalizată juridic** a subiectului activității polițienești (persoanei cu funcție de răspundere), realizată în limitele competenței sale care **atrage** după sine anumite consecințe juridice. Ea reprezintă o exprimare exterioară a realizării în modul practic al funcțiilor și metodelor administrării, acțiunilor concrete întreprinse în procesul realizării puterii executive în activitatea polițienească [4, p. 161].

La formele activității **cu caracter juridic** se referă: emiterea sau adoptarea actelor administrative (atât cele normative, cât și cele individuale), încheierea contractelor administrative, perfectarea diver-

selor acte procesuale, aplicarea diverselor măsuri de constrângere statală, etc.

În prezenta publicație ne vom referi numai la activitatea polițienească a Poliției și a Inspectoratului General de Carabinieri ca subiecți de bază ai acestei activități.

Scopul de bază constă în analiza legalității activității polițienești efectuate de către organele de poliție și carabinieri în procesul desfășurării diverselor forme de întruniri.

Pentru realizarea scopului enunțat, ne propunem următoarele **obiective**:

- analiza sarcinilor Poliției în procesul desfășurării întrunirilor;
- determinarea legalității acțiunilor polițistilor privind contribuția la realizarea dreptului cetățenilor la libertatea întrunirilor;
- studierea statutului juridic al serviciului de carabinieri ca agent constatator în domeniul combaterii contravențiilor.

Rezultate și dezbateri

Caracterul unilateral al activității polițienești condiționează apariția (nașterea) diverselor forme de realizare a acestuia. Aceste forme sunt caracterizate de trăsături specifice, de direcția și domeniul de aplicare. Totodată, luând în considerație diversitatea sarcinilor realizate de organele activității cu caracter polițienesc, nici una din ele (forme) nu poate avea o însemnătate universală, nu poate fi un mijloc unic pentru îndeplinirea sarcinilor. De aceea, o mare însemnătate o are aplicarea capabilă (justă) a tuturor formelor de activitate executiv-dispozitivă, îmbinarea lor corectă și folosirea în fiecare situație concretă a acelor forme, cu care ar fi cele practice, cele mai eficiente în condițiile existente [4, p. 160].

Ordinea de înfăptuire a diverselor forme a activității polițienești, direct sau indirect sunt reglementate de actele legislative și cele administrative. Însă, aceasta nu înseamnă că orice acțiune condiționează apariția

consecințelor juridice. Unele din ele atrag după sine survenirea acestor consecințe (urmări), adică apar noi forme de drept, drepturi și atribuții, executarea cărora este asigurată prin măsurile de convingere și constrângere, altele nu aduc aceste schimbări în sistemul normelor de drept, ci se înfăptuiesc în limitele relațiilor de drept existente [4, p. 160].

Inspectoratul General al Poliției, ca unitate centrală de administrare și control a poliției, este persoana juridică cu competență pe întreg teritoriul Republicii Moldova. El își desfășoară activitatea în baza Constituției Republicii Moldova, Legii nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului, altor acte legislative în vigoare și celor subordonate legii, tratatelor internaționale, la care Republica Moldova este parte, Regulamentului intern privind organizarea și funcționarea Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne [5].

Misiunea Inspectoratului General al Poliției constă în implementarea politicii de stat ce ține de asigurarea legalității, ordinii publice, drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, precum și a proprietății publice și private.

În vederea realizării misiunii sale, Inspectoratul General al Poliției are următoarele **funcții**:

- asigură menținerea, restabilirea ordinii și securității publice, protecția drepturilor și a intereselor legitime ale persoanei și comunității;
- asigură prevenirea și curmarea infracțiunilor și contravențiilor, realizează urmărirea penală, asigură înfăptuirea justiției;
- acordă asistență populației și autorităților administrației publice locale;
- coordonează disciplina și legalitatea, instruirea și perfecționarea permanentă a efectivului polițienesc, asigură protecția juridică și socială a efectivului, dezvoltarea și consolidarea bazei tehnico-materiale [4, p. 100-101].

Pentru realizarea funcțiilor de bază în dome-

niul menținerii, asigurării și restabilirii ordinii și securității publice, protecției drepturilor și a intereselor legitime ale persoanei, inclusiv dreptul la libertatea întrunirilor, Poliția este dotată cu atribuții de a desfășura acțiuni de asigurare a ordinii publice cu ocazia întrunirilor, manifestațiilor cultural-sportive și a altor activități similare, precum și de restabilirea ordinii publice în situațiile prevăzute de legislația în vigoare [6, art. 21, lit. b)].

La rândul său, fiecare polițist care își exercită atribuțiile dispune de drepturi și îndeplinește obligațiile care îi revin, potrivit legii, în limitele competenței și conform funcției deținute.

De menționat că, în realizarea atribuțiilor de serviciu, polițistul se bucură de împuternicirile respective, cum ar fi:

- să solicite persoanelor, inclusiv persoanelor cu funcție de răspundere și persoanelor publice, respectarea ordinii publice și încetarea acțiunilor ilegale, iar, în caz de necesitate, pentru asigurarea respectării cerințelor legale să intervină prin aplicarea forței fizice, mijloacelor speciale sau a armei de foc din dotare, în condițiile stabilite de lege;
- să exercite drepturile ce rezultă din procedura penală sau contravențională în cazul în care polițistul exercită funcția respectivă în cadrul procesului;
- să stabilească identitatea persoanelor care încalcă dispozițiile legale ori dacă sînt indicii că acestea pregătesc sau au săvârșit o faptă ilicită sau prejudiciabilă, precum și a persoanelor care solicită intrarea într-un perimetru restricționat;
- să conducă la sediul unității de Poliție persoanele care, prin acțiunile lor, periclitează viața sau sănătatea persoanelor, ordinea și securitatea publică sau alte valori sociale ocrotite de lege, precum și persoanele suspectate de săvârșirea unor fapte ilicite sau prejudiciabile, a căror identitate nu a fost stabilită în condițiile legii;
- să efectueze controlul corporal preventiv asupra persoanei reținute, precum și asupra persoanei

participante la întruniri publice sau în alte locuri în care este interzis accesul cu arme, produse ori cu substanțe periculoase, precum și al bagajului acesteia;

- să rețină persoanele în condițiile stabilite de legislație, cu explicarea drepturilor acestora;

- să intre sau să pătrundă, în modul stabilit de lege, utilizând la necesitate mijloace speciale, în orice încăpere sau proprietate în scop de curmare a infracțiunilor, urmărirea a persoanelor suspectate de comiterea infracțiunilor, a persoanelor care se ascund de organele de urmărire penală, se sustrag de la executarea pedepsei penale, de la arestul contravențional sau dacă, în baza unor date suficiente, se știe că în aceste localități a fost comisă sau se comite o infracțiune, precum și în caz de calamități naturale și în alte împrejurări excepționale care pun în pericol securitatea publică și siguranța persoanelor;

- să poarte asupra sa arma din dotare și muniția necesară, indiferent dacă este în uniformă sau în ținută civilă, precum și să aplice forța fizică, mijloacele tehnice și speciale, arma din dotare, în modul și în cazurile prevăzute de lege [6, art. 25, alin. (5)].

Legea nr. 320 din 27.12.2012 asigură protecția juridică a împuternicirilor polițistului, indicând că „(2) *Cerințele legale ale polițistului înaintate în procesul exercitării atribuțiilor de serviciu sunt obligatorii pentru executare de către toate persoanele fizice și juridice*” [6, art. 25, alin. (2)].

Aceeași normă juridică (alin. 3) prevede răspunderea juridică pentru neonorarea cerințelor (dispozițiilor) **legale ale polițistului**.

Cele menționate ne permit să tragem concluzia precum că sub protecția statului și a legislatorului se regăsesc **numai acțiunile legitime ale polițistului**. Pentru neonorarea atribuțiilor de serviciu, aplicarea incorectă a drepturilor oferite sau abuzul de drepturi, atrage după sine răspunderea autorilor unor asemenea ilegalități.

De menționat că, statul a elaborat un mecanism clar și determinat de realizare a dreptului constituțional la libertatea întrunirilor, confirmat prin legea organică [7]. Legea menționată, declară drept scop garantarea exercitării de oricare persoană a libertății întrunirilor, în modul prevăzut de Constituția RM și de alte acte internaționale, la care RM este parte [7, art. 1].

Analiza legalității activității poliției în procesul desfășurării întrunirilor de ultimă oră, ne permit să constatăm prezența multiplelor abateri de la prevederile legale.

Pornind de la scopul prezentei publicații ne vom referi doar la unele ilegalități ce țin de activitatea poliției și carabinierilor, printre care:

- îngrădirea posibilităților de a se deplasa la întruniri;

- calificarea juridică incorectă a diverselor acțiuni și inacțiuni a participanților la întruniri;

- reținerea ilegală a participanților la întruniri și aducerea lor la organul de poliție;

- aplicarea ilegală a forței fizice și mijloacelor speciale față de participanții de la întruniri și chiar față de organizatorii acestor întruniri etc.

Da, într-adevăr, legea-cadru [6, art. 25] pentru exercitarea atribuțiilor, îi oferă polițistului multiple **împuterniciri**, inclusiv: reținerea, aducerea la organul de poliție, aplicarea forței fizice etc. Însă, ele pot fi aplicate în strictă conformitate cu legislația în vigoare.

Constatăm că legalitatea aplicării diverselor măsuri de curmare (stopare) a faptelor antisociale și măsurile de asigurare a procedurii contravenționale, de rând cu dreptul oferit de lege de a aplica măsura concretă de constrângere, **trebuie să existe și temeiul juridic pentru aplicarea ei**.

Constatăm faptul că cele mai multe abateri de la Legea nr. 26/2008 privind întrunirile, au legătură, în viziunea noastră, cu izolarea celor mai activi manifestați care se manifestă prin reținerea lor și aducerea forțată la organul de poliție.

Analiza situației de fapt și a materialelor procesuale perfectate în privința acestor persoane ne permite să tragem concluzia că majoritatea din aceste acțiuni sunt întreprinse cu abateri esențiale de la prevederile legale, deoarece lipsește temeiul juridic pentru aplicarea reținerii.

Legislația contravențională expres prevede:

„(1) Reținerea constă în limitarea de scurtă durată a libertății persoanei fizice și poate fi aplicată în cazul:

- a) contravențiilor flagrante pentru care prezentul cod prevede sancțiunea arestului contravențional;
- b) imposibilității identificării persoanei în a cărei privință este pornit proces contravențional dacă au fost epuizate toate măsurile de identificare;
- c) executării hotărârii instanței de judecată privind expulzarea persoanei;
- d) încălcării regimului frontierei de stat, a regimului zonei de frontieră sau a regimului punctelor de trecere a frontierei de stat” [2, art. 433, alin. (1)].

Deci, Poliția, pentru exercitarea legală a dreptului la reținere acordat prin lege [6, art. 25], dispune de **două temeiuri** prevăzute în art. 433 alin. (1), lit. a) și b) din Codul contravențional al RM. În ambele cazuri, trebuie să fim în prezența unei fapte contravenționale. Din contravențiile constatate, cele mai multe procese-verbale sunt perfectate în legătură cu contravențiile prevăzute la art. 336 (nesubordonarea cu rea-voință dispoziției sau cererii legitime a colaboratorului organelor de ocrotire a normelor de drept); art. 354 (huliganism nu prea grav); art. 355 alin. (2) – (aparitia în loc public în stare de ebrietate).

Chiar și dacă constatarea contravențiilor nominalizate încă nu servește drept temei juridic pentru reținere, atunci nu putem să trecem cu vederea acele multiple abateri de la lege în procesul calificării juridice a acțiunilor sau inacțiunilor protestatarilor. Atenționăm că la art. 336 din Codul contravențional, **obiectul juridic nemijlocit**

la care atentează subiectul activ al contravenției sunt **relațiile sociale care țin de reacționarea la cerințele sau dispozițiile legale ale polițistului**. În majoritatea cazurilor, aceste cerințe nu sunt legale, ceea ce înseamnă că **obiectul atentării prevăzut de norma respectivă lipsește**.

La documentarea contravenției prevăzute la art. 354 din Codul contravențional se comit abateri analogice, care au legătură cu obiectul juridic ce țin de **relațiile sociale privind protecția cinstei și demnității persoanei fizice aflate în loc public**. Reiese că, acostarea jignitoare, prevăzută în dispoziția acestei norme juridice, trebuie să fie adresată unei persoane fizice concrete aflate în loc public, care obține statut procesual de parte vătămate. Acest fapt, deseori, este ignorat în procesul constatării acestui gen de contravenții.

Documentarea legală a contravențiilor prevăzute la art. 355 alin. (2) din Codul contravențional, practic, este imposibilă din cauza redacției eronate a dispoziției acestei norme de drept care are următorul conținut: „(2) **Apariția în locuri publice în stare de ebrietate produsă de alcool sau de alte substanțe, în cazul în care persoana și-a pierdut capacitatea de a se mișca de sine stătător**”.

Însă, participanții întrunirilor reținuți nu numai că nu **și-au pierdut capacitatea de a se mișca de sine stătător, ci sunt și cei mai activi**.

Menționăm în mod repetat că, dacă și ar fi fost documentată corect careva contravenție dintre cele nominalizate, **oricum lipsește temeiul juridic pentru reținere prevăzut de art. 433 alin. (1), lit. a) din Codul contravențional, deoarece nici o sancțiune dintre normele indicate nu prevede arest contravențional**.

În situația dată, pentru Poliție și Carabinieri rămâne un singur temei juridic de a efectua legal reținerea – **imposibilitatea identificării persoanei în a cărei privință este pornit procesul contravențional dacă au fost epuizate toate măsurile de identificare** [2,

art. 433, alin. (1), lit. b)]. Dar și în acest caz trebuie să fie respectate **două condiții**:

- să fie legal pornit procesul contravențional;
- să fie epuizate toată măsurile posibile de identificare a persoanei făptuitorului.

La acest capitol, cu o precizare absolută vine Legea nr. 26/2008, care reglementează că, *dacă în timpul desfășurării întrunirii unii participanți încalcă ordinea publică sau prevederile art. 8, organizatorul, în caz de necesitate împreună cu poliția și/sau cu carabinierii, îi va îndepărta pe aceștia* [7, art. 21, alin. (1)].

Din cele menționate, rezultă că persoana – făptuitorul unui ilicit – poate fi stabilită de către poliție prin intermediul organizatorului întrunirii respective.

Prin urmare, nici acest temei juridic de reținere nu poate fi aplicat de către Poliție și Carabinieri în procesul întrunirilor. Înseamnă că, în majoritatea cazurilor examinate, reținerea participanților la întruniri și aducerea lor la Poliție au fost realizate cu abateri esențiale de la lege.

În ceea ce privește reținerea și aducerea persoanei reținute la organul respectiv, efectuate de către carabinieri, suntem în prezența unei **ilegalități absolute, care are loc nu din propria voință a colaboratorilor a acestui serviciu, ci din cauza legislatorului și a conducerii de vârf al MAI.**

Potrivit legii-cadru [8, art. 2, alin. (1)], Inspectoratul General de Carabinieri este o autoritate specializată a statului, cu statut militar, aflată în subordinea Ministerului Afacerilor Interne, care are misiunea de a apăra drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei prin executarea atribuțiilor de menținere, asigurare și restabilire a ordinii publice, de prevenire și descoperire a infracțiunilor și contravențiilor, de protecție a obiectivelor de importanță deosebită, de prevenire și combatere a terorismului, de asigurare a regimului stării de urgență, de asediu sau de război.

Același act legislativ reglementează **atribuțiile serviciului de carabinieri** în domeniul menținerii,

asigurării și restabilirii ordinii și securității publice, al protecției drepturilor și libertăților legitime ale persoanei și comunității, printre care:

- apără, prin mijloacele și metodele prevăzute de lege, viața, integritatea corporală și libertatea personală, proprietatea publică și privată, interesele legitime ale cetățenilor, ale comunității și ale statului;

- execută misiuni de asigurare a ordinii și securității publice cu ocazia întrunirilor, a manifestațiilor sportive, cultural-artistice, a întrunirilor cu caracter religios, sub formă de oficiere a unor servicii divine, sau cu ocazia altor evenimente publice care implică aglomerări de persoane;

- execută, în condițiile legii, misiuni de restabilire a ordinii publice atunci când aceasta a fost tulburată prin orice fel de acțiuni sau fapte ce contravin legislației în vigoare;

- execută misiuni de asigurare și restabilire a ordinii publice în timpul vizitelor oficiale sau al altor activități la care participă înalți demnitari de stat;

- limitează sau interzice temporar circulația transportului și a pietonilor pe străzi și pe drumuri, precum și accesul persoanelor pe anumite porțiuni de teren sau spre anumite locuri, cu ocazia desfășurării misiunilor de asigurare și restabilire a ordinii publice în timpul desfășurării unor întruniri sau a altor evenimente publice care implică aglomerări de persoane;

- asigură, potrivit competențelor atribuite, reacționarea la sesizările și comunicările cu privire la infracțiuni și contravenții;

- reține și escortează persoane în condițiile stabilite de legislația în vigoare;

- constată contravenții și aplică sancțiuni contravenționale potrivit competențelor atribuite prin lege [8, art. 22, alin. (2) și (3)].

Autorii proiectului de lege examinate au procedat, absolut, corect, determinând în lege **împuternirile carabinierului**, necesare pentru realizarea legală a atribuțiilor. Legea-cadru prevede că în exercitarea

atribuțiilor de serviciu, carabinierul are următoarele împuterniciri:

- să solicite persoanelor respectarea ordinii publice și încetarea acțiunilor ilegale, iar în caz de necesitate, pentru a asigura respectarea cerințelor legale, să intervină cu utilizarea forței fizice, a mijloacelor speciale sau a armei de foc din dotare, în condițiile stabilite de lege;

- să constate infracțiunile atribuite prin lege în competența sa;

- să constate contravenții, să examineze cauze contravenționale și să aplice sancțiuni în limita competențelor sale stabilite prin lege;

- să efectueze, în condițiile legislației în vigoare, examinarea bagajului de mână și a bagajului pasagerilor din transportul auto, feroviar, aerian și naval, iar în caz de necesitate, să efectueze examinarea corporală a pasagerilor;

- să efectueze, în condițiile legislației în vigoare, examinarea corporală preventivă a persoanei participante la întruniri publice sau aflate în alte locuri în care este interzis accesul cu arme, produse ori cu substanțe periculoase, precum și a bagajului acestora;

- să efectueze, în condițiile legislației în vigoare, examinarea corporală preventivă a persoanelor aflate în stare de inconștiență și a căror identificare este necesară, precum și a bagajului acestora;

- să rețină persoane în condițiile stabilite de lege, cu explicarea drepturilor acestora [8, art. 24, alin. (1)].

Prin legea RM nr. 220 din 08.11.2018 [9], art. 400 Cod contravențional a fost completat cu alin. (4¹) în următoarea redacție:

„(4¹) Contravențiile prevăzute la art.69, art.91 alin.(1), art.91¹ alin.(16) și (18), art.354, 355 și 357, care au fost săvârșite în timpul îndeplinirii misiunilor Inspectoratului General de Carabinieri de menținere, asigurare și restabilire a ordinii publice, de protecție a obiectivelor de importanță deosebită, de prevenire

și combatere a terorismului, de asigurare a regimului stării de urgență, de asediu și de război, se constată și se examinează inclusiv de carabinieri”.

Deci, începând cu 12.12.2018, Inspectoratului General de Carabinieri (în continuare IGC), se bucură de statut procesual de agent constataător în domeniul combaterii contravenționalității. În legătură cu acest fapt, logic, apare întrebarea: „*Cum se poate de realizat sarcina constatării și examinării cauzei contravenționale, nefiind dotat cu dreptul de a reține persoana făptuitorului unei fapte contravenționale și aducerea persoanei la organul de drept?*”. Legea contravențională nu îi oferă IGC un asemenea drept. Suntem în prezența unei situații când două acte legislative (Legea nr. 219 din 08.11.2018 și Codul contravențional), avînd aceeași forță juridică se bat cap în cap (astfel, legea nr. 219 din 08.11.2018 este o lege generală, iar Codul contravențional este o lege specială). În cazul dat, trebuie să ne conducem de *legea specială*.

Reieșind din cele menționate, tragem următoarea concluzie: „*Potrivit Codului contravențional [2, art. 433, alin. (2)], IGC nu este dotat cu dreptul de a reține persoana bănuită în comiterea unei fapte contravenționale*”. Deci, toate cazurile de reținere a făptuitorilor unor contravenții efectuate de către carabinieri din 2018 și până în prezent sunt ilegale.

Situația privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale de către polițiști și carabinieri în procesul întrunirilor, în viziunea noastră, este și mai **alarmantă**.

În urma analizei legislației naționale, constatăm că procedura de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale sau a armei de foc, **trebuie integral să corespundă următoarelor cerințe**:

- 1) *subiectul care le aplică trebuie să fie abilitat cu acest drept;*

- 2) *să existe temei juridic de aplicare;*

- 3) *să fie respectate condițiile de aplicare;*

4) să se respecte limitele și restricțiile de aplicare [4, p. 236].

Potrivit legislației naționale [6, art. 25, alin. (5); 8, art. 24, alin. (1)], atât polițiștii cât și carabinierii sunt subiecți ai activității polițienești abilitați cu dreptul de a aplica forța fizică, mijloacele speciale sau arma de foc, în scopul executării atribuțiilor care le revin. Aplicarea (realizarea) legală a acestui drept va avea loc doar în cazul prezenței unui temei juridic.

Legislația națională legiferează următoarele temeuri juridice de aplicare a forței fizice: pentru autoapărare, pentru respingerea atacurilor asupra cetățenilor, asupra reprezentanților legii, asupra altor persoane antrenate în asigurarea ordinii și siguranței publice și în combaterea criminalității, pentru curmarea încălcărilor de lege, pentru reținerea delincvenților, pentru înfrângerea rezistenței opuse cerințelor legale în cazul când metodele non-violente nu asigură îndeplinirea obligațiilor ce le revin.

Forța fizică poate fi aplicată și în orice situație în care legea permite aplicarea mijloacelor speciale sau a armelor de foc [4, p. 237].

În ceea ce privește temeurile juridice pentru aplicarea mijloacelor speciale, ne vom referi numai la acelea care sunt pasibile de utilizare în procesul desfășurării întrunirilor, și anume:

- pentru respingerea atacurilor asupra oamenilor, asupra propriei persoane și a altor persoane antrenate în asigurarea ordinii și securității publice și în combaterea criminalității și contravenționalității;

- în timpul asigurării și restabilirii ordinii publice, pentru curmarea dezordinilor în masă și a încălcărilor în grup a ordinii publice;

- în timpul curmării acțiunilor de neexecutare premeditată a cerințelor legale a colaboratorilor organelor de drept și de alte persoane aflate în exercițiul funcțiunii sau la datoria obștească de menținere a ordinii de drept, dacă metodele non-violente nu asigură executarea cerințelor etc [4, p. 237].

Analizând procesul de desfășurare a întrunirilor din ultima perioadă, ne permitem să tragem concluzia că, la această etapă, sunt evidente multe abateri de la prevederile legale. Deseori, forța fizică se aplică atunci când nu există temei juridic pentru aplicarea acestei măsuri de constrângere statală, măcar că este necesar să depășim încă 2 cerințe: *condițiile de aplicare și limitele (restricțiile) de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale.*

În ceea ce privește *condițiile*, potrivit legislației naționale, în toate cazurile când aplicarea forței fizice, a mijloacelor speciale ori a armelor de foc nu poate fi evitată, **subiecții legii sunt obligați:**

- să avertizeze despre intenția de a recurge la ele, acordând timp suficient pentru îndeplinirea cerințelor lor legale, cu excepția cazurilor când tergiversarea aplicării forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc generează un pericol direct pentru viața și sănătatea subiecților legii și a altor oameni, când poate conduce la alte urmări grave sau când, în situația creată, un astfel de avertisment este nepotrivit sau imposibil;

- să ia toate măsurile posibile, prevăzute de lege, în funcție de caracterul și gradul prejudiciabil al faptei, de identitatea delincventului care o comite, de intensitatea rezistenței opuse, pentru ca dauna cauzată sănătății, onoarei, demnității și bunurilor oamenilor să fie cât mai mică etc. [10, art. 4].

Nu mai puțin importantă este respectarea *limitelor de aplicare a forței fizice sau mijloacelor speciale*. Aplicarea forței fizice se va evita pe cât este posibil, împotriva minorilor, în cazul când vârsta acestora este cunoscută, împotriva femeilor, a persoanelor în etate și a persoanelor cu semne vizibile de invaliditate. Forța fizică nu se aplică împotriva femeilor cu semne vizibile de graviditate, cu excepția cazurilor când acestea atacă subiectul legii ori altă persoană, inclusiv în grup, când opun rezistență periculoasă pentru viața și sănătatea oamenilor, dacă acțiunile de acest gen nu pot fi cur-

mate pe alte căi și cu alte mijloace non-violente [10, art. 11, alin. (5)].

În ceea ce privește condițiile, limitele și restricțiile aplicării forței fizice și mijloacelor speciale, Legea privind întrunirile vine cu o claritate și mai detaliată, regelementând modul de dispersare forțată a întrunirii, care prevede următoarele:

„(1) Dacă organizatorul întrunirii nu se supune cererii reprezentantului autorității administrației publice locale sau nu reușește sistarea întrunirii, reprezentantul în cauză va cere dispersarea participanților.

(2) În cazul în care, după cererea reprezentantului autorității administrației publice locale, participanții la întrunire nu părăsesc locul întrunirii, poliția și/sau carabinierii vor va avertiza participanții asupra posibilității aplicării mijloacelor speciale și a dispersării forțate a întrunirii, acordând un termen rezonabil conformării acestei cereri, după care se va repeta cererea de dispersare a participanților.

(3) În cazul în care, după cererea repetată de dispersare, participanții la întrunire nu părăsesc locul întrunirii, la solicitarea reprezentantului autorității administrației publice locale, poliția și/sau carabinierii vor întreprinde măsurile legale pentru dispersarea întrunirii.

(4) În cazul dispersării forțate a întrunirii, organul de poliție sau carabinierii întocmește un proces-verbal, în care indică motivul și temeiul dispersării” [7, art. 22].

Constatăm că, ilegalitățile polițiștilor și a carabinierilor admise în procesul de desfășurare a întrunirilor sunt de proporții. Și, în acest caz, vinovăția îi aparține nu doar poliției.

Starea de fapt privind condițiile legale ale unui *stat de drept și democratic* (art. 1, alin. (3) din Constituția RM) merită o analiză aprofundată. Este cunoscut faptul că Poliția reprezintă oglinda societății, respectiv, într-o „societate bolnavă”

nu poate funcționa o Poliție sănătoasă. La capitolul legalității și democrației, societatea noastră, în viziunea autorului, este „grav bolnavă” și această situație este rezultatul activității iresponsabile a conducerii de vârf a țării și a organelor statale.

Pentru argumentarea viziunii proprii, voi apela doar la câteva argumente, amintind proverbul popular - „*Peștele începe a se strica de la cap, însă îl curăță de la coadă*”.

Indicațiile ilegale, polițiștii, deseori, le primesc de la conducerea de vârf, iar răspunderea o poartă executorii acestor indicații. Sper mult că polițiștii cu stagiul nu au uitat evenimentele din 07 aprilie 2009? Cerințele față de activitatea Poliției sunt foarte mari, iar protecția socială a polițiștilor, practic, lipsește. Inițial, în legea nr. 320 din 27.12.2012, protecției sociale a polițiștilor și a membrilor familiilor acestora erau consacrate:

- capitolul IV (statutul polițistului) – 20 articole;
- capitolul V (disciplina muncii) – 7 articole;
- capitolul VI (protecția juridică și socială) – 8 articole.

Actualmente, legea nominalizată conține doar capitolul IV, cu un singur articol. Celelalte capitole sunt *abrogate*. A fost abrogat și **art. 30 (executarea dispozițiilor conducătorului)**, care avea următorul conținut:

„(1) Polițistul este obligat să se conformeze dispozițiilor legale (ordinelor, indicațiilor obligatorii spre executare) primite de la conducătorul său direct și de la conducătorul subdiviziunii din care face parte.

(2) La primirea unui ordin, în formă scrisă sau verbal, ori a unor indicații ce contravin legislației, polițistul este obligat să refuze executarea cerinței ilegale și să aplice prevederile legii. Refuzul de a executa ordinul sau indicațiile care contravin legii poate fi expus inițial verbal, urmînd a fi motivat obligatoriu în formă scrisă de îndată ce a devenit posibil.

(3) Dispoziția se consideră ilegală dacă aceasta este în contradicție cu legislația în vigoare, depășește competența autorității publice sau necesită acțiuni pe care destinatarul dispoziției nu are dreptul să le îndeplinească.

(4) Polițistul nu poate fi sancționat sau prejudiciat pentru sesizarea cu bună-credință cu privire la dispozițiile ilegale ale conducătorului.

(5) Șefii poartă răspundere pentru legalitatea și oportunitatea dispozițiilor pe care le dau polițiștilor din subordine, fiind obligați, totodată, să verifice modul de îndeplinire a acestora”.

În opnia autorului publicației, această normă juridică îi responsabiliza atât pe conducători, cât și pe colaboratorii din subordine. Potrivit acestor prevederi legale, polițistul cu cunoștințe juridice aprofundate și fidel jurământului depus putea să refuze exercitarea dispoziției ilegale a conducătorului, fiind încrezut că el nu poate fi sancționat pentru acest fapt. Mai mult decât atât, potrivit legii, șefii purtau răspundere pentru **legalitatea și oportunitatea deciziilor pe care le dau polițiștilor din subordine**.

Este imposibil de conștientizat temeiul și oportunitatea abrogării acestei norme juridice și pledăm pentru restabilirea normei respective în legea-cadru nr. 320 din 27.12.2012.

Starea de fapt privind ilegalitățile admise în procesul întrunirilor în comun cu alte ilegalități, inclusiv, încălcarea vădită a prevederilor Constituției RM admise, în primul rând, de către conducerea de vârf a statului, ne demonstrează că noi nu numai că nu perfecționăm statul de drept și democratic, ci, tot mai mult și mai mult, ne îndepărtăm de la aceste valori.

Oare șeful statului care deține dubla cetățenie, poate exercita funcția de garant al suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale a țării [1, art. 77]? Sau, în ce mod pot fi apreciate acțiunile șefului statului atunci când la apariția în societate a multiplelor revolte privind

depășirea atribuțiilor de către Poliție și abuzul de drepturile oferite în procesul desfășurării întrunirilor, șeful statului declară că „**poliția a activat prompt și legal**” și vine cu un mesaj de mulțumire în adresa polițiștilor pentru acest fapt?

Într-un stat de drept cu o democrație europeană „avansată” spre care tundem, este oare posibil ca:

1) șeful statului, atunci când în mass-media apar unele informații-dezvăluiri despre posibilele îmbogățiri ilicite ale unor demnitari cu demnitate publică înaltă în stat din cadrul actualei guvernări, fără investigațiile de rigoare, declară precum că proveniența dobândirii bunurilor de către acești demnitari este legală, astfel, efectuând justiție de una singură. La rândul său, procuratura „a uitat să se autosesizeze”, deoarece șeful statului a luat decizia și a dat verdictul final;

2) Curtea Constituțională care mereu trebuie să stea la straja respectării Constituției RM, singură își depășește competențele sale prin adoptarea hotărârilor sale ce atentează la prevederile Legii Supreme;

3) președintele parlamentului și prim-ministrul să declare public lipsa oportunității de a se prezenta în fața protestatarilor, deoarece acolo se adună niște „hoți, alcoolici și narcomani”. Și astfel de cuvinte jignitoare sunt adresate zecilor de mii de protestatari;

4) Comisia pentru Situații Excepționale să adopte dispoziții [3, pct. 3; 3.1; 3.2; 3.3 și 3.4], prin care, esențial, modifică unele acte legislative, atribuindu-și competențele Parlamentului. Vom apela doar la o singură normă din dispoziția nr. 42. Punctul 3.4. din această dispoziție are următoarea redacție: „*prevederile art. 22 alin. (1), (2) și (3) din Legea 26/2008, pot fi aplicate de către poliție și fără implicarea organizatorului sau reprezentantului autorității publice locale*”.

Această decizie esențial schimbă conținutul art. 22 din Legea nr. 26/2008 privind întrunirile și

este anticonstituțională. Este alarmant faptul că în componența acestei comisii, care adoptă acte juridice ilegale, se regăsesc în calitate de membri: *procurorul general, ministrul justiției, șeful Serviciului de Informație și Securitate, ministrul de interne, care este și vice-președinte al Comisiei Situații Excepționale*. În mod retoric, apare întrebarea logică: „Despre care stat de drept și democratic poate fi vorba în Republica Moldova”?

Concluzii

Astfel, în baza studiului efectuat, venim cu următoarele **concluzii**:

- starea de fapt privind formarea unui stat de drept, democratic, suveran și independent în Republica Moldova este alarmantă;

- au devenit, deja, tradiționale atentările la prevederile Constituției RM de către Curtea Constituțională, Parlament, Șeful statului, Guvern, Ministerul Justiției, fapt care nu mai poate fi tolerat și trebuie de condamnat;

- constatăm o neglijență totală din partea puterii de stat față de realizarea prevederilor art. 2 alin. (2) din Constituția RM care prevede că: „Nici o persoană particulară, nici o parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului”.

Bibliografie

1. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78/140 din 29.03.2016.

2. Codul contravențional al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 218-XVI din 24.10.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 3-6/15 din 16.01.2009.

3. Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova nr. 42 din 13.10.2022.

4. GUȚULEAC, V. Drept polițienesc. Inst. de Științe Penale și Criminologie Aplicată; Inst. de Cercetări Juridice și Politice al Acad. de Științe din Moldova. Chișinău: S.n., 2015 (Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”).

5. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 283 din 24.04.2013 privind aprobarea Regulamentului intern privind organizarea și funcționarea Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne, publicat în Monitorul Oficial al RM nr. 97-103 din 03.05.2013.

6. Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nr. 320 din 27.12.2012, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 42-47 din 05.03.2013.

7. Legea privind întrunirile nr. 26 din 22.02.2008, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 261 din 22.04.2008.

8. Legea cu privire la Inspectoratul General de Carabinieri nr. 219 din 08.11.2018, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 462-466 din 12.12.2018.

9. Legea pentru modificarea unor acte legislative nr. 220 din 08.11.2018, publicat în Monitorul Oficial nr. 462-466/772 din 12.12.2018 art. 772.

10. Legea privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armei de foc nr. 218 din 14.10.2012, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 254-262 din 14.12.2012.

11. STAMATIN, Șt., GRATI, V. *Activitatea administrativă a organelor afacerilor interne* (partea generală). Chișinău: Centrul Ed. al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI a Republicii Moldova, 2003.

REGLEMENTAREA ȘI RESPECTAREA DREPTULUI PERSOANEI VĂTĂMATE DE CĂTRE AUTORITĂȚI: INCERTITUDINI ȘI CONTROVERSE

Iurie CERNEAN

Doctorand, Școala doctorală Științe juridice, Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

e-mail: iurie.cernean@parlament.md

<https://orcid.org/0000-0003-1231-4034>

The article is devoted to a particularly topical issue for the rule of law - the right to petition and the right of the injured person by a public authority. Despite the constitutional and normative regulation of these rights, the practice denotes a negligence and a flagrant violation of them. In this context, the main objective of this study is to argue (based on a case study) the discrepancy between regulation and constitutional guarantee and their practical implementation.

Keywords: *human rights, petition right, injured rights, injured person's right, petition, prior request, administrative litigation.*

Introducere

Una dintre cele mai acute probleme în cadrul unui stat de drept, după cum destul de just apreciază cercetătorii autohtoni [5, p. 290], o reprezintă protecția deficitară a persoanei față de atotputernicia statului. Chiar dacă unele măsuri (garanții) de consolidare a statutului juridic al persoanei în raport cu statul sunt luate inclusiv la nivel constituțional, totuși la o analiză atentă a acestora se poate ușor constata că ele sunt afectate de grave curențe de reglementare și, pe cale de consecință, de aplicare practică [12, p. 23]. Este vorba în esență de două drepturi fundamentale ale persoanei *dreptul la petiționare* (art. 52 din Constituția Republicii Moldova [3]) și *dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică* (art. 53 din Constituție).

La nivel normativ, aceste două drepturi fundamentale au suportat relativ recent unele modificări/completări în contextul adoptării *Codului administrativ al Republicii Moldova* [1], care a substituit vechea legislație în materie: *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994 [10] și *Legea contenciosului administrativ* nr. 793/2000 [9]. Cu toate acestea, nu se poate afirma că curențele enunțate mai sus au

fost înlăturate, aceleași dificultăți continuând să persiste și în continuare.

Scopul studiului. Pornind de la cele menționate mai sus, în prezentul demers științific ne propunem realizarea unei analize succinte a *dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică* în coroborare cu *dreptul la petiționare*, în vederea elucidării curențelor de reglementare și a deficiențelor practice de aplicare a acestora.

Rezultate obținute și discuții

Înainte de a trece nemijlocit la analiza subiectului, ținem să precizăm conținutul propriu-zis al drepturilor fundamentale enunțate. Astfel, *dreptul de petiționare* al persoanei este reglementat la nivel constituțional în art. 52 din *Constituția Republicii Moldova* în următoarea redacție: „(1) Cetățenii au dreptul să se adreseze autorităților publice prin petiții formulate numai în numele semnatarilor. (2) Organizațiile legal constituite au dreptul să adreseze petiții exclusiv în numele colectivelor pe care le reprezintă.” La rândul său, *dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică* este reglementat în art.

53 din *Constituție* după cum urmează: „(1) Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei. (2) Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești.”

Unul din elementele de legătură dintre aceste două drepturi fundamentale este *cererea/petiția* pe care persoana o poate adresa autorităților statului, instituții care destul de frecvent în practică nu sunt delimitate, fapt ce generează consecințe destul de negative pentru persoane în calitatea lor de justițiabili.

În vederea argumentării acestei poziții, în continuare, ne vom axa mai întâi pe analiza reglementărilor vechi în materie, raportate la practică, după care, cu ocazia unui alt demers științific, vom aborda și situația legislației noi.

În trecut, cu titlu general *petiția* a fost definită în *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994 (în vigoare până la 01.04.2019), în art. 4 alin. (1), după cum urmează: „(1) Prin petiție, în sensul prezentei legi, se înțelege orice cerere, reclamație, propunere, sesizare, adresată organelor de resort, inclusiv cererea prealabilă prin care se contestă un act administrativ sau nesoluționarea în termenul stabilit de lege a unei cereri.” Deci, observăm că legiuitorul, în cadrul acestei definiții a evidențiat în mod special un tip distinct de petiție – *cererea prealabilă*, aceasta fiind „o petiție adresată organelor administrației publice prin care sunt contestate actele administrative ale acesteia [6, p. 400].

În paralel, *Legea contenciosului administrativ* nr. 793/2000 (în vigoare până la 01.04.2019), în art. 2, a definit *cererea prealabilă* ca fiind „cererea prin care autorității emitente sau organului ierarhic superior i se solicită reexaminarea unui act admi-

nistrativ cu caracter individual sau normativ”. În esență, o astfel de definiție atestăm și în legislația României, unde aceasta este denumită *plângere prealabilă* și presupune „plângerea prin care se solicită autorității publice emitente sau celei ierarhic superioare, după caz, reexaminarea unui act administrativ cu caracter individual sau normativ, în sensul revocării acestuia” (*Legea contenciosului administrativ* nr. 554/2004 [8]). Observăm că în România definiția cererii prealabile este mai completă, întrucât legiuitorul precizează clar scopul reexaminării actului administrativ – revocarea acestuia.

Aderând la opinia expusă în doctrină [7, p. 74], considerăm că definiția cuprinsă în *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994 este cea mai relevantă și completă definiție a cererii prealabile, deoarece însă noțiunea de *contestare* presupune o împotrivire/plângere față de actele considerate ilegale și abuzive în vederea anulării acestora.

O primă concluzie ce trebuie conturată la moment este că *cererea prealabilă* necesită a fi net delimitată de celelalte *petiții* pe care ar putea să le înainteze cetățenii autorităților publice. Acest lucru presupune în mod special faptul că nu orice *petiție* adresată autorităților trebuie calificată drept *cerere prealabilă* (moment destul de frecvent neglijat în practică, mai ales de către instanțele judecătorești) [12, p. 24].

Revenind la legislația pe care o analizăm, observăm că ea cuprinde și norme importante de procedură referitoare la examinarea *petițiilor/cererilor prealabile*. Astfel, potrivit art. 4 alin. (2) din *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994: „(2) Cererea prealabilă se adresează organului emitent. În cazul în care organul emitent are un organ ierarhic superior, cererea prealabilă poate fi adresată, la alegerea petiționarului, organului emitent sau organului ierarhic superior. (3) Petiționarul, care nu este satisfăcut de răspunsul primit la cererea prealabilă sau nu a primit un răspuns în termenul stabilit de lege, este în

drept să sesizeze instanța de contencios administrativ competentă.”

Din acest ultim alineat, observăm că petiționarul are dreptul să se adreseze instanței de contencios administrativ atunci când „nu este satisfăcut de răspunsul primit la *cererea prealabilă* sau nu a primit un răspuns în termenul stabilit de lege”. Este un moment extrem de important întrucât, în practică, pot fi atestate cazuri când instanțele de judecată recunosc un astfel de drept petiționarilor care „nu sunt satisfăcuți de răspunsul primit la *petiție*”, ceea ce practic contravine legii.

Vom invoca în acest sens și prevederile art. 16 alin. (1) din *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994, potrivit căroră: „Petiționarii, care consideră că drepturile lor sunt lezate și nu sunt de acord cu deciziile organului sau persoanei oficiale, care au examinat petiția, au dreptul de a se adresa în instanța de contencios administrativ în termen de 30 zile de la data comunicării deciziei, dacă, conform legii, se adresează direct la instanță, sau de la data primirii răspunsului la cererea prealabilă, sau, în caz dacă în intervalul menționat nu au primit răspuns – din ziua când trebuiau să-l primească”.

Din aceste dispoziții este clar că petiționarii, în cazul în care se consideră lezați și nu sunt de acord cu decizia organului care a examinat petiția lor, au dreptul să se adreseze în instanța de contencios administrativ în termen de 30 de zile:

- de la data comunicării deciziei, dacă, conform legii, se adresează direct la instanță;
- sau de la data primirii răspunsului la cererea prealabilă;
- sau, în caz dacă în intervalul menționat nu au primit răspuns – din ziua când trebuiau să-l primească.

Așadar, deducem că petiționarii pot să se adreseze direct în instanța de judecată dacă nu sunt satisfăcuți de răspunsul primit la *petiția* înaintată doar dacă legea prevede expres acest lucru.

Ca excepții de la această regulă, Legea citată prevede:

- art. 8 alin. (5): „Petițiile care conțin elemente de extraneitate se examinează în termen de până la 90 de zile lucrătoare, cu condiția ca, în termen de 30 de zile lucrătoare, petiționarului să i se expedieze un răspuns prin care să fie informat despre măsurile întreprinse în vederea soluționării petiției sale. În cazul în care petiționarul nu este de acord cu răspunsul primit, el are dreptul să sesizeze instanța de contencios administrativ în modul stabilit.”

- art. 9 alin. (3): „În cazul în care, conform interdicției prevăzute la alin. (2), nu este posibilă remiterea petiției pentru examinare organului sau persoanei oficiale de a cărei competență ține soluționarea problemelor sesizate în petiție, aceasta se restituie petiționarului. Răspunsul prin care petiționarului i se restituie petiția se consideră răspuns la cererea prealabilă și petiționarul are dreptul să sesizeze instanța de contencios administrativ în modul stabilit.”

La fel și art. 16 alin. (2) din *Legea contenciosului administrativ* nr. 793/2000 prevede: „Acțiunea poate fi înaintată nemijlocit instanței de contencios administrativ în cazurile expres prevăzute de lege și în cazurile în care persoana se consideră vătămată într-un drept al său prin nesoluționarea în termen legal ori prin respingerea cererii prealabile privind recunoașterea dreptului pretins și repararea pagubei cauzate.”

Prin urmare, o altă concluzie ce urmează a fi formulată privește nemijlocit dreptul petiționarului de a sesiza instanța de contencios administrativ, care poate fi exercitat în câteva cazuri: în primul rând, atunci când legea expres prevede acest drept (inclusiv, când petiționarii nu sunt satisfăcuți de răspunsul primit la *petiție*); în al doilea rând, atunci când petiționarul nu este satisfăcut de răspunsul primit la *cererea prealabilă* și, în al treilea rând, atunci când petiția nu a fost soluționată în termenul legal [12, p. 23-24].

În context, considerăm necesar a releva și unele prevederi din legile speciale. În concret, vom invoca dispozițiile *Codului fiscal al Republicii Moldova* [2] potrivit cărora Serviciul Fiscal de Stat (și funcționarii fiscali) are obligația „să examineze petițiile, cererile și reclamațiile contribuabililor în modul stabilit de lege” (art. 136 pct. 12).

Atragem atenția că în *Codul Fiscal al RM, cererea prealabilă* este substituită cu sinonimul *contestație* (potrivit art. 133 alin. (1) pct. 12), fiind dedicat un capitol separat (nr. 17 din Titlul V) doar *contestațiilor*, cele mai relevante prevederi din acesta fiind următoarele:

1) art. 267 alin. (1): „Decizia Serviciului Fiscal de Stat sau acțiunea funcționarului fiscal poate fi contestată numai de persoana vizată în decizie sau împotriva căreia a fost întreprinsă acțiunea ori de reprezentantul ei, în modul stabilit de prezentul cod”.

2) art. 268: „(1) Contestația împotriva deciziei Serviciului Fiscal de Stat sau acțiunii funcționarului fiscal poate fi depusă, dacă prezentul cod nu prevede altfel, în decursul a 30 de zile de la data comunicării deciziei sau a întreprinderii acțiunii contestate.” (în cazul omiterii acestui termen din motive întemeiate, el poate fi restabilit). „(2) Contestația depusă după expirarea termenului indicat la alin.(1), nerestabilit în modul prevăzut la același alineat, va rămâne neexaminată.”

3) art. 270 alin. (2): „La examinarea contestației este invitat contribuabilul pentru a da explicații, avînd dreptul să depună documente confirmative. Contribuabilul este citat în conformitate cu art.226 alin. (1), (2) și alin.(3) lit.a)-e). Cazul poate fi examinat în absența contribuabilului dacă acesta a fost citat în modul stabilit și, din motive neîntemeiate, nu s-a prezentat sau dacă a solicitat examinarea contestației în absența sa.”

Din câte se poate observa, procedura de examinare a contestațiilor (adică a *cererilor prealabile*, nu a *petițiilor*) de către Serviciul Fiscal de Stat este destul

de clar reglementată. În pofida acestui fapt, în practica judiciară atestăm o interpretare eronată a acestor norme juridice și o aplicare distorsionată a acestora, ceea ce practic accentuează și mai mult insecuritatea juridică a persoanei în raporturile sale cu statul.

Pentru a argumenta această idee vom face trimitere la o speță soluționată recent de Curtea de Apel Chișinău, în fața căreia a fost atacată o hotărâre a instanței de contencios administrativ prin care a fost respinsă acțiunea reclamantului X înaintată împotriva Serviciului Fiscal de Stat pe motivul că răspunsul primit de către reclamant, în calitatea sa de petiționar la cererea prealabilă înaintată Serviciului Fiscal de Stat, nu a fost contestat în termen în instanța de contencios administrativ. Chiar dacă sub aspect procedural un astfel de temei pentru respingerea acțiunii este logic și legal (conform normelor Codului de procedură civilă), totuși este de precizat că pentru invocarea acestuia era absolut necesar a clarifica statutul cererii înaintate de către petiționar: *petiție* sau *cerere prealabilă*.

În fapt, reclamantul X, fiind notificat de către Serviciul Fiscal de Stat (printr-un aviz de plată) că i s-a stabilit obligația de a achita un impozit, a dresat o petiție acestei autorități prin care a solicitat efectuarea unui recalcul și verificarea datelor folosite la stabilirea acestui impozit, în mod concret reevaluarea bunului imobil care constituia baza impozabilă în cazul dat (întrucât conform calculelor sale o astfel de obligație fiscală nu-i este imputabilă). Referitor la termene, chiar dacă în cazul dat nu a fost respectat termenul de 30 de zile din momentul notificării avizului de plată (petiția fiind depusă peste 45 de zile), Serviciul Fiscal de Stat a examinat-o și a emis un răspuns în adresa petiționarului prin care l-a informat că nu există temei pentru recalcul și că toate calculele au fost corecte.

Observăm că sub aspect de procedură, examinarea petiției s-a realizat fără respectarea art. 268 și a art. 270 alin. (1) din *Codul fiscal* (citate mai sus), petiționarul nefiind implicat în niciun fel în aceasta.

Altfel spus, petiția a fost depusă și în termenul prevăzut de lege petiționarul a primit răspuns la ea. În esență, procedura de examinare a petiției denotă faptul că aceasta a fost percepută de către Serviciul Fiscal de Stat drept o *petiție* și nu o *contestație*.

Evident, într-o asemenea situație apar câteva întrebări: Ce poate și ce trebuie să întreprindă petiționarul? Are dreptul acesta să se adreseze în instanța de contencios administrativ cu respectarea termenului prevăzut de lege sau nu?

Din prevederile *Legii cu privire la petiționare* nr. 190/1994 și ale *Legii contenciosului administrativ* nr. 793/2000, enunțate și analizate mai sus, este clar că în situația dată petiționarul ar putea să conteste în instanță răspunsul la *petiție* doar dacă *Codul fiscal* (ca lege specială) ar prevedea expres acest drept. Referitor la acesta, după cum s-a putut observa din normele citate anterior, *Codul fiscal* stipulează expres dreptul contribuabilului de a se adresa în judecată doar în cazul unui dezacord cu decizia pe care Serviciul Fiscal de Stat a emis-o pe marginea *contestației* sale (*cererii prealabile*). *Per a contrario*, este clar că *Codul fiscal* nu prevede dreptul de a contesta direct în instanță decizia Serviciului Fiscal de Stat emisă în rezultatul examinării *petiției*.

În acord cu acest cadru normativ, petiționarul nu s-a adresat în instanța de contencios administrativ, iar evenimentele care au urmat au dictat o altă strategie de apărare. Fără a se respecta termenul de contestare a răspunsului la *petiție*, peste 21 de zile, Serviciul Fiscal de Stat a emis o Hotărâre cu privire la executarea silită a obligației fiscale stabilite petiționarului în calitate de contribuabil. Ca reacție, petiționarul (în decurs de 17 zile de la notificare) a depus în adresa Serviciului Fiscal de Stat o *cerere prealabilă*, prin care a contestat Hotărârea de executare silită a obligației fiscale invocând stabilirea abuzivă a acesteia în baza unor calcule eronate.

De această dată, Serviciul Fiscal de Stat a examinat *cererea prealabilă* conform normelor procedurale de

examinare a contestațiilor din *Codul fiscal* (cu invitarea petiționarului) și, în final, a respins-o, invocând două momente/temeiuri:

- în primul rând, a constatat că Hotărârea cu privire la executarea silită a obligației fiscale a fost emisă legal (din punct de vedere procedural);

- în al doilea rând, a refuzat să examineze capătul de cerere referitor la calculele eronate și stabilirea abuzivă a obligației fiscale, întrucât asupra acestuia s-a expus în răspunsul său anterior dat la petiția inițială, pe care petiționarul trebuia să-l conteste în instanța de contencios administrativ.

Se poate observa că în timp ce legea nu prevede dreptul petiționarului de a contesta în instanță răspunsul la *petiție*, autoritatea publică a refuzat a examina pretenția acestuia formulată deja în *cerere prealabilă*, invocând faptul că deja a răspuns la această pretenție, iar petiționarul urma să o conteste în instanță. Cel mai grav este că poziția dată a fost preluată atât de către instanța de fond în care a fost contestată decizia asupra *cererii prealabile*, cât și în instanța de apel, fără a se invoca careva argumente întemeiate. Altfel spus, doar în baza faptului că petiționarul nu a contestat în instanță răspunsul primit la *petiția* inițială. În final, petiționarul-reclamant s-a pomenit cu o hotărâre judecătorească prin care practic a fost impus să execute o obligație fiscală, legalitatea căreia nu a fost verificată, probată și confirmată nici de către autoritatea publică, nici de către instanță.

Concluzii

În încheiere, cât de paradoxal nu ar părea, însă miezul acestei înjustiții își are rădăcina într-un moment foarte simplu și banal – nedelimitarea clară a *petiției* de *cererea prealabilă* (doar în practică, deoarece legea o prevede!), combinată cu formalismul pronunțat și fără margini al sistemului judecătoresc.

Cu regret, asemenea confuzii sunt destul de frecvente în practica judecătorească, iar superficialitatea

cu care sunt examinate cauzale în contencios administrativ accentuează și mai mult poziția destul de șubredă a persoanei în fața atotputerniciei statului [12, p. 26].

În fine, acest caz vobește destul de clar despre realizarea și respectarea în practica reală a dreptului la petiționare și dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică, în calitatea lor de garanții constituționale de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale ale persoanei (inclusiv, de suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice [11, p. 59; 4, p. 209]).

Bibliografie

1. *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 309-320 din 17.08.2018.
2. *Codul fiscal al Republicii Moldova* nr. 1163 din 24.04.1997. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Ediție Specială, 08 februarie 2007 (actualizat prin Legea nr. 102 din 18.06.20, MO159/30.06.20).
3. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 256 din 25.11.2016 și Legea nr. 70 din 13.04.2017)
4. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012.

5. COSTACHI, Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019 (Tipogr. "Print Caro"). 860 p.

6. DIACONU, M. *Mecanismul asigurării legalității actelor administrative în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2013. 552 p.

7. IACUB, I. *Recursul administrativ potrivit Codului Administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018.

8. *Legea contenciosului administrativ* nr. 554/2004. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1154 din 07/12/2004 (actualizată la 24 aprilie 2018).

9. *Legea contenciosului administrativ* nr. 793 din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 57-58 din 18.05.2000 (cu modificări și completări ulterioare). Abrogată din 01.04.2019 prin Codul administrativ nr. 116/2018.

10. *Legea cu privire la petiționare*, nr. 190 din 19.07.1994. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 6-8 din 24. 01.2003. Abrogată din 01.04.2019 prin Codul administrativ nr. 116/2018.

11. MARIAN, O. *Dreptul persoanei la repararea prejudiciului cauzat de autoritățile statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifico-practice internaționale din 23-24 martie 2019. Chișinău: S.n., 2019.

12. CERNEAN, Iu. *Dreptul persoanei vătămate de autorități: între reglementare și respectare practică*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 8-9.

GARANTAREA DREPTURILOR PERSOANELOR CONDAMNATE LA DETENȚIUNE PE VIAȚĂ: CADRU NORMATIV ȘI REALITĂȚI OBIECTIVE

Mihail SORBALĂ

Doctor în drept, lector universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: sorbalamihail@yahoo.com

Irina VASILĂȘCU

Consilier în Cabinetul ministrului, Ministerul Justiției, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: vasilascu.irina@gmail.com

Life imprisonment is a criminal punishment, which consists in depriving the convict of his freedom for the rest of his life. In accordance with the provisions of the criminal law, this type of punishment is established only for exceptionally serious crimes. The national enforcement law, in many aspects, treats persons sentenced to prison and persons sentenced to life imprisonment distinctly, this category of punishment being much more restrictive. It is important to mention that the principle of humanism and the principle of the equality of convicts before the law are enshrined among the principles of criminal execution legislation. Thus, in the context in which both prison and life imprisonment consist of deprivation of liberty, there would be no grounds to impose distinct behaviors on the two categories of convicts, especially when we refer to their fundamental rights. The role of criminal punishment is not to create suffering for people, regardless of the type of crime committed. Thus, the restrictions to which the person is subject must be proportional to the seriousness of the facts, in order to correct the offender's behavior.

Keywords: *life imprisonment, ECtHR jurisprudence, human rights, convicts' rights, enforcement law.*

Pe parcursul evoluției societății, condamnarea la detențiune pe viață a fost conexasă, imanentă, cu pedeapsa capitală, devenind o alternativă de pedeapsă pentru cele mai grave infracțiuni. Accepțiunea detențiunii pe viață a fost preluată în anii 1990 în mai multe state membre ale Consiliului European, urmare a ratificării Protocolului 6 al Convenției europene privind drepturile omului, prin care era abolită pedeapsa cu moartea. Detenția pe viață reprezintă o sentință pe durată nedeterminată impusă de un tribunal imediat după condamnarea pentru o infracțiune penală, care necesită ținerea în închisoare a prizonierului, fie pentru restul vieții sale naturale, fie până la liberarea în urma unui proces judiciar, cvasi-judiciar, executiv sau administrativ, care consideră că prizonierul nu mai reprezintă un risc pentru populație [1].

În continuarea ideii, pe segmentul de referință a subiectului luat în vizor în cadrul acestei investigații, putem consemna faptul că detențiunea pe viață a fost introdusă în Codul penal al Republicii Moldova ca pedeapsa principală [2] în urma abolirii pedepsei cu moartea. Abolirea pedepsei cu moartea este determinată și de art. 24 al Constituției Republicii Moldova [3]. Însă, congruent prevederilor art. 71 alin. (1) din Codul penal al Republicii Moldova, detențiunea pe viață constă în privarea de libertate a condamnatului pe tot restul vieții [2].

Detenția pe viață, potrivit prevederilor art. 257 alin. (2) din Codul de executare al Republicii Moldova, constă în izolarea condamnaților de ceilalți condamnați, într-un sector specializat al penitenciarelor de tip închis, în condițiile stabilite de codul menționat [4] și de Statutul executării pedepsei de

către condamnați [5]. Detențiunea pe viață este calificată drept cea mai severă pedeapsă care poate fi aplicată unei persoane fizice în cazul comiterii unei infracțiuni [6, p. 88].

Legiuitorul a statuat la art. 71 alin. (2) din Codul penal al Republicii Moldova că detențiunea pe viață se aplică pentru infracțiunile excepțional de grave [2]. În lumina legislației penale naționale, următoarele infracțiuni se pedepsesc cu detențiune pe viață: genocidul (art. 135); infracțiunile împotriva umanității (art. 135¹ alin. (2)); infracțiunile de război împotriva persoanelor (art. 137 alin. (4)); utilizarea de metode interzise de purtare a războiului (art. 137³ alin. (5)); planificarea, pregătirea, declanșarea sau ducerea războiului (art. 139 alin. (2)); atacul asupra persoanei care beneficiază de protecție internațională (art. 142 alin. (3) și (4)); omorul intenționat (art. 145 alin. (2)); violul (art. 171 alin. (3)); acțiuni violente cu caracter sexual (art. 172 alin. (3)); traficul de copii (art. 206 alin. (3)); actul terorist (art. 278 alin. (4)); livrarea, plasarea, punerea în funcțiune sau detonarea unui dispozitiv exploziv ori a altui dispozitiv cu efect letal (art. 278¹ alin. (5)); crearea sau conducerea unei organizații criminale (art. 284 alin. (2)); infracțiunile contra securității aeronautice și contra securității aeroporturilor (art. 289¹ alin. (3)); infracțiunile contra securității transportului naval (art. 289² alin. (3)); infracțiunile contra securității platformelor fixe (art. 289³ alin. (3)); atentarea la viața Președintelui Republicii Moldova, a Președintelui Parlamentului sau a Prim-ministrului (art. 342).

Precum este statuat în literatura de specialitate, pedeapsa realizează un dublu scop, și anume: împiedicarea comiterii unor noi infracțiuni de către condamnat și rolul preventiv antiinfracțional drept consecință a prevederii pedepsei de către norma penală, prin cunoașterea și prin aderarea membrilor societății la dispoziția normei respective [7, p. 94]. În acest sens, observăm că scopul pedepsei penale se manifestă atât în planul prevenției generale, cu

impact asupra întregii societăți, precum și în planul prevenției speciale, asupra unui subiect concret.

Pornind de la scopul pedepsei penale, în general și al executării detențiunii pe viață, în particular, Recomandarea Rec (2003) 23 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind administrarea de către penitenciare a deținuților condamnați pe viață sau la termene lungi statuează următoarele obiective ale executării detențiunii pe viață: asigurarea faptului că penitenciarele reprezintă locuri sigure și securizate pentru deținuți și pentru toți cei care lucrează cu ei sau îi vizitează; contracararea efectelor dăunătoare ale detențiunii pe viață și ale detenției pe termen lung; sporirea și îmbunătățirea posibilităților ca acești deținuți să fie reintegrați cu succes în societate și să ducă un mod de viață în spiritul legii după eliberare [8]. Prezenta recomandare poartă un caracter specific și armonizează aspectele legate de siguranță și reabilitare [9, p. 55].

Aplicarea unei pedepse care are un termen nedeterminat generează un impact social și psihic asupra condamnaților, astfel făcând imposibilă realizarea scopului de reabilitare al pedepsei. Ingerințele în multiple drepturi fundamentale ale persoanelor condamnate la detențiune pe viață, dimpotrivă, determină desocializarea, pierderea responsabilității personale și a independenței. În consecutivitatea celor expuse, scopul executării detențiunii pe viață nu ar trebui să fie acela de a aplica reguli mai stricte în raport cu alte categorii de deținuți [9, p. 56].

În temeiul prevederilor art. 257 alin. (2) din Codul de executare al Republicii Moldova, pedeapsa detențiunii pe viață se execută în trei regimuri de detenție: regim inițial, regim comun și regim înlesnit.

În această ordine de idei, conform art. 257¹ alin. (2) din Codul de executare al Republicii Moldova, condamnatul la detențiune pe viață se află în regim inițial timp de 10 ani din ziua intrării în penitenciar, iar, conform alin. (4) al articolului menționat, tran-

sferul condamnatului la detențiune pe viață din regim comun în regim înlesnit se efectuează la momentul executării efective a termenului pedepsei, care îi dă posibilitatea solicitării liberării condiționate de pedeapsă înainte de termen [4]. Corelat cu prevederile art. 91 alin. (5) din Codul penal al Republicii Moldova, rezultă că trecerea de la regimul comun la regimul înlesnit are loc, actualmente, după executarea efectivă a cel puțin 30 de ani de închisoare [2].

Aspectul liberării condiționate a persoanelor condamnate la detențiune pe viață se află sub imperiul art. 3 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale [10]. În contextul pedepsei detențiunii pe viață, art. 3 din Convenție, care interzice tortura și tratamentele inumane ori degradante, trebuie interpretat ca impunând un caracter reductibil pedepsei detențiunii pe viață, în sensul unei proceduri de reexaminare care permite autorităților interne să analizeze dacă schimbările din viața deținutului sunt suficient de semnificative și dacă s-a făcut vreun progres către reabilitare în timpul executării pedepsei încât nu se mai justifică menținerea în detenție pentru motive penologice legitime. În acest sens, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reiterat că, având în vedere marja de apreciere care trebuie acordată statelor contractante în materie de justiție penală și stabilire a pedepselor, sarcina sa nu este de a dispune forma (executivă sau judecătorească) pe care ar trebui să o ia reexaminarea. Din același motiv, nu este de competența Curții să decidă momentul în care ar trebui făcută reexaminarea. Totuși, din materialele de drept comparat și de drept internațional, rezultă sprijinul clar pentru instituirea unui mecanism specializat care să garanteze o reexaminare în termen de 25 de ani de la aplicarea pedepsei detențiunii pe viață, cu reexaminări periodice ulterioare. Astfel, în cazul în care legislația internă nu prevede posibilitatea unei astfel de reexaminări, o pedeapsă cu detențiunea pe viață nu respectă normele de la art. 3 din Convenție [11].

Analizând prevederile Codului penal al Republicii Moldova, în corelare cu recomandările Curții pe marginea subiectului detențiunii pe viață, observăm că legislația națională este mai punitivă, reglementând posibilitatea liberării condiționate după 30 de ani, și nu 25 după cum prevede Curtea.

În rândul condițiilor executării pedepsei detențiunii pe viață în regim inițial, conform prevederilor art. 257¹ alin. (2), condamnații: sunt repartizați în încăperi izolate cu cel mult 2 locuri; pot fi antrenați la munci care nu necesită ieșirea din camerele de detenție; beneficiază de dreptul la plimbări zilnice cu o durată de până la 2 ore, într-un loc special amenajat. În aceeași ordine de idei, condamnații aflați în regim comun: sunt repartizați în încăperi izolate cu cel mult patru locuri; pot fi antrenați la munci care nu necesită ieșire din sectorul de deținere sau în ateliere special amenajate în acest scop, cu condiția asigurării supravegherii permanente, în funcție de existența locurilor de muncă și condițiile detenției; beneficiază de dreptul la plimbări zilnice de până la 3 ore; au dreptul la întrevederi de lungă durată în condițiile stabilite pentru persoanele condamnate [4].

O distincție semnificativă cu privire la drepturile condamnaților aflați în regim inițial și regim comun se referă la dreptul la întrevederi de lungă durată. Mai mult decât atât, legiuitorul a prevăzut expres la art. 213 alin. (4) lit. c) din Codul de executare al Republicii Moldova că întrevederile de lungă durată nu se acordă persoanelor condamnate la detențiune pe viață aflați în regim inițial. În contextul în care regimul inițial este stabilit pentru o perioadă de 10 ani, aceasta constituie o ingerință gravă în dreptul persoanei la viața familială, intimă și privată.

În acest sens, Regulile Nelson Mandela statuează că deținuților trebuie să li se permită, sub supravegherea necesară, să comunice cu familiile lor și cu prietenii lor, la intervale regulate: prin corespondență scrisă și prin utilizarea, după caz, a mijloacelor de telecomunicație, electronice, digitale și alte mijloace

și primind vizita acestora. Totodată, în penitenciarele în care sunt permise vizitele conjugale, dreptul dat trebuie să fie aplicat fără discriminare [12].

La nivelul mai multor state europene, numărul deținuților condamnați pe viață și a altor deținuți care execută pedepse pe termen lung este în creștere. Spre regret, în cadrul vizitelor desfășurate, Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT) a stabilit că situația acestor deținuți este deplorabilă din perspectiva condițiilor materiale, a programelor de activități și a oportunităților de socializare.

Conform recomandărilor CPT, deținuții care execută termene lungi ar trebui să aibă acces la o varietate de activități motivante. Adicional, acestora ar trebui să le fie lăsată o marjă discreționară de a alege modul în care își petrec timpul, însuflându-le astfel un simț al autonomiei și al responsabilității personale. Finalitatea unei abordări ar fi că efectele negative ale instituționalizării asupra deținuților care au de executat pedepse pe termen lung vor fi mai puțin pronunțate, iar aceștia vor fi mai bine pregătiți pentru eliberare dacă au efectiv posibilitatea de a rămâne în contact cu lumea exterioară [13, p. 27].

Întrucât închisoarea implică restrângerea drepturilor fundamentale, pierderea dreptului la libertate fiind cea mai evidentă, pierderea pe termen lung a unor astfel de drepturi poate duce la efecte sociologice comune dăunătoare. Asemenea consecințe sunt inerente închisorii în general, dar pot fi intensificate în calitate de consecință a modului în care este gestionată detențiunea pe viață [14, p. 25].

Actualmente, în Republica Moldova, persoanele condamnate la detențiune pe viață își execută pedeapsa în cadrul Penitenciarului nr. 17 – Rezina. Conform Raportului privind vizita preventivă și de monitorizare efectuată la Penitenciarului nr. 17 – Rezina din cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor [15] de către Consiliul pentru Prevenirea Torturii, la momentul vizitei se dețineau

115 persoane condamnate la detențiune pe viață. În rezultatul vizitei au fost actualizate un șir de recomandări către Ministerul Justiției, Administrația Națională a Penitenciarelor și Penitenciarului nr. 17 – Rezina, în limitele competențelor funcționale, în vederea îmbunătățirii executării pedepsei de către condamnați, inclusiv aspecte particulare ce vizează detențiunea pe viață.

Pe platforma Ministerului Justiției a fost constituit un grup de lucru pentru elaborarea proiectului de modificare a legislației execuțional - penale privind instituirea sistemului individualizat și progresiv de executare a pedepselor penale. Misiunea acestui grup de lucru constă în transpunerea, în legislația națională, a angajamentelor Republicii Moldova asumate în temeiul Convențiilor ce vizează tratamentul persoanelor condamnate și a standardelor internaționale și europene pentru penitenciare și pentru probațiune. Astfel, în rezultatul revizuirii legislației, urmează să fie înlăturate ingerințele nejustificate în drepturile și libertățile fundamentale ale omului, acestea fiind admise doar în măsura în care sunt necesare pentru realizarea scopului pedepsei penale, și anume de corectare și resocializare a condamnatului, precum și prevenirea comiterii altor infracțiuni. De astfel, respectarea drepturilor și libertăților unei persoane trebuie și este necesar să aibă loc indiferent de mediul în care se află, iar aceasta, determinând reușita instituțiilor statului în realizarea acestora. De la acest deziderat nu fac excepție persoanele condamnate la pedeapsa detențiunii pe viață.

Prin esența sa, detențiunea pe viață deja este o pedeapsă mai aspră decât închisoarea. Prin urmare, agravarea situației persoanelor condamnate la detențiune pe viață prin impunerea unor restricții suplimentare în raport cu alte categorii de deținuți nu este fundamentată, ba chiar întrunind elemente discriminatorii. Este greu de imaginat cum o persoană, după ce a executat o pedeapsă privativă pe un

termen lung, urmând un plan al zilei strict, stabilit de angajații penitenciarului, va putea reveni, peste noapte, la viața cotidiană. Iată de ce, implicarea deținuților în cât mai multe activități este imperioasă, întrucât abilitățile care le va dezvolta pe parcursul detenției vor contribui la facilitarea procesului de reintegrare socială după eliberare, prevenind astfel recidiva.

Referințe bibliografice

1. Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT). Situația prizonierilor cu condamnări pe viață. Extras din al 25-lea Raport General, publicat în 2016. În: <https://rm.coe.int/1680953539> (vizitat: 30.11.2022).
2. Codul penal al Republicii Moldova nr 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr 72-74 art. 195 din 14.04.2009.
3. Constituția Republicii Moldova nr. 1 din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78 art. 140 din 29.03.2016.
4. Codul de executare al Republicii Moldova nr. 443 din 24.12.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 214-220 art. 704 din 05.11.2010.
5. Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 91-94 art. 676 din 16.06.2006.
6. DRĂGHICI, V. *Aspecte generale privitoare la detențiunea pe viață, în dreptul penal român*. În: Conferința „Infrațiunea – Răspunderea penală – Pedepsa. Drept și Criminologie”, Chișinău, 2021, pp. 86-94.
7. FRÎNTU, V.-M. *Pedeapsa detențiunii pe viață*. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, Seria Științe Juridice, 2013, nr. 4, pp. 93-108.
8. Recomandarea Rec (2003) 23 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind administrarea de către penitenciare a deținuților condamnați pe viață sau la termene lungi din 09.10.2003. În: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_20_03_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf (vizitat: 01.12.2022).
9. DROSU, V., BURCIU, N. *Detențiunea pe viață și liberarea condiționată înainte de termen în Republica Moldova*. Ed. Bons Offices, Chișinău, 2017, 136 p.
10. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. Adoptată la Roma la 04.11.1950. A intrat în vigoare la 03.09.1953. În vigoare pentru Republica Moldova din 12.09.1997. În: <http://old.datepersonale.md/md/international005/> (vizitat: 02.12.2022).
11. Hotărârea CtEDO în cauza Vinter și alții împotriva Regatului Unit. Hotărârea Marii Cameri din 09.07.2013, pct. 119-122. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-122664%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-122664%22]) (vizitat: 02.12.2022).
12. Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților (Regulile Nelson Mandela), Regula 58. https://avp.ro/wp-content/uploads/2020/07/ansamblu_reguli_mnp.pdf (vizitat: 02.12.2022).
13. Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante. Normele CPT. 2010. În: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendoc.pdf?reldoc=y&docid=4d78829d2> (vizitat: 03.12.2022).
14. Organizația Națiunilor Unite. Detențiunea pe viață. Viena, 1994, par. 25. În: <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf> (vizitat: 03.12.2022).
15. Consiliul pentru Prevenirea Torturii. Raportul privind vizita preventivă și de monitorizare efectuată la Penitenciarului nr. 17 - Rezina din cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor la data de 08 aprilie 2022. <http://ombudsman.md/consiliul-pentru-prevenirea-torturii/rapoarte/> (vizitat: 03.12.2022).

APĂRAREA DREPTURILOR VICTIMELOR INFRAȚIUNILOR

Djulieta VASILOI

Doctor, conferențiar universitar, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: *djuly_v@yahoo.com*

Crime and its proliferation represent a global problem that worries the entire world community. In the 21st century, a series of international and regional legal acts were adopted to combat crimes such as human trafficking, violence against women, family violence, sexual exploitation and sexual abuse of children, trafficking in human organs, etc. Each country that acceded to these acts must focus its efforts on measures to organize the protection and assistance of victims of crimes, the repair of physical, psychological, material and social damage caused to victims, and also provide for legislative measures which are indicated to meet the specific needs of victims of violent crime.

Keywords: *victim, violence, protection, assistance, crime.*

Introducere

Legislația țărilor dezvoltate, în primul rând, a celor din Uniunea Europeană, a evoluat spre formarea normelor referitoare la drepturile victimelor infracțiunilor, principiile de tratare a victimelor infracțiunilor atunci când interacționează cu organele de drept și alte autorități publice, precum și mecanismelor specifice pentru punerea în aplicare a drepturilor victimelor infracțiunilor luând în considerare rolul organizațiilor societății civile. Republica Moldova, la rândul său trebuie să parcurgă această cale.

Idei și discuții

Astfel, ca urmare a studiului efectuat, am observat că printre primele reglementări privind protecția victimelor au fost cele cu referire la victimele traficului de ființe umane care au devenit astfel prima categorie de victime ale infracțiunilor ale căror drepturi sunt reglementate expres în legislația națională (Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane nr. 241/2005) și pentru care a fost instituit un mecanism special de cooperare cu scopul asigurării/realizării drepturilor acestora.

Aceste măsuri au fost luate în legătură cu aderarea

Republicii Moldova la Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special a femeilor și copiilor, adițional la Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate (2000), precum și Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane (2005).

Acest mecanism de cooperare pentru asigurarea drepturilor victimelor traficului de ființe umane a fost creat cu sprijinul proiectelor internaționale de asistență tehnică și a fost numit Sistemul național de referire pentru protecția și asistența victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane (în continuare – SNR).

Drept sursă teoretică în crearea acestui sistem a servit Planul de acțiuni al OSCE privind

combaterea traficului de ființe umane (2003) și Ghidul practic al OSCE/ODIHR „Mecanisme de referire pentru victimele traficului de persoane la nivel național. Combinarea eforturilor de protejare a drepturilor victimelor traficului” (2004). În plus, crearea de mecanisme de cooperare a statului cu organizațiile neguvernamentale și alte organizații este recomandată prin art. 35 al Convenției Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe

umane și este susținută activ de toate organizațiile interguvernamentale care activează în domeniul combaterii traficului de ființe umane. Acest domeniu se află în vizorul mecanismelor de monitorizare externă a implementării obligațiilor internaționale ale Republicii Moldova în acest domeniu (UNODC, GRETA, Rapoartele Departamentul de Stat al SUA privind Traficul de Persoane, etc.).

Totodată, am observat că crearea acestor mecanisme de cooperare intersectorială pentru asigurarea drepturilor victimelor traficului de persoane este obligatorie pentru țările Uniunii Europene. În conformitate cu Directiva 2011/36/EU a Parlamentului European și a Consiliului din 5 aprilie 2011 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane și protejarea victimelor și înlocuirea Deciziei-cadru 2002/629/JHA (articolul 11, alineatul 4): „Statele membre iau măsurile necesare pentru a institui mecanisme adecvate care să permită identificarea timpurie și acordarea timpurie de asistență și de suport victimelor, în cooperare cu organizațiile de sprijin relevante”.

Drept bază juridică pentru crearea sistemului¹ în Republica Moldova a servit Strategia Sistemului național de referire pentru protecția și asistența victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane (2009-2016), aprobată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 257/2008 și planurile de acțiuni pentru implementarea acesteia. Strategia SNR conținea o descriere a scopului, obiectivelor și elementelor SNR, ceea ce aduce o oarecare siguranță în ceea ce privește înțelegerea, executarea prevederilor incluse.

Încă la etapa de implementare a Strategiei SNR, în 2012, acest model de cooperare intersectorială în asigurarea drepturilor victimelor traficului de ființe umane, creat în Moldova, a fost recunoscut de experții din SUA drept practică pozitivă avansată și un model pentru alte țări din regiune, ceea ce a cre-

¹ US Department of State. *Trafficking in Persons*. Report, 2012. p. 251.

at o satisfacție în rândul celor preocupați de această problematică (cercetători, practicieni). Mai târziu, în 2016, acest model a fost remarcat ca un exemplu de bune practici în Europa de către membrii GRETA – grup de experți care monitorizează implementarea Convenției Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane (*Compendium of good practices on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg: Secretariat of the CoE Convention against THB, Council of Europe*). Ceea ce a servit drept exemplu și totodată stimul pentru noi analize ale posibilității de a elabora o prevedere unică pe acest segment al victimelor infracțiunii.

În august 2018, modelul de cooperare intersectorială creat în Moldova a fost consemnat în publicația periodică a Institutului pentru Problema Traficului de Persoane din Statele Unite, dedicată publicării Raportului privind traficul de persoane (2018) al Departamentului de Stat al SUA². A fost evident că, practica internațională poate furniza recomandări de îmbunătățire a cadrului normativ național, ceea ce s-a și întâmplat în martie 2018, când au fost aduse modificări și completări la Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane nr. 241/2005 pentru a face mai durabile progresele înregistrate în dezvoltarea cooperării în procesul de acordare a protecției și asistenței victimelor traficului de ființe umane. Acest lucru a permis instituționalizarea prin lege a *Sistemului Național de Referință* ca model de cooperare intersectorială în domeniul asistenței și protecției victimelor traficului, stabilirea elementelor principale ale acestui model (articolul 15). Despre victimele traficului de ființe umane au fost expuse opinii la nivel de cercetători, practicieni și chiar politicieni, iar aceasta a dus în final la elaborarea unui cadru normativ care să ofere atât protecție cât și prevenire a fenomenului dat. Totodată, amendamen-

² <http://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/home>.

tele au stabilit explicit rolul Ministerului Muncii și Protecției Sociale drept coordonator al SNR (articolul 10), ceea ce este și firesc deoarece fiind organismul cu referințe implicite asupra acestui fenomen.

La sfârșitul perioadei de acțiune a Strategiei SNR, rezultatele implementării acesteia au fost supuse evaluării de către experți, inclusiv externi. Aceștia au apreciat, în general, progresele realizate în implementarea Strategiei SNR, în principal prin formalizarea cooperării intersectoriale în acest domeniu și anume prin aprobarea unui număr de acte juridice care descriu procedurile de asistență a victimelor în cadrul SNR, ținând cont de rolul societății civile, crearea și formarea echipelor teritoriale multidisciplinare (în continuare – EMT) în fiecare raion al Republicii Moldova și unele comune, transferul responsabilității, inclusiv financiare, pentru identificarea și asistarea victimelor traficului de la organizațiile internaționale și neguvernamentale la organele guvernamentale.

Experții au menționat, de asemenea, impactul pozitiv al SNR asupra dezvoltării sistemului de protecție socială în ansamblu, oferind rezultate încurajatoare pentru întreg sistemul de victime ale infracțiunilor. Or, victimele au de suferit în egală măsură indiferent de sursa de pericol, deja proporțiile suferințelor sunt diferite.

În același timp, au fost identificate o serie de probleme în funcționarea SNR. Acestea, în primul rând, se datorează naturii inovatoare a acestei politici publice și ca de fiecare dată ceea ce preluăm din practicile internaționale nu corespunde întru totul realității Republicii Moldova. Din relatările experților am concluzionat că, victimele infracțiunilor nu au făcut parte în mod tradițional din categoria beneficiarilor sistemului de protecție socială, iar acordarea de asistență acestora depășea cadrul acestui sistem și necesita soluționarea nu numai a cooperării interdepartamentale, ci și intersectoriale dintre structurile de stat și organizațiile prestatoare de servicii de diferite

forme de proprietate. Prin urmare, experții au văzut necesară și adaptarea sistemului existent de protecție socială la nevoile victimelor infracțiunilor, depășirea barierelor procedurale departamentale în acordarea de asistență, precum și consolidarea rolului societății civile și implementarea unei abordări bazate pe drepturile omului în activitățile zilnice ale specialiștilor.

Din observațiile generale s-a expus părerea că, problemele existente în funcționarea SNR sunt, de asemenea, cauzate de schimbarea fenomenului traficului de ființe umane, precum și de consecințele crizei financiare și economice.

În plus, putem și noi să expunem că funcționarea strategiei în cauză precum și în cazul tuturor strategiilor adoptate în țara noastră, este influențată și de reformele din domeniul protecției sociale și domeniile conexe, care au loc în contextul procesului de asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Totuși am observat și un beneficiu precum cel că, aceste reforme au condus la extinderea treptată a categoriilor de victime ale infracțiunilor eligibile pentru asistență socială și altă asistență din partea statului (victimele violenței în familie și victimele altor infracțiuni, în contextul Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie nr. 45/2007 și Legii cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137/2016).

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, urmare a examinării celui de-al șaselea raport periodic al Republicii Moldova (în data de 20 februarie 2020) a recomandat statului „...să adopte proiectul Concepției Mecanismului național de referire pentru protecția și asistența victimelor infracțiunilor (2020-2030) și să consolideze serviciile de protecție și asistență accesibile victimelor, inclusiv servicii medicale, consiliere psihosocială și asistență juridică gratuite, adăposturi, programe de reabilitare și reintegrare, prin alocarea resurselor bugetare suficiente și cooperarea cu profesioniștii din domeniul sănătății și alți furnizori de servicii”.

Reieșind din evaluările experților naționali și internaționali, urmare a implementării Strategiei SNR, principalele probleme în funcționarea acestuia țin de lipsa sau accesul limitat la asistență și suportul necesar pentru anumite categorii de victime ale traficului și lipsa de coerență între realizarea drepturilor victimelor traficului de ființe umane și serviciile de suport prevăzute în cadrul Legii nr.137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor, precum și drepturile altor categorii de beneficiari ai asistenței sociale. Următorii factori principali influențează funcționarea SNR și condiționează apariția unor dificultăți:

1) *schimbarea fenomenului traficului de ființe umane;*

2) *apariția unor noi categorii de victime, cărora le sunt garantate asistența și protecția statului;*

3) *reforme în domeniul protecției sociale și în alte domenii conexe;*

4) *barierele instituționale și inerția sistemului de relații sociale;*

5) *criza financiară și economică.*

Schimbarea fenomenului traficului de ființe umane

Conform datelor oficiale, fenomenul traficului de ființe umane rămâne a fi actual în Republica Moldova. Astfel, potrivit statisticii organelor de drept, în ultimii 5 ani (înainte de pandemia COVID-19) numărul victimelor traficului de ființe umane înregistrate a variat de la 232 până la 365 persoane pe an, majoritatea fiind exploatate în alte țări. În anul 2020 numărul victimelor înregistrate oficial a scăzut cu 59% față de anul 2019, acesta fiind un efect temporar, deoarece pandemia, de fapt, intensifică „factorii declanșatori” ai traficului de ființe umane, cum ar fi sărăcia, șomajul, violența în familie.

Una din tendințele în schimbarea fenomenului traficului de ființe umane, remarcate în ultima perioadă, se caracterizează prin înlăturarea distincției dintre trafic și organizarea migrației ilegale. Studiile

reflectă faptul că fluxurile de migrație sunt adesea mixte, incluzând diferite categorii de migranți: 8 refugiați/solicitanți de azil, migranți care călătoresc ilegal, victime ale traficului de ființe umane. Recrutarea poate avea loc nu doar înainte de inițierea procesului migrațional dar și la diferite etape ale acestuia, iar traficul sau exploatarea în sine poate fi intercalată în procesul migrației ilegale. În anul 2019 au fost înregistrate primele cazuri de exploatare a cetățenilor străini pe teritoriul Republicii Moldova în domeniul de construcții, astfel, pentru prima dată fiind identificați 45 cetățeni străini exploatați pe teritoriul țării noastre. Prin urmare, a devenit evidentă necesitatea adaptării SNR la nevoile victimelor, cetățeni străini, conform obligațiilor internaționale ale Republicii Moldova în acest domeniu.

Această tendință nouă impune necesitatea dezvoltării identificării cazurilor de trafic în fluxurile mixte de migrație și la întreprinderile care angajează străini, ceea ce reprezintă o provocare, reieșind din faptul că specialiștii Biroului Migrație și Azil, Inspectoratului General al Poliției de Frontieră și Inspectoratului de Stat al Muncii nu sunt implicați în cooperarea intersectorială în cadrul SNR. În plus, cadrul normativ în domeniul antitrafic care conține prevederi privind garanțiile de acces al străinilor și apatrizilor, identificați în calitate de victime ale traficului de ființe umane, urmează a fi coroborat cu cadrul normativ din domeniul social.

Apariția unor noi categorii de victime, cărora le sunt garantate asistența și protecția statului

Legea nr.45/2007 privind prevenirea și combaterea violenței în familie a prevăzut dreptul victimelor violenței în familie la asistență gratuită și a stabilit necesitatea cooperării intersectoriale în acest domeniu. Victimele violenței în familie reprezintă cea mai numeroasă categorie de victime ale infracțiunilor. În anul 2021 au fost constatate 1913 persoane din categoria victimelor violenței în familie, dintre care 64

sunt minori. Totuși, pentru o lungă perioadă de timp (2009- 2017), victimele violenței în familie au făcut parte din categoria beneficiarilor asistenței în cadrul SNR, în calitate de potențiale victime ale traficului³.

Legea nr.137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor a extins spectrul categoriilor de victime care beneficiază de asistență și suport gratuit din partea statului, inclusiv pentru victimele torturii⁴. Prin Legea nr.52/2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) a fost stabilit mecanismul național de prevenire a torturii - Consiliul pentru prevenirea torturii. Victimele torturii și ale altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, reprezintă o nouă categorie de beneficiari ai sistemului național de protecție socială. În scopul asigurării accesului acestora la serviciile garantate de Legea nr.137/2016 este necesară armonizarea cadrului normativ și dezvoltarea serviciilor respective⁵.

În ultimii ani s-a majorat numărul copiilor victime și copiilor aflați în situație de risc. Astfel, conform datelor structurilor teritoriale de asistență socială, 9 la finele anului 2020 se aflau în evidență: 866 copii supuși violenței, 8065 copii neglijăți, 103 copii care practică vagabondajul, cerșitul și prostituția. Pentru depășirea problemelor din acest domeniu, în conformitate cu Legea nr.140/2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separate de părinți (articolul 20) a fost aprobată Hotărârea de Guvern nr.270/2014 cu privire la aprobarea Instrucțiunilor privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea,

³ http://www.justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/coordonare/2016/februarie/Nota_infomativa_RVI_actuala.pdf.minor,

⁴ Legea nr.137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137 din 29-07-2016. Publicat : 09-09-2016 în Monitorul Oficial

⁵ Legea nr.137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137 din 29-07-2016. Publicat : 09-09-2016 în Monitorul Oficial

referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului (MIC). Mai târziu, prin Hotărârea de Guvern nr. 708/2019 a fost aprobat Regulamentul-cadru cu privire la organizarea și funcționarea Centrului regional de asistență integrată a copiilor victime/martori ai infracțiunilor și Standardele minime de calitate⁶.

În anul 2020 funcționalitatea MIC a fost evaluată de experți independenți la inițiativa Oficiului Avocatului Poporului în cooperare cu UNICEF. Conform raportului se menționează faptul că victimele traficului de copii au dreptul să beneficieze de asistență în cadrul ambelor mecanisme de cooperare intersectorială. Totodată, recomandările de bază au vizat reconceptualizarea MIC și fortificarea modelelor de cooperare cu SNR.

Reformele în domeniul protecției sociale și în alte domenii conexe

Reforma în desfășurare a descentralizării administrației publice locale implică obligația MMPS de a se concentra pe elaborarea și monitorizarea implementării politicii publice în domeniul de activitate stabilit și transferul treptat al altor atribuții la nivelurile locale de administrare: administrațiile publice locale de nivelul I și II, serviciile publice deconcentrate sau instituțiile publice în care ministerul are calitatea de fondator. Astfel, va fi necesar de a adapta MNRV la cerințele reformei descentralizării.

În calitate de obstacole se evidențiază: nivelul insuficient de consolidare a capacităților la nivel local și de dezvoltare a serviciilor; fluctuația ridicată a personalului la nivel local, lipsa memoriei instituționale și absența în majoritatea domeniilor a organizațiilor societății civile implicate în asis-

⁶ http://www.justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/coordonare/2016/februarie/Nota_infomativa_RVI_actuala.pdf.minor,

tarea victimelor. Responsabilitatea pentru prestarea serviciilor nu este încă clar repartizată între autoritățile administrației publice centrale și locale la diferite niveluri. Domeniile respectării drepturilor omului și reabilitării victimelor infracțiunilor încă nu constituie o prioritate pentru autoritățile publice locale, astfel încât acestea nu și-au dezvoltat capacitățile de analiză și planificările necesare privind dezvoltarea serviciilor specializate la nivel local. De asemenea, este subdezvoltat cadrul metodologic pentru autoritățile administrației publice locale (APL) în ceea ce privește prevenirea fenomenelor sociale negative și asistența de reabilitare a victimelor infracțiunilor.

Barierile instituționale și inerția sistemului de relații sociale

Legea nr.137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor (articolul 22) a prevăzut faptul că Guvernul, în termen de trei luni de la data publicării, să ia măsurile necesare pentru a armoniza legislația existentă și alte acte normative cu normele acestei legi. Cu toate acestea, acest proces este foarte laborios și până în prezent nu este finalizat⁷.

Sistemul de reabilitare a victimelor infracțiunilor nu este încă integrat în sistemul general de protecție socială. Astfel, cadrul normativ în domeniul protecției sociale (Legea asistenței sociale nr.547/2003 și Legea nr.123/2010 cu privire la serviciile sociale) nu a recunoscut victimele infracțiunilor în calitate de beneficiari. Algoritmul general de lucru cu beneficiarii asistenței sociale nu ia în considerare specificul asistenței necesare pentru victimele infracțiunilor, legătura sa cu procesul penal și de executare. În special, actele normative din domeniul protecției sociale nu prevăd următoarele aspecte:

1) identificarea victimei în afara procesului pe-

⁷ Legea nr.137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137 din 29-07-2016. Publicat : 09-09-2016 în Monitorul Oficial

nal, ca bază pentru accesul la asistența socială oferită de către stat;

2) procedura de prestare a serviciilor de urgență pentru depășirea unei situații de criză care reprezintă o amenințare la adresa sănătății sau a vieții victimelor;

3) servicii de însoțire/sprrijin în accesarea asistenței, care nu fac parte din categoria serviciilor sociale, atunci când victima este referită către alte organe administrative centrale, reprezentanțele lor teritoriale sau instituțiile publice subordonate;

4) lipsa cadrului normativ de reglementare a activității de acordare a asistenței psihologice victimelor infracțiunilor;

5) nu este prevăzută obligația de a rambursa cheltuielile de deplasare ale victimelor din categoriile social-vulnerabile pentru a participa la ședințele de judecată sau pentru a primi asistența care nu este acordată la locul de reședință⁸.

Victimele traficului de ființe umane și victimele violenței în familie nu sunt menționate în Legea nr.1585/1998 cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală, în pofida faptului că, potrivit Legii nr.241/2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane (art.20) și Legii nr.45/2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie (art. 8), acestea trebuie să beneficieze de asistență medicală gratuită. Aceste categorii de victime sunt adesea șomere, neînregistrate la agențiile teritoriale de ocupare a forței de muncă. Întrucât Guvernul este obligat să asigure gratuit doar șomerii înregistrați oficial, deseori victimele nu pot obține gratuit polița de asigurare obligatorie de asistență medicală și nu au acces la servicii medicale gratuite.

O problemă distinctă o constituie eliberarea documentelor de identitate victimelor traficului de ființe umane, în lipsa cărora nu este posibilă acce-

⁸ http://www.justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/coordonare/2016/februarie/Nota_informativa_RVI_actuala.pdf.minor),

sarea asistenței sociale, medicale, juridice și de altă natură. Agenția Servicii Publice eliberează victimele documente de identificare, în mod gratuit, conform legii, dar nu face acest lucru într-o manieră proximă. Aceasta conduce la faptul că victimele care au nevoie de asistență urgentă și sunt referite la un centru specializat nu pot accesa asistența timp de o lună - până la recepționarea documentelor de identitate.

Sistemul de protecție socială nu dispune de mandat și de capacități privind asigurarea coordonării întregului proces de acordare a asistenței victimei infracțiunii în calitate de beneficiar al sistemului de protecție socială, până la reabilitarea socială a acestuia, ținând cont de necesitățile victimei și cooperare dintre sistemul de protecție socială și cel de drept pe parcursul procesului penal.

Nu există o instituție de stat, cu competențe în domeniul organizării instruirii în comun a membrilor echipelor teritoriale multidisciplinare (EMT), această activitate fiind susținută preponderent din proiectele internaționale de asistență tehnică. Dezvoltarea în comun a capacităților membrilor EMT este necesară pentru coordonarea eficientă a activităților comune.

Infrastructura serviciilor de suport adresate victimelor este subdezvoltată. Extinderea competențelor MMPS pentru reabilitarea victimelor infracțiunilor nu este însoțită de suplimentarea personalului necesar pentru gestionarea politicilor în acest domeniu. Pentru structurile teritoriale de asistență socială au fost prevăzute prin Legea 113/2020 pentru modificarea unor acte normative unități de personal alocate la nivel local pentru asigurarea implementării politicii sociale în acest domeniu și coordonării serviciilor specializate. Astfel, se atestă existența deficiențelor în ceea ce privește accesul victimelor infracțiunilor la asistența și suportul necesar.

Actualul SNR operează ca un mecanism special de coordonare pentru a asista victimele traficului de ființe umane, care urmează a fi prevăzut prin pris-

ma interacțiunii interinstituționale și intersectoriale pentru totalitatea victimelor infracțiunilor. Totodată acest nou model de cooperare ar trebui să includă o funcție de monitorizare și evaluare a tuturor proceselor și activității tuturor structurilor cooperante din punctul de vedere al drepturilor omului.

Criza financiară și economică

Criza financiară și economică din ultimii ani a limitat statul să-și asume responsabilitatea financiară deplină pentru funcționarea SNR și dezvoltarea unei rețele de servicii adresate victimelor traficului așa cum prevăd obligațiile internaționale ale Republicii Moldova în acest domeniu și Strategia națională 12 pentru prevenirea și combaterea traficului de ființe umane (2018-2023).

Mecanismul de achiziționare a serviciilor sociale și ale altor servicii de către organele APC de la organizațiile societății civile se dezvoltă lent. Fluctuația personalului și insuficiența alocațiilor bugetare la nivelul național și local pentru prestarea și procurarea serviciilor au contribuit la menținerea dependenței unui șir de servicii de sprijinul donatorilor externi. Acesta este în special cazul prestării serviciilor medicale de criză pentru persoanele nedocumentate cu statut de victime.

Prezintă deficiențe și organizarea asistenței acordate victimelor pe termen lung, până la reabilitarea socială deplină a acestora. Această asistență ar trebui acordată la locul de reședință permanentă, însă în zonele rurale astfel de servicii sunt subdezvoltate. Pe lângă aceasta, nu este suficient dezvoltată monitorizarea pe termen lung a procesului de reabilitare/reintegrare socială a victimelor - beneficiare de asistență socială. Victimele care au suferit traume grave și/sau au fost în exploatare îndelungată nu reușesc adesea să se integreze legal pe piața muncii și în comunitate.

Consolidarea controlului statului asupra utilizării direcționate a mijloacelor, precum și lipsa corelației dintre algoritmul general de accesare a asistenței so-

cială și algoritmul de identificare a victimelor traficului de ființe umane a condus la refuzul de a identifica victimele în afara procesului penal. În prezent, asistența gratuită este acordată în principiu victimelor infracțiunilor care participă în cadrul procesului penal¹⁰.

Neintervenția statului în soluționarea problemelor identificate în funcționarea SNR va avea impact negativ asupra realizării drepturilor victimelor infracțiunilor. Alte posibile consecințe negative și riscuri în cazul neintervenției statului sunt conexe cu afectarea imaginii țării la nivel internațional, întrucât politica națională privind victimele infracțiunilor este în centrul atenției mecanismelor externe de monitorizare a obligațiilor internaționale a Republicii Moldova.

Concluzii

În încheiere putem menționa modificările esențiale, orientate spre reformarea sistemului existent de asistență socială și a întregului sistem de servicii publice, care depășește cadrul MMPS prin adoptarea Concepției Mecanismului național de referire pentru protecția și asistența victimelor infracțiunilor (2020-2030 are următoarele, asigurând astfel:

- includerea victimelor infracțiunilor în numărul beneficiarilor sistemului de asistență socială, ceea ce prezumă revizuirea întregii baze normative din acest domeniu, crearea unor noi tipuri de servicii, inclusiv social-psihologice;

- realizarea de către MMPS a funcției de coordonare a cooperării interdepartamentale și intersectoriale, ceea ce presupune asumarea de către ministe-

rul respectiv a unor soluții manageriale, obligatorii pentru executare și decătre alte ministere și solicită eforturi considerabile pentru implementarea în practică;

- reglementarea normativă a colaborării interdepartamentale și intersectoriale, în speță stabilirea procedurilor comune, obligatorii pentru executare de către toți participanții cooperării, inclusiv a celor care nu sunt în subordinea MMPS;

- identificarea victimelor în afara cadrului procesului penal în calitate de beneficiari ai asistenței sociale și altor tipuri de servicii publice cu implementarea principiului „sub același acoperiș”;

- consolidarea personalului în spiritul respectării drepturilor omului;

- legătura MNRV cu alte mecanisme naționale în domeniul drepturilor omului

Bibliografie

1. CAZAN, E. *Atribuțiile organelor de urmărire penală în cazul aplicării măsurilor pentru asigurarea protecției victimelor infracțiunilor*. În: Revista „Dreptul”, nr. 11/2006, p. 214.

2. Legea nr.137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr. 137 din 29-07-2016. Publicat : 09-09-2016 în Monitorul Oficial.

3. http://www.justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2016/februarie/Nota_informativa_RVI_actuala.pdf.minor.

4. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 257/2008.

5. US Department of State. *Trafficking in Persons*. Report, 2012. p. 251.

¹⁰ http://www.justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2016/februarie/Nota_informativa_RVI_actuala.pdf.minor.

ANALIZA DREPTULUI LA VIAȚĂ PRIVATĂ PRIN PRISMA ART. 8 ALIN. (1) AL CEDO

Doina-Cezara GALAN

Cercetător științific inferior,
Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: galan_doinacezara@mail.ru

Victor CUCU

Audient la funcția de procuror, Institutul Național al Justiției, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: galan_doinacezara@mail.ru

The right to privacy of the private life is one of the basic rights stipulated in international conventions and conventions as well as in national constitutions and laws. However, there is still no agreement in jurisprudence about its definition, in fact due to the flexibility of the idea of private life and its development from one society to another and from time to time. All human rights legislations have given special importance to the inviolability of private life. The right to privacy was recognized by the United Nations General Assembly in its resolution 10/12/1948, and the international conventions, including the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms signed in Rome on 4 November 1950. It was recognized by the International Covenant on Civil and Political Rights of the United Nations, in which Article 17, states that no one may interfere arbitrarily or illegally with the privacy of any individual. The primary purpose of art. 8 from the European Convention on Human Rights is to protect against arbitrary interferences with private and family life, home, and correspondence by a public authority.

Keywords: *personal life, family life, home inviolability, correspondence inviolability, European Convention on Human Rights.*

La momentul actual ne aflăm în epoca cu cel mai înalt grad de explorare a conceptului „viață privată”, precum și a celui mai avansat nivel de valorificare a „dreptului la viață privată”.

Datorită actualelor transformări precum și a globalizării drepturilor omului, o problemă aparte ce prinde amploare este punerea în discuție a conținutului drepturilor omului la viața privată. Dincolo de doctrină și cercetare științifică, de politici publice în ceea ce privește protecția și ingerințele permise în materia vieții private și de familie, doctrina drepturilor omului este construită în jurul individului, care este principalul beneficiar al reglementărilor și interpretărilor în materia drepturilor fundamentale.

Din considerentele enunțate supra, dreptul la viața privată urmează a fi plasat drept element central al

protecției, fiind poate aspectul cel mai important al vieții cotidiene și astfel, cel mai ușor de încălcat de persoane private sau restrâns de autorități.

Conceptul a fost explicat inițial ca „*dreptul de a fi lăsat în pace*”, însă el a evoluat până în zilele noastre într-un concept mai larg, care ar putea fi definit ca „*dreptul unei persoane fizice de a decide câtă informație personală să divulge, cui și pentru ce anume*”. [1]

Dreptul la viață privată își găsește aplicarea în diferite tratate și acte internaționale, prevederi care sunt preluate în dreptul intern, în special, prin dispoziții constituționale sau a unor legi speciale din domeniu medical, familial, protecției datelor cu caracter personal sau domeniul raporturilor de muncă.

Apariția și dezvoltarea conceptului de „viață pri-

vată” este relativ târzie, dreptul și necesitatea protejării lui, dezvoltându-se treptat în dreptul privat european.

Cea mai cunoscută definiție dată noțiunii de „viață privată” de către literatura de specialitate, este aceea potrivit căreia „*dreptul la viață personală, este dreptul individului la o viață restrânsă și anonimă*” [1].

În contextul existențial este foarte important ca statul să asigure o protecție mai vastă vieții private, de familie precum și să asigure inviolabilitatea domiciliului și a corespondenței persoanelor. Or, în cadrul unui stat de democratic aceste drepturi urmează a fi primordial protejate.

De altfel, însuși Constituția Republicii Moldova prevede în cadrul conținutului său respectarea drepturilor ocrotite de art.8 al CEDO.

Astfel, articolul 28 din Constituție definește „*Viața intimă, familială și privată*”, unde este specificat că „*Statul respectă și ocrotește viața intimă, familială și privată*”.

Totodată, art.29 face referire la inviolabilitatea domiciliului, în context enumerăm următoarele aliniate ale prezentului articol „(1) *Domiciliul și reședința sunt inviolabile. Nimeni nu poate pătrunde sau rămâne în domiciliul sau în reședința unei persoane fără consimțământul acesteia.*

(2) *De la prevederile alineatului (1) se poate derogă prin lege în următoarele situații*

a) *pentru executarea unui mandat de arestare sau a unei hotărâri judecătorești;*

b) *pentru înlăturarea unei primejdii care amenință viața, integritatea fizică sau bunurile unei persoane;*

c) *pentru prevenirea răspândirii unei epidemii.*

(3) *Perchezițiile și cercetările la fața locului pot fi ordonate și efectuate numai în condițiile legii.*

(4) *Perchezițiile în timpul nopții sunt interzise, în afară de cazul unui delict flagrant”.*

În ceea ce privește inviolabilitatea corespondenței, art.30 al legii menționate supra stabilește „alin.(1)

Statul asigură secretul scrisorilor, al telegramelor, al altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și al celorlalte mijloace legale de comunicare. Alin. (2) De la prevederile alineatului (1) se poate derogă prin lege în cazurile când această derogare este necesară în interesele securității naționale, bunăstării economice a țării, ordinii publice și în scopul prevenirii infracțiunilor” [2].

La fel, avem Legea nr.133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal, Legea nr.36/2016 a comunicațiilor poștale, Lega nr.982/2000 privind accesul la informație și o serie de alte legi abordate pe parcursul prezentei lucrări.

Noul Cod civil al Republicii Moldova nr.1107/2002 în art.43 la fel protejează „...dreptul la viață, la sănătate, la integritate fizică și psihică, la libera exprimare, la nume, la onoare, demnitate și reputație profesională, la propria imagine, la respectarea vieții intime, familiale și private, la protecția datelor cu caracter personal, la respectarea memoriei și corpului său după deces, precum și la alte asemenea drepturi recunoscute de lege” [3].

Astfel, observăm că atât legiuitorul moldav cât și practica CtEDO, face deosebire între termenii pe care am încercat să îi dezbaterem și să îi analizăm supra.

Dreptul fundamental al omului la viață privată, consacrat în rândul inviolabilităților, se bucură de o serie de mijloace de protecție.

O serie de convenții internaționale, în special Declarația Universală a Drepturilor Omului (adoptată de ONU la Paris, în 1948) și Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (Roma, 4.XI.1950), au contribuit semnificativ la dezvoltarea dreptului constituțional, penal, civil și ale dreptului familiei.

Astfel, Declarația Universală a Drepturilor Omului, în art. 12, stipulează că „*Nimeni nu va fi obiectul unei imixtiuni arbitrare în viața sa particulară, în familia sa, nici al unor atingeri ale onoarei sau*

reputației sale. Orice persoană are dreptul la protecția legii împotriva unor asemenea imixțiuni sau atingeri” [4].

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, în art. 17, prevede că: „*Nimeni nu va putea fi supus vreunor imixțiuni arbitrare sau ilegale în viața particulară, în familia, domiciliul sau corespondența sa, nici la atingeri ilegale aduse onoarei și reputației sale. Orice persoană are drept la protecția legii împotriva unor asemenea imixțiuni sau atingeri. Observăm că cele două reglementări sunt echivalente. Proiectul Constituției Europene, sub titlul „Libertățile”, consacră în articolul II-67 dreptul oricărei persoane la „respectarea vieții particulare și de familie, a domiciliului și la secretul corespondenței” [5].*

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale în conținutul articolului 8 pct. 1 prevede dreptul oricărei persoană la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale [6].

Chiar după mai bine de un secol, studiul publicat de S. Warren și L. Brandeis [7] în „Harvard Law Review” dobândește, prin interpretare, noi valențe. Plecând de la concepția americană, care aduce în atenție „*the right to be left alone*”, o serie de state au adoptat reglementări speciale, ce sancționează atingerile aduse vieții private.

Curtea de la Strasbourg nu a oferit o definiție clară și precisă cu privire la noțiunea de viață privată. Curtea consideră că aceasta reprezintă un concept mult prea larg și nu i se poate atribui, astfel, o definiție exhaustivă [8].

Potrivit art.8 alin.(1), din CEDO „*orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale*” [6].

În atare context precizăm câteva cazuri ajunse la Curtea Internațională pentru Drepturile omului privind drepturile ocrotite de alin. (1) art.8 al CEDO.

Cu referire la protecția vieții private prezintă interes cauza ***Köpke împotriva Germaniei 5 octombrie 2010*** [9] Reclamanta, casieră la un supermarket, a fost concediată fără preaviz pentru furt, în urma unei operațiuni de supraveghere video secretă efectuată de angajatorul său cu sprijinul unei agenții particulare de detectivi. Aceasta a contestat fără succes concedierea în fața instanțelor pentru soluționarea litigiilor de muncă. Plângerea sa pe motive de constituționalitate a fost, de asemenea, respinsă. Curtea a declarat inadmisibilă, ca fiind vădit nefondată, plângerea reclamantei în temeiul art. 8 din Convenție, constatând că autoritățile interne au păstrat un echilibru just între dreptul angajatei la respectarea vieții private și interesul angajatorului acesteia de a-și proteja drepturile de proprietate și interesul public, în vederea unei bune administrări a justiției.

În ceea ce privește inviolabilitatea vieții de familie menționăm cauza (***Johnston și alții împotriva Irlandei***). [10] Astfel că, Curtea, analizează legăturile de familie chiar și prin simplul fapt al conviețuirii comune a persoanelor, fără a fi stabilă între acestea o legătură recunoscută din punct de vedere juridic. Cauza dată se referă la interdicția impusă de statul irlandez în privința divorțului precum și eventualele urmări care le-au avut de suferit D-nul W. Johnston,, dna Janice Williams-Johnston și Nessa Williams-Johnston, fiica lor născută în 1978, toți trei domiciliind în Irlanda. Soții care au convenit să divorțeze s-au plâns pe faptul că Irlanda nu recunoștea viața familială a persoanelor care în pofida divorțului întrețin relații familiale în afara căsătoriei având un copil comun conceput înafara căsătoriei.

Curtea notează că au fost făcute eforturi în statele membre ale Consiliului Europei pentru a îmbunătăți situația juridică a copiilor născuți în afara căsătoriei. Curtea a ajuns la concluzia că nu trebuie făcută o discriminare între copilul născut în cadrul unei căsătorii și cel născut înafara ei. Lipsa unui regim juridic potrivit, care să protejeze legăturile familiale natura-

le ale copilului născut înafara căsătoriei, constituie o lipsă de respect pentru viața familială a persoanei vizate, în cazul de față copilul precum și a părinților săi care vine în contradicție cu art. 8 a CEDO.

La fel, cazul Kroon și alții contra Olandei. [11] - este un alt caz care are la bază imposibilitate legală pentru o femeie căsătorită de a contesta paternitatea soțului asupra copilului ei și care să permită astfel o recunoaștere de către tatăl biologic. Dna Catharina Kroon la sfârșitul anului 1980 pierde orice contact cu soțul ei. Ulterior aceasta începe o relație cu o altă persoană dl Ali Zerrouk în urma căreia în 1987 se naște un copil. Dna Catharina Kroon rămâne a fi căsătorită legal cu fostul soț până în anul 1988 când a avut loc desfacerea legală a căsătoriei. O cerere prin care dna Kroon declară că fostul soț nu este tatăl biologic al copilului a fost respinsă de către ofițerul stării civile la 21 octombrie 1989 În cererea lor din 15 mai 1991, dna Kroon, dl Zerrouk și fostul soț al reclamantei dl. Samir M 'Hallem-Driss, se plâng că nu pot obține recunoașterea paternității dlui Zerrouk (tatăl biologic) asupra copilului. Conform Curții , „respectul” față de „viața de familie” cere ca realitatea biologică și socială să domine asupra unei prezumții legale care vine în contradicție cu drepturile și interesele persoanelor vizate De aici, chiar având în vedere marja de apreciere de care se bucură, Olanda a omis să garanteze petiționarilor „respectul față de viața de familie”. Pornind de la aceasta, a avut loc o încălcare a art. 8 al CEDO (7 voturi pentru, 2 împotriva).

Astfel, Curtea a apreciat faptul că un copil născut într-o relație conjugală se consideră că face parte din cadrul unui familii prin însuși nașterea sa Existența sau absența unei „vieți de familie”, în sensul art. 8, este o chestiune de fapt, care depinde de existența reală, în practică, a unor legături personale strânse, de exemplu interesul manifestat și angajamentul asumat de părinți în raport cu copilul.

Cu referire la inviolabilitatea domiciliului spe-

cificăm **cauza Leveau și Fillon versus Franța** din 06.09.2005. [12] În prezenta cauză nu s-a constatat că s-ar fi violat sediul profesional. În hotărârea CtEDO s-a stabilit că o exploatare agricolă specializată în creșterea porcilor și adăpostind câteva sute de porcine ar putea fi numită, cu greu, „domiciliu”, fie chiar și profesional, al unei persoane. Reclamanții erau proprietari ai unei exploatare agricole de creștere a porcilor. Reclamanții s-au plâns de violarea domiciliului și respectiv al art.8 CEDO de către serviciile veterinare care au efectuat o vizită de inspecție în localul acelei exploatare, cu scopul de a realiza un recensământ al animalelor reclamanții

Instanțele interne sesizate au respins acest argument pe motiv că localul exploatare porcine nu constituie domiciliu, iar vizita efectuată de către inspecții nu a adus atingere locuinței sau birourilor agricultorilor. Inspeții veterinari au intrat exclusiv în clădirile care adăposteau animalele cu scopul precis de a le număra, iar aceste clădiri sunt 55 separate de cele în care locuiesc reclamanții. De asemenea, clădirile administrative nu au fost obiect al inspecției.

Cât privește inviolabilitatea secretului corespondenței prezintă interes **Cauza Roman Zakharov împotriva Rusiei** [13].

Prezenta cauză se referă la sistemul de interceptare secretă a comunicațiilor de telefonie mobilă în Rusia. Reclamantul, editor-șef al unei edituri, s-a plâns, de faptul că operatorii de rețele de telefonie mobilă din Rusia erau obligați prin lege să instaleze echipamente care să permită agențiilor de aplicare a legii să desfășoare măsuri operative de investigații și că, fără garanții suficiente în temeiul dreptului rus, acest fapt permitea interceptarea generalizată a comunicațiilor. Curtea a hotărât că, în speță, a fost încălcat art. 8 din Convenție, alungându-se la concluzia că pentru astfel de măsuri este necesară oferirea unor garanții eficiente care să nu permită riscuri de abuz din partea statului.

Curtea a constatat deficiențe în ceea ce privește cadrul legal în următoarele domenii: circumstanțele în care autoritățile publice din Rusia sunt abilitate să recurgă la măsuri de supraveghere secretă; durata unor astfel de măsuri, în special circumstanțele în care ar trebui să înceteze; procedurile de autorizare a interceptării, precum și stocarea și distrugerea datelor interceptate; controlul interceptărilor. În plus, caracterul efectiv al căilor de atac disponibile pentru a contesta interceptarea comunicațiilor era afectat de faptul că acestea erau disponibile numai persoanelor care puteau să probeze interceptarea și că obținerea unor astfel de probe era imposibilă în lipsa unui sistem de notificare sau a posibilității de a avea acces la informații privind interceptarea [14].

Este regretabil faptul că legiuitorul nu a prevăzut în textul legii penale a Republicii Moldova inviolabilitatea corespondenței electronice. Dat fiind faptul că cel mai activ mijloc de comunicare la moment este însuși comunicarea electronică.

În acest sens, M.-M. Pivniceru și C. Moldovan au stipulat „Dată fiind dezvoltarea continuă a mijloacelor tehnice în prezent, se impune a fi inclusă în această categorie (adică în cadrul noțiunii de corespondență) și corespondența electronică, care poate fi deosebit de ușor de interceptat nu doar de autoritățile statului, dar și de către alte persoane” [14].

La caz, stipulăm că în Parlamentul Republicii Moldova se află în examinare Proiectul Legii Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative.

Potrivit art.2 al Proiectului de lege, se propune ca în locul cuvintelor „înștiințările telegrafice” să se introducă expresia „comunicațiilor electronice”. În acord cu Nota Informativă la legea enunțată, odată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, comunicațiile prin telegraf au dispărut la nivel mondial, iar ținta violării dreptului la secretul

corespondenței au devenit anume informațiile expediate și recepționate prin intermediul comunicațiilor electronice.

Dr. în drept penal, dl Stanislav Copețchi consideră binevenită o atare modificare legislativă, calificând, sintagma „înștiințările telegrafice” fiind una desuetă, trebuie exclusă din textul legii penale. Or, astăzi, telegraful nu mai constituie un mijloc actual de comunicare, fiind practic inutilizabil. [15]

La fel, o importanță și un interes aparte îl constituie mijloacele video, audio instalate în locuri menționate a fi private precum ar fi domiciliul, biroul persoanei și astfel apar probleme în ceea ce privește dacă a avut sau nu loc o inviolabilitate a art. 8 al CEDO.

Prin exemplele conferite în urma analizei minuțioase a jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului, am observat că însuși Curtea, califică violarea vieții private în funcție de fiecare caz individual. Astfel că, nu există o practică unanimă unde să fie stipulate cazurile de violare a vieții private. De altfel, este și imposibil ca legiuitorul să predate în textul legii toate cazurile, căci după cum vedem spectrul vieții private este unul foarte larg.

În concluzie, este foarte important ca statul să asigure o protecție mai vastă vieții private, de familie precum și să asigure inviolabilitatea domiciliului și a corespondenței persoanelor. Or, în cadrul unui stat de democratic aceste drepturi urmează a fi primordial protejate.

Bibliografie

1. PREDUCA, Gr. M. *Considerații privind protecția dreptului la viață privată*, pag 137. <http://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2009/RSJ4/C01PreducaGrigorianaManuala.pdf>; (accesat – 21.11.2022).
2. Constituția RM din 29.07.1994, publicată la 12.08.1994 în Monitorul Oficial nr.1 Data în trarii în vigoare: 27.08.1994.

3. Codul Civil al RM din 2002. Republicat: 01.03.2019, în Monitorul Oficial nr. 467-479.

4. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată la 16 decembrie 1948 la New York (Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului RM nr.217-XII din 28.07.90) În Monitorul Oficial al RM din 1990, nr 343.

5. Pactul În ternațional privind Drepturile Civile și Politice, adoptat la 16 decembrie 1966 la New York (Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului RM nr.217-XII din 28.07.90) În Monitorul Oficial al RM din 1990 nr. 31.

6. Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, adoptată la Roma în 1950, în trată în vigoare din 1953 (Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului RM nr. 1298 din 24.07.1997) În Monitorul Oficial al RM din 1997, nr. 54-55/502.

7. WARREN, S., BRANDEIS, L. *The right of privacy*. In: Harvard Law Review, 1890, vol. IV, p. 193–219.

8. Costello-Roberts v. Regatul Unit <https://archive.crin.org/en/library/legal-database/costello-roberts-v-united-kingdom.html>.

9. Köpke c. Germany <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-782%22%7D>.

10. Johnston și alții împotriva Irlandei <https://jurispru->

[dentacedo.com/JOHNSTON-c.-IRLANDEI-Interdictie-constitutionala-a-divortului-in-Irlanda-si-consecinte-juridice-care-decurg-de-aici-pentru-un-barbat-si-o-femeie-necasatoriti-impreuna-precum-si-pentru-copilul-lor.html](https://jurispru-); (accesat – 21.11.2022).

11. Kroon și alții contra Olandei <https://jurisprudentacedo.com/KROON-c.-OLANDEI-Imposibilitate-legala-pentru-o-femeie-casatorita-de-a-contesta-paternitatea-sotului-asupra-copilului-ei-si-care-sa-permita-astfel-o-recunoastere-de-catre-tatal-biologic.html>; (accesat – 21.11.2022).

12. Cauza Leveau și Fillon v. France. <http://cmiskp.echr.coe.int>.

13. Cauza Roman Zakharov împotriva Rusiei <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-5246347-6510358%22%7D>.

14. PIVNICERU, M. M., MOLDOVAN, C. *Respectarea dreptului la corespondență cu referire la interceptarea convorbirilor telefonice. Ingerința statelor*. Garanții art.8 par. 2 din Convenția europeană a drepturilor omului. În: Analele științifice ale Universității AL. I. Cuza” Iași-2006 pag.5-12.

15. Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldavia”. Seria „Științe sociale”, 2017, nr.8 (108), p.116-122.

CADRUL NORMATIV INTERNAȚIONAL ȘI NAȚIONAL ÎN DOMENIUL DREPTULUI COPILOR LA MOMENTUL STATORNICIRII REPUBLICII MOLDOVA CONTEMPORANE

Arina ANTOCI

Doctor, conferențiar universitar, Universitatea Tehnică din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: kovstas@yandex.ru
<https://orcid.org/0000-0001-9594-3447>

Stanislav COVALSCHI

Doctor, conferențiar universitar, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: kovstas@yandex.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5847-0433>

The need to carry out this study arises in the context where ensuring adequate protection for children becomes a priority for national authorities. Analyzing the issue of connecting national legislation to international provisions in the field of child rights protection, the Republic of Moldova has made important progress in the development of the child protection system. However, aligning the regulatory framework and practices in the field with the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child remains a challenge.

Keywords: *children's rights, children's interests, child protection, non-governmental organizations, educational field.*

Introducere

Recunoașterea copiilor ca subiect independent, membru al societății și nu ca obiect de caritate a atras necesitatea de ai acorda o protecție specială, care a fost enunțată în Declarația cu privire la Drepturile Copiilor (Geneva 1924) [1] și în Declarația Drepturilor Copiilor, adoptată de Adunarea Generală ONU (20.11.59) ce stabilește principiile protecției copiilor: *Copilul trebuie să aibă toate drepturile specificate în această declarație. Aceste drepturi ar trebui recunoscute tuturor copiilor fără excepții și fără distincție sau discriminare bazată pe rasă, culoarea pielii, sex, limbă, religie, convingeri politice sau de altă natură, origine națională sau socială, statut de proprietate, naștere sau alte circumstanțe referitoare la copil sau familia sa.*[2] Drepturile copiilor sunt recunos-

cute și în Declarația universală a Drepturilor Omului (10.12.1948, prin Rezoluția 217 A în cadrul celei de-a treia sesiuni a Adunării Generale a ONU) [3], Pactul internațional privind drepturile civile și politice (Art.23 și 24) [4], Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (art.19) [5]. În acest sens pentru respectarea tuturor valorilor culturale, sociale și economice ale comunității copiilor, Adunarea Generală a ONU (20.11.1989) a adoptat Convenția asupra Drepturilor Copilului [6]. R. Moldova a ratificat Convenția la 12 decembrie 1990. Tot odată menționăm, că numai în noiembrie 2009, 194 țări au ratificat și au acceptat sau au aderat la textul Convenției (cu unele rezerve sau interceptări) incluzând toți membrii ONU cu excepția Somaliei și SUA. Devenind un eveniment de referință pentru ONU, UNICEF și copiii din întreaga lume.

Idei și discuții

Convenția cu privire la Drepturile Copilului este cel mai important instrument privind drepturile membrilor minori ai societății. Acesta marchează o etapă importantă în istoria drepturilor copiilor, deoarece este primul document internațional obligatoriu din punct de vedere juridic adoptat special pentru a proteja drepturile minorilor.

Convenția nu acordă copiilor drepturi suplimentare în comparație cu alte persoane, tot odată Convenția recunoaște garanțiile suplimentare pentru asigurarea drepturilor membrilor minori societății umane. Printre tratatele internaționale Convenție se distinge prin faptul că conține o gamă completă de drepturi: civile, politice, sociale, economice și culturale.

În 1990, la Summit-ul Mondial pentru copii, 71 de șefi de stat și de Guvern au semnat Declarația Mondială privind asigurarea supraviețuirii, protecției și dezvoltării copiilor și au adoptat un *Plan de acțiune* care prevedea obiective și termene specifice pentru realizarea lor. Aceste obiective au inclus:

- ✓ îmbunătățirea condițiilor de viață ale copiilor și creșterea șanselor lor de supraviețuire prin creșterea accesului la asistență medicală pentru femei și copii;
- ✓ reducerea răspândirii bolilor care pot fi prevenite;
- ✓ crearea mai multor oportunități educaționale;
- ✓ îmbunătățirea igienizării și asigurarea unei aprovizionări mai largi cu alimente; protejarea copiilor în situații periculoase [7].

Summit-ul Mondial pentru copii a devenit un eveniment de referință pentru Națiunile Unite, Fondul Națiunilor Unite pentru copii (UNICEF) și, cel mai important, pentru copiii din întreaga lume. În plus, planul de acțiune a stabilit obiective specifice pentru deceniul viitor. Aceste obiective au fost formulate înainte de Summit în consultări cu guverne-

le, agențiile ONU, inclusiv OMS, UNICEF, UNFPA, UNESCO, PNUD.

La șase ani de la Summit, în 1996, Secretarul General ONU Boutros Boutros-Ghali a informat Adunarea Generală că s-au înregistrat progrese semnificative în îmbunătățirea sănătății, educației și protecției copiilor lumii.

Angajamentul de a atinge obiectivele Summit-ului Mondial a contribuit la faptul că problemele situației copiilor și drepturile lor au ocupat un loc prioritar pe agenda comunității mondiale. Sesiunea specială este o continuare importantă a Summit-ului Mondial din 1990.

Deci, Summit-ul Mondial este o cale importantă și a desemnat 7 scopuri primordiale și 20 de scop adiționale în interesul copiilor, ce urmau să fie rezolvate până-n anul 2000.

Pentru implementarea Convenției cu privire la Drepturile Copiilor, Parlamentul R. Moldova la 15 decembrie 1994 a adoptat legea Nr. 338 privind Drepturile Copilului. Legea prevede ca statul își asumă responsabilitatea protejării copiilor - o preocupare de ordin politic, social și economic ca subiect independent. (subliniat de autori) [8]. Legea stabilește statutul juridic a copiilor ca subiect independent, asigură sănătatea fizică și spirituală a copiilor, Statul participă la formarea la copii a conștiinței civile pe baza valorilor naționale, general-umane. Legea prevede acordarea unei griji deosebite și protecție socială copiilor lipsiți temporar sau permanent, sau care se află în condiții nefavorabile ori extreme. [9]. Migrația părinților a avut drept consecință faptul că 20% din copii au unul sau ambii părinți peste hotare, ceea ce a fost recunoscut, drept una din problemele majore ale țării. Doar 63% din copiii moldoveni trăiesc cu ambii părinți, iar 11% nu locuiesc cu niciunul dintre părinții biologici...

Pe 26 februarie 1998 în R. Moldova întră în vigoare Convenția din 29 mai 1993 Asupra Protecției Copiilor și Cooperării în Materia Adopției Internați-

onale [10], de asemenea R. Moldova susține și Convenția de la Haga din 25 octombrie 1980, Asupra Aspectelor Civile ale Răpirii Internaționale de Copii [11] (Aderarea R. Moldova la această Convenție prin Hotărârea Parlamentului nr. 1468 din 29.01.1998).

Pentru implementarea dispozițiilor Convenției cu privire la drepturile copiilor și a legilor naționale în domeniu, Guvernul R. Moldova a elaborat în 1995 Programa de Stat privind asigurarea Drepturilor Copiilor, tot odată a fost adoptat și Regulamentul Consiliului Național pentru protecția Drepturilor Copiilor (Anexa la Hotărârea Guvernului R. Moldova nr.409 din 09.04.1998) [12].

Consiliul are sarcină să asigure respectarea *integrală* în R. Moldova a Convenției cu privire la Drepturile Copiilor, elaborarea politicii guvernamentale vizând realizarea drepturilor copiilor la nivelul național, consolidarea coeziunii sociale în domeniul protecției drepturilor copiilor. Consiliul are competența efectuării investigațiilor, studiilor, analizei și elaborarea politicii Guvernului, formularea rapoartelor naționale în materie de protecție a drepturilor minorilor. De aici reiese obligația nemijlocită a statului în efectuarea practică a protecției copiilor din R. Moldova. Spre regret, până-n prezent statul nu a prezentat nici unul din asemenea rapoarte.

Cu stimă și respect constatăm activitatea reprezentanților Fondului Internațional pentru Urgențe ale Copiilor ONU (UNICEF) în Moldova, care constituite instrumentul real de ajutor în responsabilitatea protecției drepturilor copiilor din R. Moldova. UNICEF a pledat pentru formarea în R. Moldova unui Cod al copiilor, pachet de acte legislative în domeniul protecției drepturilor copiilor de care săr fi condus organizațiile implicate. UNICEF declară susținerea Consiliului Național în elaborarea planului național de acțiuni în favoarea copiilor. Autorii articolului ferm susțin concepția UNICEF, că ori și ce copil are dreptul inerent la viață decentă și statul are obligația de ai asigura supraviețuirea și

dezvoltarea. Dreptul la sănătate deplină și accesul la serviciile sanitare și medicale prevăzut de Centre pentru Controlul și Prevenirea Bolilor (CDC). În deosebi UNICEF în anii 90, sec. XX, subliniază situația alarmantă a copiilor romi, cetățeni ai R. Moldova: Romii sunt una dintre cele mai dezavantajate minorități etnice din Moldova. Acești copii se pot confrunta cu probleme încă de la începutul vieții. Ei au mai puține șanse să fie înregistrați la naștere. Mulți nu au certificat de naștere, care le oferă dreptul la o gamă întregă de servicii, inclusiv programe de educație timpurie. Doar jumătate dintre copiii romi sunt înscriși în învățământul primar și gimnazial, spre deosebire de copiii de alte etnii (90%). *La vârsta maturității, fiecare al cincilea rom va fi analfabet.* UNICEF colaborează cu specialiștii în educație, cu ONG-urile locale și cu părinții pentru ca instituțiile școlare și preșcolare să fie locuri primitoare pentru toți copiii. Depunem eforturi pentru a asigura incluziunea și reintegrarea copiilor de etnie romă în sistemul de învățământ [13].

UNICEF desfășoară Programul de asistență Medicală Primară, care are drept obiective majore reducerea ratei mortalității copiilor de până la 5 ani. Guvernul R. Moldova în 1997 a aprobat Programul Național de Perinatologie cu o durată de 5 ani, elaborat de Centrul Ocrotirii Sănătății mamei și copilului, desfășurat până în anul 2003. Programul a fost lansat în ianuarie 1998. În R. Moldova a fost efectuat Studiul Demografic al Sănătății Populației pe un eșantion de 11.000 de gospodării. În anii 1990-1994 rata decesului copiilor până la 5 ani a fost 14%, iar rata decesului infantil – 13% [14].

Articolul 23 al Convenției cu privire la Drepturile Copilului, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 20 noiembrie 1989 [14], Articolul 24 al Legii R. Moldova cu privire la Drepturile Copilului Nr.338-XIII din 15.12.1994 [15], prevăd și drepturi ale copiilor handicapați - la îngrijire, educație și instruire, ajutor psihologic etc., pentru a se putea realiza

în deplină măsură dreptul la o viață decentă, social activă. Cu mare regret acești copii din R. Moldova în anii studiați de autorii articolului, erau expuși instituționalizării practic până la finele vieții.

În domeniul educației preșcolare, Guvernul R. Moldova a implementat un model național de educație - Programul de Educație Timpurie Individualizată (PETI). *Prezentul document concretizează viziunea asupra copilului, acceptată și promovată prin cadrul normativ și de politici în sistemul educațional din Republica Moldova, stabilește aspectele specifice ale procesului educațional, asigură convergența eforturilor în extinderea, aprofundarea, educației copilului de la naștere până la 7 ani și corelarea cu nevoile multiple ale copilului și familiei, asigurarea stării de bine a copilului, asigurarea accesului și șanselor egale la o educație de calitate fiecărui copil.* [17] Acest program a cuprins circa 18 instituții preșcolare, potrivit programei pună-n anul 2000, 45 de grădinițe din țară urmează să însușească metodologie și practică tratării individuale a personalității fiecărui copil drept o personalitate distinctă și a stimulării creativității timpului.

În anul 2006, UNICEF a publicat primul raport care a vizat impactul migrației asupra copiilor. Acest raport a descris următoarele consecințe ale migrației asupra copilului: izolarea socială crescută, impactul asupra dezvoltării emotive, riscul abandonului școlar și frecventării scăzute a școlii, vulnerabilitatea consumului de droguri, delincvenței și riscului pentru sănătatea reproductivă din cauza relațiilor sexuale precoce [18].

Aderând la Convenția ONU cu privire la Drepturile Copiilor, R. Moldova și-a asumat obligația de a proteja drepturile și interesele copiilor, de a face corectare de rigoare în domeniul educativ, cultural, organizatoric, legislativ. Din cele expuse mai sus se vede clar că în primii ani de existență sa, Guvernul R. Moldova în direcția protejarea drepturilor copiilor nu sa făcut practic nimic. Au fost primite un șir de Documente oficiale, Legi, Rezoluții care practic nu au

fost implementate în activitatea practică al organelor statale.

Concluzii

Din analiza făcută mai sus, observăm rolul primordial al organizațiilor non guvernamentale internaționale în R. Moldova în activitatea protecției copiilor, de acea credem, că în perioada studiată organele de stat și în primul rând Parlamentul și Guvernul, ca organ legislativ și executiv trebuia să fi contribuit cu facilități în reglementarea funcțiilor acelor organizații ne parlamentare internaționale în activitatea sa practică, dacă statul moldav nu a avut posibilitate să activeze în problema protecției drepturilor copiilor.

Soluționarea problemei abordate este posibilă prin aplicarea tuturor mijloace economice, medico-sociale, administrative cu eforturile conștiente ale organelor de stat și non guvernamentale internaționale (UNICEF, PAS, EYE etc.) implicate în aceste activități.

A fost necesar de a urgenta perfectarea legislației naționale în domeniu protecției drepturilor copiilor și ajustarea lor la actele juridice internaționale, crearea mecanismului necesar pentru implementarea lor. A fost necesar promovarea drepturilor copiilor la toate nivelurile statale. Elaborarea unui program complex strategic național eșalonat pe etape, cu implicarea specialiștilor din diverse domenii pentru redresarea situației alarmante în protecția minorilor.

Ocotirea de către stat și societate a drepturilor copiilor trebuie să constituie o preocupare politică, socială și economic de prim ordin, o obligație de a realiza în practică drepturile prevăzute de legislația națională și internațională. Orice tergiversare în acest sens pune în pericol sănătatea fizică, mintală, morală, spirituală minorilor societății noastre.

Populația R. Moldova numără 3,557,634 persoane, dintre care 20% sunt copii cu vârsta de până la 18 ani. R. Moldova este în continuare o țară cu o populație preponderent rurală, în care peste 60% din copii au vârsta de până la 14 ani, locuind în mediul rural. Tot

odată, menționăm, că 11. 28% din copiii din Moldova trăiesc sub limita pragului sărăciei... [19].

Pe parcursul ultimelor trei decenii, R. Moldova s-a aflat în proces de tranziție, de la dominația sistemului sovietic la economia de piață, pricină ce nu a permis participarea activă a statului în domeniul protejării drepturilor copiilor. Numai în 2013, Parlamentul a adoptat Legea № 140 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, care include articole speciale referitoare la identificarea, evaluarea, asistența, referirea, monitorizarea și luarea la evidență a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, precum și atribuțiile instituțiilor responsabile de aplicarea acestor proceduri. Adoptarea Legii № 140 a constituit un pas important în procesul de elaborare a cadrului legislativ și de politici, care își propune să protejeze copiii lipsiți de grijă părintească, în particular cei cu părinți plecați peste hotare și cei aflați sub tutelă și/sau reprezentare legală precară sau neclară, și a constituit un pas critic spre o abordare sistemică a protecției copilului capabilă să facă față riscurilor și schimbărilor [20].

Bibliografie

1. Declarația cu privire la Drepturile Copiilor. URL:https://ro.frwiki.wiki/wiki/D%C3%A9claration_des_droits_de_l%27enfant
2. Declarația Drepturilor Copilului, Proclamata prin rezoluția 1386 (XIV) a Adunării Generale din 20 noiembrie 1959. URL: www.arpcc.ro
3. Declarația Universală a Drepturilor Omului. URL:https://drepturilecopilului.md/files/08_Declaratia%20universal%C3%A2%20drepturilor%20omului.pdf (accesat – 01.12.2022).
4. Pactul internațional privind drepturile civile și politice. URL:<https://cidsr.md/wp-content/uploads/2016/09/Pactul-Int-PRIVIRE-Drepturile-Civile-Politic.pdf> (accesat – 01.12.2022).
5. Pactul internațional cu privire la drepturile econo-

mice, sociale și culturale Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. URL: https://ro.abcdef.wiki/wiki/International_Covenant_on_Economic_Social_and_Cultural_Rights

6. Convenția asupra Drepturilor Copilului. URL:https://ro.wikipedia.org/wiki/Conven%C3%A7ia_asupra_Drepturilor_Copilului
7. Summitul Mondial pentru Copii Summitul Mondial pentru Copii URL:https://ro.abcdef.wiki/wiki/World_Summit_for_Children (accesat – 23.11.2022)
8. LĒGE Nr. 338 din 15-12-1994 privind drepturile copilului. URL:https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=94939&lang=ro
9. Ibidem.
10. CONVENȚIE din 29 mai 1993 asupra protecției copiilor și cooperării în materia adopției internaționale. URL: <https://dgaspc3.ro/>
11. CONVENȚIE Nr. 67 din 25-10-1980 ASUPRA ASPECTELOR CIVILE ALE RĂPIRII INTERNAȚIONALE DE COPII. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118015(accesat – 23.11.2022)
12. HOTĂRÎRE Nr. 726 din 13.06.2003 cu privire la modificarea Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 409 din 9 aprilie 1998. URL: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=151D6CDC:B8B79F6E
13. Program Copiii de etnie romă Incluziunea și reintegrarea copiilor romi în sistemul de învățământ URL: <https://www.unicef.org/moldova/copiii-de-etnie-rom%C3%A2>
14. CONVENȚIE INTERNAȚIONALĂ Nr. 1989 din 20.11.1989 cu privire la Drepturile Copilului. URL:<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=356341>
15. LEGE Nr. 338 din 15-12-1994 privind drepturile copilului URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17346&lang=ro (accesat – 23.11.2022)
16. CHICHICI, V. *Aplicarea curriculumului dezvoltat în educația timpurie*. Chișinău 2019. Pag.9 URL:https://ise.md/uploads/files/1579552280_aplicarea_curriculumului_dezvoltat_in_educatia_timpurie.pdf (accesat – 03.12.2022)
17. Copiii rămași fără îngrijire părintească în Republica Moldova. URL: <https://www.unicef.org/moldova/media/841/file/Copii-ramasi-fara-ingrijire-parinteasca.pdf> (accesat – 03.12.2022).
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Ibidem.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ И ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТЕЙ

А. Х. ГАДИРОВ

Доктор права, доцент, Академия государственного управления при Президенте Азербайджанской Республики, Баку, Республика Азербайджан
e-mail: 19gadirov81@gmail.com

The article considers the relationship of the branches of power and their legal regulation, the peculiarities of these relationships in the Republic of Azerbaijan. The executive and legislative branches play an important role in the functioning of the State. By working together, they directly ensure the rule of law and the rule of law, engage in lawmaking. The author also presented the features of the participation of the executive in the adoption of laws.

Keywords: executive power, legal authority, legal regulation of relationships, constitution, parliament, president.

Правовое регулирование взаимоотношений законодательной и исполнительной властей обладают рядом достоинств:

1. Обеспечивает оперативное решение любых вопросов;
2. Исключает возможность перелгать ответственность и вину за ошибки на другие органы;
3. Освобождает от борьбы с другими органами за объём властных полномочий.

Сосредоточение всей полноты власти в одном органе чревато неустранимыми недостатками и пороками. Всевластные органы становятся совершенно бесконтрольными, они могут выйти из-под контроля властвующего субъекта. В соответствии с принципами разделения властей в демократическом государстве осуществляется гибкий взаимоконтроль и взаимодействие высших органов государственной как частей единой власти через систему сдержек и противовесов [3, с. 48].

По мнению французского мыслителя Шарля Монтескье, суть данного принципа состоит в том, что единая государственная власть организационно и институционально подразделяется на три относительно самостоятельные ветви – законодательную, исполнительную и судебную.

В соответствии с этим и создаются высшие органы государства, которые взаимодействуют на началах сдержек и противовесов, осуществляющий действующий контроль друг за другом.

Высшие органы государства, действующие на основе принципа разделения властей обладают самостоятельностью, но среди них всё же должен быть лидирующий орган, иначе между ними возникнет борьба за лидерство, которая может ослабить каждую из ветвей власти и государственную власть в целом.

Создатели учения о разделении властей полагали, что лидирующая роль должна принадлежать законодательным органам.

Исполнительная власть, олицетворяемая Президентом и правительством, должна быть подзаконной. Её главное предназначение исполнение законов, их реализация.

Однако Ж. Ж. Руссо обосновал идею единства верховной власти, из которой вытекает также право законодательной власти контролировать исполнительную власть [2, с. 85].

Конституция Азербайджанской Республики, принятая в 1995 году, 12 ноября определила правовые основы взаимоотношений исполнительной и законодательной власти. В соответ-

ствии с пунктом 2 части 1 статьи 95 Конституции Азербайджанской Республики дипломатические представительства Азербайджанской Республики в иностранных государствах и при международных организациях создаются парламентом по представлению Президента.

Следует отметить, что в США назначение послов за рубежом также согласовывается с парламентом.

На открытие дипломатического представительства иностранного государства в Азербайджане не требуется согласие ни парламента, ни Президента, эти вопросы решаются в рамках установления дипломатических отношений с иностранным государством в соответствии с международным правом.

Утверждение государственного бюджета и контроль за его исполнением является важнейшей прерогативой парламента по отношению к исполнительной власти (пункт 5, часть 1, статья 95 Конституции Азербайджанской Республики).

Государственный бюджет — это роспись государственных доходов и расходов на соответствующий календарный год. Бюджет представляет собой выраженный в цифрах план деятельности исполнительной власти. Однако юридическую силу ему придаёт законодательная власть. Утверждая бюджет, парламента уполномочивает исполнительную власть выполнить все задачи:

1. Обеспечить поступление государственных доходов;

2. Парламент уполномочивает органы исполнительной власти осуществлять расходование средств.

Расходование средств, как и взимание налогов, должно утверждаться парламентом. В Азербайджанской Республике контроль за расходованием бюджетных средств Милли Меджлиса осуществляет в лице создаваемой им и подотчетной ему Счетной Палаты. Этот орган вправе

получать информацию из Центрального Банка и иных банков о движении средств по доходам и расходам государственного бюджета. Назначение на должность и освобождение от должности членов Правления Центрального Банка по представлению Президента отнесено также к ведению Милли Меджлиса, потому что данный орган ввиду специфики своих функций призван исходить из общегосударственных интересов и не быть полностью зависимым от той или иной ветви власти. Парламент на основании представления Президента даёт согласие на привлечение Вооружённых Сил Азербайджанской Республики к выполнению задач, не связанных с их назначением.

Практика показывает, что Президент Азербайджанской Республики широко пользуется правом законодательной инициативы, в соответствии со статьей 96 Конституции Азербайджанской Республики.

Часть 2, статьи 96 Конституции содержит правила, согласно которым законопроекты и проекты постановлений вносятся на обсуждение и ставятся на голосование в представительном виде. Это означает, что Президент обладает своего рода «авторским правом» на представленные законопроекты. Ставя законопроект на голосование в представительном виде, парламента может отвергнуть или принять его.

Согласно регламенту, Милли Меджлиса, проекты законов обсуждаются в трех чтениях (статья 17-19, Регламент Милли Меджлиса).

В первом чтении законопроект голосуется в целом. Во втором чтении уже внесенными изменениями и дополнениями, по каждому из которых проводится отдельное голосование. В третьем чтении принимается окончательное решение [1, с. 115].

Законопроект может быть отвергнут на любой из этих стадий, если не наберет необходимо-

го количества голосов. В части 4, статьи 96 Конституции устанавливается, что законопроекты или проекты постановлений, представленные в порядке законодательной инициативы Президентом Азербайджанской Республики, ставятся на голосование в Милли Меджлисе Азербайджанской Республики в течении двух месяцев.

Проект закона может быть объявлен президентом срочным и в этом случае он должен быть рассмотрен в течении двадцати дней.

Законы представляются Президенту Азербайджанской Республики на подпись в течении 14 дней со дня их принятия.

Законопроект объявленный срочным представляется Президенту Азербайджанской Республики на подпись в течении 24 часов со дня их принятия.

Принятый закон подписывается главой государства, после чего опубликуется. Подписывая закон, глава государства констатирует, что закон принят парламентом должным образом и подлежит опубликованию, а по вступлению в силу – исполнению.

Президент должен в течении 56 дней с момента поступления к нему принятого парламентом закона подписать его, либо вернуть в парламент на повторное рассмотрение.

Если закон вызывает возражения Президента Азербайджанской Республики, то он не подписав закон в указанный срок, может возвратить его вместе со своими возражениями в Милли Меджлис Азербайджанской Республики. Если президент не подпишет конституционные законы, то они не вступают в силу.

Отказ главы государства от подписания закона в конституционном праве именуется правом вето (отказ в подписи). Конституция термин «вето» не использует. Это право является одним из элементов сдержек и противовесов, реализующий принцип разделения властей [4, с. 98].

Президент Азербайджанской Республики обладает правом как отлагательного, так и абсолютного вето.

Вето президента, наложенное на закон, принятый большинством в 63 голоса, Милли Меджлис может преодолеть, приняв его повторно большинством в 83 голоса, то для его повторного принятия необходимо большинство в 95 голосов от общего количества депутатов. В случае повторного принятия парламентом законов, они вступают в силу после повторного голосования, минуя стадии подписания их Президентом. В отношении Конституционных законов Президент обладает правом окончательного их отклонения на любой их стадии принятия.

Право вето главы государства носит формальный характер в конституционных монархиях (например: Великобритания, Бельгия), и в некоторых других парламентских республиках.

В президентских республиках это право является существенным элементом системы сдержек и противовесов в условиях разделения властей.

Без подписания закона президентом невозможно официальное его опубликование (обнародование) и соответственно его вступление в действие. Президент вносит на утверждение Милли Меджлиса военную доктрину Азербайджанской Республики, прежде всего, потому что он является верховным Главнокомандующим Вооруженными Силами Азербайджанской Республики.

Литература

1. ШАХИН, Алиев. *Научно-практический комментарий к Конституции Азербайджанской Республики*. Б., 2000.
2. РУССО, Жан-Жак. *Трактаты*. М., 1969.
3. *Конституционное право*. Под ред. Лазарев В.В.М., Юристь, 2001.
4. ЧУДАКОВ, М. Ф. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*. Минск, 1998.

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА ЛИЧНОСТИ НА БЕЗОПАСНОСТЬ

Ольга САЛКУЦАН

Magistru, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: vesna801@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-4098-2160>

The article deals with the questions of the ambiguity of the terms “security”, “criminological security” and also raises the question of the fundamental right of the individual to security. The essence of the individual’s right to security is revealed. The relevance of the study of criminological security issues is substantiated

Keywords: *security, personal security, criminological security, fundamental right of the individual to security.*

Еще в античные века, в философской мысли, происходит осмысление такого понятия как «безопасность». На протяжении всего развития общества, в различные его эпохи, философы пытались дать определение «безопасности». Мыслителями различных научных направлений на протяжении многих столетий, рассматривались вопросы сущности и проблем обеспечения безопасности. Безопасность всегда рассматривалась как одна из основных базовых потребностей личности, поскольку все люди уязвимы, независимо от их физических данных, обладания богатством, властью, другими ресурсами. В отличие от других потребностей, необходимость в безопасности невозможно удовлетворить полностью, т.к. опасности всегда существуют. Безопасность - это не только потребность личности, но и основополагающее право, которое должно быть закреплено на законодательном уровне и охраняться государством.

На всем протяжении существования человечества, право на безопасность признавалось одним из важнейших, и в настоящее время, в связи с формированием новых видов опасности, значение данного права все более укрепляется, находя свое отражение и закрепление в нормативных актах.

Безопасность личности предопределяется правовыми нормами, которые закрепляют права и свободы человека и гражданина, гарантии их реализации, обязанности государства по их обеспечению и защите. Право на безопасность является основой безопасности личности.

Термином «безопасность» называют положение или состояние в котором личности, обществу и государству не угрожает опасность, т. е. их фактическую безопасность как защищенность их прав, свобод и интересов от социальных природных, экономических и иных известных опасностей, их угроз [1]. Большинство исследователей понимает безопасность личности как систему мер по защите ее от опасностей, как возможность управления опасностями, умение предупреждать и предотвращать опасные ситуации.

И.А. Баева рассматривает понятие «безопасность» как «актуализацию возможностей личности ..., взгляд на жизненные препятствия, трудности ..., являющиеся способами выделениями ее важности и значимости» [2]. Безопасность выражает устойчивый способ жизнедеятельности объекта, является одним из базисных постулатов образа мира человека и одной из его базовых потребностей.

Состояние безопасности личности, как ука-

зывает Мугулов Ф.К., является критерием эффективности системы национальной безопасности в целом и дает основание для оценки динамики происходящих в стране социальных, экономических, политических и др. преобразований [3].

«Без должного экономического, организационного, психологического, правового обеспечения безопасности отдельного индивида от множества природных и социальных (в том числе имеющих юридический характер) опасностей, угроз и рисков, эффективность общественной, государственной и иных видов социальной безопасности в условиях современного миропорядка не может достичь надлежащего и соответствующего вызовам времени уровня» [4].

Право на безопасность личности играет приоритетную роль. При этом важно понимать, что право на безопасность должно не только находиться под защитой органов государственной власти, но и содержать систему гарантий, при реализации которых человек получает возможность эффективно развиваться и отстаивать свои интересы.

Право личности на безопасность вбирает в себя все разновидности прав человека на безопасность в самых различных сферах общественных отношений.

Право личности на безопасность тесно связано и переплетается с такими правами и свободами, как право на жизнь, право на свободу и личную неприкосновенность и другими фундаментальными правами. Поэтому несмотря на отсутствие закрепления в законодательстве многих государств данного права с качестве самостоятельного, обособленного, мы можем говорить о том что оно является универсальным, фундаментальным правом личности, без обеспечения и реализации которого, невозможно развитие личности и реализация иных ее прав и свобод. Право на

безопасность фактически является частью этих прав. Таким образом, мы можем утверждать, что право личности на безопасность является одним из основных в правовой системе.

«Безопасность является одним из фундаментальных прав и одним из условий осуществления индивидуальных и коллективных прав. Государство обязано обеспечивать безопасность, гарантируя, осуществляя ... защиту национальных институтов и интересов, уважение законов, поддержание мира и общественного порядка, охрану лиц и благ» [5].

Таким образом, безопасность признается, с одной стороны, фундаментальным правом каждого, а с другой – условием осуществления прав [6]. Право на безопасность является естественным, неотъемлемым правом каждого человека. Его обеспечение напрямую связано с жизнью и здоровьем граждан, поскольку одно без другого невозможно. Только безопасное существование может обеспечить реализацию прав и законных интересов личности, ее неприкосновенности и свободы во всех смыслах. Комплексный подход к содержанию права на безопасность позволяет утверждать, что это право включает в себя отсутствие угроз для каждого человека во всех сферах его жизнедеятельности: личной, военной, правоохранительной, социальной, информационной, экологической, экономической.

Полная реализация права личности на безопасность обеспечивается посредством создания и функционирования множества социально-правовых механизмов. Среди этих механизмов объективно ведущую роль играют юридические механизмы, прежде всего, и, главным образом, правотворческий и правоохранительный. Однако, как справедливо указывает М.М. Бабаев, обеспечение абсолютной безопасности личности невозможно.

В настоящее время, во всем мире, все больший интерес приобретает криминологическая безопасность, обеспечивая состояние защищенности личности, общества и государства от различных криминальных угроз. «В системе прав и свобод человека отсутствует обособленное право личности как на безопасность, так и на различные ее виды в зависимости от сферы жизнедеятельности, в том числе отсутствует и право личности на криминологическую безопасность» [7].

Исследователями в области криминологической безопасности личности являются такие ученые как М.М. Бабаев, В.Г. Бужор, С.Я. Лебедев, О. Бежан и другие. М.М. Бабаев, как один из основоположников термина криминологической безопасности, определяет ее как объективное состояние защищенности жизненно важных и иных существенных интересов личности, общества и государства от преступных посягательств и угроз таких посягательств, а также осознание людьми такой своей защищенности [8]. Ученые полагают, что криминологическая безопасность – это состояние защищенности законных интересов личности, общества и государства от внешних и внутренних угроз, источниками которых выступают явления, в той или иной степени связанные с преступностью, общественно опасными посягательствами, криминальной деятельностью, интересами криминалитета [9].

Преступность, в настоящий период, является одной из основных угроз для безопасности личности. Большинство угроз в той или иной степени носят криминальный характер, поскольку практически каждая из них определена в качестве таковой отечественным уголовным законодательством [10]. «Преступность оказывает сильное негативное и дестабилизирующее влияние во всех сферах общественной жизни и деятельности государства, тормозя его социально-экономическое развитие» [11]. В связи с этим, у

населения подрывает авторитет к государственной власти и формируется отрицательное отношение к правоохранительным органам. «Росту преступности в мире способствуют ошибки в экономической, военной, правоохранительной и иных областях деятельности, снижение духовно-нравственного потенциала, расслоение общества на богатых и бедных, увеличение удельного веса населения, живущего за чертой бедности, рост безработицы» [12].

Уголовный закон содержит большой перечень преступных деяний, что красноречиво свидетельствует о возможном уровне угроз безопасности личности, общества, государства.

Идея криминологической безопасности должна стать стержнем уголовной политики. Построение уголовной политики, или ее реформирование в любом государстве должно строиться по концепции криминологической безопасности личности, общества и государства в целом, т.е. безопасности от различных криминальных угроз. Для обеспечения криминологической безопасности личности правоохранительные органы должны уделять внимание не только преступности и преступнику, но и как правильно отметил Бабаев М.М. «есть и такие требующие неуклонного внимания «объекты», как потерпевшие и иные жертвы преступлений, группы людей с повышенной виктимностью, нуждающихся в защите, есть комплекс причин и условий преступного поведения, социальные последствия преступности (огромный пласт негативных событий, минимизация которых требует мобилизации усилий государства и общества). Наконец, есть население, законное право которого - быть избавленным от криминальных угроз» [13]. Рост задержанных преступников, раскрытых преступлений, не всегда свидетельствует, о том что личность защищена, и уровень ее безопасности увеличивается.

Бидова Б.Б. выделяет, что помимо основной цели криминологической безопасности, которая проявляется в обеспечение безопасности личности, общества и государства от любых преступных посягательств, она осуществляет еще и обслуживающую, вспомогательную – в случае возникновения угрозы преступного посягательства на защищаемые объекты реализация своих функций в сфере других видов безопасности [14].

Современная криминологическая безопасность должна исходить из необходимости повышения уровня защищенности населения, а не повышения уровня карательных мер. Она должна быть переориентирована на реальную защиту населения от преступности, т.к. криминологическая безопасность является ценностью деятельности государства и общества.

Библиография

1. ЛЯХ, С. М. *Безопасность и конституционные права личности*. // Известия ВУЗОВ. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. 2010. № 6, С 109-111.
2. БАЕВА, И.,А. *Психологическая безопасность в образовании*. Монография. СПб.: Союз, 2002 . 271 с
3. МУГУЛОВ, Ф. К. *Безопасность личности в современной России: социально-институциональный анализ*. Дис. д-ра социол. наук : 22.00.04 : Москва, 2004.
4. КОЛОТКИНА, О. А. *Право личности на безопасность: понятие и механизмы обеспечения в РФ: теоретико-правовое исследование*. Дисс. Канд. юрид. наук, 2009.
5. АНДРЕЕВА, И. А. *Кодекс внутренней безопасности Франции*. // Административное право и процесс. 2012. № 10
6. КОРАБЕЛЬНИКОВА, Ю. Л. *О конституционно-правовой природе и содержании права на безопасность*. // Труды Академии управления МВД России. 2021. № 3 (59) С.59-66
7. КОЛОТКИНА, О. А. *Право личности на безопасность: к вопросу о расширении перечня конституционных прав и свобод* / О. А. КОЛОТКИНА, И. Д. ЯГОФАРОВА // Законы России: опыт, анализ, практика. – 2017. – № 10. – С. 94–97
8. БАБАЕВ, М. М. *Передел собственности и криминологическая безопасность*. // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия : сб. науч. тр. Саратов: Сателлит, 2005. С. 172–180.
9. ЕВСЕЕВ, А. В. *К вопросу об обеспечении криминологической безопасности*. // Полицейская и следственная деятельность. – 2013. – № 4. – С. 61 - 72. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=9256
10. САВЕЛЬЕВ, А. И. *Криминологическая безопасность как вид национальной безопасности*. // Вестник Омской юридической академии. 2019. Том 16, № 1, С. 49.
11. БАБАЕВ, М., БУЖОР, В. *К вопросу об обеспечении криминологической безопасности*. // Закон и жизнь, 2003г., №1, с.8
12. НОМОКОНОВ, В. А. *Права человека и национальная безопасность*. // Криминологический журнал ОГУЭП, 2(4), 2008 С.5
13. БАБАЕВ, М. М. *Уголовная политика и криминологическая безопасность*. // Криминология, №3, 2008. С.53-58
14. БИДОВА, Б. Б. *Обеспечение криминологической безопасности России*. // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2014. № 2 (45). С. 51–55.

DREPTURI EGALE PENTRU TINERI CU DIZABILITĂȚI. MECANISME PRIVIND EGALIZAREA ȘANSELOR

Tatiana GRIBINCEA

Doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: tgribincea04@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0460-3146>

Anișoara DUBCOVETCHI

Doctorand, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: adubcovetchi@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-3405-1426>

In a genuine democracy, achieving the family, professional and social integration of young people with disabilities, promoting a coherent and consistent social policy adjusted to social conditions and European standards in the field, represents an enormous priority for each rule of law. Thanks to the involvement of civil society and social partnership, the situation has improved, focusing on the deinstitutionalization of young people with disabilities and the creation of optimal conditions for young people with disabilities and family to ensure a necessary minimum of subsistence. The good practices of other states that have accepted the equalization of the chances of young people with disabilities are also felt in the Republic of Moldova through the implementation of government policies, encouraging a positive image design of young people with disabilities. Violation of the right of young people with disabilities to family, professional and social integration is a primary problem that needs to be solved in limited time. Often this problem lies not in the physical or mental deficiency of young people with disabilities, but in the barriers and disability that arise when they interact with society. Our goal is to analyze policies on equal opportunities for young people with disabilities, as well as mechanisms to ensure their social inclusion in the areas of life and work without discrimination.

Keywords: insurance, barriers, disabilities, equality, mechanics, policies, young people.

Morales Sheafor spunea: „Dacă lumea ar fi un loc perfect, atunci ea ar oferi tuturor o casă sigură și călduroasă, o sursă adecvată de hrană, slujbe bune, asigurări medicale, iubire și îngrijire pentru prieteni și familie. Ar fi o lume cu stres, delincvență și suferințe minime. Toți oamenii ar avea o viață satisfăcătoare și plină de bucurii. Activitatea de asistență socială există pentru că lumea nu este perfectă. Asistenții sociali vin în sprijinul oamenilor și instituțiile societății pe măsură ce ele se confruntă cu aceste imperfecțiuni” [4, 2].

Dizabilitatea nu constituie un obstacol în calea unui viitor de succes, numeroși oameni iluștri, ce suferă de o dizabilitate, au demonstrat și demonstrează aceasta în fiecare zi. Gradul de dizabilitate nu i-a împiedicat să-și creeze o carieră prodigioasă, având reușite de invidiat în viața cotidiană, lăsându-și amprenta în astrofizică, arte plastice, muzică, dans, sport etc.

Deși Republica Moldova este cu mult în urmă la capitolul protecția tinerilor cu dizabilități în raport cu alte state, cu pași mici a început a schimba lucru-

rile spre bine, realizând în ultimii ani următoarele acțiuni: ratificarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, prin Legea nr.166-XVIII din 09.07.2010; aprobarea Strategiei de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2010-2013 prin Legea nr. 169-XVIII din 09.07.2010; aprobarea Legii privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, nr.60 din 30.03.2012, aprobarea Hotărârii nr.357 din 18.04.2018 cu privire la determinarea dizabilității și a altor acte normative în domeniu [6].

Experiența recentă a arătat că, la scara internațională, există o preocupare sporită a organismelor și a instanțelor de decizie față de asigurarea unor condiții și a unor șanse egale tinerilor cu dizabilități. ONU a elaborat și promovat un set de reguli care să asigure tinerilor cu dizabilități aceleași drepturi și obligații ca și persoanelor normale [1, 45].

Tinerii cu dizabilități și organizațiile acestora, precum și alte organizații sau foruri ale fiecărui stat, au datoria de a acționa și de a face front comun pentru înlăturarea barierelor care mai există în calea exercitării drepturilor și libertăților tinerilor cu dizabilități și pentru instaurarea unui climat de colaborare și parteneriat favorabil mobilizării tuturor resurselor în scopul sporirii gradului de informare a membrilor societății în legătură cu nevoile, potențialul și contribuția persoanelor aflate în dificultate la viața comunității din care face parte [11, p.34]. Principalele reguli care trebuie să susțină egalizarea șanselor pentru tinerilor cu dizabilități sunt:

- *sporirea gradului de conștientizare* - fiecare stat trebuie să inițieze și să sprijine companiile în legătură cu politica și problematica tinerilor cu dizabilități prin programele și serviciile inițiate sau existente în fiecare comunitate, astfel încât să se încurajeze o reprezentare și o atitudine pozitivă față de imaginea persoanelor cu handicap în mediile de informare.

- *serviciile de sprijin* - fiecare stat trebuie să asi-

gure dezvoltarea, producerea și furnizarea de echipamente, instrumente și dispozitive necesare susținerii tinerilor cu dizabilități.

- *accesibilitatea* - fiecare stat trebuie să introducă programe de acțiune pentru a favoriza accesul în mediul fizic înconjurător (accesul stradal, accesul în instituțiile publice și la serviciile comunitare, securitate în spații aglomerate etc.) precum și accesul acestor persoane la informare și comunicare (sistemul Braille, servicii de înregistrare pe suport magnetic, grafica adecvată și limbajul semnelor pe canalele TV de informare, rețele informatizate adoptate pentru fiecare categorie de deficiență în parte etc.).

- *educația* - fiecare stat este responsabil de asigurarea șanselor egale la educație primară, secundară, pregătire profesională sau educație superioară a copiilor, tinerilor și adulților cu dizabilități, de facilitarea învățământului integrat, flexibilitatea, îmbogățirea și adaptarea curriculumului școlar, de pregătirea continuă a personalului didactic și de specialitate, încurajarea comunităților să folosească și să dezvolte propriile resurse pentru a asigura educația la nivel local.

Integrarea în câmpul muncii a tinerilor cu dizabilități este una dintre provocările mari ale politicilor de incluziune socială, promovate atât la nivel național cât și internațional prin Convenția ONU cu privire la drepturile tinerilor cu dizabilități. Potrivit prevederilor art. 27 al Convenției ONU, statul este obligat să asigure dreptul tinerilor cu dizabilități la muncă, nu doar prin recunoașterea dreptului fundamental la muncă, ci și prin crearea condițiilor de accesibilitate și adaptare rezonabilă a spațiului, prin asigurarea capacității de exercitare deplină a acestora și promovarea angajării persoanelor cu dizabilități în sectorul public și privat [12, p. 124].

Studiu de caz

LT are 23 ani și este o persoană cu deficiențe motorii. În pofida acestui fapt, a absolvit facultatea

de Drept din cadrul Universității de Stat . În 2011 a obținut Licența de Notar, iar cu doi ani mai târziu și-a deschis un Birou de notar. LT spune că ia fost greu, impedimentul cel mare era neîncrederea insuflată de societate. LT era hotărâtă în ce-și dorește și asta a ajutat-o foarte mult. În republica Moldova să devii notar este foarte greu, afirmă LT. Impedimentele cu care s-a confruntat LT este accesibilitatea blocului în care a învățat. Clienții reacționează diferit când observă dizabilitatea notarului. Mama este susținătorul numărul unu a lui LT, deși uneori avea îndoieli, LT în schimb încrezută a mers spre scopurile trasate. Clienții notarului susțin că serviciile prestate de notar sunt calitative și odată trecuți de pragul biroului notarial, devin clienți permanenți.

Cu părere de rău trebuie să remarcăm și faptul că în sistemul Republicii Moldova mai persistă anumite lacune moștenite din sistemul sovietic de evaluare a stării sănătății persoanelor în vederea stabilirii gradului de dizabilitate.

Una dintre dificultățile majore ale integrării în câmpul muncii, în special a persoanelor cu dizabilități intelectuale o constituie incapacitatea de adaptare rapidă la schimbările care apar în mediul fizic, rigiditate în construirea relațiilor interpersonale, în special cu conducerea, precum și instabilitatea motivațională a acestora.

Principala instituție publică în Republica Moldova care oferă servicii de suport în angajare este Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă. În vederea asigurării dreptului la muncă a tinerilor cu dizabilități. În cadrul Agenției Naționale de Ocupare a Forței de Muncă au fost angajați adăugător câte două persoane responsabile de prestarea serviciilor de ocupare și protecție în caz de șomaj a tinerilor cu dizabilități.

Șanse egale în integrarea în câmpul muncii a tinerilor cu dizabilități este una dintre provocările mari ale politicilor de incluziune socială, promovate atât la nivel național cât și internațional prin Convenția ONU

cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități. Potrivit prevederilor art. 27 al Convenției ONU, statul este obligat să asigure dreptul persoanei cu dizabilități la muncă, nu doar prin recunoașterea dreptului fundamental la muncă, ci și prin crearea condițiilor de accesibilitate și adaptare rezonabilă a spațiului, prin asigurarea capacității de exercitare deplină a acestora și promovarea angajării persoanelor cu dizabilități în sectorul public și privat.

Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități conține o serie de prevederi privind politica de stat în domeniul accesibilității (art. 17), proiectarea și construirea obiectelor infrastructurii sociale cu respectarea necesităților persoanelor cu dizabilități (art.18), amenajarea obiectelor infrastructurii sociale pentru a putea fi folosite de către persoanele cu dizabilități (art.19), asigurarea accesului persoanelor cu dizabilități la mijloacele de transport în comun (art. 20), amenajarea încăperilor de locuit pentru a putea fi folosite de către persoanele cu dizabilități (art. 21), asigurarea accesului persoanelor cu dizabilități la obiectele culturale, turistice și la complexe (săli) sportive (art. 23), accesul la informare prin toate mijloacele (art. 25).

Accesul limitat la educație a tinerilor cu dizabilități constituie o inegalitate excesivă în aspect social, profesional și familial. Indiferent de bariere și funcționalitatea fizică a persoanelor, educația trebuie să fi privită ca facilitator al dezvoltării umane, nu ca un lux. Tinerii cu dizabilități nu trebuie să fi dezavantajată, doar pentru gradul său de dizabilitate, dar prin educație, accesibilitate și alte oportunități să fie integrată socială și ulterior profesional.

Voința politică ar putea juca un rol decisiv prin consolidarea și implementarea politicilor de instruire și pregătire profesională a tinerilor cu dizabilități, astfel asigurând drepturi politice și civile ale acestora. Conform legislației Republicii Moldova. Integrarea familială, profesională și socială a tinerilor cu

dizabilități poate fi realizată în parteneriat a organelor învățământului

În acest sens, articolul care l-am realizat ne-a determinat să conștientizăm necesitatea existenței unei implicări mai vaste a autorităților publice în comun cu societatea civilă pentru monitorizare, cu privire la politicile de egalitate a tinerilor cu dizabilități care ar diminua considerabil barierele incipiente cum sunt prejudecățile și stereotipurile în rândul populației și ar crește credibilitatea în potențialul intelectual și creativ al tinerilor cu dizabilități.

Bibliografie

1. Asociația „Motivație” din Moldova [online] <http://motivatie.md/index.php?l=ro>
2. BULGARU, M. (coord.) *Asistența socială în contextul transformărilor din Republica Moldova*. Chișinău: „Cu drag” S.R.L., 2008
3. Centrul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități [online] <https://cdpd.md/> (accesat pe 20.04.2022)
4. GRIGORIU, A., RUSU, S. *Centru pentru drepturile*

omului din Moldova. Drepturile persoanelor cu dizabilități. Chișinău, 2012, p 16.

5. Legea cu privire la serviciile sociale, nr. 123 din 18.06.2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, NR. 155-158 din 03.09.2010.

6. Legea cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj nr.105 din 14.06.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 295-308 din 10.08.2018

7. Legea cu privire la asigurarea egalității nr. 121 din 25.05.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 103 din 29.05.2012

8. Legea cu privire la serviciile sociale, nr. 123 din 18.06.2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 155-158 din 03.09.2010.

9. Legea privind cantinele de ajutor social, nr.81 din 28.02.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 67-69 din 11.04.2003.

10. Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, nr.60 din 30.03.2012.

11. NEAMȚU, Gh. *Tratat de asistență socială*. Iași: Editura Polirom, 2013, p. 77.

12. ROMANDAȘ, N., PROCA, L., ODINOKAIA–NEGURĂ, I. *Dreptul protecției sociale*. Chișinău: Foxtrot, 2011.

DREPTUL CETĂȚENILOR LA INIȚIATIVĂ LEGISLATIVĂ: ÎNTRE NECESITATE ȘI REALITATE

Matei LAZĂR

Consilier juridic, Primăria comunei Oboga, județul Olt, România,
Doctorand, Școala doctorală în Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: mateilazar34@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-2794-3514>

The article contains a brief comparative approach to an important form of citizen participation in the legislative process - the popular legislative initiative, which aims not only to emphasize the special role in the manifestation of participatory democracy, but also to elucidate such important issues as the essence, the peculiarities, the regulation it enjoys and the shortcomings that burden it and need to be remedied.

Keywords: *popular initiative, legislative initiative, popular legislative initiative, right to legislative initiative, constitutional initiative, popular constitutional initiative, decision-making process, legislative process, legislative proposal.*

Introducere

Ideea de *democrație*, apărută în antichitatea greacă, a fost preluată de societățile moderne, fiind dezvoltată și adaptată realităților epocii contemporane. Etimologia termenului dezvăluie și semnificația sa inițială, de conducere directă a statului de către cetățeni. Imposibilitatea practică a aplicării în statele moderne a democrației în această formă originară, a determinat regândirea și reșezarea acesteia, transformarea modalității concrete prin care cetățenii să își exprime voința în cadrul statului, din *directă* în *reprezentativă*, în care prerogativele puterii aparțin poporului, care le exercită suveran, dar prin intermediul unui corp electoral [13, p. 103-104]. Alături de sistemul *democrației reprezentative*, funcționează, în prezent, și o așa-numită *democrație semi-directă* sau *participativă*, realizată prin instituționalizarea anumitor mijloace de intervenție directă a poporului în procesul de legiferare [3, p. 1].

Ca urmare, în prezent, este practic general recunoscut că edificarea/consolidarea statului de drept democratic necesită o luptă permanentă și o influență semnificativă a cetățenilor asupra activității organelor puterii publice, cu scopul de a lua măsurile le-

gislative necesare orientate spre consolidarea puterii reale a poporului [31, p. 251], în calitatea sa de unic titular al puterii suverane.

În sistemele democratice contemporane cetățenii au dreptul la o bună guvernare, dar și la șansa de a contribui direct la treburile statului, la orice nivel [20, p. 113]. Acest fapt denotă necesitatea unei preocupări permanente și continue de asigurare a implicării cetățenilor în actul de guvernare, mai ales, pe segmentul legislativ/normativ al acestuia.

În ordinea dată de odee, se consideră că o direcție importantă de dezvoltare a sistemului politic al statului în etapa contemporană este participarea tot mai activă a cetățenilor în sfera de conducere a statului, inclusiv în procesul de legiferare. Acest fapt permite studierea mai completă și luarea în considerație în conținutul legilor a necesităților și intereselor diferitor pături sociale, grupuri ale populației, prin aceasta sporind calitatea și eficiența acestora [34, p. 115].

Cu ocazia unui alt demers științific [15, p. 346], am constatat că principalele forme de participare a cetățenilor în procesul legislativ (reglementate normativ) sunt: *inițiativa populară*, *referendumul le-*

gislativ, consultarea publică a proiectelor de acte legislative (recunoscute fiind ca instrumente ale democrației participative).

În continuarea cercetărilor enunțate, în prezentul studiu ne propunem o abordare succintă comparativă a primei forme de participare a cetățenilor în procesul legislativ – *inițiativa legislativă populară*, urmărind prin aceasta nu numai să-i accentuăm rolul deosebit în manifestarea democrației participative, dar și să elucidăm aspecte importante precum esența, particularitățile, reglementarea de care se bucură și carențele ce o grevează și necesită remediere.

În vederea realizării scopului propus, considerăm a fi util și bine să inițiem subiectul cu reliefa succintă a sensului noțiunilor de „inițiativă legislativă” și „drept de inițiativă legislativă”, pentru ca ulterior să trecem nemijlocit la analiza sintagmei de „inițiativă legislativă populară” („inițiativa legislativă cetățenească” or „inițiativă cetățenească”) și la dezvoltarea conceptului dat sub diferite aspecte de esență, conținut și procedură de realizare.

Inițiativa legislativă

În doctrina de specialitate, sintagma *inițiativă legislativă* nu cunoaște o definiție unanim acceptată. Potrivit cercetătorilor, expresiei date îi sunt recunoscute cel puțin două accepțiuni distincte [16, p. 203]:

- într-un prim sens, prin *inițiativă legislativă* este numită una din etapele procesului legislativ;

- într-un al doilea sens, prin *inițiativă legislativă* este desemnat dreptul unor subiecți concreți de a propune proiecte de legi (propuneri legislative) organului legislativ.

Din perspectiva dată, în literatura juridică pot fi atestate următoarele definiții date *inițiativei legislative*:

- „posibilitatea de a propune proiecte de legi sau propuneri de legi (legislative), corelată cu obligația constituțională a Parlamentului de a le examina,

dezbate și a se pronunța asupra lor” [29, p. 170; 22, p. 203; 12, p. 540];

- „dreptul de a sesiza Parlamentul cu examinarea unui proiect de lege sau a unei propuneri legislative, drept căruia îi corespunde obligația corelativă a autorităților legiuitoare, de a se pronunța asupra proiectului de lege sau a propunerii legislative” [28, p. 35; 30, p. 150];

- „prima procedură parlamentară a procesului legislativ, care presupune depunerea oficială la organul Parlamentului a proiectului de lege sau a propunerii legislative de către subiecții competenți [33, p. 203]. În acest sens, se pare că *inițiativa legislativă* este văzută ca un act de sesizare a organului legislativ în vederea inițierii unei proceduri legislative.

În opinia unor autori, noțiunea de *inițiativă legislativă* este practic sinonimă cu proiectul de lege sau propunerea legislativă prin care este sesizat Parlamentul, idee sugerată de însăși cadrul legislativ în vigoare (în Republica Moldova – e.n.), mai ales de *Regulamentul Parlamentului Republicii Moldova* [1, p. 508]. De aici, semnificația practică a *inițiativei legislative* este văzută a fi în faptul că constituie momentul de debut al legiferării, fiind astfel un act constituțional prin care se pune în mișcare procedura legislativă parlamentară [24, p. 334]; este prima etapă a procedurii legislative care, de fapt, declanșează toate celelalte etape [25, p. 140] ale legiferării.

Din perspectiva studiului nostru, *inițiativa legislativă* ne interesează doar în ipostaza sa de drept constituțional de sesizare a organului legislativ, aspect despre care vom vorbi în cele ce urmează.

Dreptul la inițiativă legislativă

Abordând *inițiativa legislativă* ca drept constituțional, reiterăm că, în esență, acesta desemnează posibilitatea de a sesiza Parlamentul în legătură cu un proiect de lege sau o propunere legislativă.

La nivel constituțional și legislativ, sunt stabilite anumite exigențe referitoare la exercitarea dreptului dat. Una dintre acestea se referă la *subiecții* care îl pot exercita. În opinia specialiștilor, din perspectiva constituționalității procesului legislativ, este important ca dreptul de sesizare a Parlamentului (*dreptul la inițiativă legislativă*) să fie exercitat doar de către subiecții de drept prevăzuți în Legea Fundamentală a statului [29, p. 170] și actele normative ce-i dezvoltă conținutul.

În concret, constituentul din România și din Republica Moldova recunosc *dreptul la inițiativă legislativă* câtorva subiecți concreți, după cum urmează:

- art. 74 alin. (1) din *Constituția României* [9] prevede că „inițiativa legislativă aparține, după caz, Guvernului, deputaților, senatorilor sau unui număr de cel puțin 100.000 de cetățeni cu drept de vot”;

- art. 73 din *Constituția Republicii Moldova* [6] (dezvoltat în art. 47 alin. (1) din *Regulamentul Parlamentului* [18]), stipulează că „*dreptul la inițiativă legislativă* aparține deputaților, Președintelui Republicii Moldova, Guvernului și Adunării Populare a unității teritoriale autonome Găgăuzia”.

Dincolo de reglementarea diferențiată a subiecților cu *drept de inițiativă legislativă* în cele două state, este important de precizat că, în general, exercitarea *inițiativei legislative* este o activitate complexă, deoarece pentru a putea fi depus și pentru a produce efectul juridic de sesizare a Parlamentului, un proiect de lege trebuie să îndeplinească o serie de condiții de conținut și de formă, să răspundă unei multitudini de cerințe economice, sociale, politice și juridice. Elaborarea unui proiect de lege este o muncă migăloasă și de mare răspundere. De altfel, în literatura juridică s-a subliniat, că mecanismul activității legislative trebuie configurat într-un mod care să poată asigura receptarea și justa traducere în norme juridice, a impulsurilor și semnalelor emanate din sfera existenței sociale a unei perioade istorice, a unei formații

social-economice și politice determinate. De aceea, există preocuparea de a asigura legiuitorului posibilitatea de a cunoaște voința reală a poporului, de a ține cont de ea și de a-i da o expresie adecvată la nivelul reglementărilor juridice, limitând pe cât posibil și chiar eliminând o eventuală deformare a acestei voințe în procesul „oficializării” ei [22, p. 205].

Prin urmare, e logic ca dreptul la *inițiativă legislativă* să fie acordat numai anumitor organisme statale sau politice și anume celor care, prin poziția și competența lor, au în cea mai mare măsură posibilitatea cunoașterii realităților economice, sociale, culturale și de dezvoltare ale societății [12, p. 540].

Din cele enunțate, putem desprinde destul de clar că principalul criteriu care stă la baza recunoașterii *dreptului la inițiativă legislativă* anumitor categorii de subiecți, privește capacitatea și competența acestora de a veni cu propuneri legislative și proiecte legislative calitative și întemeiate. Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că acesta este un criteriu principal, dar nicidecum unicul, întrucât dreptul în cauză este recunoscut nu numai celui mai competent subiect în materie – Guvernul, dar și altor subiecți care nu întrunesc această cerință (fiind vorba în acest sens despre șeful statului, deputați, senatori, cetățeni etc.).

Din considerentul dat, în doctrină, s-au accentuat și alte criterii importante pentru identificarea subiecților cu *drept de inițiativă legislativă*, subliniindu-se că cercul titularilor acestuia are un mare rol în caracterizarea unui sistem constituțional ca democratic sau nedemocratic [24, p. 336]. În ordinea dată de idei, un interes distinct, prezintă posibilitatea *cetățenilor* de a se implica în procesul legislativ, prin intermediul instituției *inițiativei legislative*, ca formă de manifestare a *democrației participative*.

La acest capitol, în studiile de specialitate pot fi atestate asemenea noțiuni sinonime precum: „inițiativa populară” [20, p. 112], „inițiativa legisla-

tivă populară” [32, p. 119], „inițiativa legislativă cetățenească” sau „inițiativa cetățenească” [3, p. 1-2]. Indiferent de distincția aparentă, sensul acestor sintagme este considerat a fi unul – *dreptul cetățenilor la inițiativă legislativă*.

Cu toate acestea, la nivel european, atestăm o fină distincție trasată între noțiunile în cauză. Astfel, în opinia Comitetului Economic și Social European [2, par. 4.4.2.], *inițiativa cetățenească europeană* nu reprezintă o „inițiativă populară” care, așa cum este prevăzută în multe state membre, declanșează un *referendum* obligatoriu, ci este o „inițiativă de agendă”, care poate solicita Comisiei o acțiune legislativă. Este un instrument al minorității, care oferă doar posibilitatea de a participa la stabilirea agendei politice. *Dreptul de inițiativă legislativă* rămâne al Comisiei, iar eventualul proces legislativ care urmează decurge în conformitate cu procedurile prevăzute.

O astfel de abordare, suscită un interes distinct față de instituția în cauză, nu atât sub aspectul delimitării noțiunilor enunțate, cât sub aspectul esenței, conținutului și importanței acestora. Pe cale de consecință, în cele ce urmează ne vom orienta și de aceste repere orientative.

Inițiativa populară

În perioada contemporană, *inițiativa populară* este o instituție destul de răspândită în lume, fiind recunoscută (în diferite forme) în Germania, SUA, Spania, România, Italia, Suedia, Polonia, Slovenia, Lituania etc. [32, p. 119-120].

Din perspectivă conceptuală, în doctrină, aceasta este definită ca fiind:

- „propunerea de către electori a proiectelor de legi pentru adoptarea ulterioară de către parlament sau aprobare prin intermediul referendumului” [31, p. 251; 35, p. 207];

- „o procedură prin care populația unui stat dă impulsul (inițiază) un proces decizional care se poa-

te finaliza tot cu intervenția poporului (referendum) sau printr-o decizie adoptată de autoritățile legal desemnate de acesta (lege adoptată de Parlament)” [22, p. 134];

- „instituție complexă, care presupune că un anumit număr de cetățeni pot să propună operarea de modificări în Constituție sau în alte acte legislative prin intermediul înaintării de proiecte de acte normative în cadrul referendumului sau propunerii acestora autorităților publice reprezentative ale statului” [21, p. 784].

Din conținutul acestor definiții, putem desprinde câteva momente importante ce explică instituția *inițiativei populare*, și anume:

- *inițiativa populară* desemnează dreptul cetățenilor atât la *inițiativă legislativă*, cât și la *inițiativă constituțională* (inițiativă de revizuire a constituției);

- *inițiativa populară* desemnează dreptul cetățenilor atât la *inițiativă legislativă/constituțională*, cât și dreptul de a iniția desfășurarea referendumurilor naționale.

Pornind de la această ultimă particularitate, putem deduce că *inițiativa populară* desemnează un instrument de impulsare a unui proces decizional desfășurat și finalizat fie de către autorități (*inițiativa legislativă populară*), fie de către popor/cetățeni (*inițiativa constituțională populară* și referendumul legislativ).

Sub acest aspect, considerăm justă delimitarea enunțată mai sus, realizată de către Comitetul Economic și Social European. În lumina acestor nuanțări, precizăm că în continuare ne vom axa doar pe cercetarea *inițiativei legislative populare* (sau cetățenești), urmând ca celelalte instituții (*inițiativa de revizuire a constituției* și *inițiativa populară de declanșare a referendumului*) să le analizăm cu ocazia unor demersuri științifice viitoare, în cadrul proiectului de cercetare doctorală.

Inițiativa legislativă populară

În numeroase state ale lumii, prin norme constituționale, cetățenilor li se recunoaște un drept colectiv fundamental – *dreptul la inițiativă legislativă*, acesta reprezentând „o modalitate de participare a acestora la exercitarea puterii de stat, a suveranității naționale [14, p. 10], alături de *referendum*, în cadrul democrației indirecte [28, p. 1-2]. În vederea delimitării acestui drept de altele similare, considerăm binevenit de a utiliza o expresie concretă – *inițiativa legislativă populară* sau *inițiativa legislativă cetățenească*.

Din prevederile constituționale enunțate ceva mai sus, constatăm că la moment doar cetățenii României dispun de un astfel de drept colectiv fundamental, cetățenii Republicii Moldova nefiind recunoscuți ca titulari ai unui astfel de drept. Cu toate acestea, în opinia unor cercetători moldoveni [27, p. 312], acest drept este consacrat într-o formă lipsită de precizie în prevederile art. 75 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova* și își găsește statuare în Capitolul 13 (Referendumul republican) din *Codul electoral al Republicii Moldova* [5]. De aici, se consideră că prin aceste dispoziții legale legiuitorul recunoaște dreptul cetățenilor de a iniția referendumul legislativ, ceea ce poate fi interpretat ca o recunoaștere indirectă a *dreptului cetățenilor la inițiativă legislativă*.

În ceea ce ne privește, considerăm că au dreptate autorii care nu susțin o astfel de poziție, întrucât cele afirmate nu desemnează unul și același lucru, mai ales pornind de la conținutul *dreptului la inițiativă legislativă* [23, p. 112; 24, p. 337]. După cum am precizat mai sus, este logic și justificat să delimităm clar *dreptul la inițiativă legislativă populară* de *dreptul de a iniția referendumul legislativ* (numit succint – *inițiativă populară*), întrucât în primul caz, cetățenii dispun doar de posibilitatea de a iniția un proces decizional (altfel spus, de a impulsiona procesul legislativ, fără a influența desfășurarea acestuia

și nici finalitatea sa [15, p. 346]), în timp ce în cel de-al doilea caz, întregul proces decizional aparține cetățenilor, care îi decid și finalitatea. În concluzie, suținem necesitatea recunoașterii tranșante a faptului că cetățenii Republicii Moldova nu dispun de *dreptul la inițiativă legislativă*, de care beneficiază cetățenii României.

Evident, această realitate nu este acceptată de mediul academic din Republica Moldova, întrucât majoritatea specialiștilor (cum ar fi: I. Guceac [11, p. 46], Gh. Costachi [10, p. 487], T. Pânzaru [23, p. 172], Iu. Frunze [35, p. 207], I.N. Postolache [26, p. 146] etc.) susțin și argumentează necesitatea recunoașterii cetățenilor moldoveni a *dreptului la inițiativă legislativă*. În opinie majoritară, o astfel de participare a cetățenilor în procesul legislativ al țării este importantă, necesară și oportună. În condițiile decalajului enorm dintre calitatea activității de legiferare și nivelul așteptărilor sociale, *inițiativa legislativă populară* ar putea deveni o formă importantă de influențare a societății asupra legiuitorului [35, p. 207-208].

Prin urmare, pornind de la importanța majoră a *dreptului cetățenilor la inițiativă legislativă* pentru o societate democratică, considerăm a fi justificată și absolut necesară recunoașterea constituțională a acestuia și pentru cetățenii Republicii Moldova, cu luarea în considerație a realității societății moldovenești. Implementarea unei astfel de instituții constituționale ar putea contribui la sporirea încrederii cetățenilor față de activitatea organelor puterii, precum și la depășirea înstrăinării puterii față de popor.

Într-o altă ordine de idei, important este de menționat că în Republica Moldova (la fel ca și în România) cetățenii se bucură de *dreptul la inițiativă constituțională*, recunoscut în art. 141 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova*, potrivit căruia: „Revizuirea Constituției poate fi inițiată de un număr de cel puțin 200 000 de cetățeni ai Republicii

Moldova cu drept de vot. Cetățenii care inițiază revizuirea Constituției trebuie să provină din cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi, iar în fiecare din ele trebuie să fie înregistrate cel puțin 20 000 de semnături în sprijinul acestei inițiative”. Întreaga procedură și condițiile de exercitare a *inițiativei constituționale populare* este reglementată de *Legea cu privire la inițiativa populară de revizuire a Constituției nr. 387/2001* [17]. În pofida acestui fapt, însă numeroși cercetători consideră că *dreptul la inițiativă constituțională* al cetățenilor moldoveni este extrem de limitat (din cauza anumitor factori, inclusiv erori de tehnică legislativă) [35, p. 208-109; 7, p. 567], procedura fiind destul de complexă [4, p. 360-361], ceea ce implică necesitatea remedierii curențelor ce afectează eficiența instituției.

Dincolo de aceasta, totuși considerăm că *dreptul la inițiativă constituțională* (pe care ni-l propunem să-l cercetăm mai aprofundat într-un alt demers științific) a cetățenilor Republicii Moldova nu este în măsură să compenseze lipsa *dreptului lor la inițiativă legislativă*, ambele având roluri distincte în calitatea lor de instrumente de realizare a democrației participative.

Inițiativa legislativă cetățenească în România

După cum enunțaserăm ceva mai sus, *Constituția României* recunoaște cetățenilor români *dreptul la inițiativă legislativă*. În ce privește numărul de cetățeni necesar pentru inițierea unei propuneri legislative, cercetătorii [3, p. 3] atestă o evidentă tendință de diminuare a acestuia, ceea ce este de natură să confere o eficiență sporită a acestui mecanism juridic, promovarea urmând să fie înlesnită prin relaxarea acestei condiții numerice. Astfel, în redacția din anul 1991, *Constituția* impunea ca 250.000 de cetățeni să își exprime dorința de a înainta către Parlament propunerea legislativă (art.73 alin. (1)). În urma revizuirii din anul 2003, *Legea Fundamentală*

a redus această condiție la numărul impus în prezent de 100.000 de cetățeni [3, p. 3].

Astfel, potrivit textului constituțional în vigoare (art. 74 alin. (1) din *Constituția României*), un subiect distinct al *dreptului de inițiativă legislativă* îl constituie un grup format din cel puțin 100 000 de cetățeni cu drept de vot, proveniți din cel puțin un sfert din județele țării, iar în fiecare din aceste județe sau în municipiul București trebuie să fie înregistrate cel puțin 5 000 de semnături în sprijinul acestei inițiative.

Manifestarea în fapt a acestei forme a *inițiativei legislative* este condiționată de adoptarea unei legi în această materie, chiar dacă *Constituția României* nu prevede o obligație a legislativului în acest sens. Totuși, indirect, o astfel de necesitate poate fi dedusă din normele art. 146 lit. j) din *Constituția României*. Altfel spus, din acest text constituțional se desprinde necesitatea stabilirii prin lege a condițiilor de exercitare a *inițiativei legislative cetățenești*. În afara unei asemenea legi, potrivit specialiștilor, Curtea Constituțională nu are cum să verifice condițiile exercitării inițiativei legislative, condiții care trebuie să aibă în vedere posibilitatea identificării semnatarilor propunerii legislative, verificarea autenticității semnăturilor și, pe această cale, a voinței acestora de a susține un proiect de lege [30, p. 160-161; 8, p. 703]. Această lege reclamată de textul constituțional este *Legea României nr. 189/1999 privind exercitarea inițiativei legislative de către cetățeni* [19].

Potrivit acestei legi (art. 2), promovarea *inițiativei legislative a cetățenilor* se face sub forma unei propuneri legislative, de către un comitet de inițiativă alcătuit din cel puțin 10 cetățeni cu drept de vot. Din acest comitet nu pot face persoanele alese în funcție prin vot universal, membrii Guvernului, persoanele numite în funcție de primul-ministru sau care nu pot face parte, potrivit legii, din partide politice. În acest sens, cercetătorii opinează că *inițiativa legisla-*

tivă populară este un drept constituțional recunoscut, de regulă, opoziției extraparlamentare [30, p. 161], altfel spus unui grup important al populației care nu beneficiază de un posibil acces la promovarea în Parlament a unui proiect de lege. Acest segment al populației poate simți la un moment dat nevoia forțării legislativului printr-o inițiativă proprie, susținută de o largă bază populară, care o poate face accesibilă în Parlament [30, p. 163].

Revenind la comitetul de inițiativă, precizăm că potrivit legii citate, constituirea acestuia se face printr-o declarație autentificată la un notar public, cuprinzând scopul inițiativei, numele, prenumele, calitatea de alegător și domiciliul membrilor, precum și declarația că aceștia nu încalcă prevederile alin. (2) al articolului 2 din Legea nr. 189/1999.

Responsabilitatea pentru redactarea propunerii legislative a cetățenilor revine comitetului de inițiativă, care trebuie să asigure formularea acesteia în tiparele cerute pentru un proiect de lege. De asemenea, propunerea legislativă se cere a fi motivată printr-o expunere de motive semnată de toți membrii comitetului de inițiativă [28, p. 1-2].

Următorul pas în promovarea propunerii legislative îl constituie publicarea acesteia în Monitorul Oficial al României, pe baza avizului prealabil al Consiliului Legislativ. După publicarea propunerii legislative se trece la realizarea sprijinului popular, prin semnarea de către cetățenii cu drept de vot a listelor de susținători. Aceste liste se întocmesc cu respectarea organizării administrativ-teritoriale a țării și trebuie să cuprindă denumirea propunerii legislative ce face obiectul *inițiativei populare* și datele de identificare a Monitorului Oficial în care a fost publicată, precum și județul și localitatea în care își au domiciliul sau reședința susținătorii. În rubricile listei vor fi cuprinse: numele, prenumele și domiciliul susținătorilor, menționarea actului de identitate și a codului numeric personal, precum și semnăturile personale ale susținătorilor.

Fiecare pagină a listei de susținători se semnează de către un membru al comitetului de inițiativă sau de o altă persoană împuternicită în scris de comitet pentru a întocmi lista. Listele semnate de susținători se păstrează în dosare, pe localități, șnuruite și semnate pentru atestarea conținutului, pe coperta a doua, de către un membru sau o persoană împuternicită de comitet.

Originalul listelor de susținători se trimite de Camera sesizată la Curtea Constituțională, acesta fiind și temeiul verificării din oficiu sau pe baza sesizării Camerei de reflecție a constituționalității propunerii legislative [30, p. 161;8, p. 704].

După găsirea suportului de susținere necesar, propunerea legislativă se depune la Camera competentă a Parlamentului, însoțită de expunerea de motive și de originalele cu listele de susținători, precum și de o cerere semnată de membrii comitetului de inițiativă, în care se trece și împuternicirea a cel mult 5 membri de a reprezenta comitetul de inițiativă în vederea promovării și susținerii inițiativei după înregistrarea acesteia. Înregistrarea se face în cel mult 6 luni de la data publicării acesteia în Monitorul Oficial [30, p. 161]. După împlinirea acestui termen, propunerea legislativă nu mai poate fi prezentată decât ca o nouă inițiativă legislativă, în condițiile legii citate.

O problemă distinctă, care se pune în legătură cu exercitarea *inițiativei populare*, are în vedere faptul că propunerile legislative formulate de cetățeni în temeiul art. 74 alin. (1) din *Constituția României*, nu pot avea ca obiect probleme fiscale, probleme cu caracter internațional, amnistia și grațierea. Aceste restricții în exercitarea dreptului de inițiativă populară, sunt impuse de Constituție în virtutea faptului că ele vizează problemele generale ale guvernării statale și ar putea prejudicia, în procesul legiferării, interesul general, prin promovarea intereselor unui grup restrâns de cetățeni cu drept de vot, în dauna unui corp electoral care a promovat o majoritate parlamentară de guvernare și un program legislativ care

poate fi viciat prin ordonanțarea legală a unei ordini juridice particulare [30, p. 163].

Așadar, se poate constata că *Constituția României* republicată stabilește în esență două restricții privind exercitarea *dreptului la inițiativă legislativă* de către cetățeni. Prima restricție se referă la procedura de exercitare, fiind necesară adeziunea unui grup format din cel puțin 100 000 de cetățeni români cu drept de vot care să subsemneze propunerea legislativă. Cea de-a doua restricție se referă la obiectul *inițiativei legislative* din care nu pot face parte problemele fiscale, problemele cu caracter internațional, amnistia și grațierea [28, p. 2].

Suplimentar, am putea adăuga și a treia restricție-condiție, care constă în asigurarea caracterului constituțional atât al propunerii legislative, cât și al procedurii de înaintare a acestuia de către cetățeni.

În vederea asigurării acestei condiții, potrivit art. 7 din Legea nr. 189/1999, inițiativa este verificată de către Curtea Constituțională. Obiectul verificării realizate de Curtea Constituțională îl constituie caracterul constituțional al propunerii legislative, îndeplinirea condițiilor privitoare la publicarea acesteia și la atestarea listelor de susținători, întrunirea numărului minim de susținători pentru promovarea inițiativei (legea enumeră expres această exigență, deși ea intră în ceea ce numim caracterul constituțional al propunerii legislative), precum și respectarea dispersiei teritoriale a acestora.

Curtea Constituțională se pronunță în termen de 30 de zile de la sesizare asupra propunerii legislative, decizia sa fiind comunicată președintelui Camerei Parlamentului care a sesizat-o și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I. Efectul deciziei pronunțate de Curtea Constituțională este că, la primirea acesteia, Camera Parlamentului la care a fost înregistrată propunerea legislativă a cetățenilor inițiază procedura parlamentară de legiferare, rămânând, însă, la latitudinea legiuitorului să adopte sau nu legea în forma propusă de inițiatori.

Analiza aspectelor teoretice și practice referitoare la exercitarea controlului de constituționalitate asupra inițiativelor legislative ale cetățenilor, a permis cercetătorilor să constate că o asemenea atribuție alocată Curții Constituționale pare inoportună și chiar excesivă din următoarele considerente [28, p. 6]:

- asemenea procedură de verificare (care reprezintă un control de constituționalitate anterior) nu este prevăzută în nici una din celelalte situații de exercitare a *dreptului de inițiativă legislativă*;

- toate verificările efectuate de către Curtea Constituțională cu privire la conținutul propunerii și a respectării procedurii sunt aspecte care pot fi verificate și prin filtrele procedurii legislative în cadrul Parlamentului, mai ales că sunt aspecte ce țin de conformitatea extrinsecă;

- conformitatea intrinsecă a propunerii legislative a cetățenilor poate face obiectul controlului de constituționalitate anterior exercitat asupra legii înainte de promulgarea acesteia;

- și nu în ultimul rând, numărul foarte mic de sesizări, denotă inoportunitatea unei asemenea atribuții.

În linii generale, susținem poziția enunțată, completând argumentele cu ideea că verificarea procedurii sugerează mai mult testarea legalității și nu a constituționalității acesteia, întrucât în cea mare parte, procedura în cauză este reglementată de Legea nr. 189/1999 și nu de *Constituția României* [36, p. 24].

Dincolo de testul constituționalității, ultima încercare la care este supusă *inițiativa legislativă cetățenească* este aprobarea legiuitorului. La acest capitol, cercetătorii susțin că „proiectul de lege propus de către cetățeni urmează a fi examinat în mod obligatoriu de către Parlament, care la rândul său, este în drept să ia orice decizie: să-l adopte, să-l amendeze, fie să-l respingă” [10, p. 489]. Altfel spus, Parlamentul atât în acest caz, cât și în altele, nu este obligat să adopte propunerea legislativă susținută de cetățeni, după cum nu este ținut să adopte nici alte cereri cu care este sesizat [30, p. 163].

Din cele enunțate, devine clar că semnificația *inițiativei legislative cetățenești* se limitează doar la impulsivitatea procesului legislativ, fără a influența desfășurarea acestuia și nici finalitatea sa [15, p. 346].

Cu toate acestea, în opinia justă a cercetătorilor, important este că *inițiativa cetățenească*, odată emantă de la un număr semnificativ de cetățeni, constituie un semnal pentru Parlament în sensul că, pe lângă valoarea intrinsecă a dispozițiilor de lege ce formează propunerea legislativă și care se bucură de susținerea unei părți importante din populația țării, acestea dezvăluie o problemă demnă de a fi luată în considerare de forul legislativ. Faptul că cetățenii inițiază o modificare legislativă sau chiar adoptarea unei noi legi într-un anumit domeniu constituie un puternic indicator pentru Parlament, care trebuie să o analizeze cu responsabilitate și, chiar dacă, din diverse motive, nu o transformă în lege în forma propusă, trebuie să țină seama de semnificația acestui demers popular, și anume că *inițiativa cetățenească* a fost generată de o problemă reală, pe care o parte a populației a evidențiat-o prin acest mecanism și a încercat să îi găsească o soluție. Ca atare, autoritatea legiuitoare va trebui să aibă în vedere că este necesară o analiză temeinică a cauzei care a determinat declanșarea acestei proceduri. Cu alte cuvinte, *inițiativa legislativă cetățenească* are, în principal, rolul de a aduce în fața Parlamentului soluții pentru rezolvarea pe cale legislativă a unei anumite probleme și, în subsidiar, dacă soluția propusă nu este acceptată de Parlament, de a atrage atenția acestuia cu privire la existența unei probleme ce necesită rezolvare. Posibilitatea oferită cetățenilor români de a-și exprima voința politică cu ajutorul acestui instrument juridic poate fi considerată cea mai eficientă modalitate prin care aceștia se pot implica în mod activ în procesul de luare a deciziilor la nivel statal [3, p. 3].

Concluzii

În încheierea cercetării, vom sublinia că instituția *inițiativei legislative populare* reprezintă un instrument deosebit de important pentru realizarea democrației participative la nivelul statului (inclusiv la nivelul Uniunii Europene). Inexistența acesteia (în Republica Moldova) denotă o șansă mult diminuată pentru cetățeni de a exercita suveranitatea pe care o dețin de drept. Pe de altă parte, însăși recunoașterea constituțională a *dreptului la inițiativă legislativă populară* nu este suficientă pentru a asigura și garanția eficiența efectivă a acesteia. Mai este nevoie de reglementări suplimentare pentru consacarea unor standarde clare și concrete în materie, dar care să nu limiteze excesiv și nejustificat exercitarea *dreptului la inițiativă legislativă* a cetățenilor [36, p. 25]. Suplimentar, eficiența instituției *inițiativei legislative populare* depinde crucial de activismul cetățenilor (a societății civile), precum și de responsabilitatea și receptivitatea forului legislativ ca organ legiuitor suprem în stat.

Bibliografie

1. ARNĂUT, V. *Dreptul la inițiativă legislativă: obiect și titulari*. În: *Защита прав человека*, materialele conferinței științifice din 26.10.2017, desfășurată în cadrul Universității de stat din Comrat. Comrat: S.n., 2017, pp. 505-519.
2. *Avizul Comitetului Economic și Social European privind punerea în aplicare a Tratatului de la Lisabona: democrația participativă și inițiativa cetățenească europeană (articolul 11) (aviz din proprie inițiativă) /2010/C 354/10/*. Disponibil pe <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:354:0059:0065:RO:PDF>, accesat la 26.12.2021.
3. BĂRBĂTEANU, V. *Curtea Constituțională și democrația participativă sau implicarea cetățenilor în procesul legislativ*. În: *Buletinul Curții Constituționale*, 2016. Disponibil pe <https://www.ccr.ro/wp-content/>

uploads/2020/05/Initiativa-legislativa2016_1.pdf, accesat la 26.12.2021.

4. BUTUCEA, E. *Cetățenii ca subiecți ai procesului legislativ*. În: Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului: Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, 11 decembrie 2013. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014, pp. 351-361.

5. *Codul electoral al Republicii Moldova* nr. 1381 din 21.11.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 81 din 08.12.1997 (cu modificări și completări pînă în 18.03.2016).

6. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (actualizată prin Legea nr. 120 din 23.09.2021, MO238/01.10.21).

7. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012. 576 p.

8. *Constituția României – comentariu pe articole*. Coord.: I. Muraru, E.S. Tănăsescu. București: C.H. Beck, 2008. 1507 p.

9. *Constituția României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003), publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991. Republicată în Monitorul Oficial al României nr. 767 din 31 octombrie 2003.

10. COSTACHI, Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019. 860 p.

11. GUCEAC, I. *Forme și condiții de exercitare a democrației în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2003, nr. 10, pp. 45-48.

12. IANCU, Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a III-a. București: Lumina Lex, 2005. 638 p.

13. DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale – în dreptul român și comparat*. București: C.H. Beck, 2006. 922 p.

14. IONESCU, C. *Unele reflecții pe marginea art. 74 din Constituția României, republicată*. În: Revista de drept public, 2010, nr. 2, pp. 1-14.

15. LAZĂR, M., COSTACHI, Gh. *Implicarea cetățenilor în procesul legislativ ca formă de manifestare a democrației participative*. În: Scientific Collection «InterConf», (94): with the Proceedings of the 5 th Interna-

tional Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects» (December 25-26, 2021). Tallinn, Estonia: Ühingu Teadus juhatus, 2021, pp. 342-350.

16. LEBEDEVA, N. V., OGURTSOV, A. Yu. *Legislative initiative: concepts, features*. În: European researcher, 2011, nr. 2 (4).

17. *Legea cu privire la inițiativa populară de revizuire a Constituției*, nr. 387 din 19.07.2001. În: Monitorul Oficial nr. 097 din 17.08.2001.

18. *Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului*, nr. 797 din 02.04.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 50 din 07.04.2007 (cu modificările și competențele ulterioare).

19. *Legea României nr. 189 din 9 ecembrie 1999 privind exercitarea inițiativei legislative de către cetățeni*. Republicată în: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 300 din 06.04.2004.

20. MIDRIGAN, P., BORDIAN, M. *Referendumul ca formă fundamentală a democrației politice*. În: STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2020, nr.8(138), p. 112-121.

21. MINN, P. *Black's Law Dictionary. With Pronunciations*. West Publishing Co, 1990. 150 p.

22. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a XII-a, Vol. II. București: C. H. Beck, 2006. 280 p.

23. PÎNZARU, T. *Asigurarea juridică a implicării cetățeanului în procesul decizional al autorităților de guvernare și reprezentative*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015. 190 p.

24. PÎNZARU, T., GAGIU, E. *Inițiativa legislativă: subiecți de drept și condiții de admisibilitate*. În: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept, materialele conferinței științifice internaționale din 3 mai 2011 (mun. Chișinău). Chișinău: S.n., 2011, pp. 334-342.

25. POPA, V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova*. Chișinău: ULIM, 1999. 232 p.

26. POSTOLACHE, I. N. *Raporturile stat-cetățean în România și Republica Moldova*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013. 166 p.

27. RÎBCA, E. *Inițiativa legislativă (I)*. În: Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele

conferinței științifice internaționale „Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului” In honorem Elena Aramă, doctor habilitat în drept, profesor universitar. Om emerit. (Chișinău, 14-15 martie 2009). Chișinău: Bons Offices, 2009, pp. 310-327.

28. VALEA, D. C. *Controlul constituționalității inițiativelor legislative a cetățenilor în România*. În: Curentul Juridic, 2012, nr. 1(48). Disponibil pe http://revcurent-jur.ro/old/arhiva/attachments_201201/recjurid121_3FR.pdf, (accesat la 28.12.2021)

29. VARGA, A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Hamangiu, 2007. 386 p.

30. VIDA, I. *Legistica formală. Introducere în tehnica și procedura legislativă*. București: Universul Juridic, 2012. 223 p.

31. КОСТАКИ, Г., СУЛТАНОВ, Р. *Участие граждан в осуществлении государственной власти*. Кишинэу: Б. и., 2018. 520 p.

32. ОГНЕВА, Е. А. *Правовое регулирование пра-*

вотворческой инициативы граждан как гарантия реализации прав человека: зарубежные практики. В: Научные Ведомости, Серия Философия. Социология. Право, 2013, № 23 (166). Выпуск 26, pp. 119-124.

33. *Парламентское право России*. Под ред. Т. А. Хабриевой. Москва, 2003. 400 p.

34. ПОЛЕНИНА, С. В. *Законотворчество в Российской Федерации*. Москва, 1996. 146 p.

35. ФРУНЗЭ, Ю., ГАЖИУ, Е., СУЛТАНОВ, Р. *Институт народной законодательной инициативы в современном демократическом государстве (теоретико-правовые аспекты)*. În: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept, materialele conferinței științifice internaționale din 3 mai 2011. Chișinău: S.n., 2011, pp. 207-210.

36. LAZĂR, M., COSTACHI, Gh. *Inițiativa legislativă populară ca instrument al democrației participative*. În: Legea și Viața, 2022, nr. 2, pp. 15-25.

GARANTAREA DREPTULUI LA UN NIVEL DE TRAI DECENT ÎN SISTEMUL INSTRUMENTELOR INTERNAȚIONALE ȘI NAȚIONALE

Victor SANDU

Doctorand, Judecător, Judecătoria Chișinău, Republica Moldova

e-mail: sanduvictor24@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9985-6145>

The article is dedicated to reviewing the national and international legal instruments that guarantee the person's right to a decent standard of living. They are invoked the rules contained in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the European Social Charter - at the international level and the Constitutions of such states as the Kingdom of Belgium, the Republic of Cyprus, the Republic of Croatia, the Republic of Portugal, the Republic of Slovakia, The Republic of Italy, Romania and the Republic of Moldova - at the national level.

Keywords: law, right to a decent standard of living, guarantee, constitution, international instrument, welfare.

În lumea contemporană standardul *un nivel de trai decent* a devenit foarte actual și important pentru persoană. În încercarea de a elucida conținutul acestuia, menționăm că, în general, noțiunea de *nivel de trai decent* nu este definită clar, textul constituțional stabilește însă că acesta trebuie să asigure fiecărui om sănătatea și bunăstarea, enunțând și principalele elemente ale unui asemenea trai: hrana, îmbrăcămintea, asistența medicală și serviciile sociale necesare [11, p. 205].

Desigur, o astfel de accepțiune este destul de îngustă, sugerând nu atât ideea de trai/viață, cât de existență fizică. Altfel spus, caracterul decent al traiului/vieții presupune cu mult mai mult decât o existență fizică.

Într-o accepțiune largă, potrivit cercetătorilor [13, p. 107], sintagma *trai decent* înseamnă „posibilitatea omului de a deține și de a beneficia de bunurile și realizările civilizației: asigurare medicală, tehnică modernă, mijloace de transport, hrană rațională și calorică, servicii de deservire, acumularea de bogății culturale. *Traiul decent* este imposibil fără dezvoltarea liberă a personalității, fără beneficierea de realizările științei, culturii și fără posedarea unei profesii”. În opinia noastră, doar o

asemenea accepțiune reflectă esența *dreptului persoanei la un nivel de trai decent*.

Dincolo de aceasta, atragem atenția că semnificația deosebită a *dreptului persoanei la un nivel de trai decent* a fost accentuată prin însăși reglementarea acestuia la nivel internațional și european. Cele mai importante prevederi în acest sens atestăm în:

1. *Declarația Universală a Drepturilor Omului* [12], care prevede:

- în art. 25 alin. (1): „Orice persoană are dreptul la un nivel de viață corespunzător asigurării sănătății sale, bunăstării proprii și a familiei, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare, are dreptul la asigurare în caz de șomaj, de boală, de invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în alte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență ca urmare a unor împrejurări independente de voința sa.”;

- în art. 22: „Orice persoană, în calitatea sa de membru al societății, are dreptul la securitatea socială; ea este îndreptățită ca prin efortul național și colaborarea internațională, ținându-se seama de organizarea și resursele fiecărei țări, să obțină realizarea drepturilor economice, sociale și culturale indis-

pensabile pentru demnitatea sa și libera dezvoltare a personalității sale.”;

- în art. 23 alin. (3): „Orice om care muncește are dreptul la o retribuire echitabilă și satisfăcătoare care să-i asigure atât lui, cât și familiei sale, o existență conformă cu demnitatea umană și completată, la nevoie, prin alte mijloace de protecție socială”.

2. *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale* [17], care stabilește, în art. 11: „Statele părți la prezentul Pact, recunoscând dreptul oricărei persoane la un *nivel de trai suficient* pentru ea însăși și familia sa, inclusiv hrană, îmbrăcăminte și locuință suficiente, precum și la o îmbunătățire continuă a condițiilor sale de existență, vor lua măsuri potrivite pentru a asigura realizarea acestui drept și recunosc în acest scop importanța esențială a unei cooperări internaționale liber consimțite.”

3. *Carta Socială Europeană (revizuită)* [1] consacra o serie de drepturi fundamentale sociale ale omului, precum: dreptul la securitate și igienă în muncă (art. 3); dreptul la o salarizare echitabilă care să asigure un nivel de trai satisfăcător (art. 4); dreptul la protecție specială în caz de maternitate (art. 8); dreptul la securitate socială (art. 12); dreptul la asistență socială și medicală (art. 13); dreptul persoanelor vârstnice la protecție socială (art. 23); dreptul la protecție împotriva sărăciei și excluderii sociale (art. 30) etc.

Din analiza normelor citate, putem conchide următoarele momente:

- Traiul decent al unei persoane presupune un nivel de viață corespunzător asigurării sănătății sale, bunăstării proprii și a familiei. Deci, sănătatea persoanei și bunăstarea („situație materială bună, prosperă; prosperitate (belșug, bogăție)”) persoanei și a familiei sale sunt principalii indicatori ai traiului decent.

- Traiul decent presupune, în același timp, și posibilitatea persoanei de a-și „îmbunătăți continuu

condițiile sale de existență”. Altfel spus, traiul decent trebuie să asigure și să permită dezvoltarea continuă a persoanei.

- Traiul decent se bazează în principal pe „dreptul la o salarizare echitabilă care să asigure un nivel de trai satisfăcător”. În alți termeni, în lipsa unei salarizări echitabile nivelul de trai decent este imposibil de atins, în condiții legale.

De rând cu reglementarea internațională și europeană, unele elemente ale *dreptului la un nivel decent de viață* le atestăm reglementate și în Constituțiile unor state europene, precum:

- *Constituția Regatului Belgiei* [2]: art. 23 „Orice persoană are dreptul să ducă o viață conformă cu demnitatea umană. În acest scop, legile, legile federale și normele menționate la art. 134 garantează drepturile economice, sociale și culturale, ținând seama de obligațiile corespunzătoare și stabilesc condițiile pentru exercitarea acestora. Aceste drepturi includ, printre altele: 1. dreptul la ocuparea unui loc de muncă și la libera alegere a activității profesionale în contextul politicii generale privind ocuparea locurilor de muncă, menită, printre altele, să asigure un nivel cât mai stabil și cât mai ridicat posibil de ocupare a locurilor de muncă, dreptul la condiții echitabile de angajare și la o remunerație echitabilă, precum și dreptul la informare, consultare și negociere colectivă; 2. dreptul la securitate socială, la îngrijirea sănătății și la asistență socială, medicală și juridică; 3. dreptul la o locuință decentă; 4. dreptul la protecția unui mediu sănătos; 5. dreptul la împlinire pe plan cultural și social; 6. dreptul la prestații familiale”.

- *Constituția Republicii Cipru* [3]: art. 9 „Orice persoană are dreptul la o existență decentă și la securitate socială. Legea prevede protecția lucrătorilor, asistența pentru persoanele defavorizate și un sistem de asigurări sociale”.

- *Constituția Republicii Croația* [4]: art. 56 „Toți angajații au dreptul la o remunerație care să

asigure un nivel de trai liber și decent pentru aceștia și familiile lor. (...)" ; art. 63 -, „Statul protejează maternitatea, copiii și tinerii și creează condițiile sociale, culturale, educaționale, materiale și de altă natură, necesare pentru promovarea dreptului la o viață decentă”.

– *Constituția Republicii Portugheze* [7]: art. 59 „1. Indiferent de vârstă, sex, rasă, cetățenie, locul nașterii, religie, convingeri politice și ideologice, toți cetățenii au dreptul: a. la remunerația cuvenită pentru munca depusă, în conformitate cu volumul, natura și calitatea acesteia, cu respectarea principiului egalității de remunerare pentru munci egale și astfel încât să se garanteze un trai decent (...)”.

– *Constituția Republicii Slovace* [8]: art. 36 „Salariații au dreptul de a beneficia de condiții de muncă corecte și satisfăcătoare. Legea asigură, în special, următoarele: a. dreptul la o remunerație corectă a muncii pentru garantarea unui trai decent (...)”.

– *Constituția Republicii Italia* [5]: art. 36 „Salariații au dreptul la o remunerație corespunzătoare cu volumul și calitatea muncii acestora și, în orice caz, la o remunerație care să le asigure lor și familiilor lor o existență liberă și demnă”; art. 38 „Salariații care nu pot munci și care nu dețin mijloacele necesare de subzistență au dreptul la asistență socială. Salariații au dreptul de a li se asigura mijloacele corespunzătoare nevoilor și necesităților acestora în caz de accidente, boală, dizabilitate, bătrânețe și șomaj involuntar”.

– *Constituția României* [9]: art. 47. „(1) Statul este obligat să ia măsuri de dezvoltare economică și de protecție socială, de natură să asigure cetățenilor un nivel de trai decent (2). Cetățenii au dreptul la pensie, la concediu de maternitate plătit, la asistență medicală în unitățile sanitare de stat, la ajutor de șomaj și la alte forme de asigurări sociale publice sau private, prevăzute de lege. Cetățenii au dreptul și la măsuri de asistență socială, potrivit legii”.

După cum se poate observa, în diferite state *dreptul la un nivel de trai decent* poartă denumiri

diferite, precum: *dreptul la o viață conformă cu demnitatea umană, dreptul la o existență decentă, dreptul la un nivel de trai liber și decent, dreptul la o existență liberă și demnă*.

Analizând conținutul normelor constituționale invocate, constatăm că doar în unele din ele (*Constituția Regatului Belgiei, Constituția Republicii Cipru și Constituția României*) *dreptul persoanei la un nivel de trai decent* este expres garantat, în timp ce restul consacra acest drept într-o formă indirectă, asociindu-l cu dreptul persoanei la muncă, mai concret cu *dreptul la un salariu decent (remunerație decentă)*, care să permită o viață decentă. Anume acest drept este văzut ca fundament al *dreptului la un nivel de trai decent*.

Sub aspect comparativ, atragem atenția că *Constituția Republicii Moldova* [6], garantând dreptul la muncă și la protecția muncii, în art. 43 stipulează: „(1) Orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, precum și la protecție împotriva șomajului (2). Salariații au dreptul la protecția muncii. Măsurile de protecție privesc securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, repausul săptămânal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice. (3) Durata săptămânii de muncă este de cel mult 40 de ore. (4) Dreptul la negocieri în materie de muncă și caracterul obligatoriu al convențiilor colective sunt garantate”.

După cum se poate observa, Legea Supremă a statului nu garantează dreptul persoanelor care muncesc la o remunerație care să le asigure lor și familiilor lor un nivel de trai decent. Acest drept nu este garantat nici chiar prin stipularea la alin. (3) a unei astfel de măsuri de protecție precum este „instituirea unui salariu minim pe economie”.

În astfel de circumstanțe este greu de apreciat cum ar putea statul să-și onoreze obligația sa con-

stituțională, expres prevăzută în art. 47 alin. (1) „să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui”.

În plan comparativ, *Constituția României* [9], garantând nivelul de trai al cetățenilor, prevede la art. 47 „(1) Statul este obligat să ia măsuri de dezvoltare economică și de protecție socială, de natură să asigure cetățenilor un nivel de trai decent.” Observăm că în acest caz constituantul prevede expres natura măsurilor ce trebuie luate de către stat, care ar fi de natură să asigure cetățenilor un nivel de trai decent - „măsuri de dezvoltare economică și protecție socială”. În schimb, dacă analizăm norma care garantează *dreptul la muncă*, constatăm că conținutul art. 41 este în cea mai mare parte identic cu norma similară din *Constituția Republicii Moldova*. Constituantul român la fel nu garantează dreptul la un salariu decent.

Dincolo de aceste reglementări, atragem atenția că în doctrină se menționează că statul este obligat să asigure omului un minim de existență. În concret, acesta este obligat să asigure remunerarea omului într-un quantum ce ar permite procurarea elementelor de bază ale traiului decent. Asigurarea unui nivel de trai decent este posibilă prin asigurarea unui salariu minim ce ar acoperi necesitățile enunțate, adică așa-numitul *coș minim de consum* (existență) stabilit prin calcule economico-statistice [11, p. 205].

În opinia noastră, în acest caz nu se poate vorbi despre un nivel de trai decent, or asigurarea minimumului de existență nu poate fi echivalată cu traiul decent, care are ca indicator principal, după cum am văzut mai sus, *bunăstarea (prosperitatea)*. Prin urmare, nici salariul minim nu este în stare să asigure persoanei un trai decent, întrucât este orientat doar spre asigurarea existenței fizice a acesteia, mai concret spus - a subzistenței sale (hrană și întreți-

ner). Mai mult, acesta nu este orientat spre asigurarea bunăstării persoanei și a familiei sale și nici spre dezvoltarea continuă a acesteia.

În context, nu trebuie ignorat faptul că în societatea modernă nu toți sunt în stare să-și asigure bunăstarea materială și *traiul decent* prin muncă sau prin alt mijloc legal. De aceea, statul trebuie să ia măsuri speciale de îmbunătățire a situației materiale a populației în general, precum și a unor anumite pături (categorii) sociale în special. Politica socială a statului trebuie să fie orientată spre mai multe grupuri sociale și să cuprindă: lupta cu șomajul, reglementarea salariului minim decent, liberul acces la învățământul primar și secundar, gratuitatea lui, accesul la învățământul superior pe bază de concurs, asistența medicală primară gratuită și minimumul de asistență gratuit în instituțiile medicale de stat și municipale; posibilitatea accesului gratuit sau la un preț cât mai redus la fondurile bibliotecilor, muzeelor, la teatre și la alte unități culturale [11, p. 206].

De o importanță deosebită este ajutorul acordat de stat păturilor și categoriilor social-vulnerabile, care din diferite motive, nu pot să-și găsească un loc de muncă sau, în general, nu pot presta nici un fel de muncă. Anume din aceste considerente, alin. (2) din art. 47 din *Constituție* prevede că: „Cetățenii au dreptul la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență, în urma unor împrejurări independente de voința lor”. Astfel, *Constituția* nominalizează criteriile pentru care cetățenii au drepturi garantate: anumite perioade de vârstă, starea sănătății, capacitatea de muncă, îndeplinirea sau imposibilitatea îndeplinirii obligațiilor familiale. Asigurările pentru astfel de situații se stabilesc și se acordă în temeiul prevederilor din diferite acte juridice referitoare la probleme de asistență și protecție socială [11, p. 206].

Dincolo de aceste momente, trebuie totuși să

menționăm că și în aceste cazuri susținerea statului este departe de a asigura un nivel de trai decent, de cele mai multe ori ajutorul său plasându-se cu mult sub minimul de existență garantat. Un exemplu relevant în acest caz servește decalajul mare dintre salariul minim pe economie pentru anul 2020 (de 2935 lei) [14], minimul de existență (2082,7 lei - stabilit pentru sem. I al anului 2020) [16], mărimea pensiei minime pentru limita de vârstă (1131,46 lei) [15] și prețurile la care pot fi procurate cele necesare pentru existență, sănătate și taxele pentru serviciile comunale.

Doar din cele puține menționate este destul de clar că, la moment, în Republica Moldova statul nici pe departe nu-și onorează obligația de a asigura un nivel de trai decent cetățenilor săi. Cu regret, trebuie să recunoaștem că statul nu reușește nici minimul de existență real să-l asigure majorității persoanelor care necesită protecție socială. Acest moment vorbește clar despre carențele politicii sociale a statului și grava încălcare a dreptului cetățenilor la un nivel de trai decent.

Bibliografie

1. *Carta Socială Europeană (revizuită)*, adoptată la Strasbourg la 3 mai 1996. Ratificată parțial de Republica Moldova prin Legea nr.484-XV din 28.09.2001. în vigoare din 1 ianuarie 2002. Publicată în ediția oficială "Tratate internaționale", 2006, volumul 38.

2. *Constituția Regatului Belgiei* adoptată la data de 7 februarie 1831 (cu modificările ulterioare), în: Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 145-208.

3. *Constituția Republicii Cipru* adoptată la 16 august 1960. în: Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 303-388.

4. *Constituția Republicii Croația* adoptată în anul 1990 și republicată în 2010. în: Codex constituțional:

Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 390-438.

5. *Constituția Republicii Italia* adoptată în data de 22 decembrie 1947 (prin referendum, a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1948). în: Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 813-845.

6. *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. Republicată în: Monitorul Oficial nr.78/140 din 29.03.2016 (versiune în vigoare din 14.01.2019 în baza modificărilor prin Legea nr. 255 din 22.11.18, MO 467-479/14.12.18).

7. *Constituția Republicii Portugheze* adoptată la 2 aprilie 1976 (cu modificările ulterioare). în: Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 1225-1321.

8. *Constituția Republicii Slovace* adoptată în 1992 (cu modificările ulterioare). în: Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 1335-1385.

9. *Constituția României* adoptată în 1990, revizuită în 2004. în: Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 1687-1724.

10. *Constituția României* adoptată în 1990, revizuită în 2004. în: Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 1687-1724.

11. CREANGĂ, I., GURIN, C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005. 400 p.

12. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 A(III) din 10 decembrie 1948, la New York (Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.90). Publicată în ediția oficială "Tratate internaționale", 1998.

13. DUCULESCU, V., CĂLINOIU, C., DUCULESCU, G. *Constituția României comentată și adnotată*. București: Lumina Lex, 1997.

14. <https://monitorul.fisc.md/editorial/salariul-minim-garantat-in-sectorul-real-va-constitui-2935-lei-lunar.html>. (accesat – 22.11.2022)

15. <https://msmps.gov.md/comunicare/comunicate/pensiile-vor-fi-indexate-cu-483-incepand-cu-1-aprilie-curent/>. (accesat – 22.11.2022)

16. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=TO&idc=168&id=6761>. (accesat – 22.11.2022)

17. *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990, în vigoare din 26 aprilie 1993. Publicat în ediția oficială “Tratate internaționale”, 1998, Volumul 1.

ASIGURAREA SECURITĂȚII CONSTITUȚIEI - MISIUNE EXCLUSIVĂ A CURȚII CONSTITUȚIONALE

Tatiana GHERGHELEGIU

Doctorandă, Școala doctorală în Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: tatiana@agarista.com

The article is devoted to the issue of the role of the Constitutional Court in ensuring the security of the Constitution. The author presents a brief analysis of this issue starting from the revelation of the mission of the Constitutional Court in general, of the essence of the security / protection of the Constitution and the ways to ensure it.

Keywords: *Constitutional Court, Constitution, protection of the Constitution, interpretation of the Constitution, security of the Constitution.*

Introducere

Potrivit *Constituției Republicii Moldova* „Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova” (art. 134 alin. (1) [3]), moment prevăzut și la art. 1 alin. (1) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 [12] și la art. 2 alin. (1) din *Codul Jurisdicției Constituționale* [2]. Reglementările citate denotă faptul că unicul exponent al justiției constituționale în Republica Moldova este Curtea Constituțională.

În calitatea sa de unică jurisdicție constituțională, Curtea Constituțională este investită cu o competență distinctă, prevăzută atât în *Constituție* (art. 135 alin. (1), cât și în *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 (art. 4 alin. 1) sub formă de atribuții, după cum urmează:

„a) exercită la sesizare controlul constituționalității legilor, regulamentelor și hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și dispozițiilor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte;

b) interpretează Constituția;

c) se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a Constituției;

d) confirmă rezultatele referendumurilor republicane;

e) confirmă rezultatele alegerii Parlamentului și a Președintelui Republicii Moldova, validează mandatele deputaților și al Președintelui Republicii Moldova;

f) constată circumstanțele care justifică dizolvarea Parlamentului, demiterea Președintelui Republicii Moldova, interimatul funcției de Președinte, imposibilitatea Președintelui Republicii Moldova de a-și exercita atribuțiile mai mult de 60 de zile;

g) rezolvă excepțiile de neconstituționalitate a actelor juridice, sesizate de Curtea Supremă de Justiție;

h) hotărăște asupra chestiunilor care au ca obiect constituționalitatea unui partid.”

Analizând aceste competențe, observăm că ele pot fi grupate în două mari categorii: atribuții ce țin de asigurarea respectării Constituției de către autoritățile statului și atribuții ce țin de asigurarea protecției Constituției. Din această ultimă categorie fac parte atribuțiile ce privesc *interpretarea Constituției și aprecierea inițiativelor de revizuire a Constituției*.

În doctrina de specialitate, aceste atribuții ale Curții Constituționale practic nu sunt cercetate de-

loc, cu unele mici excepții. În pofida acestui fapt, în opinia noastră, subiectul în cauză merită o atenție distinctă, mai ales în perioada contemporană, în care, cu mare regret, sunt atestați noi factori de risc la adresa *Constituției Republicii Moldova* [5, p. 4-9; 6, p. 4-10], ceea ce nu poate să lase indiferentă întreaga societate.

Scopul studiului. Cele menționate ne-au determinat să ne propunem o abordare succintă a problemei rolului Curții Constituționale în asigurarea securității Constituției, pornind de la relevarea misiunii Curții Constituționale în general, a esenței securității/protecției Constituției și modalităților de asigurare a acesteia.

Rezultate obținute și discuții

Întru realizarea scopului propus, considerăm necesar inițial să trecem în revistă funcțiile care îi sunt recunoscute Curții Constituționale ca unică autoritate de jurisdicție constituțională în cadrul statului (înțelese ca principalele direcții de influență a hotărârilor Curții Constituționale și a pozițiilor pe care le conțin asupra diferitor sfere ale vieții statului și societății [18]).

În acest sens, în doctrină sunt enumerate următoarele funcții [8, p. 298-299; 1, p. 58-59]:

a) pacificarea vieții politice, prin tranșarea în termeni juridici a conflictelor de ordin politic;

b) regularizarea și autentificarea schimbărilor politice sau a alternanțelor la putere și păstrarea echilibrului constituțional;

c) consolidarea coeziunii societății politice. Din perspectiva dată, se consideră că prestigiul Constituției crește astfel proporțional cu activitatea Curții Constituționale;

d) „normativizarea” Constituției și prin aceasta imprimarea unei noi interpretări sau chiar a unei noi concepții în unele sau în toate ramurile dreptului;

e) protecția drepturilor și libertăților fundamentale, ca și a grupurilor minoritare;

f) „adaptarea” Constituției și stimularea evoluției ei, corespunzător mutațiilor propuse în sistemul social-politic, printr-o acțiune progresivă și coerentă de control al constituționalității, prevenind astfel schimbarea brutală a unei Constituții prea rigide și la un moment dat anacronice.

În doctrina rusă, în contextul dat, se menționează că Curțile Constituționale îndeplinesc următoarele funcții principale: *interpretarea Constituției; controlul constituționalității; stabilirea competenței organelor puterii publice; protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului* [18]. Ca urmare, se consideră că Curtea Constituțională se instituie și funcționează în scopul apărării regimului constituțional, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, asigurării exercițiului direct al Constituției, adică în scopul respectării și asigurării valorilor politice și juridice fundamentale, statuate și garantate de Legea Supremă [9, p. 44].

În aceeași manieră, opinează și alți autori, care susțin că scopul major al justiției constituționale constă în asigurarea supremației Constituției în sistemul izvoarelor de drept, precum și conformitatea activității tuturor organelor de stat cu Constituția. Justiția constituțională constituie una din garanțiile soluționării juridice a conflictelor politice ce pot apărea în societate, a apărării drepturilor și libertăților omului față de posibilele încălcări din partea organului legislativ și executiv, a asigurării caracterului de drept al regimului social și statal în ansamblu [17, p. 217].

O poziție distinctă la capitolul acesta poate fi atestată la cercetătorul autohton P. Railean, în opinia căruia scopul general al Curții Constituționale constă în asigurarea și protecția *legalității constituționale*, care „presupune conformitatea actelor normative și a proceselor de exercitare a puterii cu Constituția” [14, p. 495]. Potrivit autorului *legalitatea constituțională* presupune un regim politico-juridic, bazat pe un nivel înalt de cultură juridică, în cadrul căruia

este asigurată supremația Constituției, sunt protejate normele, principiile și valorile constituționale, sunt sancționate eventualele încălcări ale acestora. Totodată, domnia sa subliniază că *legalitatea constituțională* reprezintă o parte importantă a legalității în cadrul statului (un segment situat la nivelul activității legislative și normative), ea având menirea de a asigura calitatea legii ca fundament al legalității, caracterul constituțional al conținutului acesteia, precum și a practicii de aplicare a ei în realitatea vieții sociale. Asigurarea *legalității constituționale* constituie astfel o premisă, o condiție obligatorie pentru afirmarea regimului legalității într-un stat de drept democratic, fiind garanția principală a realizării și protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [14, p. 496].

O altă funcție recunoscută Curții Constituționale este *cea de elaborare a normelor de drept* [16, p. 15], prin prisma căreia Curtea Constituțională este unica autoritate competentă să interpreteze Constituția. Ca urmare, Curtea Constituțională prin hotărârile sale formează doctrina dreptului constituțional și impune autorităților publice interpretarea Legii Supreme pe înțelesul ei. Totodată, rolul Curții Constituționale în procesul de elaborare a normelor de drept este specific, deoarece Curtea influențează asupra procesului de creație legislativă prin anularea normei de drept [15, p. 1085], ca rezultat al constatării neconstituționalității acesteia.

În opinia noastră, Curții Constituționale nu i se poate recunoaște *funcția de elaborare a normelor de drept*, întrucât astfel ea este echivalată în competență cu însăși legiuitorul, ceea ce contravine principiilor de organizare și funcționare a puterii în statul de drept. Cu toate acestea, Curtea rămâne a fi unica autoritate a statului care este investită cu atribuția de a interpreta Constituția. În acest sens, sunt relevante următoarele acte normative:

- *Constituția Republicii Moldova* [3] – art. 135 alin. (1) lit. b);

- *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 [12] – art. 4 alin. (1) lit. b);

- *Codul Jurisdicției Constituționale* [2] – art. 4 alin. (1) lit. b);

- *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017 [11] – art. 72.

Important este de conștientizat că prin interpretare Curtea nu formează norme noi și primare, nu le modifică și nu le schimbă pe cele în vigoare (în caz contrar, ea transformându-se dintr-un „legiuitor negativ” în unul „pozitiv” [10, p. 67]). Prin interpretarea prevederilor constituționale, Curtea poate formula doar poziții de drept cărora Parlamentul le poate da un veșmânt legislativ sau care pot fi aplicate așa cum le determină Curtea [13, p. 16].

Din perspectiva dată, suntem de părerea că atribuția Curții Constituționale de a interpreta Constituția se circumscrie unei alte funcții recunoscute acestei autorități – *garanția și asigurarea securității și stabilității constituționale* – funcție prin care se înțelege rolul Curții în interpretarea autentică a normelor constituționale și evitarea interpretării conjuncturale a acestora, sub influența diferitor factori, fapt de natură să asigure stabilitatea Constituției în litera și spiritul ei și aplicabilitatea ei în condițiile mereu schimbătoare ale realității [4, p. 48].

Mai mult, considerăm că au dreptate cercetătorii care susțin că rolul și menirea actuală a Curții Constituționale trebuie privite cu mult mai profund întrucât, prin exercitarea funcțiilor sale, Curtea se manifestă ca un important instrument [4, p. 49]:

- de asigurare a supremației Constituției și realizarea practică a acesteia, consolidând astfel regimul constituționalității la nivelul statului;

- de protecție și apărare a Constituției prin asigurarea realizării răspunderii constituționale și sancționării inevitabile a încălcărilor normelor constituționale și restabilirii legalității constituționale [7, p. 6];

- de formare a culturii constituționale și a conștiinței constituționale la nivelul societății prin propagarea

ideilor și valorilor constituționale, cât și transpunerea acestora în practică – momente indispensabile consolidării statului de drept democratic în perioada contemporană.

Cu regret, după cum am enunțat mai sus, comparativ cu celelalte domenii, asigurarea protecției și securității Constituției de către Curtea Constituțională este foarte puțin studiată în doctrina autohtonă, chiar dacă reprezintă un subiect extrem de important și actual pentru societatea noastră [21, p. 47].

Din puținele cercetări în materie putem menționa doar studiile realizate de către prof. Gh. Costachi, inclusiv în coautorat cu cercetătoarea I. Iacob. În opinia acestor savanți, în general, sistemul *securității constituționale* din Republica Moldova poate fi caracterizat prin: perfecționarea continuă a normelor constituționale, asigurarea supremației Constituției prin intermediul controlului de constituționalitate, declanșat atât din inițiativa autorităților publice, cât și din inițiativa cetățenilor prin intermediul excepției de neconstituționalitate și garantarea stabilității Constituției. Mai mult, cercetătorii sunt ferm convinși că asigurarea *securității constituționale* trebuie să pornească în primul rând de la asigurarea *protecției Constituției* [5, p. 7], altfel spus, de la *securitatea Constituției* [6, p. 7].

În context, este important de menționat că „semnificația deosebită a relațiilor sociale reglementate de Constituție, necesitatea asigurării supremației sale în sistemul actelor juridice, a corespunderii tuturor actelor și normelor textului Constituției, solicită inevitabil și o protecție juridică specială a acesteia, orientată mai întâi de toate spre asigurarea stabilității orânduirii de stat și sociale, a stabilității statutului juridic al persoanei, cât și spre asigurarea respectării stricte a normelor juridice de către toți subiecții de drept” [20, p. 91].

Pentru a concretiza esența protecției Constituției ca fenomen juridic, vom preciza că în sensul cel mai larg, *protecția Constituției* este o datorie a întregului

stat, a societății și a fiecărui cetățean. Atunci când un organ de stat sau al administrației locale, o organizație obștească sau chiar un simplu cetățean respectă necondiționat normele Constituției, asigură condițiile și premisele necesare pentru respectarea acestora, previne încălcarea lor, contracarează cu mijloace și metode legale abaterile comise se realizează protecția Constituției în cel mai larg sens.

Totodată, este evident că în cadrul sistemului autorităților de stat, sunt organe investite direct cu sarcina/obligația de a supraveghea respectarea *legalității constituționale*. În acest sens, în majoritatea statelor democratice Șeful statului reprezintă garantul Constituției care veghează respectarea și protecția acesteia. O anumită supraveghere în acest sens exercită și celelalte autorități ale statului – parlamentul, guvernul, procuratura, instanțele de drept comun, avocații poporului etc. Desigur, și acest moment poate fi cuprins de conceptul *protecția Constituției*, deja într-un sens mai îngust, deoarece toate aceste autorități au obligația de a asigura în activitatea lor respectarea Constituției. Pentru aceste autorități *protecția Constituției* constituie doar una dintre multiplele funcții cu care sunt investite prin lege [6, p. 8].

De cele mai multe ori însă, noțiunii de *protecție a Constituției* i se recunoaște un sens și mai îngust. Unii cercetători consideră că *protecția Constituției* în sens strict particular, presupune organizarea și activitatea unui organ special, chemat să desfășoare în formele și potrivit procedurii stabilite de lege a controlului (supravegherii) constituționalității, adică verificarea corespunderii legislației în vigoare și a altor acte normative cu Constituția [19, p. 66]. Din perspectiva acestei accepțiuni, *protecția Constituției* constituie misiunea principală a jurisdicției constituționale, asigurată și realizată prin intermediul controlului constituționalității.

Cu regret, în pofida acestui fapt, după cum au constatat cercetătorii autohtoni [6, p. 8; 5, p. 7; 4, p. 49], autoritatea de jurisdicție constituțională din Re-

publica Moldova (Curtea Constituțională) a admis în ultima perioadă (în ultimul deceniu) în activitatea sa grave abateri, ceea ce a marcat o distorsionare evidentă a misiunii sale și nu numai în ceea ce privește *protecția Constituției*.

Concluzii

Generalizând, susținem în totalitate cercetătorii enunțați mai sus și considerăm că realitatea prezentată de domniile lor dictează necesitatea stringentă a unei reforme constituționale, iar unul din obiectivele primordiale ale acesteia trebuie să reprezinte consolidarea *securității Constituției* Republicii Moldova, care poate fi asigurată prin următoarele măsuri concrete [6, p. 9]:

- reglementarea expresă în Legea Fundamentală a statului a *acțiunii directe a Constituției*;

- reglementarea expresă în același text normativ a *obligativității respectării și aplicării Constituției* de către toți subiecții de drept;

- consolidarea instituției *apărării Constituției* prin reglementarea clară și completă a *răspunderii constituționale* a subiecților de drept constituțional pentru încălcarea normelor constituționale;

- consolidarea instituției *protecției Constituției* prin revizuirea normelor constituționale și a legislației ce reglementează organizarea și funcționarea Curții Constituționale;

- reglementarea unor standarde și limite în materia *interpretării textului constituțional* de către Curtea Constituțională.

Privite aceste măsuri în ansamblul lor, putem constata că cercetătorii au definit corect *securitatea Constituției*, ca fiind „un concept ce înglobează în sine protecția și apărarea Constituției atât de pericolele din exterior (ce pot veni din partea diferitor subiecți de drept constituțional), cât și de pericolele din interior ce pot veni nemijlocit din partea autorității cheamă să o protejeze – Curtea Constituțională”. Pornind de la această definiție, considerăm că este abso-

lut necesar a demara cercetări complexe prin care să se urmărească conturarea unui mecanism juridic clar și efectiv de asigurare a *securității Constituției*, care să stea la baza reformării justiției constituționale din Republica Moldova.

Bibliografie

1. ARSENI, A. *Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova*. Chișinău, 2000.

2. *Codul Jurisdicției Constituționale* nr. 502 din 16-06-1995. În: Monitorul Oficial Nr. 53-54 din 28-09-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 38 din 28.02.20, MO103/14.04.20).

3. *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. Republicată în: Monitorul Oficial nr.78/140 din 29.03.2016 (versiune în vigoare din 14.01.2019 în baza modificărilor prin Legea nr. 255 din 22.11.18, MO 467-479/14.12.18).

4. COSTACHI, Gh. *Misiunea justiției constituționale în statul de drept*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială* ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”.

5. COSTACHI, Gh. *Securitatea constituțională în Republica Moldova la 25 de ani de existență a Legii Fundamentale*. În: Legea și viața, 2019, nr. 8, p. 4-9.

6. COSTACHI, Gh., IACUB, I. *Securitatea Constituției – obiectiv major al reformei constituționale din Republica Moldova*. În: Legea și Viața, 2020, nr. 9, p. 4-10.

7. COSTACHI, Gh., RAILEAN, P. *Menirea justiției constituționale în statul de drept contemporan*. În: Legea și Viața, 2014, nr. 10.

8. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București: Editura Europa Nova, 1996.

9. HARUTYUNYAN, G. *Justiția constituțională, expresie a esenței statului de drept și a constituționalismului*. În: Justiția constituțională: actualitate și perspective. Conferință internațională consacrată aniversării a 10-a a Curții Constituționale a Republicii Moldova. Responsabil de ediție V. Pușcaș. Chișinău: Cartdidact, 2005.

10. IACUB, I. *Interpretarea Constituției: între necesitate, limite și riscuri*. În: Revista Națională de Drept, nr. 4-6, 2020, *Ediție specială* ce cuprinde materialele conferinței științifico-practice internaționale din 5 iunie 2020 „Jurisdicția constituțională constituțională din Republica Moldova: abordări, probleme și perspective”.

11. *Legea cu privire la actele normative* nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial nr. 7-17 din 12-01-2018.

12. *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317 din 13-12-1994. În: Monitorul Oficial Nr. 08 din 07-02-1995 (versiune actualizată prin Legea nr. 5 din 06.02.20, MO63-68/28.02.20).

13. PUȘCAȘ, V. *Curtea Constituțională unicul subiect de interpretare oficială a Constituției*. În: Justiția constituțională în Republica Moldova, 2010, nr. 3.

14. RAILEAN, P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2015 (Tipografia Centrală).

15. ZUBCO, V. *Funcțiile Curții Constituționale*. În: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală. Materialele conferinței științifico-teoretice

internaționale din 22-23 septembrie 2004 (mun. Bălți). Chișinău, 2004.

16. ZUBCO, V. *Funcțiile Curții Constituționale*. În: Justiția constituțională, 2004, nr. 4.

17. АРУТЮНЯН, Г. Г., БАГЛАЙ, М. В. *Конституционное право: Энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2006.

18. ВИТРУК, Н. В. *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*. În: “Конституционное Правосудие”, Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии, 2002, № 2 (16). <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.16-2002/vitruk.htm>.

19. ЕНГИБАРЯН, Р. В., ТАДЕВОСЯН, Э. В. *Конституционное право*. Учебник для вузов. 2-е изд. Москва: Юрист, 2002.

20. *Конституционное право зарубежных стран*: Учебник для вузов / Под ред. М.В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л.М. Энтина. Москва, 2005.

21. GHERGHELEGIU, T. *Curtea Constituțională – factor principal de asigurare a securității Constituției*. În: Jurnal Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr.6.

ACTELE JUSTIȚIEI CONSTITUȚIONALE: SUNT SAU NU ACESTEA IZVOARE DE DREPT?

Eugen BUTUCEA

Doctorand, Școala doctorală în Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova,
Consilier raional, Consiliul raional Criuleni, Republica Moldova
e-mail: salubrisgrup@yahoo.com

Gheorghe COSTACHI

Doctor habilitat în drept, profesor universitar, cercetător științific principal în cadrul
Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: costachi70@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-1396-7598>

The article contains a summary approach of the notion of source of law and of the categories of sources of law in order to assess the possibility of recognizing this quality in constitutional justice acts. As a result of the analysis carried out it is noted that there is no unique position on the vocation of these acts to be sources of law, which justifies the launch in the academic environment of extensive theoretical discussions in this field.

Keywords: *Constitutional Court, acts of the Constitutional Court, source of law, formal source of law, quality in constitutional justice acts.*

Introducere

Problema recunoașterii valorii actelor justiției constituționale ca fiind izvor de drept este una extrem de importantă și actuală, chiar dacă în arealul nostru științific ea nu se bucură de atenția cuvenită (spre deosebire de doctrina românească sau cea rusească). Cel mai vorbitor în acest sens este excluderea acestora din sistemul izvoarelor dreptului, atestată practic în fiecare manual de teorie generală a dreptului [23, p. 8].

Dincolo de lipsa interesului științific și a recunoașterii doctrinare, totuși considerăm că ar fi necesară o abordare detaliată a naturii juridice a actelor justiției constituționale și a locului acestora în sistemul izvoarelor de drept, pornind mai ales de la trăsăturile și particularitățile acestora ca acte juridice.

Scopul studiului. Pornind de la cele menționate în studiul de față, ne propunem o trecere în revistă a noțiunii de izvor de drept și a categoriilor de izvoare ale dreptului în vederea aprecierii posibilității recunoașterii unei astfel de calități actelor justiției constituționale.

Rezultate obținute și discuții

În condițiile în care ne-am propus o abordare a problemei valorii actelor justiției constituționale ca izvor de drept, este logic pentru început a trece în revistă atât noțiunea de *izvor de drept*, cât și sistemul izvoarelor de drept, recunoscut de către doctrina noastră.

În general, în literatura de specialitate, formele de exprimare a normelor juridice au căpătat denumirea de *izvoare de drept* [12, p. 74; 3, p. 273; 1, p. 271]. Referitor la sensul și esența noțiunii de *izvor de*

drept, până la moment, în doctrină, nu există o viziune unitară. O bună parte din autori, preferă utilizarea exclusivă a noțiunii de *izvor de drept*, pornind de la sensul acesteia adevărat, filologic („ceea ce servește un început la ceva, de unde apare ceva ...”). O altă parte, susțin necesitatea înlocuirii acestei sintagme cu o alta – *forma dreptului* (sau „formă de exprimare a normei juridice”, „formă juridică externă” etc.) [22, p. 282], cu același sens de *izvor de drept*. O a treia categorie de autori folosesc denumirea dublă – *forma (izvorul) dreptului* sau *izvorul (forma) dreptului* [11, p. 15-16].

Pornind de la cele menționate, la moment, în literatura de specialitate pot fi atestate cel puțin trei poziții referitoare la raportul dintre termenii *izvorul dreptului* și *forma dreptului* [21, p. 8]: termenii sunt identici; termenii sunt distincți sub diferite aspecte; termenii se deosebesc fără a se intersecta, dar cu ajutorul altor termeni se pot raporta unul la altul.

În opinia cercetătorului autohton, prof. Gh. Avornic [1, p. 271-272], termenul *forma dreptului*, în calitatea sa de categorie juridică, este mult mai larg decât cel de *izvor de drept*, întrucât: *forma dreptului* include în sine partea internă, care nu este altceva decât sistemul dreptului, și partea externă, care reprezintă toate *izvoarele dreptului*. În același timp, diferența dintre aceste noțiuni este determinată și de etimologia însăși a noțiunii de *izvor*; în literatura juridică prin acesta fiind desemnate sursele, originea, factorii de determinare și de creare a dreptului. Mai mult, termenul *izvor de drept* are mai multe accepțiuni, cum ar fi: izvor de drept în sens material și izvor de drept în sens formal, izvor intern și izvor extern, izvor direct și izvor indirect, izvor scris și izvor nescris etc. La rândul ei, strict juridic, *forma* mărturisește că regula de drept este rezultatul activității normative a statului, exprimând voința deținătorilor puterii de stat, iar respectarea ei este asigurată, la nevoie, prin forța de constrângere a statului [2, p. 10].

În concluzie, cercetătorul subliniază că *izvoarele dreptului* sunt doar o parte componentă a *forme dreptului* (idee atestată și la alți autori [20, p. 286; 19, p. 401]), întrucât *forma dreptului* este o categorie amplă, ce cuprinde două părți: una internă, care exprimă structura internă a dreptului, sistemul de drept, iar alta externă, ca metodă de întărire și exprimare a normei juridice, ceea ce nu este altceva decât izvoarele formale ale dreptului.

Din studiile realizate pe marginea acestei probleme [11, p. 19] (relativ puține la număr în arealul nostru științific) devine evident că discuțiile asupra categoriilor de *izvor de drept* și *forma dreptului* pot continua până la nesfârșit în condițiile în care nu se ține cont de accepțiunile dreptului (natural sau pozitiv) prin prisma cărora este tratată problema, precum și de natura fenomenelor în cauză (științifico-juridică sau filosofică).

În acest context, prezintă importanță mijlocul de aur la care s-a ajuns în doctrina contemporană. Deci, pentru a se evita confuzia dintre cele două abordări ale izvoarelor dreptului [3, p. 273; 18, p. 276; 9, p. 225], în știința juridică s-a făcut distincția între *izvoarele materiale* sau în sens material și *izvoarele formale* sau în sens formal ale dreptului.

Izvoarele materiale ale dreptului, numite și izvoare reale, sunt concepute ca adevărate „dat”-uri ale dreptului, realități exterioare ale acestuia care determină acțiunea legiuitorului: ele dau naștere unor reguli izvorâte din necesitățile practice. În conținutul acestor izvoare (numite și *surse* [10, p. 406]) sunt introduse elemente ce aparțin unor sfere diferite ale realității sociale. Din acest punct de vedere, sunt considerate izvoare ale dreptului factorii de configurare a dreptului, dreptul natural, rațiunea umană și conștiința juridică [3, p. 274]. Într-o altă opinie, *izvoarele materiale*, denumite și „izvoare substanțiale” ale dreptului sunt expresia condițiilor vieții economice, sociale, politice, culturale și ideologice [17, p. 174].

Referitor la *izvoarele formale*, acest concept presupune mijlocul cu ajutorul căruia se exprimă izvorul material, forma pe care o îmbracă dreptul în ansamblul normelor sale. Este vorba deci de un sens propriu terminologiei juridice (care reflectă în esență sensul specific, strict juridic al conceptului de *izvor de drept*), care nu coincide întru totul cu sensul etimologic al cuvântului [9, p. 226].

Pornind de la semnificația deosebită a izvoarelor formale, în cele ce urmează ne vom opri în principal la acestea, din categoria cărora fac parte: *actul normativ, cutuma, jurisprudența sau precedentul judiciar și doctrina*.

A. Cel mai important izvor de drept este *actul normativ*, care conține reguli cu caracter obligatoriu, investite cu forță juridică superioară altor izvoare ale dreptului și tinzând să acopere întreaga sferă a relațiilor sociale ce necesită reglementare juridică. În doctrină, *actul normativ* este definit ca „izvorul de drept creat de organele autorității publice, izvor care conține reguli generale și obligatorii a căror aplicare, la nevoie, este asigurată de forța de constrângere a statului” [1, p. 285].

Pornind de la faptul că în sistemul nostru de drept atestăm existența mai multor categorii de *acte normative*, considerăm necesar a le preciza, așa cum ele sunt expuse în *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017 [13]. Astfel, conform art. 6 din legea citată: „Legislația Republicii Moldova este constituită din următoarele acte normative: a) Constituția Republicii Moldova; b) legile și hotărârile Parlamentului; c) decretul Președintelui Republicii Moldova; d) hotărârile și ordonanțele Guvernului; e) actele normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate; f) actele normative ale autorităților publice autonome; g) actele normative ale autorităților unităților teritoriale autonome cu statut juridic special; h) actele normative ale autorităților administrației publice locale.”

Doctrina grupează toate actele normative în două

categorii principale, în funcție de forța lor juridică [1, p. 289]: *legi și actele normative subordonate legii*.

În sens larg, prin termenul *lege* se înțelege orice act normativ, iar în sens restrâns este vorba doar de actele normative emise de Parlament (organul legislativ al statului). Accepțiunea care ne interesează din punct de vedere al unei analize riguroase a surselor dreptului este cea de-a doua. În contextul dat, art. 8 alin. (1) din *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017 stabilește: „Legea este un act normativ adoptat de Parlament în temeiul normelor constituționale, conform procedurii stabilite de Constituția Republicii Moldova, de Regulamentul Parlamentului, aprobat prin Legea nr. 797/1996, precum și de prezenta lege.”

După importanța lor, modalitatea formală a adoptării și materiile pe care le reglementează, legile se clasifică în *legi constituționale, legi organice și legi ordinare* (clasificare reglementată expres în art. 8 alin. (2) din *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017).

Legile constituționale sunt Constituția și legile de revizuire a acesteia. *Constituția* este fundamentul întregului sistem juridic, apărând ca o sumă de principii de bază, ca o stare de spirit care comandă și controlează orice activitate de normare. Așadar, toate celelalte izvoare ale dreptului, indiferent de felul sau poziția lor ierarhică, trebuie elaborate pe baza și în conformitate cu prevederile Legii fundamentale. Normele contrare Constituției, prevăzute în orice act normativ, sunt anulate de Curtea Constituțională

Legile organice dezvoltă și detaliază principiile fundamentale ale dreptului prevăzute în Constituție, intervenind în domeniile stabilite expres de aceasta (art. 72, alin. (3) [7]), norme completate de dispozițiile *Legii cu privire la actele normative* nr. 100/2017 (art. 10 alin. 3). Spre exemplu, prin legi organice se reglementează organizarea, funcționarea și finanțarea partidelor politice, statutul funcționari-

lor publici, regimul juridic general al proprietății și al moștenirii, organizarea generală a învățământului, statutul minorităților naționale, regimul general al cultelor etc.

La rândul lor, *legile ordinare* sunt toate celelalte legi adoptate de Parlament și pot reglementa orice materie care nu ține de domeniul legilor constituționale sau organice.

Referindu-ne la categoria *actelor normative subordonate legii*, precizăm că acestea sunt actele adoptate de toate celelalte autorități ale statului (cu excepția Parlamentului). Aceste acte se subordonează autorității legii și se conformează prevederilor acesteia, producând aceleași efecte obligatorii ca și legea pentru subiectele la care se referă. În cazul în care intră în dezacord cu legea, care se aplică întotdeauna prioritar, aceste acte își pierd efectul juridic. Din categoria acestora fac parte: hotărârile și moțiunile Parlamentului, decretele Șefului de stat, hotărârile și ordonanțele Guvernului, actele normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate, ale autorităților publice autonome, ale autorităților unităților teritoriale autonome cu statut juridic special și ale autorităților administrației publice locale.

B. Cutuma. Cutuma reprezintă un uzaj (obicei) social constant și uniform, conștientizat ca fiind obligatoriu la nivelul grupului social. Precizăm că este vorba de un „obicei cu valoare juridică”. În acest sens, este important de a delimita *cutuma* de simplul *uzaj de fapt*, care este o practică urmată în mod constant, fără însă a se simți o obligație în acest sens. Un criteriu important în acest caz servește convingerea juridică. De exemplu, obiceiul bacșișului nu este o cutumă, deoarece, deși este adesea practicat, nu este conștientizat ca o obligație cu caracter juridic, dar așezarea arborilor la o anumită distanță de hotar este o cutumă, pentru că implică și o obligație în acest sens. Așadar, *cutuma* poate constitui izvor de drept numai dacă și în măsura în care legea sau un alt act

normativ cu valoare de izvor de drept îi conferă acest caracter, cum ar fi, spre exemplu, reglementările Codului civil privind așezarea unei construcții la o depărtare de hotarul despărțitor a două proprietăți, depărtare stabilită de obiceiul locului. În acest caz, legea (Codul civil) face trimitere expresă la obiceiul locului, adică la cutumă.

În contextul dat, *Codul civil al Republicii Moldova* stabilește în art. 5 [6]: „(1) Uzanța este o regulă de conduită care, deși neprevăzută de legislație, este larg recunoscută și respectată în mod regulat într-un anumit domeniu al raporturilor civile. (2) Uzanța se aplică numai dacă nu contravine legii, ordinii publice și bunelor moravuri, precum și actului juridic.”

Potrivit cercetătorilor [1, p. 280-281], cutuma reprezintă azi doar cu titlu de excepție un izvor de drept în sistemul nostrum de drept, iar ca forță juridică cutuma are, în raport cu legea, un caracter subsidiar, subordonat (intervenind doar *secundum legem* [15, p. 134]).

C. Doctrina juridică (știința dreptului). În majoritatea manualelor de teorie generală a dreptului și a studiilor în materie, *doctrina* este menționată în lista izvoarelor de drept cu precizarea că aceasta **nu constituie izvor al dreptului**, dar, prin tezele teoretice pe care le elaborează și valoarea argumentațiilor folosite, poate influența și contribui la dezvoltarea dreptului și a surselor sale.

D. Jurisprudența sau precedentul judiciar cuprinde deciziile judiciare pronunțate anterior în cazuri asemănătoare celui judecat. Precedentul sau practica judiciară nu are valoare de sursă efectivă a dreptului, ci doar de sursă interpretativă, iar judecătorul are dreptul de a se pronunța doar în mod particular asupra cauzei, fără dispoziții generale sau cu caracter de reglementare. În dreptul anglo-saxon, ca și în dreptul internațional, jurisprudența constituie izvor de drept, alături de cutumă. În sistemul nostru de drept, însă, care se încadrează în cel romano-germanic, **practica judiciară nu este sursă a dreptului**.

Din cele enunțate se poate conchide că sunt izvoare formale ale dreptului, în armonie cu principiile statului de drept, numai *actele normative*, categorie în care se încadrează atât reglementările interne, cât și cele internaționale, acceptate de țara noastră prin aprobare, aderare sau ratificare [23, p. 10].

Cu toate acestea, trebuie recunoscut că în literatura de specialitate se precizează că în statele care aparțin familiei de drept romano-germanic, din care face parte și țara noastră, sunt admise două clase de izvoare formale: *legea și cutuma*, ca *izvoare indiscutabile* și *jurisprudența și doctrina*, ca *izvoare discutabile* [14, p. 93].

În opinia noastră [23, p. 10], discutabilă poate fi doar *jurisprudența* ca izvor de drept, întrucât *doctrina* are un rol doar de interpretare, fără a avea un caracter general obligatoriu, ceea ce exclude orice discuție cu privire la recunoașterea sa ca fiind un izvor de drept.

Axându-ne în continuare pe problema *jurisprudenței* ca izvor de drept discutabil, precizăm că aceasta prezintă importanță pentru noi din considerentul că un corespondent al termenului de *jurisprudență a instanțelor judecătorești* este termenul de *jurisprudență*, utilizat pentru a defini *practica jurisdicțională a Curții Constituționale* și care înglobează toate deciziile instanței de contencios constituțional [5, p. 8]. Sub acest aspect, considerăm că *jurisprudența* necesită o atenție și abordare distinctă, mai ales pentru a vedea în ce măsură *jurisprudența Curții Constituționale* prezintă trăsăturile unui izvor de drept veritabil.

În general, în literatura de specialitate s-a observat că rolul *jurisprudenței* este acela de a interpreta și aplica la cazuri concrete legea. În sensul dat, se consideră că activitatea judecătorului este guvernată de două mari principii: a) el se pronunță întotdeauna în cauza pe care o judecă și nu are dreptul să stabilească dispoziții generale în afara speței particulare ce se deduce în fața sa; b) un judecător, potrivit regulilor de organizare judecătorească din țara noastră,

nu este, în general, legat de hotărârea, într-o cauză similară, pronunțată de un alt judecător și nici chiar de hotărârile sale anterioare [16, p. 163]. Din această perspectivă, concluzia este clară: în principiu, jurisprudența instanțelor judecătorești, indiferent care ar fi gradul acestora de jurisdicție, ***nu poate avea caracter creator, nu poate fi izvor de drept*** [16, p. 163].

Există, însă, în acest caz o situație specială în privința competenței instanței judecătorești supreme, atestată în doctrina românească [5, p. 8]. Potrivit art. 126 alin. (3) din *Constituția României* [8], „Înalta Curte de Casație și Justiție asigură interpretarea și aplicarea unitară a legii de către celelalte instanțe judecătorești, potrivit competenței sale”. Cum suprema instanță își exercită această atribuție constituțională, dezvoltată prin dispozițiile Codului de procedură civilă și ale Codului de procedură penală, prin decizii, ca acte procedurale care îi completează jurisprudența, se impune concluzia logică că jurisprudența acesteia, în materia recursului în interesul legii, întrunește calitățile și are funcțiile de izvor formal al dreptului [5, p. 8]. Decizia pe care o pronunță Înalta Curte se bucură de autoritate de lucru interpretat, dar nu are o legătură formală cu spețele judecate anterior de diferite instanțe care au dat hotărâri neunitare. Pentru a ajunge la o soluție, ca urmare a sesizării sale cu judecarea unui recurs în interesul legii, Înalta Curte nu va judeca fondul proceselor, ci va hotărâ modul de interpretare în viitor a conținutului unei anumite dispoziții legale. Aceste soluții interpretative, constante și unitare sunt invocate uneori ca precedente judiciare în activitatea judecătorească, pe baza lor soluționându-se cauzele cu care sunt investite instanțele de judecată. Pentru acest motiv, în doctrina românească se consideră că soluția interpretativă dată de suprema instanță se poate înscrie în rândul izvoarelor secundare de drept [16, p. 163].

Cât privește vocația deciziilor Curții Constituționale de a fi izvoare formale ale dreptului, în aceeași

doctrină românească pot fi atestate opinii diferite. Bunăoară, Gh. Buta [4] susține că deciziile Curții Constituționale au calitatea de izvor formal de drept. Pornind de la prevederile art. 147 alin. (4) din *Constituția României*, conform cărora deciziile Curții Constituționale sunt publicate în Monitorul Oficial și de la data publicării, ele sunt general obligatorii și se aplică doar pentru viitor, autorul apreciază că în cuprinsul lor se regăsesc toate elementele caracteristice unei norme generale și imperative, de unde se poate trage concluzia că jurisprudența Curții Constituționale – spre deosebire de jurisprudența instanțelor judecătorești, dar asemănător deciziilor pronunțate de către Secțiunile Unite ale Înaltei Curți de Casație și Justiție în soluționarea recursurilor în interesul legii – constituie izvor de drept, deciziile pronunțate de Curte făcând corp comun cu Constituția pe care o interpretează”.

Pe de altă parte, I. Chelaru consideră că pentru determinarea vocației deciziilor Curții Constituționale de a fi izvoare formale ale dreptului, trebuie să se țină seama de tipologia acestora, care decurge din dispozițiile constituționale referitoare la competențele instanței de contencios constituțional. La această tipologie, urmează să fie adăugate deciziile interpretative pronunțate de Curte și care nu își găsesc un temei legal nici în Constituție, nici în Legea nr. 47/1992, dar s-au impus printr-o jurisprudență constantă și bogată, impunându-se datorită timidității sau pasivității doctrinei de specialitate [5, p. 9]. Totodată, autorul menționează că nu există nicio îndoială că deciziile instanței de contencios constituțional, pronunțate pe calea excepției de neconstituționalitate, prezintă caracteristici ale precedentului judiciar [16, p. 165]. O astfel de decizie, fiind general obligatorie, este evident că va trebui să țină seama de ea, în viitor, instanțele de judecată, Parlamentul, Guvernul și toate celelalte autorități ale administrației publice, Președintele României, cei care își desfășoară activitatea în diferite profesii

judiciare etc. În acest context, nu trebuie pierdut din vedere faptul că obligația transmisă prin decizia Curții Constituționale tuturor destinatarilor săi, constă în „îndemnul” ca aceștia să se conformeze dispoziției Constituționale [5, p. 9].

Dincolo de aceasta, I. Chelaru atrage atenția că problema este însă mult mai complicată și mai nuanțată. Chiar Curtea a decis, în mod constant, că în soluționarea cauzelor a căror constituționalitate a fost contestată în fața ei, aceasta nu are rolul unui legiuitor pozitiv. Ceea ce face Curtea, este doar să dezlege o problemă de drept, arătând care este înțelesul corect al normei constituționale și în ce constă caracterul neconstituțional al unei dispoziții legale cuprinsă într-o lege, ordonanță a Guvernului sau hotărâre a Parlamentului.

Totodată, autorul precizează că este discutabilă opinia potrivit căreia decizia Curții Constituționale face corp comun cu textul Constituției, pe care o interpretează. Dacă am admite această opinie ar însemna că decizia plenului Curții Constituționale – o autoritate publică constituită prin voința Adunării Constituante – se înfrățește cu voința și concepția originară a puterii constituante, care a luat naștere din votul suveran al poporului român. O astfel de opinie este un „delict de maiestate” la adresa poporului suveran. Deciziile de neconstituționalitate pronunțate de Curtea Constituțională în exercitarea controlului constituționalității legilor, înainte de a fi promulgate de Președintele României au, din punct de vedere formal, caracter general obligatoriu, dar ele sunt destinate de fapt, Președintelui, obligându-l să nu le mai promulge și Parlamentului, care este obligat să reexamineze dispozițiile legale cărora instanța de contencios constituțional le-a infirmat constituționalitatea. În cazul acestora, este mai greu să se susțină vocația lor de a fi izvor formal al dreptului. Cât privește considerentele cuprinse în deciziile Curții, autorul consideră că acestea pot fi asimilate doctrinei [5, p. 9].

Concluzii

Încheindu-și comentariile pe marginea acceptării jurisprudenței Curții Constituționale ca izvor formal al dreptului, autorii consideră că o dezbatere mai largă a acestei problematice ar fi binevenită pentru teoria și practica dreptului.

Evident, susținem această idee, întrucât considerăm a fi foarte importantă argumentarea vocației actelor Curții Constituționale ca fiind izvoare de drept, precizarea tipului concret de acte care au o astfel de vocație, identificarea locului acestora în sistemul izvoarelor de drept prin atribuirea la o categorie sau alta din cele existente, fie prin recunoașterea existenței acestora ca tip distinct de izvor de drept.

Bibliografie

1. AVORNIC, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Cartier, 2004. 653 p.
2. AVORNIC, Gh. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*. Vol. II. Chișinău: S.n., 2010. 580 p.
3. BALTAG, D. *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*. Chișinău: ULIM, 2010. 536 p.
4. BUTA, Gh. *Jurisprudența, o nouă veche provocare*. În: Revista română de jurisprudență, 2011, nr. 2. [URL]: <https://www.juridice.ro/142958/jurisprudenta-o-noua-veche-provocare.html>.
5. CHELARU, I. *Vocația jurisprudenței Curții Constituționale de a fi izvor de drept*. În: Revista Universul Juridic, 2016, nr. 5, p. 5-12.
6. *Codul civil al Republicii Moldova* nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în Monitorul Oficial nr. 66-75 din 01.03.2019.
7. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 256 din 25.11.2016 și Legea nr. 70 din 13.04.2017).
8. *Constituția României*, adoptată în ședința Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991, publicată în Monito-

rul Oficial al României, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991, intrată în vigoare în urma aprobării ei prin referendumul național din 8 decembrie 1991. Revizuită și republicată în Monitorul Oficial al României nr. 767 din 31 octombrie 2003.

9. CRAIOVAN, I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001. 384 p.

10. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului*. Vol. II. București, 1930.

11. DONOS, V. *Reflecții asupra categoriilor de izvor de drept și formă a dreptului*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 2–3 noiembrie 2018. Chișinău: Ed. Iulian, 2018, p. 15-21.

12. HUMĂ, I. *Teoria generală a dreptului*. Focșani: Neuron, 1995. 170 p.

13. *Legea cu privire la actele normative* nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 7-17 din 12.01.2018.

14. MIHAIL, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol. III - Teoria izvoarelor dreptului obiectiv. București: All Beck, 2004.

15. MOTICA, R. I., MIHAI, Gh., C. *Introducere în studiul dreptului*. Vol. I. Timișoara: Alma Mater, 1995.

16. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: C.H. Beck, 2012.

17. VOICU, C. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a III-a. București: Sylvi, 2001. 359 p.

18. VONICA, R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000. 599 p.

19. ВЕНГЕРОВ, А. Б. *Теория государства и права*. Москва: Новый Юрист, 1998.

20. МАРЧЕНКО, М. Н. *Теория государства и права*. Москва: Юридическая литература, 1996.

21. *Теория государства и права: курс лекций* \ под ред. М.Н.Марченко. Москва: Зерцало, 1997. 475 p.

22. ФЕДОРОВ, Г. К. *Теория государства и права*. Кишинэу: Реклама, 2004.

23. BUTUCEA, E. *Actele justiției constituționale ca izvoare de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2019, nr. 6, p. 8-13.

PRINCIPIUL PREZUMȚIEI NEVINOVĂȚIEI ȘI APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Larisa BUGA

Doctor în drept, conferențiar universitar
Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: larisa.buga79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9548-4009>

In this study, the author examines some aspects regarding the importance of the principle of the presumption of innocence in relation to the defense of human rights. The opinion of some authors regarding the observance of the principle of the presumption of innocence in the process of carrying out criminal investigation measures and judging the case is analyzed and certain suggestions and findings are formulated regarding the subject in question.

Keywords: *principle of law, presumption of innocence, criminal prosecution, court of law, rule of law.*

Conform art. 21 din Constituția Republicii Moldova [1], orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia i s-a asigurat toate garanțiile apărării sale. În aceeași ordine de idei, art. 26 din legea fundamentală a Republicii Moldova prevede că cetățenilor le este garantat dreptul la apărare. Prezumția nevinovăției reprezintă expresia celorlalte garanții juridice cu care este protejat dreptul la apărare. Iar de aici reiese și independența dreptului la apărare și a prezumției nevinovăției. Dreptul la apărare poate fi, deplin, asigurat în condițiile respectării prezumției nevinovăției. Încălcarea dreptului la apărare mereu semnifică, într-o oarecare măsură, încălcarea prezumției nevinovăției, și uneori încălcarea prezumției atrage neapărat încălcarea dreptului la apărare.

Prezumția nevinovăției nu înseamnă exprimarea opiniei subiective a subiectului activității penale, aceasta fiind expresia *ad litteram* a normei juridice. Prezumția nevinovăției nu interzice persoanei care desfășoară urmărirea penală, procurorului, să întreprindă acțiuni în vederea depistării vinovatului, stabilirii vinovăției acestuia. Respectiv, presupune

interdicția de a considera persoana dată ca infractor. Desigur că urmărirea penală, procurorul, partea vătămată și alți participanți la proces pot avea în această privință părerea sa, însă ea nu reprezintă aprecierea oficială de stat a faptei, pe care o conține sentința instanței de judecată.

Prezumția nevinovăției, nemijlocit, se referă la învinuit – persoana în privința căreia a fost eliberată o ordonanță de atragere în calitate de învinuit, dar prezumția nevinovăției în măsură deplină se referă și la bănuit. Nu putem fi de acord cu autorul Babaev V.N., precum că rațiunea bănuitului, în ordinea art. 104 CPP al Republicii Moldova „detensionează prezumția nevinovăției bănuitului în săvârșirea infracțiunii pentru care poate fi o pedeapsă de privațiune de libertate”. El mai indică că această prezumție are un caracter exclusiv, funcționează într-un timp scurt, cedând apoi locul prezumției nevinovăției [2, p. 101-102]. Prezumția nevinovăției acționează în măsură deplină, indiferent în ce măsură e dovedită nevinovăția, atât a bănuitului, cât și a învinuitului din punct de vedere a persoanei ce efectuează urmărirea penală. Trebuie de recunoscut inaplicabilitatea existenței în procesul penal a prezumției vinovăției.

Noțiunea juridică a prezumției nevinovăției poate fi mai bine dezvăluită, folosind argumente și indicând incertitudinea lor.

Indicația că prezumția nevinovăției nu e o prezumție, ci o fricție bazată pe interpretarea ei unilaterală. În prezumția nevinovăției se stabilește legătura între două fapte – existența unuia din ei duce la operația celuilalt, și anume: sentința de învinuire este o condiție pentru recunoașterea persoanei vinovate, și invers, lipsa sentinței de învinuire se examinează ca temei de a considera învinuitul nevinovat. Prezumția nevinovăției este o parte a unui principiu procesual mai larg conform căruia nu numai vinovăția, dar și adevărul în dosarul penal în întregime (inclusiv toate elementele componente de infracțiune) se stabilesc numai prin sentința instanței de judecată.

Prezumția nevinovăției contribuie la formarea opiniei interioare a subiectelor de urmărire penală, astfel că, cei care au contribuit la colectarea probelor în vederea stabilirii vinovăției învinuitului nu pot împotriva voinței lor interioare să considere învinuitul nevinovat. Finalizând urmărirea penală și transmițând cauza în judecată, organul de urmărire penală, procurorul, trebuie să fie convingși în vinovăția inculpatului, dar această convingere nu neagă prezumția nevinovăției, care leagă soluționarea definitivă a chestiunii vinovăției persoanei în săvârșirea infracțiunii cu sentința de învinuire a judecării intrată în vigoare. Reieșind de aici, prezumția nevinovăției ca o bază juridică – obiectivă nu se limitează la indicarea metodei de cercetare a împrejurărilor cauzei, ci determină și momentul procesual (intrarea sentințelor în vigoare) de la care vinovăția învinuitului și adevărul în proces să fie considerate stabilite – anume aici prezumția nevinovăției se manifestă ca o prezumție juridică.

În privința coraportului dintre convingerea ulterioară a ofițerului de urmărire penală și prezumției nevinovăției trebuie de spus că prezumția nevinovăției determină construcția procesului penal,

adică volumul garanțiilor procesuale necesar pentru recunoașterea persoanei vinovate în săvârșirea infracțiunii și nici într-un caz nu exprimă punctul de vedere unui sau altui participant al procesului anterior intrării în vigoare a sentinței.

Jurisprudență a Curții Europene a Drepturilor Omului în materia prezumției nevinovăției este vastă [3, p. 47-49]. În cauza *Allenet de Ribemont c. Franței* [4] (hotărârea din 10 februarie 1995) Curtea constată că prezumția de nevinovăție, consacrată în § 2 art. 6, se numără printre elementele unui proces echitabil, astfel cum este acesta prevăzut în § 1 art. 6. Prezumția este încălcată dacă o decizie judiciară privind o persoană acuzată reflectă opinia că aceasta este vinovată, înainte ca vinovăția să fi fost dovedită în prealabil. Este suficient, chiar și în absența unei constatări formale, ca o argumentație să sugereze că instanța îl consideră pe acuzat ca fiind vinovat. Curtea apreciază că încălcarea prezumției nevinovăției se poate face nu numai de către o instanță, ci și de către alte autorități publice. Libertatea de expresie, garantată de art. 10 din Convenție, include libertatea de a primi și comunica informații. Art. 6 § 2 nu împiedică autoritățile să informeze publicul cu privire la anchetele penale în curs, dar impune acestora să informeze cu discreția necesară și rezervele ce se impun pentru a se respecta prezumția de nevinovăție. Curtea constată că, în cauză, câțiva dintre cei mai înalți responsabili ai poliției l-au calificat pe reclamant, fără nuanțe sau rezerve, ca fiind unul dintre instigatori la un asasinat, ceea ce constituie o evidentă declarație de vinovăție care, pe de o parte, incită publicul a crede acest lucru și, pe de altă parte, prejudicază aprecierea faptelor de către judecătorii competenți. Prin urmare a avut loc o încălcare a art. 6 § 2 din Convenție.

În cauza *Daktaras c. Lituaniei* [5] (hotărârea din 10 octombrie 2000) Curtea subliniază importanța pe care trebuie să o acorde autoritățile modului în care își formulează declarațiile pe care le fac cu privire

la o persoană, înainte ca aceasta să fi fost judecată și condamnată pentru săvârșirea unei infracțiuni. Principiul prezumției de nevinovăție poate fi încălcat nu numai de către un judecător sau o instanță, ci și de către alte autorități publice, inclusiv de către procurori, în special în cazul în care procurorul - cum este situația în speță - îndeplinește funcții cvasi-judiciare în aprecierea pe care o face cu privire la cererea reclamantului de a termina urmărirea penală fără trimitere în judecată și exercită un control absolut în materie procedurală asupra fazei de urmărire penală. Pentru a cunoaște dacă o declarație a unui reprezentant al autorității publice constituie o încălcare a principiului prezumției de nevinovăție, trebuie analizat contextual circumstanțelor speciale în care acea declarație a fost formulată. Curtea observă că, în cazul de față, declarațiile au fost formulate de către procuror, nu într-un context independent de procedura penală în sine, ca, de exemplu, în cadrul unei conferințe de presă, ci într-o decizie motivată, intervenită într-un stadiu preliminar al urmăririi penale, prin care se respingea cererea reclamantului de terminare a urmăririi penale. În cauză reclamantul a introdus o cerere la procuror, solicitând terminarea urmăririi penale din lipsă de probe, iar procurorul a respins cererea invocând tocmai existența probelor la dosar. Afirmând în decizia sa că vinovăția reclamantului a fost „dovedită” de probele aflate la dosar, procurorul a răspuns în termenii folosiți chiar de reclamant în cererea sa, acesta afirmând că nevinovăția sa nu a fost „dovedită” de probe existente. Dacă utilizarea termenului „dovedit” a fost nefericită, Curtea apreciază, având în vedere contextul în care a fost folosit, că procurorul nu s-a referit la chestiunea de a ști dacă „vinovăția” reclamantului a fost dovedită, chestiune asupra căreia nu procurorul era cel competent a se pronunța, ci la aceea de a ști dacă dosarul conținea suficiente „dovezi în sensul vinovăției” reclamanului pentru a justifica trimiterea în judecată, motiv pentru care Curtea a apreciat

că declarația procurorului nu a încălcat prezumția de nevinovăție.

Prezumția nevinovăției, câteodată, este combătută prin faptul că față de nevinovat nu pot fi aplicate măsuri de constrângere procesuală – reținerea, arestul și se folosesc pentru că se presupune vinovăția lui. Între prezumția nevinovăției și măsurile de constrângere este o legătură, care constă în aceea că dacă până la intrarea în vigoare a sentinței, învinuitul este nevinovat, atunci orice măsură folosită față de el trebuie să fie scoase numai în măsura necesară pentru a asigura prezența lui în judecată și posibilitatea folosirii pedepsei în caz de recunoaștere a vinovatului, de asemenea, de a preîntâmpina falsificarea de el a probelor [6, p.77].

Unul din opozanții prezumției nevinovăției este doctrinarul Martînciuc E.G. care menționează că orice prezumție introduce în procesul penal elementul formalismului, ne împinge spre niște hotărâri supuse dinainte, în loc să treacă greutățile cercetării probelor [7, p. 73]. După părerea acestui autor, prezumția nevinovăției contravine sarcinilor procesului penal, conform cărora nici un nevinovat nu trebuie atras la răspunderea penală și condamnat – alin. 3) art. 1 din Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova. Autorul Martînciuc consideră că prezumția nevinovăției este nesocotită de organul de urmărire penală [7, p. 78], judecător, atunci acesta este un principiu compatibil și înseamnă că în genere este un principiu. Autorul nu înțelege că negând prezumția despre nevinovăție de urmărirea penală, procuror, judecător, nu este o combatere teoretică a principiului juridic al prezumției nevinovăției. Or sarcina urmăririi penale nu constă în demonstrarea falsului prezumției nevinovăției ca construcție juridică.

Ofițerul de urmărire penală, procurorul, judecătorul, indică Martînciuc E.G., trebuie să reiese nu din prezumția nevinovăției, dar din prezumția vinovăției, căci anume ei ajung la concluzia de vinovăție și confirmarea prin probe, negând poziția legii, care încă

îl consideră pe învinuit nevinovat. Și ca urmare, probațiunea se limitează numai la cercetarea unei versiuni – despre vinovăția învinuitului. Concluzia definitivă a lui Martînciuc E.G. ne descurajează. După ce neagă prezumția nevinovăției, aflăm că ea totuși există în procesul penal, dar numai pentru atragerea persoanei la răspunderea penală, adică asupra învinuitului nu se răspândește, căci vina învinuitului de acum e deplin dovedită, și el se simte vinovat și nevinovat [7, p. 85].

Această poziție nu e justă, în opinia noastră, or învinuitul încă nu e vinovat, vinovăția acestuia încă nu e demonstrată.

Un alt autor, Arseniev V.D., indică neîntemeiat că stabilirea autentică a vinovăției se înfăptuiește de acum în momentul atragerii persoanei în calitate de învinuit. De aceea el face concluzia că după atragerea persoanei în calitate de învinuit prezumția nevinovăției nu acționează. După părerea lui, atunci când se stabilește calitatea persoanei de învinuit, ofițerul de urmărire penală, procurorul și instanța de judecată, nu mai au ce face – căci vinovăția învinuitului de acum e dovedită [8, p.56]. Însă în realitate nu e așa, căci probațiunea vinovăției abia începe în acest moment procesual.

În continuare, autorul sus-numit susține că până la sentința de condamnare a învinuitului acesta nu mai e vinovat, ci ocupă un loc intermediar între vinovat și nevinovat. Greșeala lui constă-n aceea că acest loc intermediar nu există, căci învinuitul ori este vinovat ori este nevinovat, iar acest fapt va fi soluționat și stabilit de către instanța de judecată.

Arseniev V.D. susține că în momentul atragerii la răspundere penală, persoana deja e vinovată și în continuare prezumția nevinovăției asupra lui nu se aplică [8, p. 61]. Aici sunt multe nedreptăți. În primul rând, atragerea la răspunderea penală și condamnarea apare nu separat, dar unite ca doua etape a unui proces unic care se termină cu recunoașterea persoanei vinovate. În al doilea rând, în lege nu e in-

dicat că atragerea la răspunderea penală e atragerea persoanei în calitate de învinuit (prima noțiune poate fi interpretată în sens material – juridic ca depunerea răspunderii penale prin sentința judecătii). În al treilea rând, inadmisibilitatea atragerii în calitate de învinuit a nevinovaților poate fi interpretat ca o ridicare intenționată a cerințelor, ca tendință spre un ideal care niciodată nu va fi atins [6, p. 82].

Motovilovcher I. susține că prezumția nevinovăției își găsește reflectare numai în cazurile când nu s-a dovedit nici vinovăția învinuitului, nici nevinovăția lui, când învinuitul posibil e vinovat, dar nu e exclus că el e nevinovat [9, p. 48]. El tinde să considere prezumția nevinovăției nu o prezumție adevărată, ci o ficțiune din considerentul că în majoritatea cazurilor penale învinuitul este recunoscut vinovat.

Aceste exprimări care se întâlnesc în literatura juridică împotriva prezumției nevinovăției sunt puține și neîntemeiate și nu pot influența asupra dezvoltării științei și practicii.

Prezumția nevinovăției nu înseamnă o opinie subiectivă a particularităților procesului despre vinovăția învinuitului, dar o bază juridică – obiectivă, legea-l consideră pe învinuit nevinovat, până când instanța de judecată îl va declara vinovat printr-o hotărâre rămasă definitivă.

În literatură se evidențiază că prezumția nevinovăției acționează și în afara procesului penal. De exemplu, Libius I.A. susține că prezumția nevinovăției este un principiu care acționează în toate ramurile de drept, în dependență de procedura de stabilire a vinovăției persoanei la săvârșirea unei fapte ilicite și atragerea lui la răspundere juridică [6, p. 36].

Dreptul învinuitului la apărare include în sine și dreptul de a avea un apărător. În calitate de apărători, în conformitate cu prevederile alin. 2 art. 67 din CPP RM pot participa:

1) avocatul;

2) alte persoane abilitate prin lege cu atribuții de apărător;

3) un avocat din străinătate în cazul în care acesta este asistat de o persoană indicată la pct.1).

Participarea apărătorului este o garanție importantă a învinuitului care-i asigură posibilitatea de a-și exercita toate drepturile procesuale pe care legea i le acordă pentru a se apăra de învinuire.

Conform alin. 1 art.64 CPP al Republicii Moldova bănuitul are dreptul la apărare. Apărătorul în procesul penal are un loc important fiind obligat, conform legii, de a acționa în favoarea învinuitului. În știința procesual-penală și practica judiciară apare uneori tendința de a micșora într-o anumită măsură activitatea apărătorului ce se argumentează prin aceea că ei pot împiedica activitatea de contracarare a criminalității, să-l ajute pe criminal să scape de răspundere. Însă aceasta convingere contravine Constituției Republicii Moldova și Legii cu privire la Avocatură. Apărarea în procesul penal nu împiedică, ci contribuie la lupta cu criminalitatea, ajută la înlăturarea greșelilor în examinarea dosarelor penale, cu respectarea condițiilor de apărare a intereselor legitime cu ajutorul mijloacelor legitime.

La determinarea intereselor legitime ale învinuitului nu vom reeși din impresia formată vizavi de vinovăția învinuitului. Nu ne putem baza pe faptul ce gândește despre vinovăția învinuitului unul sau alt participant al procesului penal, opinia instanței de judecată. Interesul legitim al învinuitului, constă în aceea că, în cadrul urmăririi penale și examinarea cauzei în judecată vor fi adunate și examinate, în mod deplin, multilateral și sub toate aspectele, toate dovezile, circumstanțele și împrejurările care sunt în favoarea învinuitului, și, totodată, învinuitului trebuie să-i fie asigurată posibilitatea de a se apăra, prezentarea dovezilor în nevinovăția sa sau aplicarea unei pedepse mai blânde. Anume acest interes legitim a învinuitului trebuie apărat, făcând totul pentru ajutorarea învinuitului.

Apărătorul, în măsură deplină, va folosi, în scopul apărării, regula potrivit căreia oricare îndoială se interpretează în favoarea învinuitului, că

obligația probațiunii învinuitului se află în sarcina învinuitului și că neprezentarea probelor privind nevinovăția învinuitului nu poate fi examinată ca probă a vinovăției lui.

Legea Republicii Moldova cu privire la avocatură [10] prevede că competența avocatului de a reprezenta învinuitul în orice organ de stat competent. Vom menționa faptul că Pactul internațional cu privire la drepturile politice și civile [11] nu prevede vreo limită privind participarea apărătorului în procedură penală. Dimpotrivă art. 14 al Pactului — “fiecare la examinarea oricărei învinuiri e în drept să aibă posibilitatea pentru pregătirea apărării sale și întrevederi cu apărătorul ales de el.”

Apărarea se desfășurează de apărător numai cu folosirea acelor mijloace și metode care se permit de lege. Nu se admite nici o abatere de la lege. Apare însă întrebarea dacă poate apărătorul să prezinte organului de urmărire penală și judecării probe în autenticitatea cărora nu e convins și le consideră îndoielnice. E clar, cu bună știință, dovezi false, apărătorul nu e în drept să prezinte nici într-un caz, iar când proba e îndoielnică sau e greu de spus dacă e autentică sau ea nu poate servi stabilirii circumstanțelor favorabile sau înlăturării celor nefavorabile, apărătorul e în drept și obligat să prezinte această probă organului de urmărire penală și instanței de judecată. Proba îndoielnică trebuie de cercetat, verificat până când îndoielile nu vor decădea .

Apărătorul, participând în proces, reprezintă drepturile și interesele legitime ale învinuitului în organul de urmărire penală și în instanța de judecată în competența căreia intră urmărirea penală, cercetarea judecătorească și examinarea cauzelor penale, adică este un reprezentant al învinuitului.

Prezintă importanță poziția apărătorului. Poziția învinuitului se exprimă în depozițiile lui, exprimată în urma urmăririi penale și răspunsul învinuitului la începutul examinării cauzei în judecată la întrebarea judecătorului dacă se recunoaște vinovat sau nu.

Apărătorul își exprimă poziția sa pentru prima dată în cuvântarea de apărare din cadrul susținerilor verbale. Până atunci nici o obligație de a comunica, determina poziția sa apărătorul n-are. Apărătorul își determină poziția sa în diferite timpuri, în dependență de circumstanțele cazului, ea se formează în procesul apărării. Dacă apărătorul și-ar fi determinat poziția îndată după ce a făcut cunoștință cu materialele cauzei și a discutat cu învinuitul, el pe tot parcursul urmăririi penale ar fi clarificat, dovedit numai ceea ce corespunde poziției lui, și ar fi putut scăpat acele împrejurări favorabile pentru învinuit care nu intră în poziția lui la începutul apărării.

La începutul procesului, apărătorul formează o reprezentare despre circumstanțele cazului, indică căile și mijloacele de apărare a învinuitului, dar aceasta încă nu e poziția lui, e o presupunere a planului și mijloacelor de apărare. Tot ce este favorabil pentru învinuit se menționează în cuvântarea de apărare unde își găsește expresie procesuală poziția apărării. Concluzia definitivă la care apărătorul ajunge în rezultatul examinării judiciare și pe care o prezintă judecății în cuvântarea de apărare trebuie să fie pe deplin determinată fără variante și alternative: să achite inculpatul sau să modifice formularea învinuirii și calificarea faptei pe una mai atenuantă, aplicarea unei pedepse mai blânde sau achitarea acestuia.

Concepția apărării alternative e inadmisibilă, or apărătorul prezintă instanței de judecată opțiunea între a alege între două sau mai multe posibile hotărâri. Întrebarea despre folosirea apărării alternative a apărut, în mod principal, în timpul alternativei de achitare când apărătorul nefiind convins că instanța de judecată urmează să-l achite pe învinuit, va fi de acord cu această poziție. În pledoaria sa de apărare, apărătorul nici într-un caz nu trebuie să accepte concluziile sale la cea mai posibilă sentință a judecății, el trebuie să-și expună și să argumenteze concluzia sa – pe care o consideră justă.

O întrebare deosebită – este oare apărătorul su-

biect al probațiunii nevinovăției. Legea pune pe apărător obligația de a folosi toate mijloacele legale pentru clarificarea circumstanțelor care îl va achita pe învinuit sau îi va atenua vinovăția, de asemenea de a acorda învinuitului asistență judiciară. Această obligațiune nu trebuie identificată cu obligația probațiunii, căci înfăptuirea ei nu întotdeauna e legată cu probațiunea. Probațiunea poate avea loc numai în cazurile când apărătorul încearcă să formeze poziția privind nevinovăția învinuitului sau să stabilească circumstanțe care ușurează poziția învinuitului. Rezultă că apărătorul nu întotdeauna îndeplinește obligația probațiunii (aceasta depinde de poziția lui determinată de împrejurările concrete ale cauzei). A afirma că învinuitul este nevinovat se poate prin diferite metode. Apărătorul, dacă dispune de modalități obiective, poate demonstra teza “nevinovat” prezentând spre confirmare probele de care dispune și folosind în acest scop probele adunate de ofițerul de urmărire penală. Astfel, apărătorul poate dovedi anumite circumstanțe care influențează concluzia generală a vinovăției sau indică gradul scăzut de vinovăție. Astfel, apărătorul realizează probațiunea în sensul pozitiv al cuvântului [12, p. 157].

În dependență de cazul concret, apărătorul poate alege și altă modalitate de apărare: nedovedind pozitiv teza “nevinovat”, să atragă atenție asupra faptului că nu sunt adunate probe îndeajuns, cercetarea insuficientă a versiunii înaintate, nedovedirea îndeajuns a împrejurărilor folosite în vederea învinuirii învinuitului.

În cazul dat apărătorul nu dovedește nici o împrejurare de fapt, ci numai atrage atenția asupra nedovedirii învinuirii sau anumitor împrejurări.

Prin urmare, apărătorul poate cu succes să-și îndeplinească obligația profesională în sens pozitiv nedovedind nimic ci numai atrăgând atenția asupra faptului, că partea opusă nu a dovedit nevinovăția. Prezumția nevinovăției acționează în favoarea învinuitului și apărătorului [12, p. 158].

În cazurile examinate, apărătorul îndeplinind obligația de a apăra învinuitul, nu îndeplinește obligația probațiunii anumitor împrejurări principale sau secundare. Indicând împrejurările care îl achită pe cel apărât, apărătorul ca și învinuitul nu e obligat să prezinte probe în confirmarea lor. Dacă aceste împrejurări prezintă importanță pentru soluționarea justă a procesului, atunci probațiunea lor constituie obligația organului de urmărire penală. Trebuie de evidențiat și faptul că apărătorul în procesul penal nu e în drept să organizeze o urmărire penală paralelă: ceea ce înseamnă că apărătorul nu este obligat să prezinte probe sub amenințarea că circumstanțele care îl achită pe învinuit nu vor fi stabilite. Organul de urmărire penală și nici judecata nu sunt în drept să pună în sarcina apărătorului obligația probațiunii circumstanțelor care îl achită pe învinuit. De aici rezultă că apărătorul nu este subiect al probațiunii [12, p. 159]. Însă alți autori susțin contrariul, că apărătorul este subiect al obligației probațiunii [13, p. 28].

Motovilovcher I. consideră că apărătorul este subiect al obligației probațiunii, însă în sarcina lui nu e pusă sarcina probațiunii, căci neputința apărătorului de a dovedi nevinovăția nu trebuie să atragă pentru învinuit consecințe nefavorabile. În privința sarcinii probațiunii susținem această opinie, dar obligația probațiunii circumstanțelor care îl achită pe învinuit, nu poate fi pusă în sarcina apărătorului de organul de urmărire penală sau judecată [9, p. 87].

Autorul Larin A.M., pe bună dreptate, indică că dacă de considerat pe apărător subiect al obligației probațiunii, atunci organul de urmărire penală și judecata ar începe a cere de la el probe, de care el nu întotdeauna dispune [14, p. 127].

Problema referitor la poziția apărătorului e legată de întrebarea privind coraportul poziției apărătorului cu poziția bănuțului, învinuitului, inculpatului apărât de el. Poate oare apărătorul să aibă o poziție contradictorie cu cea a învinuitului referitor la întrebarea despre vinovăția lui, adică învinuitul

nu se recunoaște vinovat, combate învinuirea, atunci oare trebuie apărătorul să ducă o apărare în această direcție și în pledoarie să ceară și să prezinte poziția de îndreptățire sau invers apărătorul ajungând la concluzie că învinuitul e vinovat poate să mențină poziția privind vinovăția învinuitului, dar spre final, totuși, să susțină stabilirea unei pedepse mai blânde.

În cadrul discuțiilor s-a ajuns la concluzia că apărătorul nu poate avea o poziție contradictorie cu învinuitul, nu poate fi de acord cu învinuitorul, dar trebuie să prezinte dovezile posibile judecării care sunt în favoarea achitării clientului său. Referitor la învinuitul care neagă vinovăția sa, apărătorul e obligat să facă și să spună, totul în favoarea achitării lui, să susțină poziția clientului său.

Perlov I.D. consideră că în cazul negării de învinuit a vinovăției sale, iar apărătorul este convins în vinovăția lui, în asemenea situații apărătorul trebuie ca, neascunzând poziția sa, să prezinte direct și cinstit poziția sa clientului său, iar dacă cel apărât nu e de acord cu părerea apărătorului el va avea posibilitatea să refuze dreptul la apărare [13, p. 33].

Această soluție propusă de autorul Perlov nu corespunde prezumției nevinovăției și încalcă dreptul învinuitului la apărare. În cazul negării de învinuit a vinovăției sale, apărătorul e „legat” de poziția învinuitului. El n-are dreptul să susțină că învinuitul e vinovat și să construiască apărarea numai pe indicarea circumstanțelor atenuante. Apărătorul va fi obligat să supună analizei toate dovezile învinuirii, să le examineze sub toate aspectele, să spună totul ce se poate de spus în confirmarea depozițiilor învinuitului împotriva învinuirea [15, p. 92].

Altfel stau lucrurile atunci când învinuitul recunoaște vinovăția, iar apărătorul în rezultatul studierii minuțioase a tuturor materialelor cauzei, discuțiilor purtate cu învinuitul, participarea sa la ședințele de judecată, ajunge la concluzia că de față este o autodenunțare. În acest caz, apărătorul nu e legat de poziția învinuitului, el este în drept să con-

struiască apărarea pentru înlăturarea învinuirii, să demonstreze nevinovăția învinuitului (inculpatului). Practica judiciară cunoaște cazuri când apărătorul acceptând poziția justă, neagă depozițiile învinuitului care stabilesc vinovăția vinovatului în săvârșirea infracțiunii pe care în realitate nu a săvârșit-o și această diferențiere de poziții a apărătorului și învinuitului este justă și admisibilă.

O garanție importantă a drepturilor învinuitului în proces este și regula ca apărătorul ia cuvântul după învinuitor, iar inculpatul ia cuvântul ultimul. În așa mod, apărarea are posibilitatea de a auzi argumentele învinuitului și pe urma analizându-le să aducă obiecții învinuirii. Acest lucru la prima vedere ne vorbește despre faptul că învinuitul nu se consideră vinovat și contribuie la exercitarea de către el a dreptului la apărare. Ca o manifestare a prezumției nevinovăției a acțiunii ei față de inculpat ne servește și faptul că judecata n-are dreptul să modifice învinuirea, dacă prin acest lucru se înrăutățește situația lui și se încalcă dreptul lui de apărare.

Astfel, putem concluziona că prezumția nevinovăției este un principiu fundamental și important al înfăptuirii justiției în Republica Moldova, realizarea reală a căruia este posibilă, contribuind, astfel, la apărarea drepturilor omului, protejează persoana de învinuire neîntemeiate și nefondate. În final, are o influență pozitivă asupra procesului de stabilire a legalității și protecției drepturilor personalității în stat.

Bibliografia

1. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994. Data intrării în vigoare: 27.08.1994
2. БАБАЕВ, В. Н. *Презумпция в советском праве*. Горький, 1974.
3. Manualul Judecătorului pentru cauze penale / Mihai

Poalelungi, Igor Dolea, Tatiana Vizdoagă [et al.]; coord. ed.: Mihai Poalelungi [et al.]. Ed. I. – Chișinău: S. n., 2013 (Î.S. F.E.-P. «Tipografia Centrală»). – 1192 p., p. 57; Codul de procedură penală al Republicii Moldova: comentariu aplicativ. Igor Dolea. Chișinău, Cartea juridică, 2016. – 1172 p.

4. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57914%22%5D%7D>}, sursă electronică, vizitată la 09.09.2022;

5. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-5987%22%5D%7D>}, sursă electronică vizitată la 10.09.2022;

6. ЛИБУС, И. А. *Презумпция невиновности в советском уголовном процессе*. Ташкент, 1982.

7. МАРТЫНЧИК, Е. Г. *Гарантия прав обвиняемого в суде первой инстанции*. Кишинев, 1976.

8. АРСЕНЬЕВ, В. Д. *К вопросу о презумпции невиновности в свете новой Конституции СССР*. Томск, 1979.

9. МОТОВИЛОВКЕР, Я. О. *О прицепках объективной истины, презумпции невиновности и состязательных процессах*. Ярославль, 1978.

10. *Legea cu privire la avocatură* nr. 1260 din 19.07.2002. În: Monitorul Oficial nr. 126-127 din 12.09.2002.

11. *Pactul internațional cu privire la drepturile politice și civile*. Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Intrat în vigoare la 23 martie 1976. În vigoare pentru Republica Moldova din 26 aprilie 1993. “Tratate internaționale”, 1998, volumul 1. <http://www.prefecturatimtis.ro/doc/informare/pactul-international-cu-privire-la-drepturile-civile-si-politice.pdf>, accesat la 19.09.2022.

12. КОСУМОВ, Л. С. *Презумпция невиновности в теории и практике советского уголовного судопроизводства*. Москва, 1980.

13. ПЕРЛОВ, И. Д. *Право на защиту*. Москва, 1969.

14. ЛАРИН, А. М. *Презумпция невиновности*. Москва, 1982.

15. СТРОГОВИЧ, М. С. *Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности*. Москва, 1984.

STANDARDE EUROPENE ÎN ASIGURAREA DREPTULUI PACIENTULUI LA ASISTENȚĂ MEDICALĂ DE CALITATE

Constantin PISARENCO

Doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

e-mail: constantin.pisarenco@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5548-4653>

The creation and implementation in medical practice of regularly updated national clinical protocols ensures the high quality of medical care and patient safety. The current clinical protocols are considered as binding in the materials of judicial practice.

Keywords: *clinical protocol, medical standards, medical care, medical error, medical law, forensics.*

Constituția Republicii Moldova garantează cetățenilor săi dreptul la ocrotirea sănătății. În acest sens, statul își asumă obligația de a pune în aplicare o serie de măsuri de ocrotire a sănătății, inclusiv cele menite să creeze condiții în care fiecare persoană să poată beneficia efectiv de toate căile și metodele de protecție și îmbunătățire a sănătății [1].

Uniunea Europeană (UE) vine în completarea politicilor naționale de sănătate, sprijinind guvernele statelor membre să atingă obiective comune, să pună în comun resurse și să depășească provocările comune. UE elaborează standarde și norme europene pentru servicii și produse medicale și oferă finanțare pentru proiecte de sănătate din întreaga Uniune. Politica UE în domeniul sănătății se concentrează pe protejarea și îmbunătățirea sănătății populației, pe accesul tuturor europenilor la asistență medicală modernă și eficientă și pe coordonarea reacției la amenințările grave la adresa sănătății care implică mai multe țări din UE [2].

În ultimele decenii, asistența medicală la nivelul mondial a trecut de la principiile empirice, în care deciziile medicilor se bazează pe experiența lor sau pe cea a profesorilor și colegilor lor, la principiile medicinei bazate pe dovezi. Acest lucru face posibilă alegerea diagnosticului și a tratamentului în

cunoștință de cauză, pe baza rezultatelor celor mai bune studii clinice.

Stabilirea și punerea în aplicare a unor protocoale clinice naționale actualizate în mod regulat în practica medicală asigură o calitate superioară a îngrijirii și siguranței pacienților.

Protocoalele clinice naționale sunt elaborate în baza Ghidurilor internaționale bazate pe dovezi a eficacității clinice și economice în scopul sporirii calității asistenței medicale. Elaborarea ghidurilor și protocoalelor clinice „de novo” în Republica Moldova este nerațională și costisitoare. Pentru Republica Moldova este mai fezabil de a adapta ghiduri clinice internaționale calitative deja existente și a le transforma în formatul Protocoale clinice naționale – instrumente pentru luarea deciziilor clinice, ultimele fiind deseori destul de dificile.

În țările avansate toate manevrele și întreaga conduită medicală se desfășoară conform unor baremuri clare și detaliate. Departe de a risca să conducă la uniformitate, protocoalele urmăresc să stabilească o „stacheta calitativă” sub care nu este permis de a coborî. Deasupra acestui minimum calitativ își află locul creativitatea și inițiativa medicului. Deci, protocoalele nu au funcția de a îngrădi gândirea medicală, raționamentul clinic, protocoalele îl ajută pe medic

să acționeze de la un standard de calitate obligatorie „în-sus”.

Protocoalele sunt rodul unei largi consultări cu colegi de prestigiu din toată țara și se bazează pe o bibliografie adusă la zi. Acest lucru le conferă și flexibilitate, protocoalele, pot fi oricând, după necesitate, adaptate, modernizate, revizuite. Ele au un dublu efect benefic: pe de o parte conferă pacienților un standard calitativ (optim), indiferent de eșalonul medical căruia i s-au adresat, iar pe de alta parte, conferă medicului o protecție (de care va fi tot mai mare nevoie în viitor).

Protocoalele trebuie utilizate, atât de către medicii practicieni, cât și de managerii instituțiilor medico-sanitare, cadrele didactice, studenți, rezidenți, economiști, viitorii auditori medicali și alți specialiști. Ele, fiind implementate, vor contribui substanțial la îmbunătățirea calității asistenței medicale. În baza lor instituțiile medico-sanitare elaborează Protocoale clinice instituționale și Protocoale clinice la locul de lucru [3].

Reguli și metode de acordare a asistenței medicale sub forma protocoalelor clinice, ghidurilor, a standardelor medicale și a altor acte de acest tip, care stabilesc în ansamblu standardul de calitate a serviciilor medicale în prezent sunt adoptate de către Ministerul Sănătății. Această competență a Ministerului Sănătății este prevăzută de art. 28 din Legea ocrotirii sănătății, care prevede că în practica medicală sunt aplicate și prescrise metodele de profilaxie, diagnostic și tratament, și medicamentele permise de Ministerul Sănătății [alin. (1)] [4].

Cazurile în care abordarea standard este ineficientă sau chiar dăunătoare nu sunt atât de frecvente, acestea reprezintă un factor de cost al sistemului în general avantajos din punct de vedere statistic al abordării standardizate. 10-15% din erori nu se datorează mai mult unor deficiențe ale protocoalelor, ci mai degrabă unei aplicări greșite. Erorile pot apărea atât în etapa de selecție a protocolului, cât și în cu-

prinsul protocolului, atunci când în etapa următoare de aplicare a acestuia este o sarcină de alegere [5].

Conform art. 1(2) Legii cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, eroare medicală reprezintă «activitatea sau inactivitatea conștientă a prestatorului de servicii de sănătate, soldată cu moartea sau dauna cauzată sănătății pacientului din imprudență, neglijență sau lipsă de profesionalism.» [6]. În același timp, dispozițiile art. 213 din Codul penal RM sancționează încălcarea din neglijență de către medic sau de către un alt lucrător medical a regulilor sau a metodelor de acordare a asistenței medicale, dacă acest fapt a provocat: a) vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; sau b) decesul pacientului.

În legislația altor țări se folosesc alte concepte în locul termenului eroare medicală, de exemplu, în Kazahstan – incident medical [7], în România, SUA și alte țări – malpraxis medical [8], în Rusia – defect/defect în îngrijirea medicală, iatrogenie, etc. [9].

Erorile medicale pot apărea din motive obiective și subiective. Primele se datorează unor circumstanțe care nu depind de persoana care acordă tratament pacientului în cauză; cele din urmă se datorează lipsei de pregătire a lucrătorului medical implicat, interpretării eronate de către acesta a rezultatelor procedurilor de diagnosticare, subestimării sau supraestimării de către medicul curant a recomandărilor specialiștilor invitați la consultație etc.

Pentru ca organele de drept să califice corect acțiunile sau inacțiunile lucrătorului medical, consecințele nefavorabile soldate pentru pacient, limitele răspunderii medicului și mecanismul de despăgubire a pacientului pentru daunele materiale, acesta trebuie să analizeze în detaliu circumstanțele în care s-a produs eroarea medicală.

În acest sens, recomandările clinice în vigoare sunt considerate ca fiind obligatorii în practica judecătorească; acestea “sunt de fapt obligatorii și trebuie luate în considerare atunci când se iau decizii

privind organizarea și furnizarea de asistență medicală” [10].

În același timp, medicul sau alt lucrător medical nu se poate face uz de necunoașterea regulilor și metodelor de acordare a asistenței medicale adoptate de către Ministerul Sănătății, atât timp cât există o prezumție legală în acest sens. Conform art. 17 alin. (1) lit. b) Legii cu privire la exercitarea profesiei de medic, “una dintre obligațiile profesionale ale medicului este să-și perfecționeze în permanență cunoștințele profesionale.” [11].

“Încălcările, în sensul articolului 213 din Codul penal RM nu se stabilesc de către procuror sau de către instanța de judecată prin identificarea și aplicarea directă a regulilor și metodelor stabilite de Ministerul Sănătății, deoarece ei nu dispun de cunoștințe medicale și nici nu pot aprecia acțiunile medicului sau ale altui lucrător medical fără consultanța unui expert. În cazul de față nu este atât de importantă forma de reglementare a regulilor și metodelor de acordare a asistenței medicale, pe cât expertiza oferită cu privire la încălcările invocate. De altfel, în jurisprudența sa, Curtea Europeană a menționat că, la evaluarea de către o instanță a problemelor extrem de complexe referitoare la neglijența medicală, este foarte probabil ca rapoartele medicale ale experților să aibă o importanță crucială, fapt care le conferă un rol deosebit în cadrul procedurii.” [12].

Este necesară o examinare complexă și completă a probelor de către un expert în medicină legală pentru a clarifica următoarele circumstanțe: ce erori în furnizarea de servicii medicale au fost comise în timpul internării pacientului în instituția medicală; dacă daunele aduse sănătății care au apărut au legătura cauzală cu neglijența medicilor, de o decizie eronată, de un diagnostic eronat; dacă acțiunile personalului medical au fost corecte, oportune, suficiente și justificate; dacă medicul ar fi putut prevedea urmările eventual negative; dacă înrăutățirea sănătății de sănătate a pacientului a fost sau nu cauzată de eroare.

Prezența sau absența elementelor unei infracțiuni se stabilește pe baza: prezenței unui prejudiciu adus persoanei; a caracterului ilicit al acțiunii sau inacțiunii care a cauzat prejudiciul; a legăturii de cauzalitate dintre agravarea stării de sănătate și acțiunea sau inacțiunea ilicită a persoanei care a cauzat prejudiciul; și a vinovăției persoanei care a cauzat prejudiciul.

Acordarea necorespunzătoare a asistenței medicale poate avea ca rezultat răspunderea disciplinară, civilă și/sau penală a lucrătorului medical sau a furnizorului de asistență medicală.

Practica juridică și medicală demonstrează în mod convingător că, pe cât de înaltă este cultura juridică a personalului medical, cu atât aceștia își îndeplinesc cu mai multă acuratețe și rigurozitate îndatoririle profesionale, cu atât mai mare este calitatea și siguranța activității medicale și cu atât mai bine sunt protejate drepturile și interesele legitime ale cetățenilor în sfera asistenței medicale.

Ținând cont de cele de mai sus, se poate concluziona că, crearea și implementarea în practica medicală a protocoalelor clinice naționale asigură calitatea înaltă a asistenței medicale și siguranța pacientului. Protocoalele clinice sunt considerate obligatorii în practica juridică cu privire la investigarea cazurilor cu privire la erorile medicale.

Bibliografie

1. Lege Nr. 411 din 28-03-1995 ocrotirii sănătății Publicat : 22-06-1995 în Monitorul Oficial Nr. 34 art. 373. Modificat LP169 din 06.12.19, MO367-377/13.12.19 art.258; în vigoare 01.01.20 [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119465&lang=ro
2. Susținem sănătatea publică în Europa. Uniunea Europeană. https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/health_ro [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: <https://kormed.ru>
3. Protocoale clinice naționale. Ministerul Sănătății al

Republicii Moldova. [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: <https://ms.gov.md/legislatie/ghiduri-protocoale-standard/>>

4. Lege Nr. 411 din 28-03-1995 ocrotirii sănătății Publicat : 22-06-1995 în Monitorul Oficial Nr. 34 art. 373. Modificat LP169 din 06.12.19, MO367-377/13.12.19 art.258; în vigoare 01.01.20 [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119465&lang=ro>

5. МАХАМБЕТЧИН,, М. М., ШАКЕЕВ, К., Т. *Врачебные ошибки и профессиональный опыт. Клиническая медицина*, 2020;98(4),307-314. [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: <http://dx.doi.org/10.30629/0023-2149-2020-98-4-307-314>>

6. Lege Nr. 263 din 27-10-2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului. Publicat: 30-12-2005 în Monitorul Oficial Nr. 176-181 art. 867. Versiune în vigoare din 30.12.18 în baza modificărilor prin LP238 din 08.11.18 MO441-447 din 30.11.18 art. 709. [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107308&lang=ro>

7. Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.) [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34464437&pos=4471;-54#pos=4471;-54>

8. Lege Nr. 95 din 14 aprilie 2006 (**republicată**) privind reforma în domeniul sănătății. Emitent Parlamentul României. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 652

din 28 august 2015. [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/71139>>

9. Дефекты оказания медицинской помощи (нормативно–правовые акты, формы, статьи, консультации экспертов и многое другое). http://consultant.ru/law/podborki/defekty_okazaniya_meditsinskoj_pomoschi/ [citat 22 noiembrie 2022]

10. Постановление Двадцатого арбитражного апелляционного суда РФ от 28.09.2020 № 20АП-5089/2020 по делу № А62-1733/2020. [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: >

11. Lege Nr. 264 din 27-10-2005 cu privire la exercitarea profesiei de medic. Publicat : 23-12-2005 în Monitorul Oficial Nr. 172-175 art. 839. Versiune în vigoare din 30.12.18 în baza modificărilor prin LP238 din 08.11.18 MO441-447 din 30.11.18 art. 709. [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110649&lang=ro>

12. Curtea Constituțională a Republicii Moldova. Decizie de inadmisibilitate a sesizării nr. 55g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 213 din Codul penal (încălcarea din neglijență a regulilor și metodelor de acordare a asistenței medicale). Chișinău, 14 mai 2018. [citat 22 noiembrie 2022] Accesibil pe internet: <URL: <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/decizii/ro-d442018e41aa.pdf>>

13. СЕРГЕЕВ,, Ю. Д., ЕРОФЕЕВ, С. В. *Неблагоприятный исход оказания медицинской помощи*. Москва, НАМП, 2001.

TRATAMENTUL MEDICAL OBLIGATORIU CA MĂSURA DE SIGURANȚĂ ȘI PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI

Constantin BUJOR

București, România,

Doctorand la Universitatea Liberă Internațională din Moldova,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: bujorconstantin8@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9180-0457>

The safety measure of the obligation to medical treatment is provided by the provisions of art. 113 of the Criminal Code of the Republic of Moldova and concerns the state of danger arising from the abnormal psychophysical state of the perpetrator, generated by illness, chronic intoxication by alcohol, narcotics or other similar substances. In order to be able to take the measure of the obligation to medical treatment, it must be established by the judicial body that handles the case, that the condition, pathological or intoxication is such that it can be removed by means of this measure. The measure can be taken regardless of whether or not a punishment is applied to the perpetrator or even though it was applied, for example the prison sentence was suspended conditionally.

Keywords: *alcoholism, state of intoxication, addiction, consumption, abuse, diagnosis, criminology.*

Introducere

În doctrina penală s-a subliniat că prin “boli” în sensul art. 113 Codul penal al Republicii Moldova se înțelege orice maladie care îl face pe făptuitor periculos pentru societate deoarece îi este alterată responsabilitatea, fără a fi înlăturată în sensul că nu-și mai reprezintă pe deplin urmările acțiunii (inacțiunii) sale și nu-și poate stăpâni ori dirija voința întru totul, sau altă boală care nu-i alterează responsabilitatea [7].

Din examinarea prevederilor legale aplicabile, rezultă condițiile ce trebuie îndeplinite pentru a se putea dispune obligarea la tratament medical, acestea fiind următoarele:

a) măsura obligării la tratament medical se ia numai față de făptuitor, adică față de o persoană care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală. Obligarea la tratament medical nu presupune calitatea de infractor a făptuitorului. Este posibil ca fapta prevăzută de legea penală să nu fie infracțiune (de pildă, în cauză este incidentă iresponsabilitatea). În cazul infracțiunii de contaminare venerică, le-

giuitorul pretinde ca făptuitorul să aibă calitatea de infractor. Astfel, conform art. 309¹ Codul penal, sustragerea de la executarea măsurii de siguranță a obligării la tratament medical în cazul infracțiunii de contaminare venerică se pedepsește cu închisoare de la 3 luni ia 1 an sau cu amendă.

b) Făptuitorul să fie o persoană fizică de cel puțin 14 ani, într-adevăr, nu poate fi concepută aplicarea acestei măsuri în cazul persoanelor juridice, dar făptuitorul persoană fizică trebuie să fi împlinit vârsta de 14 ani la data comiterii infracțiunii, deoarece numai de la această vârstă este posibilă răspunderea penală. Măsurile de siguranță, fiind sancțiuni penale, nu se pot lua decât în cadrul unor raporturi de răspundere penală care presupun ca subiectul pasiv să aibă vârsta minimă de cei puțin 14 ani [9].

c) Făptuitorul să prezinte pericol pentru societate din cauza unei boli ori a intoxicații cronice prin alcool, stupefiante sau alte asemenea substanțe. Comiterea unei fapte prevăzute de legea penală nu prezintă, în toate cazurile, o stare de pericol pentru valorile sociale. Pe de altă parte, periclitarea valorilor sociale

este necesar să fie determinată de starea făptuitorului care este intoxicat cronic prin alcool, stupefiante sau alte substanțe cu efecte asemănătoare. La luarea măsurii, instanța are obligația de a administra probe și de a solicita opinii ale specialiștilor pentru a putea stabili dacă se impune sau nu înlăturarea unei stări de pericol [21].

d) Instanța să aprecieze că starea făptuitorului va fi înlăturată prin luarea acestei măsuri. Această măsură poate fi luată și atunci când nu există o legătură causală între starea anormală a făptuitorului și săvârșirea, faptei prevăzute de legea penală. Măsura de siguranță a obligării la tratament medical este obligatorie în cazul infracțiunii de contaminare venerică și transmiterea sindromului imunodeficient dobândit, legiuitorul prezumând existența pericolului social.

Materiale utilizate și metode aplicate. La elaborarea prezentului articol au fost studiate și utilizate cadrul normativ, juridico-normativ, comparativ-istoric, regional și național care asigură protecția juridică a persoanelor cu devianta alcoolică, toxicomania în materie. Au fost folosite metodele: istorică, comparativă, logică, a analizei și sintezei, sistemică.

Rezultate obținute și discuții

Această măsură de siguranță a obligării la tratament medical poate fi luată și în cazul în care procurorul a dat o soluție de netrimitere în judecată (neîncepere a urmăririi penale, încetarea urmăririi penale sau scoaterea de sub urmărire penală) dacă sunt îndeplinite condițiile cerute de lege. Astfel, procurorul va sesiza instanța de judecată competentă. Când persoana față de care s-a luat această măsură nu se prezintă regulat la tratament, se poate dispune internarea medicală. Dacă persoana obligată, la tratament este condamnată la o pedeapsă privativă de libertate, tratamentul se efectuează și în timpul executării pedepsei. Măsura obligării la tratament medical poate fi luată în mod provizoriu și în cursul urmăririi penale sau al judecății.

Conform art. 429 Codul de procedură penală, măsura de siguranță a obligării la tratament medical luată printr-o hotărâre definitivă se pune în executare prin comunicarea copiei de pe dispozitiv și a copiei de pe raportul medico-legal, direcției sanitare din județul pe teritoriul căruia locuiește persoana față de care s-a luat această măsură. Direcția sanitară județeană va comunica de îndată persoanei față de care s-a luat măsura obligării la tratament medical unitatea sanitară la care urmează să i se facă tratament.

Instanța de executare comunică persoanei față de care s-a luat măsura obligării la tratament medical că este obligată să se prezinte, de îndată, la unitatea sanitară la care urmează să i se facă tratamentul, atrăgându-i-se atenția că, în caz de nerespectare a măsurii luate, se va dispune internarea medicală.

În situația în care obligarea la tratament medical însoțește pedeapsa închisorii ori a detențiunii pe viață sau privește o persoană aflată în stare de deținere, comunicarea se face administrației locului de deținere. Unitatea sanitară la care făptuitorul a fost repartizat pentru efectuarea tratamentului medical este obligată să comunice instanței:

a) dacă persoana obligată la tratament s-a prezentat pentru a urma tratamentul;

b) sustragerea de la efectuarea tratamentului după prezentare;

c) când măsura dispusă de instanță nu este sau nu mai este necesară, însă, pentru înlăturarea stării de pericol pe care o prezintă persoana obligată la tratament, este indicat un alt tratament;

d) dacă pentru efectuarea tratamentului medical este necesară internarea medicală [8].

În cazul în care unitatea sanitară nu se află în raza teritorială a instanței care a dispus executarea, comunicarea prevăzută la lit. b)-d) se face judecătoriei în a cărei rază teritorială se află unitatea sanitară. După ce primește comunicarea instanța de executare sau instanța în a cărei rază teritorială se află unitatea sanitară, și după ascultarea concluziilor

procurorului, iar, dacă consideră necesar, și a celui interesat, dispune fie înlocuirea tratamentului, fie internarea medicală.

Revocarea măsurii de siguranță are loc numai la data însănătoșirii făptuitorului, în orice fază procesuală și în orice stadiu al executării pedepsei. Revocarea poate fi cerută și de procuror. Soluționarea cererii se face cu citarea persoanei cu privire la care este luată măsura, ascultându-se și concluziile apărătorului și procurorului.

Obligarea la tratament medical se ia pe o durată nedeterminată. Măsura de siguranță se ia pe perioada cât durează cauza care a determinat luarea acesteia, până la însănătoșirea făptuitorului [14].

În cazul în care persoana ce a fost obligată la tratament medical nu se prezintă în mod repetat la tratament, se poate dispune internarea medicală. Măsura de siguranță a obligării la tratament medical poate fi înlocuită cu internarea medicală și în situația în care evoluția bolii sau a stării de intoxicare cronică impune un tratament intensiv, care nu poate fi efectuat decât în regim de internare, dar numai cu avizul comisiei medicale.

Când se constată că temeiurile care au impus obligarea la tratament medical au încetat, persoana cu privire la care s-a luat această măsură, procurorul sau unitatea sanitară la care s-a efectuat tratamentul pot cere încetarea acestei măsuri. Cererea va fi adresată instanței de executare sau judecătorei în a cărei rază teritorială se află unitatea sanitară. Legiuitorul a instituit în această materie o competență alternativă, astfel, este posibil ca măsura de siguranță a obligării la tratament medical luată de tribunal ca primă instanță, să fie înlocuită sau să se dispună încetarea ei de către judecătoria în a cărei rază teritorială se află unitatea sanitară.

Când se constată ca a intervenit însănătoșirea, măsura de siguranță se revocă. În situația în care tratamentul medical a fost efectuat în timpul detenției și nu a intervenit însănătoșirea până la terminarea

executării pedepsei, tratamentul medical va continua în libertate, fostul condamnat urmând să se prezinte cu regularitate la unitatea sanitară pentru efectuarea tratamentului. Într-o astfel de situație, s-a decis în practica judiciară, nu se schimbă natura măsurii ci numai modul de executare a ei.

Măsura de siguranță a internării medicale este o măsură de siguranță ce constă, în internarea făptuitorului, care este bolnav mintal sau toxicoman și care se află într-o stare care prezintă pericol pentru societate, într-o instituție medicală de specialitate până la însănătoșire (art. 144 Codul penal al Republicii Moldova) [13].

Ca și în cazul obligării la tratament medical, pericolul decurge din starea psihofizică anormală a persoanei care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală (bolnav mintal sau toxicoman).

Cele două măsuri de siguranță se aseamănă prin cauzele lor, dar diferă prin gradul anormalității psihofizice. Măsura internării se poate lua numai atunci când boala mintală sau toxicomania au căpătat forme grave, în care capacitatea de a înțelege și de a-și dirija voința sunt complet sau profund alterate [3].

Deosebirea dintre “toxicoman” și “intoxicație cronică”, prevăzută de art. 113 Codul penal al Republicii Moldova, constă în aceea că intoxicația cronică poate fi și fără voia făptuitorului, iar dacă a produs anumite alterări psihofiziologice, acestea nu sunt profunde [2].

În cazul bolnavilor mintal este vorba de alterări psihofiziologice, constatate de specialiști, datorită cărora capacitatea făptuitorului de a-și da seama de acțiunile (inacțiunile) sale și de urmările acestora și de a fi stăpân pe acțiuni sunt afectate sau chiar complet înlăturate.

Toxicomania, datorită obișnuinței de a introduce în mod repetat în organism cantități crescânde dintr-o substanță toxică (cocaină, morfină etc), în scopul repetării unor senzații și trăiri neobișnuite, euforice,

are consecințe grave pentru echilibrul psihic și fizic (halucinații, delir etc). Asemenea persoane, pentru a-și procura substanțele respective, ori sub efectul acestora, au comis fapte prevăzute de legea penală și există temerea serioasă că vor săvârși și alte asemenea fapte.

Și în acest caz măsura de internare poate fi luată de procuror în mod provizoriu în cursul urmăririi penale până la confirmarea ei de către instanță.

În cazul internării medicale cauza stării de pericol își găsește temeiul în starea de pericol ce decurge din condiția psihofizică anormală a persoanei care a săvârșit fapta prevăzută de legea penală.

Măsura internării medicale ca și măsura obligării la tratament medical se ia ca urmare a existenței unei stări de pericol ce decurge din condiția psihofizică anormală a făptuitorului cu observația că în cazul măsurii obligării la tratament medical, aceasta se dispune ca urmare a faptului că starea de pericol derivă din existența unei “boli” sau a unei “intoxicări cronice”, în timp ce măsura internării medicale se dispune ca urmare a existenței unei stări de pericol ce derivă din “alienația mintală” a făptuitorului ori a stării de “toxicomanie” a acestuia. Deci, măsura internării medicale se dispune față de făptuitorul care a săvârșit fapta prevăzută de legea penală care are o alterare psihofizică gravă în sensul că el nu-și mai poate da seama în mod normal de acțiunile sau inacțiunile sale și nu mai poate fi stăpân pe acestea.

Așa cum s-a subliniat în literatura juridică cele două măsuri de siguranță sunt înrudite prin apropierea dintre cauzele lor, dar totuși diferite prin gradul anormalității psihofizice [7].

Nu orice persoană bolnavă mintal sau toxicomană prezintă o stare de pericol gravă, dar când o astfel de persoană a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală, starea de pericol capătă o relevanță deosebită iar temerea că fapte prevăzute de legea penală ar mai putea fi săvârșite de către făptuitorul bolnav mintal sau toxicoman devine justificată.

Dacă făptuitorul, deși bolnav mintal, nu prezintă

pericol pentru societate nu se poate lua împotriva lui măsura de siguranță a internării medicale și nici măsura obligării la tratament medical, care poate fi aplicată numai unui făptuitor care suferă de o altă boală decât alienația mintală ori toxicomanie.

Faptul că o persoană ce a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală este “bolnavă mintal ori toxicomană”, trebuie constatat printr-o expertiză psihiatrică, deoarece astfel de persoane prezintă alterări psihofizice datorită cărora nu-și mai pot da seama de acțiunile lor și nu-și mai pot dirija în mod liber voința.

Pentru a se putea dispune măsura de siguranță a internării medicale trebuie realizate următoarele condiții:

a) persoana față de care se dispune măsura să fi săvârșit o faptă prevăzută de legea penală. Aceasta este o condiție generală a oricărei măsuri de siguranță, conform dispozițiilor art. 111 C.pen al Republicii Moldova. Obligarea la tratament medical nu presupune calitatea de infractor a făptuitorului, dar nici nu o exclude. Este posibil ca fapta prevăzută de legea penală să nu fie infracțiune (de exemplu, în cauză este incidentă beția) [8].

Conform alin. 1 al art. 111 Codul penal al Republicii Moldova măsurile de siguranță au ca scop înlăturarea unei stări de pericol și prevenirea săvârșirii faptelor prevăzute de legea penală și se iau față de persoanele care au comis fapte prevăzute de legea penală (alin. 2 art. 111).

Din combinarea celor două alineate ale art. 111 C.pen al Republicii Moldova, rezultă concluzia că, pentru a se lua o măsură de siguranță, inclusiv cea a internării medicale, este necesar să existe două stări de pericol, una actuală și efectivă, care trebuie înlăturată, materializată în săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, precum și alta viitoare, care trebuie prevenită constând în perspectiva repetării unor astfel de fapte (și ele cu semnificație penală) conturate în raport cu comportarea și cu starea psihică a persoanei respective[13].

Prin Decizia de îndrumare nr. 3/7.04.1973, instanța supremă a statuat că măsura de siguranță a internării medicale se poate lua împotriva persoanei care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală și care datorită stării de alienație mintală sau toxicomaniei prezintă pericol pentru societate, fiind indiferent dacă fapta comisă constituie sau nu infracțiune ori dacă făptuitorul este condamnat sau apărât de pedeapsă[11].

Rezultă din îndrumarea instanței supreme că dacă pericolozitatea socială a bolnavilor nu s-a materializat în săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, ci a avut o formă de manifestare mai ușoară, nu se poate dispune măsura internării medicale. După cum se știe, față de o persoană bolnavă mintal ori toxicomană care nu a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală se pot dispune măsuri de ocrotire prevăzute în Decretul 313/1980 privind asistența bolnavilor psihici periculoși.

b) făptuitorul să fie o persoană fizică de cel puțin 14 ani. Aplicarea acestei măsuri nu este posibilă în cazul persoanelor juridice. Făptuitorul trebuie să fi împlinit vârsta de 14 ani la data comiterii infracțiunii, deoarece numai de la această vârstă este posibilă răspunderea penală.

c) boala mintală ori toxicomania obligă la luarea măsurii de siguranță a internării medicale, numai dacă ea constituie o cauză de iresponsabilitate, întrucât a dus la abolirea completă a discernământului în momentul comiterii faptei prevăzute de legea penală.

În practica judiciară s-a decis că măsura internării se dispune ori de câte ori, în momentul comiterii faptei, inculpatul nu putea să-și dea seama de acțiunile sale din cauza alienației mintale ori dacă facultățile sale psihice erau alterate datorită unor cauze patologice, unor anomalii fiziologice sau altor cauze, existând pericolul de a săvârși alte fapte penale în viitor sau în toate situațiile în care inculpatul este lipsit de discernământ datorită unei boli psihice [13].

De asemenea, pot constitui temei pentru luarea măsurii de siguranță a internării medicale schizofrenia

paranoică care duce la inexistența discernământului sau epilepsia cu consecințe asupra capacității de frânare a actelor de conduită și cu tendințe spre acte agresive.

În cazul în care inculpatul nu este iresponsabil, ci prezintă doar tulburări de comportament pe fond neurotic și intelect la limită, iar în stare de libertate are discernământul diminuat, luarea măsurii de siguranță a internării medicale nu se justifică. Tot astfel, nu se justifică luarea unei asemenea măsuri în cazul intoxicației cronice cu alcool care nu înlătură existența discernământului.

De asemenea, internarea se poate dispune și atunci când persoana obligată la tratament medical nu se prezintă regulat la tratament ori când tratamentul nu dă rezultate și boala sau intoxicația cronică se agravează și odată cu ea starea de pericol.

Internarea medicală constă în internarea forțată a făptuitorului bolnav mintal sau toxicoman și care se află într-o stare care prezintă pericol social într-o instituție de specialitate unde este supus unui tratament medical obligatoriu până la însănătoșire.

Odată constatată starea de pericol pentru societatea în care se află făptuitorul, din cauza bolii mintale sau toxicomaniei, el este obligat pe cale judiciară să suporte privarea de libertate și deci să fie condus și menținut în unitatea sanitară la care s-a dispus internarea [4].

Aplicarea măsurii de siguranță a internării medicale se face, la nevoie, prin constrângere, internatul fiind obligat totodată să se supună tratamentului necesar.

Conform art. 114 alin. 2 din Codul penal al Republicii Moldova măsura de siguranță a internării medicale poate fi luată în mod provizoriu de procuror în faza de urmărire penală și de instanță în faza de judecată.

În cazul în care măsura de siguranță a internării medicale a fost dispusă în mod provizoriu de procuror aceasta își menține efectele până la confirmarea ei de către instanța de judecată chiar dacă procesul penal a

luat sfârșit printr-o ordonanță de încetare a urmăririi penale ori de scoatere de sub urmărire, excepție făcând doar cazul când soluția de neurmărire a fost determinată de motivul că fapta care a format obiectul urmăririi nu există, nu a fost săvârșită de învinuit ori inculpat sau nu este prevăzută de legea penală.

Dacă această măsură nu a fost luată în timpul efectuării actelor de urmărire penală, ea poate să fie luată de procuror desigur tot în mod provizoriu prin ordonanța de încetare a urmăririi penale ori de scoatere de sub urmărire, în ambele situații însă urmând ca după emiterea ordonanței instanța să fie sesizată în vederea confirmării acestei măsuri.

Sesizarea se va adresa instanței căreia i-ar fi revenit competența de a judeca în fond cauza.

Pentru a se putea dispune luarea provizorie a măsurii internării medicale este necesar să existe avizul comisiei medicale.

Internarea medicală provizorie devine definitivă prin confirmarea măsurii de către instanța de judecată în a cărei rază teritorială s-a efectuat urmărirea penală.

În literatura juridică s-a arătat că măsura internării medicale în mod provizoriu poate fi luată ca urmare a existenței stării de pericol în cazul bolnavilor mintali și toxicomani care reclamă fără întârziere măsuri de prevenire adecvate, chiar înainte de judecarea definitivă a procesului penal[7].

Luarea definitivă a măsurii internării medicale este de competența instanței de judecată, atunci când constată că sunt îndeplinite cerințele legale și există avizul comisiei medicale.

Măsura internării medicale poate fi luată în mod definitiv de către instanță și fără ca ea să fi fost luată în mod provizoriu în cursul urmăririi penale, dacă instanța de judecată a fost sesizată prin rechizitoriu sau plângere prealabilă cu soluționarea cauzei penale. În acest caz măsura de siguranță va fi luată prin hotărârea de condamnare, achitare sau încetare a procesului penal, pronunțată în cauză [14].

În această situație instanța competentă să soluționeze luarea măsurii de siguranță a internării medicale este aceea căreia i-ar fi revenit competența de a judeca în fond cauza. Instanța investită cu soluționarea procesului penal este competentă să confirme măsura de siguranță a internării medicale luată în mod provizoriu de procuror sau să dispună această măsură dacă n-a fost luată și constată că sunt îndeplinite condițiile legale.

Măsura de siguranță a internării medicale se ia pe durată nedeterminată și durează până la însănătoșirea făptuitorului, când se revocă [12]. În literatura juridică s-a arătat că prin însănătoșire în sensul art. 114 Codului penal al Republicii Moldova se înțelege nu numai vindecarea completă ci și ameliorarea stării psihofizice a celui internat în așa măsură încât aflarea sa în libertate nu mai prezintă pericol pentru societate și deci internarea lui nu mai este necesară.

Măsura internării medicale încetează la însănătoșirea celui internat sau în cazul unei ameliorări substanțiale care ar justifica la un moment dat înlocuirea internării medicale cu măsura obligării la tratament medical.

Încetarea acestei măsuri se poate solicita numai dacă făptuitorul nu mai prezintă pericol pentru societate.

Pentru a pune în executare măsura de siguranță a internării medicale, actul prin care s-a dispus luarea acestei măsuri, adică ordonanța procurorului sau încheierea instanței în cazul când măsura a fost luată în mod provizoriu sau copia dispozitivului hotărârii judecătorești definitive, împreună cu o copie a raportului medico-legal se comunică Direcției sanitare pe raza căreia locuiește cel ce va fi internat [14]. Direcția sanitară este obligată să efectueze internarea înștiințând despre aceasta instanța de executare.

Tratamentul medical ce urmează a fi aplicat bolnavului mintal sau toxicomanului va fi asigurat de unitatea medicală specializată, în raport cu concluziile și indicațiile cuprinse în raportul de expertiză medi-

co-legală psihiatrică întocmit în cursul procesului penal.

Unitatea sanitară la care s-a făcut internarea are obligația, în cazul când consideră că internarea nu mai este necesară, să înștiințeze judecătoria în a cărei rază teritorială se găsește unitatea sanitară.

Din practica instanțelor a rezultat că cele mai multe cereri de încetare sau înlocuirea internării medicale le fac bolnavii internați sau familiile lor și în foarte puține cazuri unitățile sanitare.

În literatura juridică s-a semnalat că există tendința din partea autorităților medicale ca în baza unor rapoarte de expertiză medico-legală să considere că internarea bolnavului nu mai este indicată conform art. 114 Codul penal al Republicii Moldova, și că se impune dispensarizarea conform art. 113 Codul penal al Republicii Moldova la laboratorul de sănătate mintală teritorial [15]. Datorită faptului că spitalele de neuro-psihiatrie unde sunt internați bolnavii, pun accentul mai mult pe latura medicală a internării medicale, fără a acorda atenție suficientă caracterului esențial al acestei măsuri de siguranță și anume înlăturarea unei stări de pericol și preîntâmpinarea săvârșirii de fapte prevăzute de legea penală, se observă tendința de a dispersa bolnavii prin externarea lor din spital pe lângă unitățile sanitare teritoriale de domiciliu al bolnavilor.

Astfel, unii dintre bolnavi redevin un pericol pentru societate. De aceea, dacă bolnavul internat, în urma tratamentului rămâne cu discernământul tot alterat ca la internare, se impune respingerea cererii, nu încetarea sau înlocuirea internării [16].

În practica judiciară s-a dispus că soluționarea prin respingerea cererii de încetare a internării medicale, introdusă la numai un an de la luarea acestei măsuri de siguranță, poate fi fundamentată pe concluziile noii expertize medico-legale, potrivit căreia discernământul făptuitorului continuă să fie parțial alterat și pe aprecierea că înainte de internare acesta a comis o tentativă de omor.

Conform dispozițiilor art. 433 alin. 2 Codul de procedură penală al Republicii Moldova unitatea sanitară la care s-a făcut internarea are obligația, în cazul când consideră că internarea nu mai este necesară să înștiințeze judecătoria în a cărei rază teritorială se găsește unitatea sanitară.

Judecătoria după primirea înștiințării va pronunța și va dispune fie încetarea internării fie înlocuirea, acesteia cu măsura obligării la tratament medical. Pentru a putea dispune una din aceste măsuri instanța având în vedere raportul de expertiză medico-legală ascultă și concluziile procurorului, ale apărătorului persoanei internate și dacă găsește necesar chiar ale persoanei internate.

Persoana internată sau procurorul pot cere încetarea sau înlocuirea măsurii internării. În aceste cazuri pentru a se putea pronunța instanța cere avizul unității sanitare unde se află cel internat.

O copie de pe hotărârea definitivă prin care s-a dispus înlocuirea sau încetarea internării medicale se comunică instanței de executare.

Măsurile de siguranță *de tratament și prevenție clinică*, adică cu caracter medical-curativ se execută în cadrul unităților sanitare cu profil psihiatric, de regulă, cu excepția măsurilor determinate de starea de pericol generată de alte boli, cum ar fi bolile venerice, care necesită tratament medical în alte unități sanitare.

După ce o perioadă de timp măsura de siguranță a internării medicale a bolnavilor psihici care au săvârșit fapte prevăzute de legea penală s-a executat doar în câteva spitale de psihiatrie, între care mai cunoscute sunt cele din Ștei (Petru Groza) și Poiana Mare, s-a reconsiderat această orientare, renunțându-se la gruparea acestei categorii de bolnavi, astfel că în prezent aceștia sunt dirijați de direcțiile sanitare județene spre clinicile și spitalele din cuprinsul județului în care locuiesc și în care sunt tratați și alți bolnavi, care nu au comis fapte penale.

Recomandată din punct de vedere terapeutic, dispensarea bolnavilor psihici care au săvârșit

fapte prevăzute de legea penală, ridică probleme privitoare la supravegherea lor, nu de puține ori înregistrându-se acte de violență și chiar omoruri (cazul de la Spitalul de psihiatrie Ojasca), săvârșite de acești bolnavi.

Criza economică și lipsa mijloacelor financiare determină nu numai lipsa de personal de supraveghere, ci și a dotărilor materiale, a medicamentelor și precaritatea hainelor.

Anormal este și faptul că nu există centre de dezintoxicare specializate, tratamentul toxicomanilor în spitalele de psihiatrie nefiind cel mai recomandat. În acest sens, România nu este pregătită nici pentru a prelua șocul pe care-l produce proliferarea consumului de droguri, dependența de droguri putând fi tratată în asemenea unități specializate.

Reforma sistemului de asistență medicală și trecerea de la asistență medicală garantată de stat la sistemul bazat pe asigurările de sănătate, implică găsirea unui cadru pentru aceste unități sanitare și asistența bolnavilor psihici care au comis fapte penale, situația materială a acestora reclamând încă suportarea cheltuielilor de către bugetul de stat.

Un șir de probleme comune privind supravegherea apar periodic atunci, când internarea clinică este oferită persoanelor alcoolice. Aceste aspecte implică nevoile clientului, nevoile personalului angajat, precum și nevoile privind programul/ sistemul. Unele dintre acestea sunt similare cu abuzul de substanțe normale și se referă la preocupările privind supravegherea, iar unele sunt unice pentru serviciile privind alcoolicii. Toate trebuie să fie tratate în mod adecvat pentru ca serviciile de tratament să fie eficiente și cuprinzătoare[9].

Terapeuții care lucrează cu alcoolicii vor întâlni o gamă largă de probleme de tratament privind starea psihică și legate de abuzul de alcool. Tulburări privind substanțele utilizate poate varia de la abuzul de alcool la dependență de narcotice și tulburări de sănătate mintală pot varia de la tulburări de anxietate gene-

ralizate la schizofrenie. Deoarece această populație prezintă o astfel de varietate de simptome, strategiile de intervenție de tratament trebuie să fie adaptate la nevoile individuale ale fiecărui client. Unii clienți pot obține cu ușurință abținerea și pot tolera terapia intensivă confrunțată, în timp ce alții clienți le lipsesc competențele pentru ca inițial să obțină abținerea și renunță repede dacă confruntarea este prea intensă.

Rolul supravegherii, atunci când se confruntă cu această problemă, este dublu. Prima este filtrarea clinicienilor de a dezvolta planuri individualizate de tratament care iau în considerare (diferențele pe care clienții lor le au în funcție de nivelul simptomelor, nivelul de afecțiune). În cazul în care planul de tratament oglindește cu acuratețe nevoile de tratament și capacitățile clientului, șansele unui tratament de succes cresc în mod semnificativ. Cea de a doua este de a familiariza personalul cu modele de sub-grup pentru această populație. Prin organizarea acestei populații în grupuri mai eterogene cu nevoi de tratament similar, timpul necesar pentru elaborarea unor planuri individualizate de tratament pot fi reduce.

Pentru ca intervențiile de tratament să aibă o direcție coerentă, ele trebuie să aibă obiective clare și concise. Multitudinea de probleme cu care se prezintă această populație este de multe ori copleșitoare și poate crea confuzie în ceea ce privește care dintre probleme să fie tratate și când. De exemplu, un client ar putea prezenta o tentativă de sinucidere recentă, iluzii și halucinații, confuzie de identitate sexuală, furie, neîncredere, posibil cu HIV și hepatită C, dependență de alcool și canabis, cocaină, și abuzul de narcotice. Aceasta poate fi o imagine foarte intimidantă, chiar și pentru profesioniști experimentați. Atunci când un clinician este nesigur cu privire la direcția tratamentului, există șanse mici pentru a avea succes.

Rolul supravegherii în acest caz este de a ajuta clinicienii să dezvolte obiective clare și concise de tratament pentru intervențiile tratamentului lor.

Furnizarea de tratament eficient integrat presupune a fi conștienți de modul în care și abordarea multiplelor afecțiuni ce interacționează una cu alta și modul în care interacțiunile lor afectează un client. De exemplu, în timpul unei sesiuni de supraveghere clinică cu un terapeut care avea un client cu fobie socială și tulburări de abuz de canabis și atacuri de panica ocazionale, terapeutul a explicat despre modul în care ea a lucrat cu tulburări de anxietate, ambele cu medicație și cu un comportament de intervenție. Cu toate acestea, clientul percepea schimbarea simptomelor în frânturi. Terapeutul nu discută despre cum a abordat uzul de marijuana, cu toate acestea, supraveghetoarea trebuie să introducă această problemă în supraveghere.

Pentru a ajuta clinicienii să devină specialiști în furnizarea de tratament integrant, supraveghetorii trebuie să asigure că planurile de tratament pentru clienții cu tulburări multiple includ declarații problema și obiectivele privind tratamentul și obiectivele stabilite pentru fiecare tulburare. În supraveghere, supraveghetorul poate cere terapeuților să discute modul în care intervențiile lor de tratament se adresează obiectivele de tratament pentru fiecare tulburare. A treia strategie este de a întreba uneori terapeutul ce crede că se va întâmpla la o tulburare în cazul în care simptomele altei tulburări cresc sau scad.

Un terapeut de sănătate mintală are un client cu tulburare de personalitate borderline și tulburări privind dependența de alcool. Terapeutul de sănătate mintală a lucrat cu acest client pentru o perioadă lungă de timp pentru a o ajuta să renunțe la auto-vătămare și comportamentul de consum de alcool. De fiecare dată când consuma alcool clientul dezvolta și un comportament de auto-vătămare. Într-o sesiune clienta a arătat că ea a băut cu o noapte înainte, dar nu s-a auto-vătămat. Terapeutul de sănătate mintală imediat a lăudat-o pentru că a reușit să nu-și facă rău și a întrebat-o cum a reușit acest lucru. Terapeutul de sănătate mintală consolidează această schimbare pozitivă făcând clientul să înțeleagă faptul că aceasta a fost într-adevăr o

schimbare pozitivă. Este important ca clientul să vadă ceea ce s-a întâmplat în seara precedentă într-o lumină pozitivă, deoarece schimbarea a avut loc. Terapeutul de sănătate mintală nu va ignora faptul că clientul său, de asemenea, a băut, dar prin concentrarea asupra a ceea ce s-au schimbat, un talent nou este identificat în cele din urmă, care poate fi folosit pentru a ajuta la atingerea abstenenței. Folosind un accent bazat pe competență pentru clienții cu câteva succese de viață sporește foarte mult șansele de realizare a obiectivelor de tratament în cele din urmă [10].

Tratamentul pentru problemele legate de alcool a ajuns să includă o gamă foarte largă de activități care variază în funcție de conținut, durată, intensitate, obiectiv, setare, furnizor și populații mari. Datele de cercetare sunt disponibile cu privire la eficacitatea tratamentelor sau a intervențiilor și acoperă un spectru larg: de la tratament scurt, episoade de o sesiune, de tratament ambulatoriu pentru căsătoriți, adulți social stabil, în care intervenția constă în informații cu privire la pericolele consumului de alcool continuu și excesiv și consiliere cu privire la controlarea consumului dat de către un medic sau o asistentă medicală (de exemplu, Edwards et al., 1977; Edwards, 1987) până la luni de internare prin care persoana afectată este scoasă din stresul și seducțiile unui mediu în care alcoolul este ușor accesibil (de exemplu, Wallersleslein, 1956, 1957; Blumberg et al, 1973).

Având în vedere acest interval, a devenit o obișnuiță să se facă distincție între intervenție și tratament în momentul revizuirii cercetării și discutarea serviciilor disponibile. Intervențiile sunt în general discutate în legătură cu prevenția primară; un prominent exemplu al acestei abordări este cel mai recent raport cu privire la alcool și sănătate prezentat Congresului de către secretarul de Sănătate și Servicii Umane (USDHHS, 1987b).

Cu toate acestea, termenul de intervenție a ajuns să aibă două sensuri distincte: în tratamentul unor probleme privind alcoolul în plus de sensul său obișnuit din

medicină și educație. În primul rând, intervenția este utilizată să descrie tehnici specifice cu care se confruntă persoanele care au probleme în ceea ce privește consumul de alcool și se încearcă motivarea acestora pentru a urma tratamentul (Beyer și Trice, 1982; Trice și Beyer, 1984; sec. Anexa D). Ca o tehnică folosită să aducă oameni la tratament, intervenția implică confruntarea ce nu judecă prin ramificare, prieteni, sau colegi de lucru pentru a distruge rațiunea individului și negare a problemelor legate de consumul excesiv de alcool (Blume 1982).

În al doilea rând, intervenția poate fi folosită pentru a descrie găsirea tratamentului pentru consumatorii de alcool ce sunt la început, așa cum a subliniat Cohen (1982:127): Intervenția timpurie constă identificarea persoanelor sau grupurilor ale căror comportament de consum le plasează la risc și a persoanelor în stadiile incipiente ale consumului de alcool distructiv. Acesta include implicarea acestora în corectarea în grup și experiențe emoționale concepute pentru a-i ajuta să dezvolte abținerea sau alte modele benigne de consum de alcool.

În acest sens al termenului, intervenția timpurie este identificată cu prevenția secundară. Distanța se face în primul rând pe baza populației țintă, și în al doilea rând pe obiectivul ales (abținerea sau consumul de alcool controlat), decât pe baza activității care este efectuată. Astfel, intervenția este descrisă ca fiind menită pentru începutul de consum de alcool excesiv și rehabilitare este descrisă ca fiind direcționată spre aceia cu disfuncționalități stabilite, tulburări psihice.

Intervenția timpurie este conceptualizată ca și echivalent al prevenției secundare, încercarea inversării stagiilor timpuri de disfuncționalitate privind consumul de alcool al indivizilor sau grupurilor omogene de risc. Prevenția secundară este în contrast cu prevenția primară, abordarea educațională care încearcă să consolideze în special atitudinea consumului sănătos, dar nu exclusiv în rândul tinerilor. Prevenția terțiară

constă în tratament formal și măsuri de rehabilitare pentru cei cu disabilități stabilite, tulburări psihosociale (Cohen, 1982:128). Activitățile de intervenție sunt acelea care caută să detecteze problemele legate de alcool în stadiile de început și să intervină în astfel de probleme pentru a opri apariția lor. Activitățile de tratament implică intervenția după dezvoltarea și manifestare a abuzului de alcool și a alcoolismului pentru a opri sau inversa progresul acestora, și/ sau pentru a preveni boala progresivă sau decesul asociat acestor probleme medicale [18].

Este important să se facă distincția între activitățile de intervenție și prevenție primară, care privesc aceste persoane, indiferent dacă sunt abștinenți sau consumatori sociali, pentru care nu se ridică încă probleme legate de alcool.

Deși uneori este etichetată ca intervenție timpurie, prevenirea primară mai precis descrie aceste activități specifice care vizează persoanele care nu sunt angajate în consum de alcool riscante sau problematice, dar care sunt desemnate ca fiind de mare risc din cauza factorilor sau în trecutul familiei au existat probleme legate de alcool sau au avut din copilărie un comportament cu probleme. Activitățile secundare de prevenire - activități care ar putea cu mai multă precizie fi etichetate ca iniervenție timpurie - implică identificarea persoanelor care consumă alcool în mod riscant și au început să prezinte probleme și simptome.

Multe persoane astfel identificate nu vor progresa la probleme mai grave, deși unele o vor face. Exemple de "intervenție timpurie" (activități secundare de prevenire) îi privesc pe consumatorii de alcool în mod excesiv pe cei sunt studenți (Marlalt 1988a) sau privind pacienții care primesc tratament medical pentru boli fizice sau leziuni legate de alcool (C, D. Lewis și Cordon, 1983; William et al. 1985).

Definiția cea mai directă și simplă a intervenției și tratamentului pentru probleme legate de consumul de alcool este o activitate care este îndreptată spre schim-

barea comportamentului privind consumul de alcool al unei persoane și reducerea acestuia. Tratamentul și intervenția vizează schimbarea comportamentului privind consumul de alcool al persoanei după ce o problemă a fost identificată. În plus, atât intervenția cât și tratamentul implică, în general activități suplimentare care sunt concepute pentru a atenua alte probleme fizice, psihologice și sociale, precum și condițiile care se presupune că au provocat sau au menținut nivelul periculos de consum de alcool.

Concluzii

Tratamentul alcoolismului constă într-o cură de dezintoxicare care cuprinde o fază de sevraj și o fază de psihoterapie.

Alcoolicul poate efectua o cură de dezintoxicare doar după ce a devenit conștient de starea sa și a decis să se elibereze de dependența față de alcool.

Sevrajul, cu durata de 2-3 săptămâni, se poate desfășura în funcție de dorințele și starea de sănătate ale bolnavului, la domiciliu sau la spital. Spitalizarea este recomandată alcoolicilor care n-au reușit un sevraj la domiciliu sau care au complicații medicale și probleme familiale importante.

Sevrajul impune supraveghere medicală, deoarece oprirea bruscă a consumului de alcool antrenează o serie întreagă de tulburări grave grupate sub denumirea de *delirum tremens*: trumor generalizat, accelerarea ritmului cardiac, transpirații, confuzie mentală, halucinații și deshidratare importantă; de asemenea, pot interveni și convulsii.

Tratamentul simptomelor legate de sevraj se bazează pe rehidratarea intensivă a pacientului, asociată administrării de vitamine din grupul B, și pe administrarea de tranchilizante (anxiolitice). Depășind perioada de sevraj, organismul poate suporta abținerea. O dată dezintoxicat însă, sub amenințarea revenirii la alcoolism, individul nu trebuie să mai bea niciodată. În acest caz, pentru evitarea recidivelor, susținerea psihologică este esențială.

Alcoolicul înrăit, respins câteodată de anturajul său, are adesea o proastă părere de sine. El simte nevoia de a se deculpabiliza și de a-și recapătă încrederea în sine. Acesta este nivelul la care intervine psihoterapia, al cărei obiectiv este acela de a-l învăța pe individ să trăiască fără alcool, responsabilizându-l și oferindu-i noi repere de viață.

Există în cadrul consultațiilor alcoolicilor, întâlniri de grup care îi permit bolnavului să înțeleagă mai bine ceea ce l-a condus la alcoolism. Vechii alcoolici pot urma și ședințe de relaxare ce au rolul de a revaloriza imaginea despre corpul și sufletul lor. Ei sunt sfătuiți ca, după dezintoxicare, să contacteze neapărat una dintre numeroasele asociații ale foștilor bolnavi, cu scopul de a întâlni și cunoaște persoane care au traversat și ele aceleași dificultăți.

De fapt, fostul băutor e confruntat mereu cu tentația de a se “scufunda din nou” iar vindecarea sa nu e niciodată pe deplin dobândită. Fostul alcoolic are nevoie de o anumită forță de caracter, pe care o poate descoperi în preajma persoanelor care s-au confruntat cu aceleași probleme și care pot să-i ofere susținerea morală necesară.

Tratamentul ce implică și familia tinde să fie mult mai eficient decât tratamentul individual pentru alcoolici. Familia poate fi folosită să-l motiveze pe pacient să înceapă tratamentul și să-l continue. Familia poate stabili un obiectiv comun, să participe la educarea și reducerea stresului emoțional. Reabilitarea poate fi obținută prin internarea alcoolicului sau printr-un program parțial spitalizat. Reabilitarea spitalizată este preferată în cazul alcoolicilor care au nevoie de îngrijiri și observație continuă și pentru aceia care au nevoie de o șansă de a progresa într-un mediu în care nu există violență și droguri [16].

Severitatea dependenței de alcool și absența unui mediu social adecvat de susținere pot de asemenea justifica tratamentul spitalizat. Pacienții fără un transport care să le convină și să fie sigur pot avea șanse mai mari de succes într-un program spitalizat. Pacienții ar

trebui să fie individual evaluați și să li se dea un nivel de tratament corespunzător de la început.

Familiile sunt ajutate să aleagă cel mai potrivit nivel de tratament specific pacientului. Este o zicală comună în cercurile de dependenți, și un adevărat, că dependența de alcool este lipsa de putere asupra alcoolului, sau o pierdere a controlului. Într-adevăr, recuperarea începe cu o recunoaștere a faptului că aceștia și-au pierdut controlul, că sunt neputincioși în fața dependenței lor, și că viața a devenit de neimaginat. Această realizare îi conduce la o deschidere a lor pentru o putere mai mare și la o umilință care le permite în cele din urmă recuperarea. Neputința se referă la a fi neputincios peste boală, nu peste recuperare.

Rolul statului este primordial, atât din punctual de vedere legislativ (reglementarea consumului de alcool la locul de muncă, publicitatea, protecția minorilor), cât și din punct de vedere informativ asupra consecințelor consumului exagerat de alcool.

Bibliografie

1. Alcoolici Anonimi România - <http://www.alcoolicianonimi.ro/index.htm> (accesat - 10.11.2022)
2. BASARAB, M. *Drept penal parte generală*, Edit. Didactică și Pedagogică, 1983, p. 80.
3. BOROI, A. *Drept penal. Parte generală*, Edit. C.H. Beck 2006, p. 309.
4. BULAI, C. *Drept penal român. Partea generală*, Ed. Șansa, București, 1992, p. 592.
5. BIDDULPH, S. G. *Alcohol: What's a Parent to Believe?*, Edit. Hazelde Press 2003, p. 196.
6. DIMA, T. *Drept penal. Parte generală*, Edit. Lumina Lex, 2001, p. 321.
7. DONGOROZ, Vintilă (coord.), Explicații teoretice ale Codului Penal român. Partea generală, Ed. Academiei, București, 1969, p. 292.
8. HOTCA, M.A. *Codul penal - comentarii și explicații*, Edit. C.H. Beck 2007, p. 775.
9. HENDRICKSON, E. L. *Designing, implementing, and managing treatment services for individuals with co-occurring mental health and substance use disorders*, Edit. Haworth Press 2006, p. 131.
10. HENDRICKSON, E. L., SCHMAL, M. S., EKLEBERRY, S. C. *Treating co-occurring disorders: a handbook for mental health and substance abuse professionals*, Edit. Haworth Press, 2004, p. 12.
11. LEFTERACHE, L., NEDELUCU, I., VASILE, F. *Jurisprudența instanței supreme în unificarea practicii judiciare (1969-2008)*, Edit. Universul Juridic, 2008.
12. MITRACHE, C. *Drept penal român. Parte generală*, Edit. Casa de editură și presă Șansa S.R.L., 1995, p. 210.
13. MARGOCSY, L. *Regimul juridic al internării medicale*, Revista Dreptul nr. 9/1990, p. 164.
14. SIMA, C. *Măsurile de siguranță în dreptul penal contemporan*, Ed. All Beck, București, 1999, p. 103.
15. OLAH, D. *Unele aspecte privind modul de soluționare a cererilor de încetare sau înlocuirea internării medicale*, Buletin Intern nr. 2/1983, p. 38.
16. TAYLOR, R. B. *Family medicine: principles and practice*, Edit. Springer 2003, p. 507.
17. C.A. București, s. II-a penal, dec. nr. 475/R/2004, în Practică judiciară penală, Edit. Brilliance, p. 71.
18. Institute of Medicine (U.S.), Committee for the Study of Treatment – “Broadening the base of treatment for alcohol problems: report of a study by the Committee of the Institute of Medicine”, Edit. National Academy Press, 1990, p. 44.

FACTORII ȘI CIRCUMSTANȚELE CE CONDIȚIONEAZĂ APARIȚIA ERORII JUDICIARE. PRACTICA CEDO

Alexandru MARIȚ

Doctor, profesor universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: alexmarit123@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3198-8398>

Roman EREMCIUC

Doctorand, Academia de Poliție “Ștefan cel Mare”, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: roman.eremciuc@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-5792-5691>

Researching the problem of error in the criminal law of the Republic of Moldova represents a practical necessity called to contribute to the strengthening of legality, the legal order and the intensification of the protection of the interests of the person. The theoretical research of the error problem is all the more necessary and current now that we are in the process of implementing the legislative and judicial reform in the Republic of Moldova. The problem of error lies in the interconnection of a series of sciences, its further research requiring in-depth knowledge in the field of law, philosophy and psychology, the deepening of knowledge about man. This research requires a constructive integration of the given knowledge into a whole that would allow us on the path of analysis, deduction and induction - logical forms and mechanisms indispensable to scientific research, to make a general representation as well as a detailed representation of the error in law criminal, of its characteristics and determining factors.

Keywords: error, mistake, ignorance, legality, trial, crime.

Întroducere

Pentru a caracteriza o faptă ilicită ca fiind faptă penală (infracțiune) este necesar să determinăm trăsăturile esențiale fără de care nu poate exista infracțiunea: pericolul social, vinovăția, prevederea faptei în legea penală. Lipsa uneia dintre aceste trei trăsături esențiale exclude existența caracterului penal al faptei, înlătură infracțiunea și, implicit răspunderea penală. Legiuitorul poate stabili că, dacă o faptă se săvârșește în anumite situații, condiții etc., denumite cauze care înlătură caracterul penal al faptei, să nu mai fie considerată infracțiune și deci se înlătură caracterul penal al acesteia. Infracțiunea reprezintă un act volitiv și conștient. La comiterea unor acțiuni social importante, persoana corelează

realitatea obiectivă cu cunoștințele pe care deja le are. Astfel are loc o reflectare repetată a realității, cunoașterea repetată a ei.

S-a vorbit că, pentru a constata infracțiunea, este necesar să se confirme că făptuitorul avea capacitatea psihică de a-și da seama de acțiunile sale. Însă, în unele situații, făptuitorul nu poate acționa în raport cu realitatea existentă în momentul săvârșirii infracțiunii. O deficiență de moment poate exclude vinovăția persoanei.

Răspunderea penală este o răspundere bazată pe vinovăție, iar infracțiunea există numai dacă o faptă de pericol social, prevăzută de legea penală a fost comisă cu vinovăție. Prin urmare, unei persoane i se pot imputa numai împrejurări de care a avut cunoștință

în momentul săvârșirii faptei ori pe care putea și avea obligația să le cunoască.

O categorie foarte asemănătoare cu vinovăția, care influențiază în mod direct asupra răspunderii penale, este eroarea. Făptașul se consideră vinovat dacă este conștient de acțiunile sale, prevede survenirea consecințelor social-periculoase, le dorește sau în mod conștient le admite (intenția); sau dacă persoana care a săvârșit infracțiunea prevede posibilitatea survenirii urmărilor social – periculoase ale acțiunilor sale, dar consideră în mod eronat că ele vor putea fi evitate, sau nu prevede posibilitatea survenirii unor astfel de urmări, deși trebuie și poate să le prevadă (imprudența) [3].

Actualitatea temei cercetate. Norma juridică, privită ca o regulă de comportare în societate a destinatarilor legii, este edictată nu ca un scop în sine, ci pentru a produce anumite efecte în viața socială. Or, aceste efecte nu se produc decât dacă norma este aplicată efectiv, dacă determină pe destinatarii legii să-și modeleze conduita în raport cu prevederile normei, îi convinge să se supună exigențelor normei și, în felul acesta, să răspundă necesităților sociale avute în vedere de legiuitor în momentul elaborării normei. Caracterul novator al tematicii abordate care constă în determinarea efectelor ce le are eroarea admisă în cursul judecării cauzei asupra eficienței justiției și atitudinii societății asupra obiectivității instanței de judecată.

Metode, procedee și tehnici de cercetare. În vederea cercetării cât mai complete a obiectului investigației, urmărind cu perseverență atingerea graduală a obiectivelor enunțate anterior, au fost selectate metode adecvate de cercetare științifică.

În acest sens, baza metodologică a investigației se compune din: metoda logică, analiza deductivă, inductivă, generalizarea, specificarea, diviziunea, clasificarea, definirea, utilizate proporțional pe tot parcursul lucrării; metoda istorică, folosită pentru realizarea unei retrospective istorice privind evoluția

controlului judiciar, metoda sistematică, metoda comparativă și alte metode generale științifice.

De asemenea, partea juridică a lucrării o constituie convențiile și tratatele internaționale ratificate de către Parlamentul RM, Constituția RM, actele legislative și normative naționale, recomandările Curții Supreme de Justiție și practica judiciară națională și a CtEDO.

Rezultate obținute și discuții

În literatura juridico-penală, eroarea este definită în mod diferit, neajungându-se la un consens deplin până în prezent în privința acestor probleme. Astfel în literatura de specialitate rusă unii autori definesc eroarea ca „greșeala persoanei în ce privește componentele faptice și juridice ale celor săvârșite” [11, p. 105-106].

П.С.Дагель, В.Ф.Кириченко, Б.С.Утевский, А.А. Пионтковский, М.Угрехелидзе, înțeleg prin eroare o falsă reprezentare a persoanei cu privire la semnele de fapt sau de drept, sau calitățile faptei comise și a urmărilor sale[8]. Eroarea este înțeleasă de asemenea și ca o falsă apreciere de către persoană a conduitei sale[12]. Alții o definesc ca o greșeală a persoanei în privința semnelor obiective și subiective ale faptei social – periculoase, care caracterizează această faptă ca o infracțiune [13]. Și în fine, alți autori din doctrina rusă înțeleg prin eroare în dreptul penal greșeala persoanei cu privire la circumstanțele de fapt care determină caracterul și măsura pericolului social pe care-l prezintă fapta comisă, sau referitor la caracteristica sa juridică [14, p. 169].

În literatura de specialitate română, eroarea este definită ca „necunoașterea sau cunoașterea greșită de către cel care săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, în momentul comiterii acesteia, fie a unei stări, situații sau împrejurări esențiale pentru concretă caracterizare a acelei fapte, fie a unei dispoziții legale [4]. Maria Zolineak și Maria Mikinici, definesc eroarea în dreptul penal ca necunoașterea sau cunoașterea greșită a unei împrejurări în care

acționează făptuitorul, sau a unei dispoziții ale legii penale [7].

În baza celor enumerate putem concluziona că în pofida diferențelor de terminologie, majoritatea definițiilor date dezvăluie aproape pe deplin și corect noțiunea erorii, și într-o concluzie generală am propune definirea noțiunii de eroare ca acea evaluare greșită de către persoana făptuitoare a unei infracțiuni, a conduitei sale și/sau urmărilor ei, și a ilegalității penale a acesteia.

Definirea naturii social – psihologice a erorii prezintă o importanță nemijlocită pentru soluționarea problemelor practice. La cercetarea noțiunii de eroare în opinia noastră, trebuie de reieșit din tezele filosofice despre adevăr și greșeală. Din păcate, în literatura filosofică, erorii îi este acordată puțină importanță [18, p.33.]. Deci, pornind de la aspectul filosofic, se face deosebire dintre adevăr și eroare. Eroarea poate exista în diferite domenii ale științei (matematică, fizică, informatică); pentru teoria și practica dreptului penal, o importanță primordială o reprezintă eroarea persoanei la săvârșirea de către aceasta a unei fapte ce include componență de infracțiune.

A defini eroarea ca o reprezentare falsă, incorectă a persoanei cu privire la circumstanțele și împrejurările celor săvârșite nu este posibil deoarece definirea dată nu ține cont de nivelul rațional. Înțelegerea ei în calitate de evaluare, apreciere incorectă a acestor circumstanțe nu cuprinde erorile nivelului senzorial. Definirea noțiunii de eroare trebuie să cuprindă erorile ambelor nivele.

În literatura filosofică se menționează că noțiunile de „greșeală” și cea de „eroare” sunt apropiate, dar nu identice. De exemplu, П. С. Заботин definește greșeala ca o necorespondere a cunoașterii despre obiect, cu obiectul însăși, cauzată de circumstanțe și condiții care nu depind de calitățile personale ale subiectului.

Concomitent, eroarea este dezvăluită ca necoresponderea „condiționată de calități pur întâmplă-

toare ale individului” [19, p.71.]. După cum se vede diferența dintre aceste două noțiuni consistă nu în aceea că una este determinată de factori obiectivi, iar alta de calitățile personale ale individului (în cele din urmă și factorii personali sunt factori obiectivi), dar în aceea că greșeala este întotdeauna legată de activitatea de toate zilele a omului, de practica lui socială, care se reflectă într-un fel sau altul în psihicul uman. Eroarea este o necorespondere determinată de calitățile pur întâmplătoare ale individului. Dar totuși, eroarea este o formă particulară a manifestării greșelii [2, p.165.].

Reprezentarea greșită, care nu corespunde realității, formează conținutul erorii în dreptul penal. Reprezentarea greșită, poate fi completă, adică persoana nu cunoaște absolut deloc împrejurările sau le cunoaște greșit. Așadar, eroarea constă fie din necunoașterea totală (ignoranță totală, absolută) de către făptuitor a vreunui element al faptei prevăzute de legea penală, fie din cunoașterea lui greșită (ignoranță relativă) [1, p.157.]. Necunoașterea sau ignoranța înseamnă lipsa unor reprezentări, a unui sistem de idei care să explice și să reflecte exact desfășurarea unui fenomen sau a unei fapte.

Spunem că un om nu cunoaște un fenomen, un obiect, o regulă de conduită, o acțiune, când nu are imaginea, ideea explicativă a părților lui componente, a trăsăturilor care-l caracterizează și a regulilor după care se desfășoară acel fenomen. Cunoașterea greșită înseamnă a cunoaște altceva despre un fenomen, acțiune, situație, stare etc. decât ceea ce este în el.

Nu poate fi vorba despre eroare, când există doar anumite îndoeli cu privire la reprezentarea realității. Aceeași situație este și în cazul neînțelegerii anumitor împrejurări și cu atât mai mult în cazul neglijenței de a se informa [6].

În caz de *îndoială* nu este vorba de o reprezentare greșită, fiindcă făptuitorul își dădea seama că nu cunoaște o anumită realitate și că trebuie să se abțină

de a acționa până nu va avea certitudinea cu privire la aceasta. În cazul îndoielii nu există o cunoaștere greșită a realității, ci o cunoaștere nesigură ceea ce înseamnă că acționând în asemenea condiții, făptuitorul a acceptat eventualitatea producerii rezultatului socialmente periculos al acțiunii sau inacțiunii sale [2, p.165.].

De asemenea, *nepricepere* există atunci când se acționează de către o persoană ale cărei cunoștințe în legătură cu o anumită realitate sunt inexistente sau insuficiente. Aceasta nu trebuie deci să fie confundată cu eroarea.

Eroarea nu trebuie confundată nici cu *neglijența* (culpa cu neprevădere) persoanei de a se informa, când este obligată legal sau profesional să cunoască o anumită realitate, înainte de a acționa. Astfel, un farmacist nu poate invoca eroarea privind dozarea unei substanțe în prepararea unui medicament, cu alte cuvinte, eroarea să nu se datoreze culpei făptuitorului.

Tot nu poate fi considerată eroare aplicarea greșită a unui procedeu științific în exercitarea unei profesii sau meserii, pentru că în asemenea cazuri făptuitorul avea obligația legală de a cunoaște realitatea.

De asemenea, eroarea nu trebuie confundată cu așa-numita „faptă putativă”. În cazul erorii, făptuitorul, necunoscând anumite stări, situații sau împrejurări, de care depinde caracterul penal al faptei, nu-și dă seama că încalcă legea penală, pe când în cazul faptei putative dimpotrivă, făptuitorul era convins, datorită unor reprezentări greșite, că săvârșește o infracțiune, dar în realitate el nu încalcă legea penală. În această situație, fapta comisă nu avea caracter penal, dar nu datorită erorii, ci pentru că lipsește unul din semnele constitutive ale infracțiunii (ex: unicul fiu, al persoanei care se afla internată în spital, sustrage din locuința acesteia o sumă de bani, fiind convins că săvârșește un furt, fără să știe că tatăl său, decedase cu puțin timp înainte, și că devenise prin succesiune proprietarul valorii sustrate) [2, p.165.].

Ca reprezentare greșită a realității, eroarea prezintă incontestabil interes în dreptul penal, fiindcă existența vinovăției în săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală presupune reprezentarea de către făptuitor a întregii realități în care a acționat, această reprezentare corectă a realității permițând făptuitorului să prevadă ori să aibă posibilitatea de a prevedea rezultatul acțiunii sau inacțiunii sale. Eroarea în care se află făptuitorul, îl face pe acesta, să nu-și dea seama de caracterul faptei și de gravitatea urmărilor acesteia, și totodată îl împiedică să-și determine în mod conștient voința.

Deci, dispune de toate facultățile psihice care îi permit să înțeleagă și să-și auto dirijeze actele sale de conduită, această capacitate psihică a făptuitorului poate deveni inefficientă sub influența erorii, ducând la lipsa de vinovăție a persoanei. De aceea, în știința dreptului penal este studiată această influență posibilă a erorii asupra vinovăției și răspunderii penale, iar legislațiile penale prevăd, de regulă, dispoziții speciale care reglementează această influență.

Eroarea este greșeala persoanei cu privire la proprietățile obiective ale faptului social – periculos, care o caracterizează ca o infracțiune. Altfel vorbind, aceasta este închipuirea greșită cu privire la caracterul și mărimea pericolului social al faptei comise și a ilegalității ei. Eroarea trebuie să fie prezentă pe tot parcursul săvârșirii faptei. Așadar, pentru a întruni condițiile erorii, făptuitorul trebuie să comită o faptă de care nu este conștient că aceasta constituie o infracțiune [6].

Se va considera eroare și va constitui un motiv de înlăturare a caracterului penal al faptei numai în situația când eroarea nu a provenit din propria culpă a făptuitorului.

Spre deosebire de erorile în faptele intenționate, în cazul erorilor din imprudență, o condiție suplimentară este faptul că eroarea să nu provină din culpa făptuitorului. Deci eroarea, condiționată de necunoașterea sau cunoașterea greșită a realității, adică eroarea

de fapt, în viața cotidiană provine cel mai des din neatenție, din neglijență etc. Așadar eroarea implică sau condiționează existența culpei. De exemplu, o persoană a crezut din eroare că a scos toate cartușele dintr-un revolver însă, în realitate mai rămăsese un cartuș cu care a rănit o persoană aflată în apropiere în momentul când verifica dacă arma funcționează bine; deși culpa făptuitorului în comiterea delictului este neîndoielnică, totuși, eroarea nu înlătură vinovăția pentru fapta comisă.

În unele cazuri, eroarea poate să nu provină din culpa făptuitorului. De exemplu, o soră medicală a dat pacientului medicamentul prescris, fără să știe că la prepararea acestuia s-a făcut o greșeală în dozarea unei substanțe, fapt care a agravat considerabil starea pacientului.

Eroarea la săvârșirea unor fapte social importante confirmă reflectarea incorectă, denaturată a realității obiective cunoscute anterior în psihicul persoanei. Cu alte cuvinte, eroarea la săvârșirea infracțiunii nu este o eroare cu caracter istorico-științific în procesul cunoașterii primare a realității, dar o eroare cu caracter psihologic, apărută în procesul cunoașterii secundare, reflectării acestei realități. Erorile de ambele tipuri sunt posibile numai la reflectarea realității atât în cadrul cunoașterii primare cât și a celei secundare.

Juriștii, ca și reprezentanții altor științe, sunt interesați mai mult nu de însăși constatarea unei oarecare fapte, dar de calea devenirii acesteia. Săvârșind vre-o careva faptă social-periculoasă, fiecare om percepe, evaluează în mod diferit circumstanțele de fapt care l-au determinat la săvârșirea faptei date. Aceasta se condiționează de particularitățile sale atât psihologice și sociale, cât și cele biologice [9, p.72-80.]. În cele din urmă, unul și același obiect, este reflectat în mod diferit în conștiința a 2 indivizi.

O primă etapă a cunoașterii este perceperea realității, adică reflectarea realității în creierul uman[2, p.165.]. Sesizarea este legătura nemijlocită dintre

conștiință și lumea înconjurătoare, este transformarea energiei iritării externe într-un fapt de conștiință. Fiind legătura nemijlocită a conștiinței cu lumea înconjurătoare, perceperea dă posibilitate omului să cunoască numai caracteristici și laturi separate ale obiectului, care nu dezvăluie caracteristica sa integrală, unitară.

Totodată, reflectarea prin intermediul percepției nu întotdeauna corespunde celor reflectate [19, p.71.]. Acest fapt se explică atât prin specificul a însăși organelor de simț care au limitele sale – limite de sesizare, cât și prin specificul a însăși obiectului de cunoaștere care are o mulțime de limite, părți, laturi și interdependențe cu realitatea obiectivă.

Sesizarea apare când percepțiile, impresiile încep a funcționa în ansamblu ca un produs unic. Anume aici fiecare fenomen este identificat cu cuvântul, iar cuvântul redă conținutul celor percepute. Cuvântul este o legătură dintre receptorii (organismului uman) cu obiectul din realitate.

Următoarea etapă a cunoașterii este reprezentarea. În reprezentare, lucrul se reflectă integral, în unitatea caracteristicilor și legăturilor existente. Reprezentarea apare atunci când sesizările, impresiile încep să funcționeze nu numai ca un ansamblu de semnale, dar ca cummul lor în formă de model separat al obiectului. Pentru reprezentare este caracteristic chiar și faptul că la reflectarea cumulului caracteristicilor și relațiilor obiectului, ea include în sine atât distingerea și separarea lucrurilor în spațiu și timp, cât și legarea și coraportarea lor. Și dacă sesizarea este forma cea mai simplă a legăturii gândului cu realitatea, apoi reprezentarea include în sine analiza obiectelor, a caracteristicilor și relațiilor lor. Acesta este un semn definitiv al reprezentării [16].

Datorită reprezentării, se extinde sfera reflectării. Prin intermediul mijloacelor tehnice și mai mult se largesc posibilitățile reprezentării, posibilitățile percepției ale organelor de simț. Toate aceste particularități ale reprezentării, pe de o parte largesc posibilitatea reflectării realității mult mai larg și mai profund iar

din altă parte măresc aproximația reflectării. Afară de aceasta, ca urmare a măririi cantitative a caracteristicilor și relațiilor reflectate, crește posibilitatea survenirii erorii și a greșelii.

Eroarea la nivelul reprezentării se întâlnește cel mai des în practica judiciară în cazurile privind depășirea limitelor legitimei apărări, în cazurile privind reținerea infractorului, când în locul lui este reținută o altă persoană asemănătoare.

Următoarea formă a reflectării o reprezintă interpretarea. Interpretarea este modelul obiectului anterior reprezentat și în prezent lipsă, fie modelul imaginației productive a perosanei. Interpretarea nu este legată cu influența nemijlocită asupra organelor de simț, exercitată de către obiectul cunoașterii și concomitent face legătura dintre obiectul cunoașterii și noțiunile privind acest obiect [5].

Interpretarea poate apărea atât sub influența fenomenului ce poartă modelul obiectului sau fenomenului reprezentat anterior (primul sistem de semnalizare), cât și sub influența cuvântului în care s-a obiectivizat modelul fenomenului reprezentat ulterior (al 2-lea sistem de semnalizare). În cadrul interpretării (deși aceasta este prezentă parțial și în cadrul reprezentării) modelele senzitive, modelele memoriei și imaginației, gândului, ideii „singure devin obiecte ale lucrului rațional ulterior”[16]. Interpretarea, neexcluzând veridicitatea conștiinței senzoriale, conține într-o măsură și mai mare decât reprezentarea, elementul probabilității și posibilității cunoașterii, în care pot fi și neadecvat reflectate elemente, legături și relații.

Prin cercetarea întreprinsă, am constatat că distincția dintre cauzele justificative și cauzele care înlătură caracterul penal al faptei revine, în tematica doctrinei penale române, după o lungă perioadă de aplicare a Codului penal din 1969, care a exclus această instituție, „cauzele justificative” utilizată până atunci, susținându-se că toate cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, sunt cauze justificative,

întrucât exclud implicit infracțiunea, vinovăția și răspunderea penală.

Provocarea de folosire a acestei instituții a fost determinată de *argumentele existente în favoarea distincției* dintre cauzele justificative și cauzele care înlătură caracterul penal al faptei; de o deosebită atenție bucurându-se argumentul potrivit căruia incidența cauzelor justificative presupune conformitatea voinței legiuitorului cu legea (respectiv, dacă legea permitea sau nu o astfel de conduită) în timp ce la cauzele care înlătură caracterul penal al faptei sunt produsele de natură subiectivă (psihică) existente în psihicul agentului la data săvârșirii faptei; un alt argument în favoarea acestei distincții constă în efectele cauzelor justificative care au, de regulă, efectele care înlătură caracterul penal al faptei produc, de obicei, efecte *in personam*, cu excepția cazului fortuit. Alte argumente în favoarea reintroducerii în doctrina noastră a acestei instituții, constă în folosirea argumentelor de natură istorică (reglementările din Codurile 1865, 1937) dar și armonizarea legislației penale cu cea a țărilor din Uniunea Europeană – italiană, spaniolă, germană, franceză, belgiană etc. – din care și România face parte începând de la 01. 01. 2007.

În demersul nostru, fără a îmbrățișa una sau alta din abordările subiectului din doctrina internă și internațională, ne-am oprit asupra raționamentului că fapta concretă pentru a constitui infracțiune trebuie să se raporteze la două categorii de obiecte juridice, cel a normei de incriminare (definit tipicitate), dar și obiectul juridic constituit din interesele ordinii juridice în ansamblul ei (juridicitatea), aspecte care contribuie la dezvoltarea dreptului penal în materia trăsăturilor esențiale ale infracțiunii.

Ocotirea unor valori sociale care depășesc interesul nemijlocit apărut prin incriminarea faptei, care justifică inexistența infracțiunii (în cazul legitimei apărări, stării de necesitate, ordinului legii și comenzii autorității legitime și consimțământului victimei) *este impus de existența unor rațiuni superioare, împreju-*

rări date ale realității care împiedică realizarea infracțiunii. Astfel spus, cauzele justificative sunt fapte prevăzute de legea penală a căror existență exclude infracțiunea, deoarece sunt permise de lege.

Trecând la studierea cauzelor care înlătură caracterul penal al faptei, în concepția Codului penal în vigoare, definite ca stări, situații, cazuri, împrejurări prevăzute explicit sau implicit în Codul penal sau în alte acte normative speciale, a căror existență în timpul săvârșirii faptei determină ca realizarea eficientă a vreuneia din trăsăturile esențiale a infracțiunii să devină imposibilă, am evidențiat caracterul preponderent și diferențiat al acestora față de cauzele justificative, în calitate de cauze de excludere a vinovăției – care, așa cum am menționat, au efecte, de obicei, *in personam*.

Cât privește terminologia folosită de Codul penal „*Cauze care înlătură caracterul penal*” s-a considerat că aceasta apare ca total inadecvată în raport cu funcția îndeplinită de aceste cauze care nu sunt destinate să înlătore un caracter penal preexistent, ci să împiedice pur și simplu formarea acestuia la faptele săvârșite în împrejurările, stările și situațiile creditate în toate ipotezele reglementate expres în art. 44 și urm. din Codul penal, cu expresia „*nu constituie infracțiune fapta prevăzută de lege*”. În raport cu această susținere, dezbătută pe larg în cuprinsul lucrării, adevărata funcție a cauzelor analizate este aceea de a împiedica constituirea caracterului *infracțional al faptei*, ceea ce ar conduce la concluzia că denumirea corectă a acestora ar trebui să fie aceea de *cauze care împiedică constituirea infracțiunii. Acesta este punctul de vedere îmbrățișat de noi, care a fost parțial îmbrățișat la adoptarea noii Legislații penale propusă prin Legea nr. 286/2009.*

Cu ocazia documentării și elaborării lucrării de față, s-a observat că diversitatea cauzelor care împiedică constituirea infracțiunii sub raportul mecanismelor de acțiune a temeiului instituirii legale sau recunoașterii lor doctrinare sau jurisprudențiale

pledează pentru o abordare diferențiată a rațiunii acestora – chiar dacă pe ansamblu toate îndeplinesc funcția comună – de a împiedica constituirea faptei ca infracțiune.

Tot cu ocazia demersului nostru științific am constatat alături de unii autori, fără a exclude sintagma „caracter penal al faptei”, că denumirea consacrată de actualul Cod penal „cauze care înlătură caracterul penal al faptei” este discutabilă și considerăm că sintagma care ar fi corespunzătoare ar fi aceea de „Cauze care fac ca fapta să nu constituie infracțiune”, făcând în acest sens o propunere *de lege ferenda* ca în noul Cod penal al României să se însereze această denumire, realizându-se astfel o perfectă corelare între titlu și definiția acestei cauze.

Concluzii

În baza studiului nostru, din grupa așa-ziselor *cauze justificative* (legitima apărare și starea de necesitate) care elimină atât pericolozitatea socială, cât și vinovăția (în sens penal) a celor care acționează sub imperiul lor; Ordinul legii și comanda autorității legitime, fiind impuse prin însăși voința legii sunt de natură să scoată fapta de sub incidența elementului formal al infracțiunii; iar celelalte cauze consacrate (altele decât cauzele justificative) prezintă temeuri comune sau diferențiale (*constrângerea fizică și constrângerea morală, cazul fortuit, beția completă accidentală, minoritatea, eroarea de fapt*) produc efecte de neimputabilitate numai asupra acelor participanți care au acționat sub imperiul lor – efecte *in personam*.

În cuprinsul studiului efectuat, am făcut referiri cu privire la armonizarea legislației noastre penale, la prevederile Constituției Europene și la celelalte tratate și Convenții europene și internaționale, pe care țara noastră le-a semnat și ratificat pentru a face ca *noul act legislativ în materie penală* să ofere nu numai o imagine a demersului juridic intervenit în acest domeniu, dar să constituie și o prefigurare a

opțiunilor și soluțiilor legiuitorului, cât și o interferență a acestora cu principiile democratice ale statului de drept.

Dificultatea abordării acestei teme a constat în încercarea de a depăși cunoștințele existente în materia celor două categorii: *cauze justificative* și *cauze care înlătură caracterul penal al faptei*, exprimat prin contrarietatea de idei – pe de o parte a viziunii doctrinei române, iar pe de alta desprinsă din studiul comparat efectuat, la care am făcut referire. Recomandările noastre de perfecționare în continuare a legii penale se justifică prin necesitatea apropierii cadrului legal național de cel al Uniunii Europene.

Bibliografie

1. BASARAB, M. *Drept penal, Partea generală*, V.2, ediția a 2-a. Lumina Lex, București, 1997.
2. BOTNARU S., GRAMA, M. ș.a. *Drept penal partea generală*. Ed. Cartier, 2005.
3. FLOREA, C. *Vinovăția și pedeapsa penală*. Editura „Cartea Moldovenească”, Chișinău, 1987.
4. DOBRINOIU, V. *Drept penal, Partea generală*. Lumina lex, București, 1997.
5. *Dicționar filosofic*. Chișinău, 1989.
6. FLETCHER, G., DOLEA, I., BLĂNARU, D. *Conceptii de bază ale justiției penale*. Editura „Arc”, Chișinău, 2001.
7. ZOLINEAK, M., MIKINICI, M. *Drept penal. Partea generală*. Editura fundației „Chemarea”, Iași, 1999.
8. ДАГЕЛЬ, П. С., КОТОВ, Д. П. *Субъективная сторона преступлений и ее определение*. Воронеж, 1974.
9. ДИЛЬМАН, С. *Самая универсальная болезнь*. Москва, 1980.
10. КИРИЧЕНКО, В. Ф. *Значение ошибки по советскому уголовному праву*. Москва 1952.
11. КОПТЯКОВА, Л. И. *Понятие ошибок в советском уголовном праве и их классификация*. В мон. Проблемы права, социалистической государственности и социального управления. Свердловск, 1978.
12. *Курс советского уголовного права*. Т.1. Ленинград, 1968.
13. КУЗНЕЦОВА, Н. Ф., ТЯЖКОВА, И. М. *Курс уголовного права. Общая часть, т.1*. Зеркало, Москва, 1999.
14. КУДРЯВЦЕВ, В. Н., НАУМОВ, А. В. *Российское уголовное право. Общая часть*. Учебник. Спарк, Москва.
15. ПИОНТКОВСКИЙ, А. А. *Учение о преступлениях по советскому уголовному праву*. Москва, 1961.
16. РУБИНШТЕЙН, С. Н. *Основы общей психологии*. Москва, 1986.
17. УТЕВСКИЙ, Б. С. *Вина в советском уголовном праве*. Москва, 1950
18. ЯКУШИН, В. А. *Ошибка и её уголовно-правовое значение*. Изд. Казанского университета, 1988.
19. ЗАБОТИН, П. С. *Преодоление заблуждения в научном познании*. Москва, 1979.

CONSOLIDAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN CONTEXTUL DEMOCRATIZĂRII ȘI INTEGRĂRII EUROPENE A REPUBLICII MOLDOVA

Angela BURLEA

Doctorandă, Școala Doctorală în Științe Sociale și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: pefrispaburlea.angela@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8973-274X>

Human rights and fundamental freedoms are essential for all human beings, needing to be protected, promoted and guaranteed by law, their respect representing the pillar of freedom in a democratic state. Being a main objective of the internal and external policy of the Republic of Moldova, the process of democratization and European integration focuses on establishing clear objectives for the development and modernization of the state in various fields, including the political, legal, economic and scientific fields. The development of these goals requires the consolidation of fundamental human rights and freedoms, this being one of the guarantees of peace and political transformations, the consistency of security and democracy, the sustainability and multidimensional development of the state.

Keywords: *human rights, democratization, freedoms, European integration, rule of law, justice, reforms.*

Introducere

Augmentarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană prin aderarea la Parteneriatul Estic al UE în 2009 și semnarea Acordului de Asociere UE-Moldova, intrat în vigoare la 1 iulie 2014 au generat reforme ample în sectoarele justiție, educație, dezvoltare economică și energie, cu o agendă ce are ca obiectiv, inclusiv, încurajarea asocierii politice dintre Republica Moldova și UE, integrarea Republicii Moldova în spațiul politic și economic european, în acest sens, în Republica Moldova fiind create instituții de stat, care, inevitabil contribuie la dezvoltarea societății democratice, prin implementarea reformelor date, respectarea drepturilor fundamentale fiind asigurate prin acțiuni practice și procedee juridice eficiente.

Idei și descuții

Sistemul național privind protecția și promovarea drepturilor omului este fundamentat pe prevederile Constituției Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, pe acte normative naționale și pe tratatele

internaționale, astfel, în conformitate cu prevederile titlului II al Constituției „Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale” [1], sunt statuate în mod expres drepturile politice, civile, economice, sociale și culturale. Constituția recunoaște demnitatea, drepturile și libertățile fundamentale ale omului drept valori supreme ale statului, iar aplicarea în practică a acestor dispoziții constituționale, potrivit art. 4 din legea fundamentală, va fi realizată în conformitate cu standardele stabilite de tratatele internaționale și regionale, ori, în contextul democratizării și integrării europene, menționăm că Republica Moldova este parte la Tratatul internațional și regionale, care vin să consolideze respectarea drepturilor persoanei, garantarea libertății de exprimare, a egalității șanselor dar și consolidarea protecției și realizării drepturilor omului.

Cadrul legal al Republicii Moldova cu privire la respectarea și garantarea drepturilor omului are drept principale legile naționale și actele normative:

- Codurile (Codul civil, Codul penal, Codul muncii, Codul familiei, Codul contravențional, Codul Electoral)

- Lege Nr. 52 din 03-04-2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul)

Inclusiv convențiile internaționale, precum:

- Declarația Universală a Drepturilor Omului (adoptată în 1948)

- Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (adoptat în 1966, ratificat de Republica Moldova în 1990)

- Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (adoptat în 1976, ratificat de Republica Moldova în 1990)

- Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (adoptată în 1965, ratificată de Republica Moldova în 1993)

- Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei (adoptată în 1979, ratificată de Republica Moldova în 1994)

- Convenția cu privire la Drepturile Copilului (adoptată în 1989, ratificată de Republica Moldova în 1993)

- Convenția ONU Împotriva Torturii (adoptată în 1984, ratificată de Republica Moldova în 1995)

- Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale ale omului (adoptată în 1950, ratificată de Republica Moldova în 1997)

- Carta Europeană Socială Revizuită (adoptată în 1966)

- Convenția cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (adoptată în 2006, ratificată de Republica Moldova în 2010)

Dată fiind importanța fortificării și respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Republica Moldova, de comun cu comunitatea internațională, s-a încadrat în demararea unei serii de evenimente la nivel înalt, aferent procesului de democratizare și integrare europeană, finalizate prin adoptarea unor strategii și seturi de norme aplicabile.

În contextul dat, este necesar de menționat :

Planul Național de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului (PNADO) [2], un document aprobat de Parlamentul RM, în baza căruia autoritățile publice centrale și locale din Republica Moldova întreprind măsuri în vederea asigurării faptului că toți cetățenii, în special cele mai vulnerabile grupuri, beneficiază de drepturile lor fundamentale, de cadrul legal și serviciile livrate în corespundență cu standardele internaționale privind drepturile omului. PNADO pentru anii 2018-2022 (PNADO III) conține acțiuni privind facilitarea accesului la justiție, asigurarea libertății de exprimare, promovarea egalității, protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități, celor din localitățile din stânga Nistrului și celor care fac parte din grupurile minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice. De asemenea, direcțiile cheie vizează armonizarea cadrului legal cu standardele internaționale, protejarea împotriva discriminării, combaterea violenței în familie, facilitarea accesului la servicii medicale și la educație de calitate, creșterea continuă a nivelului de ocupare prin oferirea oportunităților de angajare [3]. Implementarea planului este o sarcină comună a autorităților centrale și locale ale Republicii Moldova în colaborare cu societatea civilă, și comunitatea partenerilor de dezvoltare.

Planul de Acțiune al Consiliului Europei pentru Republica Moldova 2021–2024, a fost aprobat de Comitetul de Miniștri la 25 noiembrie 2020. Planul de Acțiune se bazează pe recomandările, rezoluțiile și constatările recente ale organismelor de monitorizare și de expertiză ale Consiliului Europei. Prin Planul de Acțiune, Consiliul Europei asistă țara în implementarea reformelor legislative și instituționale în domeniile drepturilor omului, statului de drept și democrației [4].

Reliefând prioritățile stabilite pentru anii 2021-2024, în Planul de Acțiune, sunt punctate inclusiv componentele ce au ca obiective susținerea Republicii Moldova pentru consolidarea democrației și

statului de drept cu respectarea drepturilor omului, în contextul integrării europene.

În conformitate cu aceasta, au fost actualizate un set de instrumente privind abordarea bazată pe drepturile omului, precum:

Protecția drepturilor omului: Consiliul Europei se va concentra asupra executării eficiente și la timp a hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO), inclusiv prin protecția persoanelor private de libertate împotriva torturii și relelor tratamente.

Promovarea drepturilor omului și a demnității: Consiliul Europei va continua să promoveze ratificarea Convenției de la Istanbul pentru a asigura angajamentul național, sprijinind lupta împotriva tuturor formelor de discriminare, a infracțiunilor motivate de ură și a discursurilor de ură prin intermediul schimbărilor legislative necesare, consolidarea capacităților organismelor de egalitate, a profesioniștilor în drept și justiție, precum și a forțelor de ordine care au un rol important, cu asigurarea sprijinului autorităților pentru consolidarea capacităților profesioniștilor care lucrează cu și pentru copii, în paralel cu sporirea conștientizării privind exploatarea și abuzul sexual al copiilor (off și online).

Asigurarea drepturilor sociale: în baza recomandărilor propuse, Consiliul Europei va îmbunătăți capacitățile autorităților de a pregăti rapoarte naționale de înaltă calitate privind punerea în aplicare a Cartei sociale europene și a organizațiilor societății civile de a prezenta rapoarte alternative. De asemenea, Consiliul Europei va spori gradul de conștientizare cu privire la Carta socială europeană și o mai bună înțelegere a jurisprudenței și a aplicării sale practice.

O direcție strategică a activităților în scopul consolidării drepturilor omului, a procesului de democratizare și de integrare europeană a RM o reprezintă dialogurile dintre UE și RM.

Astfel, la 13 octombrie 2021, Uniunea Europeană și Republica Moldova au organizat cea de-a două-

sprezecea rundă a Dialogului anual privind drepturile omului, în cadrul ei, punctându-se angajamentul bilateral față de valorile comune ale democrației, drepturilor omului și libertăților fundamentale și statului de drept, consacrate în Acordul de asociere UE-Moldova, discuții de la principalele evoluții ale politicii UE în domeniul drepturilor omului, până la democrație și drepturi electorale, drepturile omului în sistemul de justiție (detenția preventivă, condițiile de detenție, lupta împotriva torturii și maltratării), punerea în aplicare a standardelor fundamentale ale muncii, libertatea presei, drepturile copilului, precum și politica antidiscriminare a egalității de gen și cooperarea multilaterală, acordându-se o atenție specială asupra necesității unei reforme aprofundate a mediului mass-media, în special în ceea ce privește abordarea situației de concentrare a proprietății mass-media, a lipsei de transparență și de supraveghere, dar și a importanței activității presei independente și a jurnaliștilor de investigație pentru o societate pluralistă [5].

La 19 octombrie 2022, Uniunea Europeană și Republica Moldova au organizat la Bruxelles cea de-a treisprezecea rundă a Dialogului anual privind drepturile omului, în cadrul căreia a fost apreciată noua etapă strategică a relațiilor UE-Moldova după ce Consiliul European a acordat Moldovei statutul de țară candidată la UE, fiind reafirmat angajamentul reciproc față de valorile comune ale democrației, drepturilor omului, libertăților fundamentale și statului de drept, consacrate, de asemenea, în Acordul de Asociere UE-Moldova, fiind menționate evoluțiile de după dialogul precedent din 2021, discuțiile acoperind o gamă largă de subiecte, precum:

- evoluții ale politicii UE în domeniul drepturilor omului;
- implementarea politicii naționale a Republicii Moldova în domeniul drepturilor omului;
- alegerile și cadrul electoral;
- libertatea și pluralismul mass-mediei;

- respectarea drepturilor omului în sistemul de justiție, drepturile copilului,;
- lupta împotriva discriminării și protecția persoanelor în situații vulnerabile;
- drepturile muncii [6].

Ca urmare a acestor activități comune, din perspectiva consolidării și respectării drepturilor omului, au fost formulate recomandări care au în vedere reglementări menite să îmbunătățească cadrul legislativ național în ceea ce privește depunerea de către Republica Moldova a eforturilor decisive pentru a alinia condițiile de detenție la standardele internaționale, precum și pentru a sancționa în mod eficient orice act de maltratare și tortură în unitățile de detenție, fiind subliniată importanța asigurării dreptului la un proces echitabil pentru toate persoanele și a solicitat modificarea rapidă a legislației privind statutul străinilor, pentru a oferi garanții procedurale eficiente împotriva expulzării, dar și:

- ratificarea Convenției de la Istanbul privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor;
- adoptarea legislației privind infracțiunile motivate de ură, precum și activitatea în curs de reformare a Codului electoral;
- procesul de dezinstituționalizare a sistemului de îngrijire a copiilor și adoptarea unui nou Program de protecție a copilului și a unui nou Plan de acțiuni pentru perioada 2022-2026.

Se poate constata, așadar, că unele carențe ce vizează continuarea inclusiv a reformei în special în ceea ce privește concentrarea proprietății mediatice și lipsa de transparență, depunerea eforturilor decisive a Moldovei pentru a aduce condițiile de detenție în conformitate cu standardele internaționale și sancționarea în mod eficient a oricărui act de rele tratamente și de tortură în centrele de detenție, dar și asigurarea punerii în aplicare efectivă și continuă a legislației privind drepturile omului rămân a fi priorități nerealizate, dar care, odată fiind im-

plementate, vor contribui inclusiv, la consolidarea drepturilor omului în contextul procesului de democratizare a RM.

În studiul privind percepția respectării drepturilor omului, în anul 2021, realizat la comanda Oficiului Avocatului Poporului, cercetare axată în special pe examinarea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, pe un eșantion de 1006 persoane cu vârstă de 18 ani și mai mult, perioada de culegere a datelor fiind 24.12.2020 – 25.01.2021, dreptul la sănătate, la educație și la protecție socială sunt considerate ca fiind printre principalele trei cele mai actuale și importante drepturi, care necesită o atenție sporită din partea societății în Republica Moldova. Concomitent, dreptul la sănătate și la protecție socială, în opinia respondenților, sunt printre trei cel mai puțin respectate, de rând cu dreptul la un proces echitabil, cel mai puțin sunt respectate fiind și drepturile consumatorilor de droguri și substanțe psihoactive, a minorităților sexuale (LGBT), drepturile deținuților și ex-deținuților, accentuându-se vulnerabilitatea locuitorilor din regiunea transnistreană privind respectarea drepturilor omului, cel mai frecvent considerându-se că drepturile omului sunt încălcate de Guvern, Parlament, judecătorii, mai puțin de biserică, cultele religioase [7].

La 23 iunie 2022, Consiliul European a recunoscut perspectiva europeană a Republicii Moldova și a decis să-i acorde statutul de țară – candidat pentru a adera la Uniunea Europeană. În acest context, Comisia Europeană a transmis Consiliului un raport cu privire la îndeplinirea condițiilor prevăzute în avizul Comisiei privind cererea de aderare a Republicii Moldova, plan de acțiuni ce conține pașii, care urmează a fi realizați către vara anului 2023, fiind aprobat la CNIE, a fost consultat de MAEIE, instituțiile naționale, cu reprezentanții societății civile și cu Comisia Europeană.

Documentul conține acțiuni, termeni și instituții responsabile pentru fiecare din cele 9 domenii:

- reforma justiției
- cadrul electoral
- combaterea corupției
- deoligarhizarea și reducerea influenței intereselor private
 - combaterea criminalității organizate și spălării banilor
 - îmbunătățirea serviciilor publice, reforma administrației publice
 - managementul finanțelor publice
 - implicarea societății civile
 - drepturile omului [8]

În vederea asigurării Planului de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Republica Moldova se confruntă în prezent cu următoarele obiective ce țin de consolidarea protecției drepturilor omului:

1. Alinierea cadrului legal în domeniul sistemului judiciar la noile prevederi constituționale adoptate prin Legea nr.120 din 23 septembrie 2021, inter alia prin abordarea recomandărilor Comisiei de la Veneția.

2. Modificarea cadrului legal în domeniul nediscriminării și asigurării egalității (modernizarea Legii privind prevenirea și combaterea discriminării, consolidarea Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (în viitor -Consiliul pentru egalitate)).

3. Adaptarea legislației penale și procedurale (civile și penale) la dispozițiile Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) și ale Convenției Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatarea sexuală și a abuzurilor sexual.

4. Adoptarea unui nou Program național privind egalitatea de gen, care va include abordarea reducerii riscurilor asociate inegalității în diferite sectoare ale vieții sociale [9].

Concluzii

Din cele prezentate mai sus, concluzionăm că în procesul de democratizare a Republicii Moldova, aspirațiile către respectarea persoanei, a drepturilor omului și a statului de drept, sunt priorități care constituie garanții a libertății de expresie, a toleranței față de orice grupuri ale societății și a egalității șanselor pentru fiecare persoană.

Prin prisma consolidării drepturilor omului, democrația prezumă libertatea de gândire, libertatea de expresie, libertatea de asociere și de întrunire pașnică, libertatea de mișcare, respectarea drepturilor constituționale dar și obligația autorităților de a se conforma legii și de a exercita imparțial prevederile legale.

Prin urmare, reformele, care să ducă ulterior la atingerea obiectivelor prin acțiuni dedicate consolidării drepturilor omului, precum eliminarea legilor, politicilor și practicilor discriminatorii, a implementării legislației care protejează drepturile persoanelor aparținând minorităților, eradicarea fenomenului corupției în instituțiile executive, judiciare și de aplicare a legii, vin să elimine lacunele legislative existente prin susținerea angajamentelor Republicii Moldova, și alinierea la legislația europeană.

În vederea realizării în continuare de către Republica Moldova a modificărilor eficiente în domeniu, în contextul consolidării și respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale, imperativitatea reformelor precum revizuirea legislației pentru a asigura conformitatea cu angajamentele și standardele internaționale privind drepturile omului, depunerea efortului pentru a asigura respectarea standardelor internaționale privind drepturile omului, sprijinirea organizațiilor societății civile care lucrează în domeniul drepturilor omului, reformarea judecătorilor în conformitate cu cele mai bune practici internaționale în domeniul drepturilor omului.

lui, implementarea reformei juridice și a serviciilor de detenție care respectă drepturile omului, măsuri de prevenire a traficului de persoane și a torturii, asigurarea promovării și protejării democrației și a drepturilor omului constituie un angajament și unul dintre obiectivele prioritare de pe agendă a statului în procesul de democratizare și integrare europeană a Republicii Moldova.

În această ordine de idei, conchidem că democratizarea și procesul de integrare europeană necesită implementarea angajamentelor și conectarea strategiilor Republicii Moldova pe segmentul drepturilor omului la standardele Uniunii Europene, ceea ce prezumă voință politică stabilă pentru promovarea obiectivului de integrare europeană a statului, prin urmare este necesară coeziunea tuturor forțelor politice și a actorilor din societate pentru realizarea acestor deziderate.

Referințe bibliografice

1. Constituția Republicii Moldova din 29-07-1994, Capitolul II, Drepturile și libertățile fundamentale.
2. Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor

omului pentru anii 2018–2022, <https://www.justice.gov.md/ro/content/planul-national-de-actiuni-domeniul-drepturilor-omului> (accesat 29.11.2022)

3. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018–2022: nr. 89 din 24.05.2018. În Monitorul Oficial al RM . 2018, nr. 295-308 (accesat 29.11.2022)

4. <https://rm.coe.int/coe-action-plan-leaflet-ro-final-web-2/1680a22a24>(accesat 29.11.2022)

5. https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/dialogul-ue-moldova-privind-drepturile-omului-0_ro?s=223 (accesat 30.11.2022)

6. https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/dialogul-ue-republica-moldova-privind-drepturile-omului_ro? (accesat 30.11.2022)

7. http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/07/DO_raport_raport_OAP-2.pdf (accesat 01.12.2022)

8. Guvernul Republicii Moldova, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova. <https://mfa.gov.md/ro/content/maeiexplica-aderarea-la-ue> (accesat 02.12.2022)

9. Plan de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană (accesat 03.12.2022)

CONSIDERAȚII PRIVIND OBLIGAȚIA JURNALISTULUI DE A RESPECTA DREPTURILE COPILULUI

Vladimir GÎRA

Doctorand, Școala Doctorală de științe socio-umane,
Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, România
e-mail: gira.vlad@gmail.com

The protection of children's rights represents an international and national concern, crystallized in a wide range of normative acts. Respecting children's rights is the responsibility of every person, including journalists, who must exercise their profession responsibly, guided by both legal and ethical norms. The present work is a good opportunity to reflect on the way in which journalistic material should be developed, so that it do not cause negative consequences on the physical, intellectual, spiritual and social development of the child, highlighting, mainly, the respect of the right to free expression, to opinion, to identity, to image, to the presumption of innocence and to the private life of children.

Keywords: children's rights, journalist's obligation, exceptions, presumption of innocence, private life of children.

Cadrul legal internațional și național privind drepturile copiilor

Reglementarea drepturilor copilului reprezintă una dintre cele mai importante realizări juridice ale umanității, întrucât actele normative scot în evidență statutul copilului, ca subiect exclusiv al drepturilor și al protecției juridice internaționale și naționale [1]. Dintre actele normative internaționale, prezintă o importanță deosebită pentru lucrarea de față Declarația de la Geneva din 1924 privind Drepturile Copilului, Declarația Drepturilor Copilului [2] și mai ales, Convenția cu privire la Drepturile Copilului [3] (în continuare, Convenție). Art. 1 din Declarația de la Geneva din 1924 privind Drepturile Copilului prevede că un „copil trebuie să dispună de mijloacele necesare pentru dezvoltarea sa normală, atât materială, cât și spirituală”. Principiul nr. 1 din Declarația Drepturilor Copilului reflectă ideea conform căreia „fiecare copil, fără nicio excepție de la regulă, se va putea bucura de aceste drepturi, fără a exista distincții sau discriminări din punct de vedere al rasei, culorii, sexului, limbii, religiei, opiniei politice sau al oricărei alte opinii, originii naționale sau sociale, situației

materiale, statutului la naștere sau al altui statut, al copilului sau al familiei acestuia.” Art. 2 din Convenție creionează obligația statelor părți, printre care se regăsește și Republica Moldova, de a respecta și garanta drepturile tuturor copiilor, „indiferent de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau altă opinie, de naționalitate, apartenență etnică sau originea socială, de situația materială, incapacitatea fizică, de statutul la naștere sau de statutul dobândit al copilului ori al părinților sau al reprezentanților legali ai acestuia.” Copiii din Republica Moldova se bucură, de asemenea, de o protecție sporită conferită de actele normative naționale, precum Constituția Republicii Moldova [4], Legea nr. 338/1994 [5] și Legea nr. 30/2013 [6]. Așadar, art. 50 alin. (4) din Constituția Republicii Moldova prevede că „exploatarea minorilor, folosirea lor în activități care le-ar dăuna sănătății, moralității sau care le-ar pune în primejdie viața ori dezvoltarea normală sunt interzise.” Legea nr. 338/1994 privind drepturile copilului recunoaște copilul ca un subiect independent, cărui statut are obligația de a-i asigura sănătatea fizică și spirituală și formarea conștiinței civice.

Obligația jurnalistului de a respecta drepturile copiilor

Actele normative internaționale și naționale menționate mai sus impun fiecărei persoane respectarea drepturilor copilului, inclusiv jurnaliștilor. Vom face referire și la Codul Deontologic al jurnalistului din Republica Moldova [7], deoarece acesta cuprinde norme etice privitor la exercitarea profesiei de către jurnaliști cu respectarea drepturilor copilului. Întrucât analiza acestei obligații necesită o abordare complexă, este necesar ca, în primul rând, să lămurim înțelesul noțiunii de copil; în al doilea rând, să creionăm drepturile copilului ce trebuie respectate, în principal, de jurnaliști, iar în al treilea rând, să venim cu câteva recomandări în ceea ce privește modul de elaborare a unui material jurnalistic atunci când este vorba de un copil protagonist, participant sau consumator mass-media [8].

Noțiunea de copil în reglementările internaționale și naționale

Conform art. 1 din Convenție, copilul este „orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, exceptând cazurile în care legea aplicabilă stabilește limita majoratului sub această vârstă”. Potrivit art. 1 din Legea nr. 30/2013, prin *copil* se înțelege persoana care nu a atins vârsta de 18 ani. În „Ghidul de stil cu norme etice pentru jurnaliști”, autorii îndeamnă ca relatările despre copii să conțină cuvinte neutre, precum „copil”, „adolescent”, „tânăr”, „elev”, evitându-se folosirea cuvintelor: „micuț”, „copilaș”, „pici”, „odrasle”, „progenituri” „îngerăși” sau „împielițați”. [9] Folosirea acestor cuvinte se face în funcție de vârsta persoanei. Astfel, potrivit terminologiei și practicilor Organizației Națiunilor Unite, copilul este o persoană sub 18 ani, adolescentul este o persoană cu vârsta cuprinsă între 10 și 19 ani, tineretul reprezintă persoane cu vârste între 15 și 24 ani, iar tinerii sunt cei care au o vârstă între 10 și 24 ani.[10] Totuși,

în legislația națională, potrivit art. 2 din Legea nr. 215/2016 [11], *tinerii* sunt persoane cu vârstă cuprinsă între 14 și 35 de ani.

Aspecte privind drepturile copilului ce trebuie respectate de jurnalist

Pentru activitatea unui jurnalist, prezintă importanță discuția pe marginea următoarelor drepturi ale copilului: dreptul la libera exprimare, dreptul la opinie, dreptul la informație, dreptul la viața privată, dreptul la demnitate, prezumția de nevinovăție, dreptul la identitate și dreptul la imagine:

- *În legătură cu dreptul la libera exprimare și dreptul la opinie*, sunt relevante câteva prevederi din Convenție și Legea nr. 338/1994. *În primul rând*, art. 13 alin. (1) din Convenția stipulează că acest drept le aparține copiilor și cuprinde „libertatea de a căuta, de a primi și de a difuza informații și idei de orice natură, indiferent de frontiere, sub formă orală, scrisă, tipărită sau artistică ori prin orice alte mijloace, la alegerea copilului”. *În al doilea rând*, conform art. 12 alin. (1) din Convenție, copilul care are discernământ se bucură de „dreptul de a-și exprima liber opinia asupra oricărei probleme care îi privește, opiniile copilului urmând să fie luate în considerare ținându-se seama de vârsta sa și de gradul său de maturitate”. În planul pentru Dezbaterea sa Generală despre „Copilul și Mass media”, Comitetul pentru Drepturile Copilului a subliniat: „*copiii ar trebui să fie capabili nu doar să consume materiale informative, ci și să participe în mass media.*”[12] *În al treilea rând*, art. 8 alin. (2) din Legea nr. 338/1994 prevede „copilul care este capabil să-și formuleze opiniile are dreptul de a-și exprima liber aceste opinii asupra oricărei probleme care îl privește, iar de opinia copilului care a atins vârsta de 10 ani se va ține cont, în mod obligatoriu, dacă aceasta nu contravine intereselor lui.”

- *Privitor la dreptul la informație*, conform art. 17 din Convenția privind Drepturile Copilu-

lui, statele părți vor asigura accesul copilului la informație și materiale provenind din surse naționale și internaționale, astfel încât acestea să contribuie la dezvoltarea sa intelectuală.

- Conform art. 16 alin. (1) din Convenție, niciun copil nu va fi supus unei imixtiuni arbitrare sau ilegale în *viața sa privată*, în familia sa, în domiciliul său ori în corespondența sa, precum și nici unui fel de atac ilegal la onoarea și reputația sa. Articolul 7. din Legea nr. 338/1994 prevede că „fiecare copil are dreptul la apărarea demnității și onoarei.” Potrivit pct. 3.1 din Codul Deontologic, jurnalistul este obligat să respecte dreptul la viață privată a persoanelor.

- Potrivit art. 40 alin. (2) lit. b) pct. i) din Convenție, copilul are *dreptul de a fi prezumat nevinovat* până la stabilirea vinovăției sale conform legii. Pct. 6 din Recomandările pentru instituțiile mass-media [13] creionează faptul că „jurnaliștii trebuie să evite să dea verdicte sau să califice unele fapte de abateri de la lege înainte de decizia definitivă a instanțelor abilitate.” Potrivit art. 4 din Legea nr. 30/2013, „se interzice publicarea informației ce conține datele cu caracter personal aparținând unui copil bănuit, acuzat ori condamnat pentru săvârșirea unei infracțiuni sau contravenții dacă acesta nu se ascunde de organele de drept ori de instanțele judecătorești, sau ale unui copil care este victima unei infracțiuni ori contravenții.”

- Privitor la identitatea copiilor, art. 3.17 din Codul Deontologic impune jurnalistului obligația *de a proteja identitatea copiilor* implicați în evenimente cu conotație negativă, precum accidente, infracțiuni, dispute familiale, sinucideri, violență și abuz de orice fel, inclusiv ca martori, prin evitarea menționării numelui și prenumelui unui copil, adresei sale de domiciliu, precum și prin modificarea înregistrării audio/video și a fotografiilor. Potrivit art. 4 alin. (1) din Legea nr. 30/2013, se interzice publicarea datelor cu caracter personal de natură a conduce la identificarea

copilului, dacă acesta și-a provocat leziuni corporale, s-a sinucis sau a comis o tentativă de sinucidere, dacă se urmărește lezarea demnității sau a intereselor sale superioare.

- În *privința dreptului la imagine al copiilor*, art. 15 alin. (4) din Codul Serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova [14] prevede „dreptul minorului la respectarea vieții private și la propria imagine prevalează în fața necesității de informare, inclusiv în cazul minorului aflat în situații dificile.” Potrivit art. 3.17 din Codul Deontologic, înregistrările audio/video și fotografiile trebuie modificate, pentru protejarea drepturilor copiilor.

Recomandări privind respectarea drepturilor copiilor: protagoniști/participanți/consumatori ai materialelor jurnalistice

În raport cu materialele jurnalistice, un copil poate avea calitatea de protagonist/participant/consumator al produselor mass-media. Prin urmare, apariția sa într-o calitate sau alta generează o serie de obligații specifice pentru jurnaliști, pe care le vom menționa în continuare.

Atunci când un copil este protagonist sau participant într-un material jurnalistice, este necesar să se țină cont de normele legale în vigoare și de normele etice, aceasta pentru că „mass-media poate fi vocea copiilor, dacă păstrează loialitatea față de adevăr, respectă demnitatea umană și acceptă dreptul publicului de a ști”. [15] În pct. 1 din Recomandările pentru instituțiile mass-media, se subliniază că elaborarea materialelor jurnalistice trebuie să fie guvernată de principiul interesului superior al copilului, care primează în fața oricăror altor motive de a răspândi o informație care poate încălca drepturile copilului. În subiectele delicate, precum infracțiunile, actele de violență etc., doctrina susține că „jurnalistul este ca un arheolog- are o armă cu dublu tăiș: depinde cine și cum o folosește; (...) cuvintele pot apăra, cuvintele pot vindeca; alte cuvinte pot răni, pot chiar

ucide; depinde de jurnalist ce cuvinte alege; depinde de reporter ce perspectivă folosește la abordarea subiectului: una umană sau una senzationalistă” [16].

În privința titlurilor, doctrina subliniază că acestea trebuie formulate într-o manieră care denotă respect față de drepturile copilului, evitându-se etichetarea și restrângerea orizonturilor acestora. [17] De exemplu, titlul „Copiii plasați în instituțiile rezidențiale nu au viitor” prezintă o atitudine de marginalizare și excludere [18], care poate influența negativ starea emoțională a copiilor. De asemenea, sublinierea în materialele jurnalistice a faptului că un copil este o persoană cu dizabilități sau că face parte dintr-o anumită etnie care nu este majoritară, nu este relevantă și nici nu se recomandă. Cu toate acestea, în anumite cazuri, jurnalistul poate menționa acest aspect, de exemplu, atunci când copilul participă în cadrul unui festival artistic destinat copiilor cu dizabilități, care are ca scop descoperirea și promovarea abilităților creative [19].

Potrivit punctului 3.16 din Codul Deontologic, jurnalistul are obligația tratării informației despre copii cu deosebită acuratețe asigurându-se că publicarea nu va cauza consecințe negative, precum sentimente de frică, suferință etc. Doctrina recomandă evitarea interviuării unui copil atunci când: „1. copilul re trăiește o traumă psihică; 2. copilul ar putea fi hărțuit, mai târziu, de abuzator; 3. copilul ar putea oferi informații inexacte”; [20] și 4. „copilul începe să plângă, își frământă sau îi tremură mâinile, își acoperă gura și fața cu palmele, transpiră, evită privirea în timpul discursului, se joacă nervos cu obiecte mici”. [21] În privința vârstei interviuării unui copil, autorul „Ghidului de stil cu norme etice pentru jurnaliști” atenționează jurnaliștii că interviuarea unui copil sub 16 ani nu contravine normelor juridice, ci, mai degrabă, sunt încălcate normele etice [22].

În privința copilului ca un consumator al produselor mass-media, conform art. 17 din Convenția

privind Drepturile Copilului, statele recunosc rolul important al mass-mediei în ceea ce privește informarea copilului și încurajează materialele jurnalistice care au ca scop „promovarea bunăstării sale sociale, spirituale și morale și a sănătății sale fizice și morale; cooperarea internațională în procedura, schimbul și difuzarea de astfel de informații și materiale provenind din surse culturale, naționale și internaționale; producerea și difuzarea de cărți pentru copii; încurajarea nevoilor lingvistice ale copiilor autohtoni sau ale celor care aparțin unui grup minoritar și favorizarea elaborării unor principii călăuzitoare adecvate, destinate protejării copilului împotriva informațiilor și materialelor care dăunează bunăstării sale.” Potrivit art. 2 alin. (1) din Legea nr. 338/1994, statul garantează fiecărui copil dreptul la un nivel de viață adecvat dezvoltării sale fizice, intelectuale, spirituale și sociale. Conform art. 9 din Legea nr. 338/1994, statul sprijină editarea ziarelor, revistelor și cărților pentru copii, turnarea filmelor, prezentarea emisiunilor radiofonice și televizate pentru copii.

Potrivit art. 1 din Legea nr. 30/2013, *informația cu impact negativ asupra copiilor* reprezintă „o informație accesibilă public care poate fi dăunătoare pentru sănătatea psihică și fizică a copiilor, pentru dezvoltarea lor fizică, mintală, spirituală și morală”. Conform art. 3 alin. (1) din Legea nr. 30/2013, informația este cu impact negativ atunci când sugerează violență, agresivitate, disprețul față de viață; distrugerea bunurilor; tratamentele crude; pornografie; participarea la jocuri de noroc; utilizarea de substanțe stupefiante, toxice, psihotrope, tutun, alcool; provocarea de leziuni corporale sau la suicid; îndemnarea la săvârșirea de infracțiuni; lezarea demnității altei persoane; discriminarea pe bază de etnice, apartenență națională, rasială sexuală, limbă, opinii etc; violență și exploatare sexuală, abuzurile sexuale sau relațiile sexuale; încurajarea unor obiceiuri alimentare, de igienă sau inactivitate

fizică nocive pentru copil și altele. Potrivit art. 5 alin. (2), (3) din Legea nr. 30/2013, este interzisă difuzarea programelor audiovizuale care promovează fumatul, băuturile alcoolice sau comportamentul obscen în intervalul orar 6:00-20:00 și, de asemenea, nu este permisă difuzarea programelor care conțin diferite forme de violență, scene intime, limbaj și comportament obscen în intervalul orar 6:00-23:00.

Analizând contextul actual, ne alăturăm opiniei exprimate în doctrină, care susține că „astăzi, avem la dispoziție mai multe programe și mijloace de informare străine și mai puțină cenzură și control din partea statului, în multe părți ale lumii; informațiile, e-mail-urile și imaginile fac înconjurul lumii, mai repede și mai liber ca oricând; trebuie, așadar, luate în considerare o serie de aspecte ce țin de protecție, dar și de participare” [23]. Este adevărat că epoca digitală a creat premisele necesare răspândirii unui flux foarte mare de informații mai ales, pe rețelele de socializare. Prin urmare, copiii pot accesa informații care să-i afecteze emoțional sau care le pot pune în pericol chiar siguranța. În acest sens, jurnaliștii trebuie să fie atenți la ce informații distribuie în mediul on-line, aceasta pentru că cititorii sau spectatorii pot fi chiar copiii. Din păcate, unii reprezentanți ai mass-media se ghidează după clișeul „cu cât știrile sângerează mai mult, cu atât se vând mai bine” și preferă să vâneze informații senzaționale culese din tragedii personale, accidente sau chiar infracțiuni [24], ilustrând copii răniți sau cu vânătăi, cu scopul de a impresiona consumatorul de media [25]. Profesorul Rowell Huesmann susține că „expunerea la violența din mass-media determină un comportament mai agresiv al copilului și îl afectează ca adult peste ani” [26].

Excepții în materia drepturilor copilului

În materia drepturilor copilului, sunt și câteva excepții. În primul rând, potrivit punctul 3.17 din

Codul Deontologic al jurnalistului din Republica Moldova, înregistrările audio/video și fotografiile trebuie modificate, pentru protejarea identității copiilor, cu excepția situațiilor în care identificarea copiilor este de interes public și celor în care jurnalistul acționează în interesul superior al copilului, cu sau fără acordul părinților sau al tutorilor. În al doilea rând, potrivit art. 13 alin. (1), (2) din Convenție, copilul are dreptul la libera exprimare, cu excepția cazului când se urmărește respectarea drepturilor sau a reputației altora, protejarea securității naționale, a ordinii publice, a sănătății publice și a bunelor moravuri. În al treilea rând, conform art. 14 din Convenție, copilul are dreptul la libertatea de a-și manifesta propriile convingeri religioase sau alte convingeri, cu excepția cazurilor când se urmărește protecția securității publice, ordinii publice, sănătății publice, bunelor moravuri sau a libertăților și drepturilor fundamentale ale altora. În al patrulea rând, pct. 4.5 din Codul Deontologic stipulează că „jurnalistul nu furnizează publicului detaliile morbide ale crimelor, accidentelor și catastrofelor naturale sau detaliile privind tehnicile suicidale.” Pct. 8 din Recomandările pentru instituțiile mass-media prevede că „cei care țin neapărat să difuzeze informații șocante, trebuie să deplaseze aceste știri după ora 22.00”. În al cincilea rând, potrivit art. 6 alin. (1) din Legea nr. 30/2013, informația cu impact negativ asupra copiilor poate fi difuzată fără respectarea restricțiilor stabilite la art. 5 dacă: „această informație are valoare științifică sau artistică, fie este necesară pentru cercetări, instruire sau educație și dacă publicarea se face în interes public”.

Concluzii

În exercitarea profesiei sale, jurnalistul trebuie să respecte o serie de acte normative internaționale și naționale care reglementează protecția drepturilor copilului, întrucât acesta din urmă este titularul

exclusiv al unui ansamblu de drepturi fundamentale, bucurându-se de o protecție sporită. Materialul jurnalistic trebuie elaborat responsabil, astfel încât să nu încalce dreptul la libera exprimare, la opinie, la informație, la identitate, la imagine, la viața privată și demnitate, la prezumția de nevinovăție a copilului. Lucrarea de față oferă jurnalistului oportunitatea descoperirii aspectelor juridice privind această obligație însoțită de numeroase recomandări de făurire a produsului mass-media. În concluzie, prezenta lucrare reprezintă un ghid pentru jurnaliști, în vederea respectării reglementărilor privind drepturile copilului.

Bibliografie

1. TOMESCU, M. *Drepturile omului. Tendințe și orientări contemporane*, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, Ed. Pro Universitaria, București, 2019, p. 156.
2. Declarația Drepturilor Copilului, proclamată prin Rezoluția 1386 (XIV) a Adunării Generale din 20 noiembrie 1959, disponibilă la <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/32/327ef3da-c4d0-4fff-9f76-8cbcd20fa8c1.pdf>, accesat la data de 21.11.2022.
3. Convenția cu privire la Drepturile Copilului, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, la 20 Noiembrie 1989. Republica Moldova a aderat la Convenție în anul 1993.
4. Constituția Republicii Moldova nr. 1 din 29-07-1994, publicată la 29-03-2016 în Monitorul Oficial Nr. 78 art. 140, modificat prin LP255 din 22.11.18, MO467-479/14.12.18 art.786.
5. Legea Nr. 338 din 15-12-1994 privind drepturile copilului, publicat la 02-03-1995 în Monitorul Oficial Nr. 13 art. 127, Versiune în vigoare din data 09.09.16 în baza modificărilor prin LP201 din 28.07.16, MO293-305/09.09.16 art.630.
6. Legea nr. 30/2013 din 07.03.2013 cu privire la protecția copiilor împotriva impactului negativ al informației, publicat la 05.04.2013 în Monitorul Oficial nr. 69-74 art. 221, versiune in vigoare din 24.08.18 în baza modificărilor prin LP164 din 26.07.18, MO333-335/24.08.18 art. 543.
7. <https://consiliuldepresa.md/ro/page/codul-deontologic-al-jurnalistului-din-r-moldova>, accesat la data de 21.11.2022.
8. TACU, M., CAPAȚINA, D. *Protecția minorilor vs activitatea mass-mediei: de la cadrul legal la norme etice*, p. 6, disponibil la https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/28-46.pdf, accesat la data de 21.11.2022.
9. MACOVEI, P. *Ghidul de stil cu norme etice pentru jurnaliști*, pp. 39-40, disponibil la https://www.consiliuldepresa.md/upload/ghid_final.pdf, accesat la data de 21.11.2022.
10. Centrul Media pentru Tineri UNICEF Moldova, *Imaginea tinerilor. Ghid pentru jurnaliști și alți profesioniști*, Chișinău, 2005, p. 11, disponibil la <https://mediaforum.md/upload/theme-files/ imaginea-tinerilor-ghid-2005pdf-58e29df834217.pdf>, accesat la data de 21.11.2022.
11. Legii nr. 215 din 29-07-2016 cu privire la tineret, publicată la 23-09-2016 în Monitorul Oficial Nr. 315-328 art. 688, modificată prin LP79 din 24.05.18, MO195-209/15.06.18 art.338.
12. UNICEF. *Manual pentru Implementarea Convenției cu privire la Drepturile Copilului*, ediția revizuită, p. 212, Raportul celei de-a XI-a sesiuni, ianuarie 1996, CRC/C/50, Anexa IX, pagina 81, disponibil la https://isj.educv.ro/sites/default/files/Manual%20conv_copil_CD.pdf, accesat la data de 21.11.2022.
13. Recomandările pentru instituțiile mass-media, disponibil la <http://www.audiovizual.md/files/RECOMAN-DARI%20pentru%20mass-media%20privind%20protec-tia%20copiilor.pdf>, accesat la data de 21.11.2022.
14. Codul Serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova, nr. 174 din 08.11.2018, publicat la 12.12.2018 în Monitorul Oficial nr. 462-466 art. 766, modificat prin LP171 din 19.12.19, MO393-399/27.12.19, art. 319, în vigoare din 01.01.20.
15. GUZUN, A., GUZUN, I. *Violența împotriva copiilor: Ce și cum relatăm? Ghid de bune practici privind mass-media*, Chișinău, 2006, p. 5, disponibil la <https://mediaforum.md/upload/theme-files/ghid-mass-media-violenta-copiipdf-58e29d9f6ae91.pdf>, accesat la data de 21.11.2022.

16. *Ibidem*.
17. MACOVEI, P., *op.cit.*, p. 41.
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*, p. 44.
21. GUZUN, A., GUZUN, I., *op.cit.*, pp. 11-14.
22. MACOVEI, P., *op.cit.*, p. 45.
23. UNICEF, Institutul Tehnologic din Dublin 2007, *op.cit.*, p. 17.
24. MACOVEI, P., *op.cit.*, p. 41.
25. GUZUN, A., GUZUN, I., *op.cit.*, p. 8.
26. UNICEF, Institutul Tehnologic din Dublin 2007, *op.cit.*, p. 17.
-
-

DREPTURILE COPILOR DIN FAMILII VULNERABILE PRIN PRISMA PRACTICII CEDO ȘI GESTIUNEA MĂSURILOR DE PROTECȚIE A LOR

Victoria TROFIMOV

Doctor, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: victoria.trofimov11@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6360-511X>

Mihai MIZDRAN

București, România,
Doctorand la Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova,
e-mail: mmizdranmihaita@gmail.com
<https://orcid.org/000000021754603X>

Ensuring the protection of the rights of children from vulnerable families in any circumstances requires special attention, establishing the real situation of cases of violations of children's rights, which is not admissible for a rule of law and democracy. In most cases when there is a serious violation of children's rights, many of them do not end up being examined by a court, whether it is the fault or negligence of the social worker or pedagogue who spends the most time with a minor in question. Throughout the historical development of children's rights, the primary element is the family, characterized as a natural and fundamental element of society. In this context, we would like to point out that the parameters of parents' rights and obligations have not been clearly defined in the Convention on the Rights of the Child (hereinafter CDC), which are subject to flexibility in the application of the principles of this treaty. Therefore, the concept of parental responsibilities should be reflected and defined in domestic law, using the CDC framework.

Keywords: children's rights, protection, vulnerable family, ECtHR, special protection measures, management, education.

Introducere

Actualul sistem de protecție a copilului, în Republica Moldova, este unul fragmentat, după noi inefficient și puțin orientat pe metodele de prevenire și reducere a abandonului copiilor de către proprii părinți, prin sprijinirea familiilor aflate în situații dificile. Principala formă de protecție a copilului în dificultate este instituționalizarea - plasarea copiilor în instituțiile mari rezidențiale, și izolate, ca regulă, de restul comunității, pentru a li se oferi îngrijirea separat de familiile lor.

Referitor la *actualitatea de cercetare* a tematicii expuse în acest articol, menționăm faptul că, din momentul elaborării primelor norme care au menirea de a oferi protecție drepturilor copiilor, instituția protecției drepturilor copilului și-a tăcut o deosebită remarcare. Dar, cu toate acestea, tematica protecției drepturilor copiilor, îndeosebi a celor din familia social-vulnerabile rămâne a fi un domeniu deseori neglijat, sau statul în majoritatea cazurilor nu are toate pârghiile necesare pentru a oferi sprijin în astfel de cazuri.

De obicei, analizele efectuate în realizarea unui sistem de protecție a copilului se preocupă în special de violența împotriva copilului, unde, în calitate de izvor, servesc factorii externi. În cercetarea prezentă, am încercat să abordăm o tematică la fel de importantă pentru calitatea vieții și dezvoltării copilului, și anume analiza situației copiilor din familiile vulnerabile. Determinarea dezvoltării acestei teme de cercetare a fost influențată de către situațiile reale din Republica Moldova, astfel, în majoritatea cazurilor, asistentul social sau organul de urmărire penală se autosesiza când deja situația creată căpăta o notă ireversibilă pentru psihicul firav a unui copil.

Dorim să menționăm că nu întotdeauna mediul social influențează negativ asupra conduitei copilului, precum notifică unii cercetători, dar, în primul rând trebuie să atragem o atenție deosebită relațiilor interfamiliale, unde părinții ignoră drepturile și interesele copilului. Considerăm că situația financiară a familiei este influențată și de către factorii externi, deoarece din cauza vulnerabilității lor, copiii au nevoie de îngrijire și protecție specială. Astfel, ne-am propus de a găsi soluții sau recomandări de a minimaliza cât mai posibil viitorul vicios în care se poate afla un copil. Astfel tema de cercetare este mereu actuală, fiind deosebit de important marcarea tuturor punctelor slabe în protejarea copiilor din familii vulnerabile.

Scopul lucrării constă în determinarea situațiilor în care au loc aceste încălcări și elaborarea unor propuneri sau recomandări pentru a ușura situația acestor copii din familii social-vulnerabile. Totodată am dorit să exemplificăm pe cât de posibil standardele normative ce țin de drepturile copiilor și a minorilor în cadrul familiei, dar și în ce măsură drepturile acestora sunt respectate. Ne-am propus să realizăm o sinteză a principalelor studii existente în cercetarea drepturilor copiilor din familii vulnerabile și drepturile copiilor luate la general.

De asemenea, ne-am propus să prezentăm factorii

determinanți ai mediului social nefavorabil în care se poate afla un copil, având ca punct de reper principalele lucrări de sinteză realizate la nivel internațional și național în acest domeniu. Un alt obiectiv care l-am propus să-l realizăm, în cadrul acestei lucrări, a fost cercetarea unui studiu de caz, astfel, am avut ocazia să ne documentăm la direct despre situația vulnerabilă în care poate ajunge un copil.

Metodologia cercetării. La expunerea temei propuse, am utilizat un complex de *metode științifice*: metoda istorică, care are la bază identificarea sensului evenimentelor trecutului, în scopul relevării lor; metoda logică, care reprezintă aplicarea procedurilor, studiului inerent și sintezei, argumentarea pe cale strict deductivă; metoda comparativă, care constă în evidențierea trăsăturilor comune și a particularităților contractelor consensuale în domeniul cercetat, extinderea orizontului istoric și științific, la fel permite studierea fenomenului raportat la diferite sisteme de drept; metoda cantitativă, care facilitează sistematizarea și reliefația legislației și a informației juridice științifice; metoda empirică a fost utilizată la prelucrarea tuturor datelor empirice, la evidențierea scopului și realizarea obiectivelor tezei; metoda bibliografică a servit pentru selectarea bibliografiei pentru materialul prezentat; metoda sociologică care a fost utilizată pentru a cunoaște reacția societății la diferite reforme în domeniul asigurărilor.

Rezultate obținute și discuții

Deși Curtea Europeană privind Drepturile Omului nu s-a exprimat direct în privința copiilor din familii social-vulnerabile sau copii care se află în situații de pericol, deseori putem determina, în majoritatea cazurilor cercetate de către Curte, acei factori identificatori, care ne orientează spre faptul că drepturile acestor copii sunt neglijate.

Astfel, ne-am pus în sarcina identificarea acestor cazuri sub anumiți factori cum ar fi: Obligațiile pozitive ale statului; Pedepse Corporale; Violența

domestică, fizică și sexuală; Sclavie și muncă forțată; Traficul de ființe umane; Plasarea specială a copiilor; Interogarea copiilor aflați în conflict cu legea. Am stabilit că nu toate cauzele care urmează a fi menționate au o legătură directă cu drepturile copiilor inclusiv a celor din familii vulnerabile. Considerăm oportun și relevant de a le reda, având în vedere importanța problemei care este ridicată, precum și posibila similitudine cu eventuale situații care pot fi întâlnite în Republica Moldova.

Obligații pozitive - Statul are obligații pozitive de a proteja copiii, care se impun mai ales în sfera privată și în particular în cadrul familiei. În cauza *Campbell se Cosans vs Regatul Unit* [2] din 25 februarie 1982, Curtea Europeană a constatat o legislație insuficient de protectoare a copiilor. Această cauză își are originea în două cereri împotriva Regatului Unit, depuse la Comisia Europeană a Drepturilor Omului conform art. 25 din Convenție de două cetățence britanice, doamna Grace Campbell și doamna Jane Cosans. Acestea s-au plâns de faptul că folosirea pedepselor corporale, ca măsură disciplinară în școala la care mergeau copiii lor, constituia un tratament care ar contrazice art. 3 din Convenție și că nu se respectă dreptul lor ca părinți de a le asigura fiilor lor o educație și o pregătire pe măsura convingerilor lor filozofice, după cum este garantat de a doua frază a art. 2 al Protocolului nr. 1, doamna Cosans susținând în continuare că exmatricularea fiului ei din școala în care acesta învăța îi încălca dreptul la educație. Potrivit informației prezentate de Guvernul Regatului Unit, Legea învățământului nr. 2 din 1986, care a primit sancțiunea regală pe data de 7 noiembrie 1986, prevede, în Secțiunile 47 și 48, abolirea pedepselor corporale în școlile de stat. S-a propus ca prevederile acestei legi să intre în vigoare la data de 15 august 1987, astfel încât să poată fi puse în aplicare începând cu următorul an școlar, aceasta fiind data cea mai apropiată, avându-se în vedere necesitatea ca școlile care mai foloseau încă pedepsele corporale să găsească politici alternative de disciplină.

Acest lucru se va aplica în ceea ce îi privește pe elevii din școlile susținute de autoritățile locale din domeniul învățământului și alte școli, pentru care statul asigură asistența financiară și în ceea ce îi privește pe elevii din școlile cu autonomie, ale căror taxe sunt plătite din fonduri publice.

Traficul de ființe umane - *Rantsev vs Cipru și Rusia* [8] din 7 ianuarie 2010. Cazul se referă la moartea unei femei, cetățeană a Federației Ruse, Oxana Rantseva, care a fost traficată din Rusia în țara de destinație, Cipru, în scopul exploatării sexuale. În Cipru, aceasta era dansatoare într-un cabaret din cea mai mare stațiune de pe litoral, numită Limassol, în care a fost supusă exploatării sexuale. Rantseva a fost găsită moartă în martie 2001 sub balconul unui apartament care aparținea unui angajat al cabaretului. În scurt timp, aceasta a fost luată de acolo de către proprietarul de cabaret, care, ulterior, s-a adresat la poliție. În timpul cercetărilor, poliția a găsit o acoperitură de pat legată de balustrada balconului de la etajul superior al apartamentului. Ancheta din Cipru a constatat că victima a murit ca urmare a rănilor suferite, atunci când ea a sărit de la balcon.

Cazul a fost adus în fața Instanței Europene de Nikolay Rantsev, tatăl victimei. El a susținut că nu a existat nicio anchetă adecvată în circumstanțele morții fiicei sale, care a fost insuficient protejată de poliția cipriotă în timp ce ea era încă în viață și că a fost un eșec total de a pedepsi persoanele responsabile pentru expunerea fiicei sale la exploatarea sexuală și rele tratamente, care, în cele din urmă, au dus la moartea ei. De asemenea, el s-a plâns de lipsa de acces la procesul judiciar în Cipru.

Curtea a constatat că Cipru, statul de destinație, în acest caz, nu numai că nu a reușit să apere viața cetățencei Rantseva, protejând-o de trafic sau de reținere în mod ilegal, ci, de asemenea, nu a reușit să investigheze în mod adecvat moartea ei. Rusia, statul de origine, a fost găsit de către Curte, vinovată pentru faptul că nu a reușit să investigheze în

mod adecvat modul în care Rantseva a fost traficată părăsind frontierele sale. În hotărârea sa, Curtea a clarificat obligațiile statelor de origine, de tranzit sau de destinație, menționând și importanța coordonării transfrontaliere în combaterea traficului. În descrierea naturii traficului de ființe umane, hotărârea prevede că „*prin natura sa și scopul de exploatare se bazează pe exercitarea competențelor conferite de dreptul de proprietate. Se tratează ființele umane ca mărfuri care urmează să fie vândute, cumpărate și puse la muncă forțată, de multe ori pentru plată puțină sau deloc, de obicei în industria sexului. Ea implică supravegherea strictă a activităților victimelor, ale căror mișcări sunt deseori circumscrise ... , folosirea violenței și a amenințărilor la adresa victimelor, care trăiesc și lucrează în condiții precare*”.

Constatând ca fiind un fenomen relativ nou, traficul de ființe umane nu este menționat în Convenția Europeană din 1950. Astfel, Curtea a constatat că acesta a căzut, totuși, sub incidența art. 4 din CEDO (interzicerea sclaviei, servitute, precum și munca forțată sau obligatorie). Curtea a dispus, cu privire la obligațiile pozitive ale statelor, în contextul art. 4 cu privire la trafic, considerând că există o obligație pozitivă a statelor de a adopta un cadru adecvat și eficient, juridic și administrativ, de a lua măsuri de protecție și de a investiga traficul în cazul în care acesta s-a produs. Curtea a calificat ca „indiscutabil” faptul că obligația din urmă a implicat necesitatea unei anchete complete și eficiente care să acopere toate aspectele legate de acuzațiile de trafic, de la racolare la exploatare.

La fel, Curtea a constatat că aceste obligații pozitive trebuie aplicate diferitor state, potențial implicate în traficul de ființe umane, state 28 de origine, de tranzit și de destinație. În ceea ce privește Cipru, Curtea a remarcat că pentru „artiști” vizele nu oferă o protecție reală și eficiență împotriva traficului și exploatării. Este, de asemenea, constatat că poliția cipriotă nu a reușit să facă anchete adecvate în cazul lui Rantseva,

într-o situație care a dat naștere unei „suspiciuni credibile”. Ea a fost traficată.

În consecință, Curtea a stabilit că Cipru nu a reușit să-și respecte obligațiile sale prevăzute de art. 4, după ce a constatat anterior o încălcare de către această țară a obligației sale de a investiga moartea cetățenei Rantseva, în conformitate cu art. 2 (dreptul la viață).

În ceea ce privește Rusia, Curtea a constatat drept un eșec modul de a investiga eficient traficul în care a fost implicată Rantseva, în conformitate cu art.4 al Convenției. Instanța a precizat că nu a existat nici o anchetă asupra modului în care Rantseva a fost racolată și nu au fost luate măsuri pentru a identifica pe cei implicați în trafic sau metodele lor.

Plasarea specială a copiilor - Convenția conține o normă separată cu referire la copii, în art. 5 par. (1) lit. d). Este vorba de: detenția pentru educarea sub supraveghere și detenția în scopul aducerii sale în fața autorităților competente, Chiar dacă jurisprudența CtEDO nu este voluminoasă în acest aspect, din conținutul jurisprudenței existente se poate face distincție între cele două situații prevăzute la lit. d).

Bouamar vs Belgia [1], din 29 februarie 1988, CtEDO a elaborat unele criterii de interpretare a normei respective. Așadar, se presupune că aplicarea unei anumite educații minorului este determinată de comportamentul acestuia. Pentru realizarea acestei prevederi este necesar, în primul rând, ca legislația națională să prevadă o asemenea metodologie legată de plasare pentru a asigura educația copilului. Această dispoziție permite și luarea unei măsuri provizorii de reținere a copilului ca o etapă preliminară a regimului de educație. În speța dată, copilul a fost plasat în detenție de 9 ori. Chiar dacă Guvernul a adus drept argument că acesta a fost un program special în care organele naționale au dorit să cunoască mai bine personalitatea reclamantului, Curtea a constatat o încălcare a Convenției, inclusiv din motivul că, la momentul respectiv, în Belgia nu exista niciun centru închis pentru minorii cu deficiență de comportament.

Suplimentar s-a constatat că în locul în care a fost plasat copilul nu exista un personal calificat.

D.G. vs Irlanda din 16 mai 2002. Curtea a constatat încălcarea art. 5 par. (1) lit. d) din Convenție în situația unui copil, care, de la vârsta de 2 până la 18 ani, a fost sub protecția autorităților locale și plasat în căminul pentru copii. Ulterior, acesta a fost condamnat la 9 luni de închisoare pentru comiterea mai multor infracțiuni, pedeapsă pe care a executat-o într-un centru pentru reeducarea tinerilor delincvenți. După eliberarea sa și, ulterior, comiterea mai multor infracțiuni, fără însă a fi condamnat, acesta a fost plasat în aceeași centru specializat. Curtea a constatat că persoana s-a aflat în stare de privare de libertate, aceasta fiind legală odată ce s-a bazat pe normele naționale și a fost dispusă de instanță. Totuși, nu s-a contestat faptul că internarea minorului în acel centru nu constituie o măsură adecvată pentru asigurarea unei asemenea educații.

Curtea a remarcat că detenția respectivă a minorului nu poate fi considerată ca fiind „o măsură provizorie de detenție” în vederea plasării ulterioare, deoarece, în hotărârea prin care s-a dispus aplicarea acestei măsuri, nu a fost prevăzută nicio acțiune specifică privitoare la educarea lui. În acest caz, privarea de libertate se dispune pentru ca un minor să fie adus în fața instanței, nu pentru a fi dezbătută o acuzație penală, ci pentru a garanta îndepărtarea lui dintr-o ambianță dăunătoare. Nu este aplicabil acest caz de privare de libertate în materia arestării preventive a minorului, care se poate dispune numai în temeiul art. 5 par. (1) lit. c) din CEDO. Așadar, nu este necesară existența unei suspiciuni rezonabile cu privire la săvârșirea unei infracțiuni. Nefiind aplicabile dispozițiile art. 5 par. (1) lit. c), nu se poate analiza în această materie nici termenul rezonabil al privării de libertate prin raportare la art. 5 par. (3) din Convenție.

Bouamar vs Belgia din 16 octombrie 1986. Curtea constată că punerea unui minor în închisoare nu încalcă neapărat alin. (I) al art. 5, chiar atunci când aceasta se face pentru „educația supravegheată” a

interesatului, cum reiese din îmbinarea „în scopul”. Detenția, despre care este vorba în text, constituie un mijloc de a asigura plasarea interesatului sub o „educație supravegheată”, dar nu înseamnă neapărat o plasare imediată.

Doar în anul 1980, jurisdicțiile pentru tineret l-au năimis pe reclamant în detenție de nouă ori, apoi l-au eliberat la expirarea sau până la expirarea unui termen legal de cincisprezece zile. Astfel, el a suportat, în total, 119 zile de privațiune de libertate pe parcursul unei perioade de 291 de zile, de la 18 ianuarie până la 4 noiembrie 1980. Statul belgian a ales sistemul de educație supravegheată pentru a urma politica sa privind delincvența juvenilă. Pornind de la aceasta, îi revenea obligația să creeze și o infrastructură adecvată, adaptată imperativelor securității și obiectivelor pedagogice ale Legii din 1965, astfel încât să poată îndeplini exigențele art. 5 par. (1) din Convenție.

Or, în dosar nu este dezvăluită starea reală a lucrurilor. La epoca faptelor, în Belgia, cel puțin în regiunea unde se vorbea limba franceză și unde locuia reclamantul, nu exista nicio instituție de tip închis capabilă să primească minori scandalagii. Plasarea unui tânăr într-o închisoare, cu regim de izolare virtuală și fără asistenta unui personal calificat, nu poate fi considerată ca având un oarecare scop educativ. Curtea, deci, concluzionează că cele nouă măsuri în cauză, în ansamblu, nu erau în conformitate cu alin. d). Acumularea lor inutilă ie-a făcut din ce în ce mai puțin proporționale cu aceste dispoziții, cu atât mai mult, cu cât procurorul regal nu a ordonat niciodată urmăriri penale împotriva reclamantului pentru faptele care îi erau incriminate .

Concluzionăm că aceste spețe vin în a elucida și a pune sub protecție instituția de protecție a copiilor, mai ales a celor din familii vulnerabile. Fără discriminare, copiii trebuie tratați în mod adecvat, tară să fie lezate drepturile și libertățile fundamentale.

În timp ce copiii au dreptul de a fi îngrijiți de părinți sau de familie, copiii care nu mai au familie,

care au fost separați de familie, sau a căror familie le poate pune serios în pericol sănătatea și dezvoltarea au dreptul la îngrijire alternativă.

Mulți copii provin din medii marginalizate, din grupuri vulnerabile în care părinții, impuși de sărăcie și foame sunt obligați să-și ofere copiii grupurilor militare [10, p. 80]. După cum a afirmat Institutul pentru Educație a UNESCO “considerentele de vârstă, gen sau modalitatea în care au fost recrutați demonstrează că mai mulți copii soldați provin din segmentele sărace sau marginalizate ale societății, zone rurale izolate, însăși zonele de conflict, precum și din medii familiale imperfecte sau inexistente”[9].

La articolul 20 al Convenției cu privire la drepturile copilului sunt menționate patru forme de protecție alternativă:

- Plasament familial
- Kafala (termen utilizat în CDC ce presupune plasarea copilului într-o familie - legea islamică)
- Adopția
- Plasarea în instituții rezidențiale.

Totodată, statul nu are obligația de a asigura toate cele patru forme de îngrijire, obligația statului constă în asigurarea unei forme adecvate de îngrijire pentru toți copiii care au nevoie de aceasta. Este acceptat faptul că există trei principii care trebuie să stea la baza deciziilor privind asigurarea unei îngrijiri alternative pe termen lung pentru copii, odată ce s-a demonstrat necesitatea unei astfel de îngrijiri:

- soluțiile de tip familial sunt o prioritate plasamentului instituțional;
- soluțiile permanente sunt o prioritate soluțiilor temporare;
- soluțiile la nivel național sunt preferabile soluțiilor care implică și o altă țară.

Formele de protecție alternativă depind în mare măsură de factorii culturali ai statului. Așa cum “plasamentul instituțional” poate însemna lucruri diferite în societăți diferite așa și noțiunea de adopție este înțeleasă diferit în diferite culturi. Plasamentul familial

constituie plasarea unui copil care a fost separat de familie sau care nu poate fi lăsat împreună cu familia, în îngrijirea unei alte familii sau persoane. Spre deosebire de adopție, plasamentul este considerat un aranjament temporar la care se recurge atât timp cât familia copilului încearcă să rezolve problema care o împiedică să asigure o îngrijire corespunzătoare copilului, sau cât timp se caută o soluție de plasare permanentă.

Adopția este una dintre formele prioritare de protecție a copilului rămas fără ocrotire părintească. Această formă specială de protecție, aplicată în interesul superior al copilului, prin care se stabilește filiația între copilul adoptat și adoptator, precum și legăturile de rudenie între copilul adoptat și rudele adoptatorii lui, (art. 2 al Legii privind regimul juridic al adopției nr. 99 din 28.05.2010.).

Conform datelor oficiale oferite de către Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale numărul adopțiilor naționale cât și internaționale este în descreștere.

Conform acestor date, în cadrul întâlnirilor efectuate de către Avocatul Parlamentar petrecute cu autoritățile administrației publice locale a fost abordat și aspectul privind implementarea Legii privind regimul juridic al adopției nr. 99 din 26.05.2010. Atât în cadrul discuțiilor nominalizate, cât și din informațiile solicitate de la autoritățile tutelare, s-a constatat că implementarea Legii numite mai sus decurge anevoios, cu un șir de impedimente, și anume:

- **Lipsa psihologilor** - conform prevederilor legale (art. 16 și 17 din Legea privind regimul juridic al adopției nr. 99 din 26.05.2010.) solicitanții pentru adopție urmează a fi evaluați prin prisma capacităților morale și aptitudinilor de a adopta unul sau mai mulți copii, iar în organigrama structurilor teritoriale de asistență socială nu sunt prevăzute unitățile de psiholog;

- **Expertizarea psihologică este realizată defectuos** - întru îndeplinirea prevederilor legale specialis-

tul principal din cadrul autorității tutelare teritoriale este nevoit să apeleze la psihologi din alte instituții care nu cunosc aspectele specifice domeniului adopției. De asemenea, evaluarea psiho-socială trebuie să fie efectuată de către psiholog prin cel puțin 3 ședințe cu solicitantii pentru adopții, dintre care cel puțin una la domiciliul acestora, iar celelalte la biroul psihologului, sediul autorităților teritoriale sau în alt spațiu amenajat corespunzător pentru asigurarea intimității conversațiilor și confidențialității datelor.

- **Durata birocratizată a procesului** - în legislația de domeniu nu este stabilit un termen concret pentru executarea etapelor procedurii de adopție, uneori procedura de adopție ajunge să dureze până la 2 ani [4, p. 20], astfel putem înainta exemplul următor - copilul născut de mamă solitară a fost abandonat în maternitate. Ulterior mama a fost decăzută din drepturile părintești, iar copilul a fost propus spre adopție. Examinând materialele cazului, avocatul parlamentar a constatat că procedura de adopție are o durată de peste 2 ani. Astfel, acționând în interesul superior al copilului, avocatul parlamentar s-a adresat instanței de judecată contestând procedura birocratică și refuzul de a elibera acordul de continuare a procedurii de adopție internațională, în scopul realizării dreptului copilului de a avea o familie.

- **Lipsa cadrului normativ privind contraindicațiile medicale pentru persoanele care intenționează să adopte copii** - potrivit prevederilor cadrului legislativ, nu pot adopta copii persoanele care suferă de boli psihice și de alte maladii ce fac imposibilă îndeplinirea drepturilor și a obligațiilor părintești. Deși, art. 58, alin (3), lit. a) și b) din Legea privind regimul juridic al adopției prevede că Guvernul, în termen de 3 luni de la data intrării în vigoare a Legii privind regimul juridic al adopției va prezenta Parlamentului propuneri pentru aducerea legislației în concordanță cu prezenta lege, la moment nu există o listă aprobată de către Guvern care să conțină lista contraindicațiilor medicale pentru persoanele care intenționează să adopte copii.

Deși statul și societatea civilă conștientizează valoarea adopției ca formă de protecție a copiilor rămași fără îngrijire părintească și apreciază efortul familiilor adoptive, psihologii care au realizat studiu referitor la necesitățile psihosociale ale familiei adoptive consideră că părinților adoptatori li se acordă puțină atenție și susținere, în oferirea de suport informațional și asistență psihosocială după încheierea procedurii de adopție”.

Respectivul studiu a pus în evidență necesitățile familiei adoptive, pentru a oferi o bază științifică și suport informațional, dar și pentru a argumenta conținutul unor programe de asistență psihosocială și psihopedagogică a familiei adoptive pentru specialiștii din domeniul protecției copilului.

Vârsta medie a copiilor în momentul adopției este de 3 ani și 1 lună’. Mulți copii au beneficiat de protecție specială, măsurile cele mai frecvente de protecție au fost: plasament în centru de plasament sau centru de tip familial, plasament în asistență parentală profesionistă, tutelă. O bună parte din cupluri consideră adopția ca fiind mai dificilă, decât s-au așteptat, această apreciere constituind un alt factor de risc. Pentru părinții adoptatori s-au dovedit a fi deosebit de importante resursele informaționale, dobândite anterior adopției. Această categorie de resurse conferă un sentiment de pregătire și elimină riscul unor expectanțe eronate. Lipsa lor conduce la frustrare și sentimentul de a fi copleșiți de experiențele adopției, trăiri care repercutează asupra relațiilor din cadrul familiei adoptatoare. O altă categorie de resurse sunt cele sociale formale și informale și serviciile specializate (medicale, psihologice, de asistență socială. Pe lângă acestea se are în vedere resursele economice, dar și caracteristicile socio-demografice ale părinților adoptatori.

Din perspectiva dreptului copilului la protecție, adopția este o modalitate de a asigura o familie nouă, permanentă, copiilor care au fost separați în mod ire-

mediabil de familia biologică, mai ales prin deces sau abandon. De regulă, adopția nu este o soluție adecvată pentru copiii care au fost separați de familie împotriva voinței părinților, din cauza relexor tratamentelor sau neglijării. În virtutea dreptului copilului la identitate și a obligației statului și societății de a proteja și a sprijini familia, în astfel de situații vor trebui întreprinse toate eforturile posibile pentru a rezolva probleme care pun în pericol copilul, astfel încât acesta să se poate întoarce în familia în care s-a născut. Adopția nu poate fi avută în vedere decât atunci când devine evident faptul că nu există absolut nici o rezolvare pentru problema în cauză. Atunci când există însă certitudinea că un copil a fost separat pentru totdeauna de familia sa biologică, copilul are dreptul la un nou mediu familial, dacă este posibil, iar în acest caz adopția devine cea mai bună alegere (art. 142).

Instituirea tutelei și curatelei. Conform Codului familiei al Republicii Moldova) [3], tutela/curatela se instituie asupra copiilor separați de părinți în scopul educației și instruirii acestora, precum și al apărării drepturilor și intereselor lor legitime. Tutela se instituie asupra copiilor care nu au atins vârsta de 14 ani. La atingerea vârstei de 14 ani, tutela se transformă în curatelă, fără emiterea unei dispoziții suplimentare de către autoritatea tutelară. Curatela se instituie asupra copiilor în vârsta de la 14 la 18 ani. Tutela și curatela asupra copiilor rămași temporar fără ocrotire părintească, copiilor rămași fără ocrotire părintească se instituie prin dispoziția autorității tutelare teritoriale, în conformitate cu prevederile Legii nr. 140/2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situații de risc și a copiilor separați de părinți [7].

Un context specific pentru Republica Moldova, în care copiii rămân fără ocrotire părintească și ar trebui aplicată tutela/curatela drept formă de protecție asupra copilului, este migrația părinților la muncă peste hotare [4, p. 21].

Direcția Generală Educație, Cultură, Tineret

și Sport a RM coordonează activitatea de tutelă și curatelă, asigură, în comun cu administrația publică locală, protecția socială a elevilor, iar în conformitate cu Ordinul comun cu privire la întocmirea listelor nominale ale copiilor aflați în situație de dificultate și ale copiilor ai căror părinți sunt plecați la muncă peste hotare, duc evidența: numărului copiilor aflați în situație de dificultate, a numărului copiilor cu unul dintre părinți plecați peste hotare pe o perioadă mai mare de 3 luni.

Deși numărul copiilor rămași fără ocrotire părintească este în continuă creștere și reprezintă o cifră alarmantă de mare, din informația prezentată de către Direcțiile teritoriale de asistență socială și protecția familiei, în republică sunt atestați doar 6271 (pentru anul 2017) copii asupra cărora a fost instituită tutele/ă/cura tel ă. Drept exemplu, în raionul Cimișlia, conform datelor prezentate la evidența autorităților, se află 812 copii cu ambii părinți plecați peste hotare, însă tutela a fost instituită doar asupra 14 copii. Situație similară și în raionul Fălești, unde dintre cei 569 copii la evidența autorităților care au ambii părinți peste hotare, doar asupra a 37 copii a fost instituită tutela [4, p. 23].

Unul dintre motivele care generează această stare de lucruri ține de lipsa unor acțiuni din partea autorităților publice locale. Iresponsabilitatea părinților ține de procedura anevoioasă de instituire a tutelei. În opinia specialiștilor din domeniul protecției drepturilor copilului, condiția obligatorie pentru tutore de a fi supus examinării medicale pentru a confirma starea de sănătate (Art. 143, alin (4), lit. d) Codul familiei al Republicii Moldova), creează multe incomodități, motiv pentru care și este o barieră pentru a asigura protecția părintească adecvată copiilor.

În contextul respectării angajamentelor internaționale în domeniul de referință, Guvernul Republicii Moldova a adoptat un nou document de politică - Strategia pentru asigurarea egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pe anii 2017-2021 [6],

care reprezintă expresia clară de implicare, promovare a egalității între femei și bărbați în Republica Moldova.

Totodată, necesitatea și importanța implementării acestei strategii a fost prevăzută și în proiectul noului Plan de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului pentru anii 2018-2022, care este orientat spre susținerea autorităților publice în remodelarea procesului de elaborare a politicilor publice la nivel central și local, pentru a asigura că acestea încorporează și sînt centrate pe necesitățile populației și iau în considerare barierele întîmpinate de grupurile marginalizate și vulnerabile în realizarea deplină a drepturilor fundamentale.

Asistența parentală profesionistă - este un serviciu social, care oferă copilului îngrijire familială substitutivă în familia asistentului parental profesionist, în baza delimitării drepturilor și responsabilităților cu privire la protecția drepturilor copiilor și intereselor lui legate între direcția asistență socială și protecția a familiei de către Direcția Generală Educație, Cultură, Tineret și Sport (DGETS). Serviciul de asistență parentală profesionistă este prestat la nivel local și se instituie pe lângă DGETS.

Beneficiari ai serviciului sunt copii care se află temporar sau permanent în cel puțin una dintre următoarele situații:

- sunt privați temporar sau permanent de mediul lor familial;
- necesitățile lor speciale nu pot fi asigurate de către familia biologică;
- sunt sau pot deveni victime ale unei forme de violență, traficului de ființe umane, abandonului sau neglijenței, relelor tratamente, exploatării în timp ce se află în îngrijirea unuia sau ambilor părinți, a reprezentantului legal sau a oricărei alte persoane responsabile de îngrijire acestora;
- dau mai puțin de 14 ani și au săvârșit o încălcare a legislație penale, dar nu poartă răspundere din punct de vedere juridic.

Potrivit datelor oferite de DGETS, numărul copii-

lor plasați în acest serviciu este în creștere și totodată este îmbucurător faptul că a crescut și numărul asistenților parentali profesioniști de la 42 în anul 2007 la 210 în anul 2017 [4, p. 25].

Casa de copii de tip familial - este un serviciu social specializat, care oferă copiilor îngrijire familială substitutivă în familia unui părinte-educator [5].

Prestator al Serviciului social „Casă de copii de tip familial” este Direcția asistență socială și protecție a familiei/Direcția municipală pentru protecția drepturilor copilului Chișinău sau prestatorul privat acreditat pentru prestarea serviciului dat, în conformitate cu legislația.

Scopul casei de copii de tip familial este de a oferi copilului îngrijire într-un mediu familial substitutiv pentru o perioadă determinată de timp.

Obiectivele casei de copii de tip familial sunt următoarele:

1) asigurarea îngrijirii copilului în conformitate cu necesitățile individuale de asistență și dezvoltare ale acestuia;

2) facilitarea (reintegrării) familiale și sociale a copilului, ținînd cont de necesitățile individuale de asistență și dezvoltare ale acestuia.

Prestarea serviciului se realizează în baza următoarelor principii:

1) respectarea și promovarea interesului superior al copilului;

2) respectarea dreptului copilului de a crește și de a fi educat în familie;

3) respectarea identității copilului;

4) respectarea opiniei copilului și luarea în considerare a acesteia, în funcție de vîrsta și gradul său de maturitate;

5) abordarea individualizată a copilului;

6) abordarea nondiscriminatorie;

7) abordarea multidisciplinară a cazului;

8) protecția împotriva violenței, neglijării și exploatării copilului;

9) parteneriatul cu părinții/alt reprezentant al co-

pilului în luarea deciziei.

În casa de copii de tip familial pot fi plasați de la trei până la șapte copii cu vârste de până la 14 ani. Numărul total al copiilor plasați în CCTF și al copiilor proprii nu va depăși 7 persoane. Diferența de vârstă între părinții-educatori și copilul plasat în CCTF va fi de minimum 15 ani și maximum 50 de ani. Această diferență de vârstă minimă poate fi redusă cu cel mult 5 ani în următoarele cazuri [4, p. 26]:

- a) plasamentul fraților;
- b) existența relațiilor de rudenie și/sau afective dintre părintele-educator și copilul care poate fi plasat în CCTF;
- c) necesitatea menținerii copilului în localitatea în care se află CCTF sau în apropierea localității respective.

Personalul Serviciului plasamente de tip familial din cadrul structurii teritoriale asistență socială și protecție a familiei este stabilit corespunzător: asistent social responsabil de îngrijitori (tutori/curatori, asistenți parentali profesioniști, părinți educatori) (1 asistent social raportat la 15 părinți educatori) și asistent social responsabil de copiii din plasament (1 asistent social raportat la 20 de copii). Plasamentul CCTF a unui copil care a atins vârsta de 10 ani se va face doar cu acordul acestuia, confirmat în scris de către autoritatea tutelară.

Copiii din CCTF dețin calitatea de membru al acesteia până la atingerea vârstei de 18 ani. În cazul continuării studiilor în licee, școlile profesionale și de meserii, instituțiile de învățământ mediu de specialitate și superior universitar, ei își păstrează această calitate până la încheierea studiilor (dar numai până la vârsta de 23 de ani). La plasarea în CCTF a copilului, specialiștii vor lua în considerare proveniența etnică, apartenența la o anumită cultură, religia, limba vorbită, starea sănătății și gradul de dezvoltare a copilului în vederea creării condițiilor de viață care ar asigura continuitatea educației acestuia. Copiii aflați în relații de rudenie sunt plasați în aceeași CCTF, cu excepția cazurilor când separarea

se face în interesele lor.

Orice plângere cu privire la activitatea CCTF sau conduita părintelui educator poate fi depusă în scris sau verbal la structura teritorială de asistență socială, la Comisie sau la autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi și al doilea de către:

- a) copilul plasat în CCTF;
- b) părintele-educator;
- c) autoritatea tutelară din cadrul unității administrativ-teritoriale de nivelul întâi;
- d) autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi;
- e) părinții biologici sau rudele copilului;
- f) alte persoane interesate.

Copiii le este oferită posibilitatea să fie crescuți într-un mediu familial, să se bucure de grija și atenția părinților-educatori. Atât în cadrul serviciului de asistență parentală profesionistă,

În tutela/curatelă sau casa de copii de tip familial, copilului i se prestează servicii care contribuie la dezvoltarea armonioasă a personalității lui [4, p. 111].

Concluzii

Cercetările efectuate în cadrul prezentului articol au pus în lumină actualitatea și importanța temei de cercetare. Protecția internațională și națională a drepturilor copilului constituie o instituție distinctă a drepturilor omului, careia i se aplică practic toate dispozițiile ramurii respective. Totodată, această instituție prezintă o serie de particularități, pe care am încercat să le identificăm în articolul dat. Astfel, au fost formulate următoarele concluzii:

1. Au fost consolidate unele drepturi fundamentale ale omului, cu luarea în considerație a necesităților specifice și a vulnerabilității copiilor. Sunt consacrate nu doar un spectru larg de drepturi ale omului, aplicabile copiilor, dar și drepturile care reflectă specificul copilului în calitate de personalitate în dezvoltare și în calitate de ființă care necesită ajutor și sprijin din

partea adulților și a statului.

2. Au fost create norme în acele domenii, care sunt îndeosebi de actuale pentru copii. Astfel una dintre particularități constă în faptul că, odată cu adoptarea Convenției cu privire la drepturile copilului, în dreptul internațional apar noi drepturi ale omului: la supraviețuire și dezvoltare (art. 6 al CDC); la refacerea fizică și psihologică și la reintegrarea socială a victimelor abuzurilor și exploatărilor sexuale și economice (art. 38 al CDC), la păstrarea identității (art. 8 al CDC), dreptul de a fi educat (crescut) de către părinții săi, dreptul de a-și cunoaște părinții.

3. Ratificând Convenția cu privire la drepturile copilului, Republica Moldova recunoaște importanța asigurării primordiale a drepturilor copilului, ca parte inalienabilă a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În esență, legislația actuală a RM corespunde în general standardelor internaționale de bază în materia drepturilor copilului. Cu toate acestea, asigurarea drepturilor copilului nu este reglementată de către legislația statului nostru în acel volum și cu acea minuțiozitate care rezultă din noțiunea protecției „speciale» a acestuia.

4. Cât privește realizarea drepturilor copilului în viață reală, analiza reglementărilor naționale în domeniu, cât și a situației social-economice și politice, evidențiază o problema ca inexistența unui mecanism de apărare de către copil a drepturilor sale în mod independent.

În pofida orientării determinate a acestor drepturi, codificarea lor, îndubitabil, reprezintă un pas enorm în dezvoltarea progresivă a dreptului internațional contemporan. Este posibil ca unele dintre aceste drepturi să fie preluate din CDC în alte documente internaționale (cu privire la drepturile minorităților etnice, religioase și lingvistice; privind drepturile popoarelor indigene etc.) și să se răspândească asupra unor categorii mai largi ale populației.

O alta particularitate a instituției protecției dreptu-

rilor copiilor din familii vulnerabile constă în faptul că drepturile copilului ar putea fi caracterizate ca fiind preponderent „pasive”.

Unicul drept pe care copilul poate și trebuie să-l realizeze în mod independent este dreptul participativ ai copilului (dreptul copilului de a-și exprima liber opiniile asupra oricărei probleme care îl privește). Dat fiind faptul că suntem în prezența unui subiect special, celelalte drepturi ale copilului urmează a fi garantate de către familie, societate și stat. Mai mult ca atât, drepturile copilului, fiind formal aceleași, dobândesc conținut și forme de aplicare diferite în fiecare moment al procesului de dezvoltare, fiind necesare modalități de asistență și ocrotire diferențiate.

În contextul dat, considerăm că ar fi binevenit de introdus unele modificări și completări în legislația Republicii Moldova, cum ar fi:

- guvernul să identifice resurse financiare pentru acoperirea necesităților familiilor sociale-vulnerabile care cresc și educă copii, în coraport cu minimul de existență, inclusiv și pentru plata indemnizațiilor persoanelor neasigurate;
 - angajarea în cadrul autorităților publice locale de nivelul I a specialistului în protecția drepturilor copilului, conform Legii privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți nr.140 din 14,06.2013;
 - dezvoltarea serviciilor de plasament pentru mame cu copii, crearea, dezvoltarea sistemului de creșe;
 - consolidarea relațiilor de parteneriat dintre Direcțiile de asistență socială și protecția familiei cu familiile aflate în situații de risc;
 - dezvoltarea unui sistem informațional automatizat privind asistența socială acordată familiilor cu mulți copii;
 - implementarea în continuare a prevederilor Strategiei intersectoriale privind dezvoltarea abilităților și competențelor parentale pe anii 2016-2022.
- În încheiere, menționăm că interesul superior al

copilului trebuie să fie argumentul principal în soluționarea oricărei probleme legate de respectarea drepturilor copilului.

Bibliografie

1. Bouamar vs Belgia, 29 februarie 1988. - <http://hudoc.echr.coe.int/eng>
2. Campbell se Cosans vs Regatul Unit, 22 februarie 1982. - <http://hudoc.echr.coe.int>
3. Codul familiei al Republicii Moldova
4. CRESTENCO, T. *Analiza sistemului de protecție a copiilor în instituții de risc și a celor rămași fără ocrotire părintească*. Centrul pentru drepturile omului din Moldova. - Chișinău, 2017.
5. Hotărârea Guvernului RM Nr. 51 din 17.01.2018 pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la organizarea și funcționarea Serviciului social „Casă de copii de tip familial” și a Standardelor minime de calitate. // În: Monitorul Oficial Nr. 18-26 din 19.01.2018.
6. Hotărârea Guvernului RM Nr. 259 din 28.04.2017

cu privire la aprobarea Strategiei pentru asigurarea egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pe anii 2017-2021 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia. // În: Monitorul Oficial Nr. 171-180 din 02.06.2017.

7. Legea Republicii Moldova nr. 140/2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situații de risc și a copiilor separați de părinți.

8. Rantsev vs Cipru și Rusia, 7 ianuarie 2010. - <http://hudoc.echr.coe.int/eng>

9. UDOMBANA, Nsongurua J. *War is not child's play! International Law and the prohibition of children's involvement in armed conflicts* (21 aprilie 2006). // În: Temple International & Comparative Law Journal, Vol. 20. 2006. No. 1. n. 63-64. - <http://naners.ssmxoin/sol3/naners.cfrn?abstract id=i 803637>.

10. ZAHARIA, V. *Protecția specială a copiilor în dreptul internațional umanitar*. Chișinău, Ed. AdriLang, 2016.

11. ЧЕРНИЧЕНКО, С. В. *Международное право: современные теоретические проблемы*. Международные отношения. Москва. 1993.

EDUCAȚIE PENTRU DREPTURILE OMULUI ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Nicoleta-Aura PINTILEI

Iași, România,

Doctorand la Universitatea de Studii Politice și Economice

Europene "Constantin Stere", Republica Moldova

e-mail: *nicoleta_2709@yahoo.com*

EHR (Education for Human Rights) and EDC (Education for Democratic Citizenship) are two perspectives with the same objective: to form and train active citizens for democracy. The two perspectives - EHR and EDC, are complementary and seemingly inseparable in educational policies. There are also some niche perspectives, which target a particular type of action (media education, community education, etc.), a particular right or a particular group (gender education, minority education, etc.). All these will be studied in the present paper.

Keywords. *Education for Human Rights. Education for Human Rights, media education, community education, gender education, minority education.*

EDO (Educație pentru Drepturile Omului) și ECD (Educație pentru Cetățenie Democratică) sunt două perspective cu același obiectiv: de a forma și instrui cetățeni activi pentru democrație. Cele două perspective (EDO și ECD) sunt complementare și aparent inseparabile în politicile educaționale. Există și câteva perspective de nișă, care au ca obiectiv un anumit tip de acțiune (educație media, educație pentru comunitate, etc.), un anumit drept sau un grup anume (educație de gen, educație pentru minorități, etc.). [7] Toate acestea vor fi studiate în prezenta lucrare.

Scopul final al EDO și ECD este acela de a conduce la asimilarea valorilor universale. Practicile benefice sunt cele care includ EDO/ECD ca fiind parte a curriculumului formal obligatoriu. Activitățile extracurriculare și cele opționale sunt necesare, aduc plusvaloare, dar nu pot înlocui abordarea integratoare.

ECD se axează pe competențele de implicare activă la viața societății, din punct de vedere civic, social, politic, juridic și cultural. EDO educă competențele ce implică recunoașterea și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale pentru fiecare persoană și în orice context de interacțiune social.

Ambele concepte, EDO - Educația pentru Drepturile Omului și ECD - Educația pentru Drepturile Omului au ca obiectiv învățarea "profesiei" de cetățean implicat activ în viața democratică a societății din care face parte. Diferențele dintre cele două concepte se referă mai degrabă la perspectiva din care se abordează democrația liberală: cea a comunității (ca întreg) și cea a individului [8].

Carta Consiliului Europei dorește includerea ECD și EDO în curriculumul național obligatoriu, astfel oferă tuturor țărilor membre o multitudine de resurse educaționale gratuite, acestea fiind traduse în toate limbile. Deoarece ECD și EDO reprezintă două perspective complementare, în practică, sunt învățate împreună.

Cele mai importante mecanisme operaționale prin care se realizează *Educația pentru Drepturile Omului* în învățământul preuniversitar din Republica Moldova sunt reprezentate de cursul obligatoriu de educație civică și ansamblul de activități extracurriculare. Cursul are ca și punct central conținutul său, dar nu se poate desfășura adecvat din lipsa resurselor, a pregătirii unor cadre didactice și o anumită izolare în ansamblul educațional [6].

Învățământul preuniversitar din Republica Moldova se află într-un proces continuu de reconceptualizare, accentul fiind pus pe îmbunătățirea și dezvoltarea conținuturilor. Deși există cursuri opționale care pot aduce valoare adăugată educației, din păcate, acestea sunt alese în mică măsură de către școli. Mediul educațional este de tip ierarhic, dominat de o viziune autoritară, care nu este tocmai adecvat dezvoltării unei culturi a drepturilor omului [9].

Documentul central de politici educaționale din Republica Moldova este reprezentat de *Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020*, numită și "Educația-2020" [17], adoptată în luna noiembrie 2014 prin Hotărâre de Guvern; tot atunci a intrat în vigoare și Codul Educației al Republicii Moldova [18], adoptat prin lege. Codul Educației al Republicii Moldova având rolul de a stabili cadrul legal al educației.

Această direcție politică dorește ca abordarea educației să fie bazată pe competențele și abilitățile de viață ce vor fi obținute de elevi, o abordare care era deja prezentă și înainte de adoptarea legilor menționate mai sus.

Strategia "Moldova-2020" este una centrată pe dezvoltare economică și, prin urmare, viziunea despre educație („studii”, conform respectivei strategii) este mai restrânsă, preferând să vorbească despre forța de muncă, nu despre capitalul uman, corelația dintre educație și piața forței de muncă fiind punctul central.

Principalele mecanisme prin care prevederile Codului Educației și obiectivele Strategiei "Educația-2020" au fost puse în practică în Republica Moldova

1. Cursuri specializate

Cursuri specializate includ cursul obligatoriu de Educație Civică, precum și diferite cursuri opționale.

Disciplina școlară *Educația Civică* este prevăzută în Planul-cadru al claselor V-XII, cu câte o oră săptămânal, integrat în trunchiul comun obligatoriu. Din

totalul numărului de ore alocate (35 de ore pe an), cadrele didactice alocă între 4 și 6 ore pentru așa-zisele „activități practice de interes comunitar, care sunt organizate în școală și/sau în afara acesteia” [10].

Materia de "Cultură civică" cuprinde elemente de cetățenie și de dezvoltare personală, drept urmare, în dimensiunile curriculare sunt incluse educația pentru: valori naționale/umane, identitate, civism și democrație, educație pentru dezvoltare personală și carieră, precum și promovarea sănătății psihice și fizice.

În general, disciplina este predată de cadrele didactice de istorie, dar directorii de școli au posibilitatea să aleagă profesorul care va preda Educația Civică, care poate fi dirigintele clasei respective. Deși se recomandă ca profesorul să dețină specializare pentru educația civică, există diverse situații (completarea normelor didactice sau lipsa cadrelor didactice specializate) în care se aplică alte variante [1].

Un aspect pozitiv al introducerii acestei materii este faptul că persoanele implicate (elevi, profesori, părinți) consideră că acest nou curriculum este unul modern, bun și în acord cu recomandările internaționale în acest domeniu.

În luna martie 2018, Ministerul Educației a început un proiect de reconceptualizare a materiei de Educație Civică. În noua structură se vor desprinde două materii noi:

1. *Educație pentru Societate*, care va cuprinde elementele de educație pentru cetățenie. Acestei discipline i se va alocă o oră obligatorie săptămânal, pe tot parcursul ciclului gimnazial și liceal. Materia va fi predată de cadre didactice specializate în acest domeniu.

2. *Dezvoltare Personală*, care va include o varietate de teme (sănătate, carieră, dezvoltare personală, asigurarea și îmbunătățirea calității vieții pe mai multe dimensiuni etc.). De asemenea i se va alocă o oră obligatorie săptămânal, pe tot parcursul educației preuniversitare. Această oră va fi predată de către învățători și profesori diriginți și va face parte din

norma didactică a respectivelor cadre didactice (separat de ora de dirigiență).

După ce în luna iunie 2018 proiectele celor două programe școlare au fost publicate în dezbateri publice și apoi adoptate, iar în luna august, cadrele didactice implicate în predarea noilor discipline au fost instruiți, noile discipline au intrat în școli la începutul anului școlar 2018-2019, astfel: *Educație pentru Societate* - la clasele din ciclul gimnazial și liceal; respectiv *Dezvoltarea Personală* - la toate clasele.

Nomenclatorul disciplinelor opționale cuprinde diverse titluri care surprind aspecte ale educației pentru Drepturile Omului și/sau ale educației pentru cetățenie democratică. Cel mai evident curs este „Educație pentru Drepturile Omului”, introdus la propunerea organizației Amnesty International Moldova [3].

Majoritatea cursurilor opționale au rezultat în urma unor programe finanțate din terțe părți, cele mai multe proiecte fiind derulate de organizații non-guvernamentale. Proiectele includ instruirea și formarea profesorilor implicați, o motivație suplimentară pentru aceștia fiind în unele cazuri recompense bănești. Aceste proiecte implică și activități extracurriculare complementare pentru cadrele didactice și pentru elevi, astfel se creează un cadru adecvat pentru dezvoltarea unor cursuri interesante și benefice [11].

2. Abordarea transversală

Abordarea transversală cuprinde două mecanisme în proiectarea curriculară pentru EDO, și anume: [6]

- Curriculum integrat, care cuprinde temele EDO și sunt incluse, în general, într-una sau mai multe discipline din aria curriculară a disciplinelor socio-umane.

- Principiu educațional trans-curricular, care cuprinde temele aferente EDO care se află în toate disciplinele curriculumului și la toate nivelurile de învățământ.

Republica Moldova a ales ca referință Carta Consiliului Europei pentru dezvoltarea curriculară

din ultimii ani, care susține și încurajează abordările trans-curriculare și integrate.

3. Activități extracurriculare

Împreună cu disciplina de Educație Civică, activitățile extracurriculare au un impact major pentru elevi în ceea ce privește educația pentru drepturile omului.

Activitățile extracurriculare angrenate în sprijinul educației pentru drepturile omului sunt consecința diverselor acțiuni ale societății civile și a interesului finanțatorilor privați, publici sau internaționali, care pun accent pe educația cetățenească, sub toate aspectele ei. Organizațiile care lucrează direct cu elevii, îi implică în diverse activități interesante și moderne (exemplu: Amnesty International Moldova cu valoarea adăugată, un bun exemplu îl reprezintă Amnesty International Moldova).

5. Mediul educațional

În opinia noastră, mediul educațional reprezintă un mecanism de învățare în sine, iar modul în care funcționează instituțiile școlare generează competențele, comportamentele, precum și abilitățile elevilor.

Când vorbim despre educație este cert și cunoscut faptul că profesorul a fost și va rămâne principalul factor de succes în modelul de educație actual și este greu de crezut că acesta va putea fi înlocuit încât să se excludă cu totul prezența profesorului. Formarea și instruirea cadrelor didactice este o temă larg dezbătută de toți actorii implicați în sistemul de învățământ și constant se caută îmbunătățirea acesteia. [5]

Discriminarea și bullying-ul reprezintă temele centrale când vorbim despre Drepturile Omului. Deși reprezentanții instituțiilor școlare consideră că știu ce înseamnă cei doi termeni și că profesorii explică elevilor definiția și importanța luării în serios a celor două fenomene există, precum și a măsurilor aferente, realitatea din teren este alta. Chiar dacă majoritatea respondenților (elevi și cadre didactice) definesc discriminarea ca pe un tratament diferit/nedrept,

înțelegerea mecanismelor precum și a măsurilor de combatere a acesteia este deficitară [4].

Amnesty International Moldova

Amnesty International (cunoscută ca Amnesty sau AI) este o organizație neguvernamentală cu sediul central în Marea Britanie, axată pe drepturile omului. Se consideră faptul că organizația are peste 8 milioane de membri și susținători din întreaga lume.

Republica Moldova dorește să se asigure că educația de calitate este realizată printr-un program școlar la nivel național.

Ceea ce a fost introdus cândva ca subiect tematic extracurricular în urmă cu aproape zece ani, acum și-a găsit drumul în programele naționale din Moldova, datorită activității de promovare continuă. În ultimii zece ani, Amnesty International Moldova (AI Moldova) a contribuit la sprijinirea dezvoltării și implementării ”Drepturile Omului pentru Educație” (Human Rights Education) în sistemul de educație formală în școlile primare și gimnaziale. În prezent, educația civică este o materie obligatorie în Moldova, iar *Drepturile Omului pentru Educație* este facultativă [12].

AI Moldova a dezvoltat primul curriculum pentru educația în domeniul drepturilor omului și a creat materialele necesare în 2010. În perioada 2013-2016, curriculum-ul a fost revizuit și au fost introduse noi module privind nediscriminarea și dezvoltarea durabilă, care au fost aprobate de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării Republicii Moldova.

După 10 ani, cea mai mare provocare a națiunii nu este curriculumul în sine, ci asigurarea că persoanele care implementează curriculum-ul au capacitatea și resursele de a face acest lucru bine. Începând cu anul 2015, AI Moldova formează profesori și își dezvoltă proiectul Școlile – Prietene ale Drepturilor Omului. Doar în anul 2018, acesta a pregătit în jur de 150 de profesori.

Obiectivele principale ale proiectului Școlile – Prietene ale Drepturilor Omului sunt următoarele: [9]

1. Să ofere încredere în propriile forțe tinerilor și să promoveze implicarea activă a tuturor membrilor care aparțin comunității școlare în procesul de integrare, în toate domeniile vieții școlare, a principiilor și valorilor drepturilor omului.

2. Să abiliteze elevii să-și cunoască și aprecieze responsabilitățile și drepturile astfel încât să devină apți pentru a-și apăra și proteja, atât drepturile lor, cât și drepturile altor persoane, având ca bază valori precum respectul, demnitatea, egalitatea, nediscriminarea și implicarea activă în scopuri morale.

Proiectul ”Școlile – Prietene ale Drepturilor Omului” nu este un proiect care se întâlnește în mod regulat, unde lecțiile la clasă despre drepturile omului sunt predate iar elevii ascultă. Acest proiect reușește să transforme școala într-un spațiu unde drepturile omului reprezintă un punct central a tot ceea ce realizează comunitatea școlară.

De la modul în care se iau deciziile în școli, activitățile curriculare și extracurriculare oferite, până la mediul în care elevii învață, instituția școlară devine un exemplu pozitiv de educație pentru drepturile omului.

Beneficiile pentru persoanele care aparțin unei ”școli – prietene a drepturilor omului” sunt următoarele [2]:

- Elevii pot dovedi în mod convingător, prin argumente, raționamente logice, probe materiale, exemple concrete falsul sau adevărul unei afirmații sau a unui fapt, ceea ce se concretizează printr-o creștere a abilităților cognitive, și își fac o imagine mai clară și exactă a responsabilităților și a drepturilor lor.

- Atât elevii, cât și profesorii dobândesc o stare de spirit pozitivă și o capacitate crescută de colaborare în procesul educațional.

- Elevii acumulează mai bine informațiile referitoare la comunitate la modul general, la problemele sociale cu care se confruntă, dar și dezvoltarea calităților/abilităților de lider în scopul participării

în mod concret și bine intenționat și influențării politicilor și activității școlii.

- Cadrele didactice sunt instruite cu privire la drepturile omului și metodologia aferentă, astfel obțin o mai mare încredere în realizarea unui mediu propice elevilor în cadrul orelor, precum și o mai bună relaționare cu ei.

- Toate persoanele care aparțin comunității școlare în care se desfășoară acest proiect dobândesc cunoștințe importante în domeniul drepturilor omului, precum și o capacitate sporită de a putea discuta pe acest subiect și de a găsi noi modalități ingenioase de apărare a drepturilor omului și de a realiza schimbări pozitive în primul rând la nivel local, dar și la nivel global.

Pentru școli, beneficiile proiectului conceput de Amnesty International Moldova sunt:

- Odată ce elevii, personalul didactic și întreaga comunitate școlară au o oportunitate reală de participare la luarea deciziilor școlare, sentimentul lor de responsabilitate și apartenență pentru școala de care aparțin crește semnificativ.

- Gradul de responsabilitate și transparență se mărește treptat, astfel se consolidează și relațiile dintre membrii comunității școlare, inclusiv între elevi și profesori.

- Colectivul școlar prezintă un nivel ridicat de acceptare, respect și cooperare, ceea ce duce la diminuarea cazurilor de comportament antisocial, cum este hărțuirea, un fenomen cu efecte negative pe termen lung, destul de răspândit în instituțiile de învățământ.

- Școlile implicate în proiect devin locuri mai sigure pentru educație, în special pentru elevii care sunt subapreciați, marginalizați sau provin din medii defavorizate.

Membrii comunității locale ce sunt efectiv implicați în viața școlilor partenere proiectului *AI Moldova*, ajută la elaborarea și implementarea celor mai favorabile politici și activități școlare care să promoveze drepturile omului.

Atunci când toată comunitatea locală, și nu numai, devine conștientă de drepturile omului, elevii colaborează productiv cu alți membri ai comunității locale pentru a realiza o reală schimbare în respectarea drepturilor omului și dincolo de sala de clasă.

La nivel național, proiectul ”Școlile – Prietene ale Drepturilor Omului” își propune să creeze parteneriate cu organizații naționale și locale în scopul găsirii celor mai potrivite modalități de a lucra în strânsă legătură pentru drepturile omului.

Proiectul servește, de asemenea, ca model de sistem educațional, care demonstrează beneficiile integrării educației pentru drepturile omului în sistemul educațional moldovenesc, sistem ce este în mare parte formal.

Ambițiosul proiect ”Școlile – Prietene ale Drepturilor Omului” a fost creat și dezvoltat de Amnesty International în contextul Programului Mondial al Organizației Națiunilor Unite (ONU) de Educație în domeniul Drepturilor Omului cât și al Declarației ONU privind Educația și Formarea în domeniul Drepturilor Omului, adoptată la data de 19 decembrie 2011. Cele două tratate reafirmă și accentuează importanța integrării educației pentru drepturile omului în cadrul sistemelor educaționale din lume. Amnesty Internațional încurajează guvernele naționale nu doar să susțină instituțiile școlare să educe elevii despre drepturile omului, dar și să se asigure că modul în care aceste instituții sunt conduse este în acord cu valorile și principiile drepturilor omului.

Odată cu obținerea independenței Republicii Moldova față de Uniunea Sovietică în anul 1991, conceptul de ”drepturile omului” se dezvoltă în continuare în societatea și sistemul de învățământ din Moldova. Prin urmare, HRE (Human Rights Education) este o prioritate esențială în Moldova, țară care se confruntă cu un context politic interesant:

➤ Pe de o parte, mediul politic nu este în întregime favorabil drepturilor omului. Rămân preocupări semnificative cu privire la libertățile civice și siste-

mul de justiție, precum și discriminarea împotriva anumitor grupuri (romi, LGBTQ+). Declinul pluralismului mass-media și hărțuirea ONG-urilor prezintă bariere pentru apărătorii drepturilor omului.

➤ Pe de altă parte, există o tendință puternică de a se apropia și de a intra în cele din urmă de Uniunea Europeană. *Human Rights Education* nu reprezintă chiar un subiect controversat pe plan intern (comparativ cu problemele mai imediate privind drepturile omului), iar guvernul s-a angajat să pună în aplicare recomandările Consiliului Europei pentru alinierea Moldovei la standardele europene de guvernare democratică. Astfel, există un sprijin relativ bun pentru HRE la un nivel înalt, iar Amnesty International Moldova a încheiat un acord cu Ministerul Educației din anul 2010.

Cu toate acestea, programul se confruntă cu provocări practice, în special în ceea ce privește profesorii și, în general, sistemul de învățământ. Mulți profesori au fost instruiți în vremurile sovietice, unde drepturile omului nu au fost predate deloc, iar metodologiile de predare erau rigide. Meseria de profesor în Republica Moldova se confruntă cu schimbări negative datorate investițiilor scăzute în acest domeniu, ceea ce crește posibilitatea ca profesorii instruiți anul acesta să nu mai muncească și anul viitor.

În anul 2018, Amnesty International Moldova s-a concentrat pe integrarea HRE în sistemul de învățământ formal. Munca depusă de AI Moldova în ultimii zece ani a adus o contribuție semnificativă la trecerea HRE de la o activitate extrașcolară pentru un număr mic de școli la un subiect dorit și oferit pe scară largă în școlile gimnaziale din Moldova și solicitat de elevi. În anul 2015, AI Moldova a semnat un alt acord cu Ministerul Educației pentru includerea colaborării în formarea cadrelor didactice și a școlilor "Prietenii ale Drepturilor Omului".

De la începutul programului, lucrând cu aproximativ 20 de școli de pilot, Amnesty International a dezvoltat programe de învățare a "Drepturilor Omului

pentru Educație" în limba română pentru diferite niveluri de clasă și a inclus mai multe materii. În anul 2015, HRE a fost disponibilă ca materie opțională în aproximativ 100 de școli. În anul 2017, Amnesty a început să elaboreze un curriculum HRE de la nivelul primar până la nivelul gimnazial (secundar). Curriculumul actual se întinde pe două niveluri de clasă (cu vârste cuprinse între 14 și 15), cu o oră de HRE pe săptămână.

O profesoară de școală primară implicată activ în curriculum HRE anulului 2018 a declarat schimbarea opiniei sale despre programa standard din educație. Anterior, ea simțise că îi învățase pe elevii ei din toate subiectele. După ce a luat parte la instruirea HRE pentru profesori, a realizat că există multe lucruri pe care copiii trebuie să le știe care nu sunt în programa standard. Înainte de a fi implicată în programul-pilot, a considerat că ar fi imposibil să predea drepturile omului elevilor de vârstă primară. Alți profesori au declarat că nu au realizat lărgimea conceptelor drepturilor omului, de exemplu că emoțiile și sentimentele fac parte din drepturile omului [15].

Amnesty International Moldova contribuie în prezent la dezvoltarea curriculumului la nivel național, precum și la sprijinirea implementării prin formarea cadrelor didactice. Munca la elaborarea și implementarea curriculumului HRE are legături puternice cu abordarea școlii prietenoase pentru drepturile omului de la Amnesty International. AI Moldova a instruit peste 150 de profesori, 50 devenind membri ai Amnesty International. În prezent, mai mult de una din 10 școli oferă HRE ca materie opțională și în fiecare an mai mult de 2.000 de elevi participă la o oră de "Educație pentru Drepturile Omului" pe săptămână. Proiectul a descoperit că este necesară o abordare de ansamblu pentru a obține rezultate bune. Violeta Terguță, coordonatorul programului HRE la AI Moldova consideră faptul că nu este suficient să avem activități extrașcolare sau cluburi pentru elevi și, de asemenea, nu este suficient să avem un cur-

riculum ”standard fix”, ci este necesară o abordare de ansamblu, atât a educației referitoare la drepturile omului, cât și a educației prin intermediul drepturilor omului [14].

Mulți profesori din Republica Moldova, implicați în acest proiect, consideră o oportunitate excelentă de a afla despre, prin și pentru Drepturile Omului și Drepturile Copilului, în cadrul cursurilor de formare și calificare Amnistie, precum și a școlilor de vară. Cadrele didactice pot schimba cunoștințe și abilități cu colegi din toată țara. Munca depusă de Amnesty Moldova este percepută excelent de elevi și profesori deoarece cuprinde și dezvoltă o mulțime de materiale benefice pentru profesori, planuri de lecții, cărți, ghiduri, care pot fi utilizate atât în cadrul programelor de învățământ, cât și în activitățile școlare extracurriculare.

AI Moldova organizează, de asemenea, alte activități, cum ar fi turneele anuale de HRE, care completează ”Școlile prietenoase pentru drepturile omului” și educația din cadrul orelor la clasă, oferind motivație suplimentară pentru elevi să ia măsuri și să se implice cât mai mult. Peste 100 de elevi care au participat la curs au devenit membrii AI Moldova, formând grupuri școlare și participând la activități, campanii Amnesty International mai complexe, precum și promovarea drepturilor omului în școala lor și în comunitatea lor.

Daniel, elev la Liceul Olimp din Sîngerei, a delcarrat faptul că acest curs l-a ajutat să-și formeze opinii noi: „Când am participat la cursuri de drepturi umane, am aflat ca am avut stereotipuri, din păcate. Acum știu că toți oamenii sunt diferiți, dar egali. Oamenii trebuie să fie toleranți și să nu se discrimineze între ei”. Pentru Nicoleta, care studiază în aceeași școală, urmând cursul a ajutat-o să realizeze modalitățile prin care poate apăra drepturile omului: „Am învățat că un singur om, o singură semnătură poate schimba lumea. Oamenii ar trebui să se implice cu toții și să nu fie simpli trecători. Voi folosi abilitățile pe care le dezvolt

în timpul orei pentru a apăra pe cei ale căror drepturi sunt încălcate și îmi voi formula argumentele” [15].

Ca urmare a cererii din partea școlilor care doresc să adopte curricula HRE, s-a înregistrat o creștere mare a numărului de elevi care participă la maratonul anual de scrisori Amnesty pentru Drepturi (Write for Rights) în comparație cu acum zece ani. Datorită solicitărilor în creștere, de-a lungul anilor, numărul de scrisori a crescut de la aproximativ 700 la peste 40.000 de scrisori. Un motiv pentru aceasta îl reprezintă schimbările calității acțiunilor în timp, astfel elevii organizează diferite evenimente și abordează problemele într-un mod mai profund și mai bine structurat.

Educația extrașcolară organizată în instituțiile specializate din Republica Moldova

În cadrul Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, conform prevederilor Codului Educației al Republicii Moldova (din Monitorul Oficial Nr. 319-324, articolul cu numărul 634), Capitolul VII. Articolul 36. (1) ”*Învățământul extrașcolar se realizează în afara programului și activității școlare prin activități complementare procesului educațional desfășurat în instituțiile de învățământ și are menirea să dezvolte potențialul cognitiv, afectiv și acțional al copiilor și tinerilor, să răspundă intereselor și opțiunilor acestora pentru timpul liber*” [16].

Educația realizată prin intermediul activităților extracurriculare dorește să identifice și să dezvolte raportul optim dintre abilități, aptitudini, talente, crearea și păstrarea unui stil de viață sănătos atât pentru individ cât și pentru societate, precum și să stimuleze imaginația, creativitatea și spiritul liber în diverse domenii de activitate. Copiii intră în contact direct cu o multitudine de obiecte și fenomene din natură încă de la naștere și în timp acumulează o serie de informații/cunoștințe necesare supraviețuirii și dezvoltării.

Activitatea extrașcolară este segmentul educațional ce asigură în principal transferul de cunoștințe/informații, acumulate de elevi în timpul orelor la

clasă (programul standard de ore obligatorii), numit și curriculum formal, în practică. Aceste activități oferă elevului abilități și aptitudini practice de implementare a cunoștințelor teoretice acumulate în practică.

Învățământul extrașcolar se desfășoară în grup sau individual în cadrul instituțiilor extrașcolare de stat și private (palate, case și cluburi de creație tehnico-științifice, școli sportive de agrement, centre ale tinerilor naționaliști, centre ale tinerilor turiști, etc.), pe baza unor activități educative specifice, de către cadrele didactice în colaborare cu comunitatea, familia, mass-media, organizațiile de copii și tineret etc.

Accesul la aceste activități desfășurate de instituțiile extrașcolare de stat este gratuit, excepție făcând școlile sportive, pentru toți doritorii cu vârste cuprinse între 5-19 ani, fără discriminare de etnie, rasă, sex, etc.

La nivel de comunitate, activitățile educației extrașcolare sunt desfășurate de voluntari, formatori și cadre didactice specializate. [13] Afirmăm că educația extrașcolară este concepută, gestionată și desfășurată de către persoane calificate în diferite domenii de activitate, cum ar fi: economiști, polițiști, medici, juriști, funcționari publici etc., mulți dintre ei având și o pregătire didactică. În Republica Moldova, la fel ca și în România, educația extrașcolară este organizată de instituții nonguvernamentale (federații, fundații, asociații, uniuni) separate sau în parteneriat cu instituțiile de învățământ preuniversitar și universitar.

Bibliografie

1. BODRUG-LUNGU, V., OLARU, V., UZICOV, N. *Educație pentru Drepturile Omului*. Editura Cartier, 2015.
2. BRATU, Victor, *Educație socială. Manual pentru clasa a VI-a*. Editura Didactică și Pedagogică, 2020.
3. GORDILĂ-BOBEICO, O., PAȘCANEAN, L. *Educația pentru cetățenie activă. Situația actuală și mecanismele de dezvoltare continuă a acesteia*. Asociația Promo-LEX, 2016.
4. GRECU, P., HRIPTIEVSCHI, N. *The national anti-discrimination mechanism, hate-crimes and hate speech*

in Moldova: challenges and opportunities. Policy Brief. Centrul de Resurse Juridice din Moldova, 2017.

5. GREMALSCHI, A., VREMIȘ, M., VLADICESCU, N. *Etica și integritatea academică în învățământul general: Studiu sociologic*. Chișinău, 2016.

6. PETRUȚI, D., ZATÎC, V., *Percepții privind sistemul educațional*. Republica Moldova. IMAS, 2016.

7. POGOLȘA, L., CRUDU, V., coord. *Evaluare Curriculumului Național în învățământul general. Studiu*. Institutul de Științe ale Educației, 2018..

8. RAMÍREZ, F., SUAREZ, D., MEYER, J. *The Worldwide Rise of Human Rights Education*. Stanford University, 2005..

9. *Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova*, anul 2017. Avocatul Poporului din Republica Moldova, 2018.

10. *Repere metodologice de organizare a procesului educațional la disciplina școlară Educație Civică în anul de studii 2017-2018*. Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, 2017.

11. SECRIERU, D. *Integrarea sistemului educațional din Republica Moldova în spațiul european*. Institutul de Politici Publice, 2007.

12. *The State of the World's Human Rights* (Situația Drepturilor Omului în lume). Amnesty International Report, 2017/2018. Disponibil la adresa: <https://www.amnesty.org/en/documents/POL10/6700/2018/En> [vizitat la data 07.08.2022]

13. ȚURCANU, C. *Educație formală, nonformală și informală: perspectivele noilor educații*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe ale Educației”. Chișinău: CEP USM, 2017, nr.5 (105), p.113-121.

14. <https://www.amnesty.org/en/latest/education/2019/06/moldova-national-human-rights-curricula/> [vizitat la 12.10.2022]

15. <https://www.amnesty.org/en/latest/education/2015/12/record-number-of-students-sign-up-for-human-rights-education-in-moldova/> [vizitat la 20.10.2022]

16. <http://mecc.gov.md/ro/content/invatamintul-extrascolar> [vizitat la data 05.08.2022]

17. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355494>

18. <http://lex.justice.md/md/355156/>

RESPECTAREA DREPTURILOR OMULUI PRIN PRISMA DREPTULUI INTERNAȚIONAL ÎN CAZUL LIBERĂRII CONDIȚIONATE DE PEDEAPSĂ PENALĂ ÎNAINTE DE TERMEN

Ecaterina BORTA

Doctorandă, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
Consultant al procurorului în Procuratura raionului Ialoveni, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: ecaterina.borta@procuratura.md

In recent years, criminal justice policies, fueled by societal expectations of harsh sentencing for crime, have had a significant impact on prison population growth and overcrowding. In this context, conditional release from detention is presented as one of the most effective ways to prevent recidivism and promote placement, planned reintegration, assistance and supervision of the detainee in the community. This process must be carried out with respect for fundamental human rights and in accordance with the fundamental principles of democratic states governed by the rule of law. The basis of this community measure is the principle of legality and any deviation from it constitutes a serious violation against human dignity in the light of international law.

Keywords: *alternatives to detention, parole, international law, criminal justice policies, fundamental human rights.*

Introducere

Închisoarea ca mijloc de pedeapsă pentru încălcarea legilor este veche și datează de la primele forme codificate din Mesopotamia Antică. Cu toate acestea, grecii antici au fost cei care au dezvoltat conceptul de privare de libertate ca mijloc de reabilitare a infractorilor. În secolul al XXI-lea, problema pedepsei cu închisoarea este complex, deoarece populația penitenciară crește în mod constant atât în statele-membre ale Consiliului European, cât și la nivel global. Nivelul de supraaglomerare a populației penitenciare a devenit atât de grav, încât s-a constatat, că se încalcă normele și principiile consfințite de diferite instrumente juridice în domeniul drepturilor omului. Pedeapsa cu închisoarea și alte măsuri care duc la izolarea unui infractor de lumea exterioară, creează suferință tocmai prin faptul că răpesc persoanei dreptul la autodeterminare prin privarea acesteia de libertățile sale. Prin urmare, sistemul penitenciar nu v-a agrava suferințele inerente unei astfel de situații, cu excepția unei izolări justificate sau a menținerii disciplinei [1].

Cauzele fundamentale ale supraaglomerării în penitenciare prevăzute în dreptul internațional, au fost stabilite ca fiind următoarele: politica penală și legislația care conduce la utilizarea excesivă a dreptului penal, utilizarea limitată a alternativelor la detenția preventivă, durata detenției în arestul preventiv, utilizarea limitată a sancțiunilor și măsurilor comunitare, precum și alți factori care prelungesc privarea de libertate (proceduri penale îndelungate, rata scăzută de înlocuire a închisorii datorată pedepselor mari în unele părți ale Europei).

Astfel, alternativele la detenție sau măsurile comunitare constituie sancțiuni sau măsuri care mențin suspectii sau infractorii în comunitate și implică aplicarea unor restricții asupra libertății acestora prin impunerea unor condiții și/sau obligații. Aceste măsuri reprezintă modalități importante de combatere a criminalității, de reducere a daunelor provocate de acestea și de îmbunătățire a justiției. Aplicarea acestora exclude orice încălcare a drepturilor fundamentale ale deținuților: dreptul la un proces echitabil, dreptul la apărare, dreptul la libertate și siguranță etc [2].

Metode și materiale aplicate. În vederea execuției prezentului studiu în limitele unui articol științific, au fost utilizate următoarele metode: istorică, logico-juridică, de drept comparat, sistematică și statistică. Totodată, cercetările întreprinse se bazează pe studierea doctrinei, legislației și practicii judiciare existente în domeniul dat.

Conținut de bază

Drepturile omului își au rădăcinile în multe culturi și tradiții ancestrale. Codul Hammurabi, în Babilonia (Irak, 2000 î.Hr.) a fost primul cod legislativ scris. Acesta a urmărit să impună domnia legii în regat, să distrugă răul și violența, să prevină opresiunile asupra celor slabi de către cei puternici, să înalțe țara și să promoveze binele oamenilor». Un faraon din Egiptul antic (2000 î.Hr.) dădea instrucțiuni subalternilor ca «atunci când un reclamant vine din Egiptul de Sus sau de Jos, să se asigure că totul se face conform legii, că drepturile fiecăruia sunt respectate». Prin Carta Cyrus (Iran, 570 î.Hr.), inițiată de regele Persiei pentru poporul său, erau recunoscute dreptul la libertate, securitate, libertate de mișcare și unele drepturi sociale și economice. Magna Carta engleză și Declarația Drepturilor (1215), elaborată de nobilii englezi și membrii clerului împotriva abuzului de putere al regelui John I, a enumerat o serie de drepturi și a pus bazele principiului egalității în fața legii. În secolele XIX-XX au fost adoptate primele tratate internaționale de drepturile omului, o serie de probleme legate de drepturile omului au început să fie discutate la nivel internațional, în special cele privind sclavia, negoțul de persoane, condițiile inumane de muncă și munca copiilor.

Drepturile omului reprezintă principalele condiții care permit fiecărei persoane să-și dezvolte și să aplice cât mai eficient calitățile sale fizice, intelectuale, morale, socioafective și spirituale. Drepturile decurg din aspirația tot mai pronunțată a omenirii la o viață în care să fie respectată și protejată dem-

nitatea și valoarea fiecărui individ. Noțiunea de drepturi fundamentale ale omului definește drepturile esențiale la existența și integritatea psihică, la dezvoltarea intelectuală și asigurarea materială a persoanei, precum și la participarea ei activă la conducerea statului, drepturile sînt stabilite și garantate de marile tratate internaționale, de Constituție și legile interne ale statului. Drepturile fundamentale sînt asigurate prin acțiuni practice și procedee juridice eficiente. În acest context, apare problema garanțiilor drepturilor fundamentale, ceea ce presupune sancționarea încălcării acestora. Sancțiunile operate în acest scop pot fi grupate după subiectul emitent. Astfel, pentru cazurile în care autoritatea legiuitoare nu respectă normele constituționale, care îi sunt supraordonate, este instituită o garanție care se manifestă prin posibilitatea controlului constituționalității legii. Pentru cazurile în care organele executive încalcă drepturile fundamentale ale omului sunt instituite garanții care se manifestă prin posibilitatea controlului politic exercitat de Parlament, Guvern sau de Președintele țării, controlul administrativ inițiat de autoritățile administrației publice sau de cetățeni, controlul jurisdicțional, inclusiv prin contencios administrativ. Sistemul european de protecție a drepturilor omului a fost stabilit de către Consiliul Europei, având drept scop ca „fiecare membru al Consiliului Europei să accepte principiile statului de drept și principiul în virtutea căruia fiecare persoană aflată sub jurisdicția sa să se bucure de drepturile și libertățile fundamentale ale omului [3, p. 21, 28-29].

Există situații în care deținuții și persoanele arestate sau reținute preventiv doresc să conteste măsurile de arest sau reținere preventivă, pedeapsa aplicată sau condițiile de detenție. De asemenea, aceștia au dreptul la asistență juridică în cadrul audierilor pentru liberare condiționată și al audierilor din procedura disciplinară. La fel, există situații în care deținuții și persoanele reținute sau arestate preventiv trebu-

ie să se adreseze instanței pentru aspecte legate de drepturile și obligațiile civile aferente conviețuirii în afara penitenciarului - de exemplu, ocuparea unui loc de muncă, amenzi, datorii și probleme familiale. Cu toate acestea, din cauza faptului că se află în penitenciar, deținuților și persoanelor reținute sau arestate preventiv le poate fi limitată posibilitatea practică de a obține informații cu caracter juridic, consiliere și reprezentare. În plus, există și alte situații care pot face deținuții mai vulnerabili: aceștia pot avea dizabilități, probleme de sănătate mintală sau „să fi beneficiat de un nivel scăzut de educație” [4].

Nevoia de alternative la detenție este evidentă, din moment ce acestea contribuie la reducerea numărului încarcerărilor, poate ajuta la micșorarea numărului persoanelor din închisori, poate fi de ajutor în diminuarea supraaglomerării, precum și în asigurarea faptului că managementul închisorilor permite statelor europene să îndeplinească drepturile fundamentale ale omului pentru toate statele. Pentru a atinge obiectivele sus-menționate, este nevoie ca instituțiile competente ale statului să se concentreze pe cunoașterea, pe identificarea și implementarea celor mai bune practici cu privire la măsurile neprivative de libertate ca alternative la detenție, în fiecare fază a procesului penal, la nivel European. În decursul anilor, Uniunea Europeană a introdus o varietate de convenții cu scopul de respecta drepturile omului și de a promova bunăstarea deținuților din statele-membre: Convenția Europeană privind Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale (1950), Convenția Europeană pentru Supravegherea Persoanelor Condamnate sau Liberate condiționat (1964) și Convenția Europeană pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante (1987) [5].

Într-o cauză aflată în fața Curții Europene a Drepturilor Omului [6], s-a statuat că pe fondul suprapopulării penitenciarelor italiene s-a format o practică judiciară în sensul transformării liberării condiționate

într-un drept al condamnatului. Astfel, s-a dispus liberarea condiționată a unui deținut condamnat pentru uciderea prin cruzimi a două femei, violarea și lipsirea de libertate, iar după liberare, aceasta a mai ucis alte două persoane. Curtea a reținut, în acest context, că „având în vedere personalitatea condamnatului, antecedentele sale numeroase și elementele care dădeau de gândit că ar fi putut fi socialmente periculos, lăsarea acestuia în libertate – combinată cu omisiunea de a informa tribunalul cu privire la încălcările măsurilor și obligațiilor impuse – constituie o violare a obligației de diligență ce decurge din imperativul protejării dreptului la viață impus de art. 2 din Convenție” [7].

Liberarea condiționată de pedeapsă penală înainte de termen nu constituie excepție și în mod obligatoriu, întreaga procedură, trebuie să respecte cu strictețe drepturile omului și demnitatea umană, să promoveze încrederea în sine și reintegrarea în societate, menținerea contactelor sociale și comunitare pentru a permite persoanei respective să își păstreze familia, slujba și căminul, oportunitățile de a se împăca cu societatea prin intermediul programelor în folosul comunității. În acest sens, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, fiind o jurisdicție instituită prin Convenția Europeană a Drepturilor Omului, degajă o jurisprudență care reflectă nivelul respectării efective a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului consacrate prin acest tratat internațional, oferind astfel o imagine complexă în afara oricăror frontiere asupra standardelor internaționale, care reglementează conținutul drepturilor și libertăților fundamentale, prescriind obligații statelor în vederea protecției acestora. Jurisprudența CEDO constituie un instrument fundamental de referință pentru sistemele de drept interne ale statelor-părți la Convenția Europeană [8].

Concluzii

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului reprezintă un ideal comun spre care trebuie să tindă

toate popoarele și toate națiunile, pentru ca toate persoanele și toate organele societății prin învățatură și educație să dezvolte respectul pentru aceste drepturi și libertăți și să asigure prin măsuri progresive, de ordin național și internațional, recunoașterea și aplicarea lor universală și efectivă, atât în sânul popoarelor statelor membre, cât și al celor din teritoriile aflate sub jurisdicția lor.

Jurisprudența internațională în materie de respectare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului reprezintă parte componentă a sistemului național de drept al Republicii Moldova având forță constituțională și supralegislativă. Drept exemplu, este faptul că Jurisprudența CtEDO este izvor de drept și are aplicabilitate directă în cadrul procesului penal național, având prioritate asupra normelor procesuale interne.

Astfel, în cazul aplicării alternativelor la detenție, inclusiv în cazul liberării condiționate de pedeapsă penală înainte de termen, inviolabilitatea drepturilor și a demnității umane, constituie o verigă primordială, fără careva devieri sau excepții.

Actualul Cod penal a realizat o reformă a instituției liberării condiționate, mai ales în ceea ce privește situația juridică a condamnatului în perioada post-liberare, instituind o serie de mecanisme juridice prin care condamnatul liberat poate demonstra că este din nou util societății. Rolul instituit de legiuitor supravegherii condamnatului liberat condiționat vizează asigurarea reintegrării sociale a acestuia, fapt ce se realizează cu sprijinul unor specialiști din cadrul serviciului de probațiune, însă un rol important în acest demers îi revine și comunității.

Așadar, reducerea detenției și a recidivării necesită o abordare care să se extindă dincolo de sistemul de justiție penală și să implice o abordare integrată în toate organizațiile publice, private sau care aparțin sectorului terțiar. Aceasta necesită ca toate părțile interesate să conlucreze împreună, astfel încât să se respecte principiile de bază ale unui stat democratic și independent.

Referințe bibliografice

1. Ansamblul de Reguli Minime ale Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților și recomandările referitoare la acesta, aprobat prin Rezoluția nr. 663 C (XXIV) din 31 iulie 1957.
2. Recomandarea Comitetului Miniștrilor către statele-membre referitoare la Normele Europene privind sancțiunile și măsurile comunitare (CM/Rec (2017) 3).
3. MUNTEANU, A., RUSU, S., VACARCIUC, O. *Manualul funcționarului public în domeniul drepturilor omului*. Chișinău: Editura Arc, 2009, 171 p.
4. Consiliul Europei, Comitetul Miniștrilor (1989), Recomandarea Rec (89)12 adresată statelor-membre cu privire la educația în penitenciare, 13 octombrie 1989.
5. DE VOS H., GILBERT E. *Reducerea populației din închisori: prezentarea generală asupra politicilor și cadrului legislativ a alternativelor la încarcerare la nivel european*. KU Leuven, 2014. Disponibilă la: <http://ej.uz/wbnh>. Accesat ultima dată la 22.11.2022.
6. CEDO, *Maiorano c. Italiei*, 15 decembrie 2009 (<http://hudoc.echr.coe.int>). (accesat – 22.11.2022)
7. STRETEANU, F., NIȚU, D. p. 587.
8. ȘTERBEȚ, V. *Unele aspecte ale protecției Drepturilor Omului la nivel internațional prin prisma Convenției Europene și a Jurisprudenței CEDO*.

ROLUL JURISPRUDENȚEI EUROPENE ÎN JUSTIȚIA CONSTITUȚIONALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Veaceslav ZAPOROJAN

Doctor în drept, conferențiar universitar, Academia de Studii Economice din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

e-mail: zaporojan.veaceslav@ase.md

<https://orcid.org/0000-0002-8906-9789>

Corina ZAPOROJAN

Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: corina_zaporojan@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-4816-2116>

In the article, the authors analyze the application of the ECtHR jurisprudence in the CCRM (Constitutional Court of the Republic of Moldova) jurisprudence and its importance for the national constitutional jurisprudence. In particular, its application in the area of human rights has been examined. The impact of the ECtHR jurisprudence on other areas, such as gambling control, free competition, criminal matters, has also been analyzed. The authors determine that there is a growing trend in national jurisprudence in the application of the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union.

Keywords: ECtHR jurisprudence, CCRM (Constitutional Court of the Republic of Moldova) jurisprudence, national constitutional jurisprudence, Council of Europe, constitutionality control.

Aderarea Republicii Moldova la Consiliul European¹ a deschis o filă nouă în sistemul de drept al statului nostru. Pârghiile instituite de cadrul convențional al Consiliului, pentru a se conforma „rigorilor de accepta principiile statului de drept și principiul în virtutea căruia fiecare persoană aflată sub jurisdicția sa trebuie să se bucure de drepturile și libertățile fundamentale ale omului”², a impus noi standarde pentru procesul de elaborare și aplicare a cadrului juridic din Moldova.

Piedestalul cadrului convențional al Consiliului European este încununat de Convenția pentru apărarea

Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale³ (în continuare CEDO), prin care s-a instituit un nou mecanism de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale. Noutatea acestui mecanism, pentru Republica Moldova (în continuare RM), constituie instituirea unei instanțe supranaționale jurisdicționale și a unui mecanism eminentemente judiciar de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale garantate de CEDO. Inițial, în special pentru instanțele naționale superioare de jurisdicție (precum Curtea Supremă de Justiție (în continuare CSJ) și Curtea Constituțională a Republicii Moldova (în continuare CCRM)), jurisprudența obli-

¹ Republica Moldova este membru al Consiliului European din 13 iulie 1995.

² Statutul Consiliului European din 05.05.49. Ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.522-XIII din 12.07.1995 //Tratate internaționale 9/190, 1999

³ Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24.07.1997. În vigoare pentru Republica Moldova din 12 septembrie 1997. În: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf](https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf)

gatorie a Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO), a fost tratată neformal de judecătorii naționali ca o ingerință în procesul de înfăptuire a justiției.

Mai complicat s-a adeverit de a fi acest proces pentru judecătorii constituționali, care deja, ca garanți al drepturilor și libertăților fundamentale, consacrate de Constituție, trebuiau să accepte o dublă ipostază. Pe de o parte, misiunea lor fundamentală, pentru care au fost investiți, era de a veghea la supremația garanțiilor constituționale de respectare a drepturilor omului, iar pe de altă parte, pentru unele drepturi, garantate în paralel și de CEDO, urmau să aleagă dintre cele două standarde.

Ulterior, însă, beneficiile acestui proces, ce permite preluarea în jurisprudența națională a experienței jurisprudențiale internaționale, a devenit o normă pentru jurisprudența națională cu titlu de cutumă. Or, dacă am răsfoi paginile constituțiilor din statele democratice, vom găsi foarte multe reglementări similare, fapt determinat de esența statelor democratice, bazate pe respectarea drepturilor omului, care sunt consolidate prin dispozițiile respective, precum și prin principiile constituționale privind stabilirea, separarea și echilibrarea ramurilor puterii de stat⁴.

În cadrul acestui proces de implementare a CEDO în dreptul național, pentru judecătorii din instanțele naționale supreme, cel mai anevoios a fost procesul de conștientizare a faptului, că în continuare urmau să aplice nu numai normele CEDO, ci și jurisprudența CtEDO, instituită de colegii săi – judecătorii europeni. Astfel, ei nu mai pot decide în ultimă instanță, ca instanță pe deplin supremă. Motivările și dispozitivele

⁴ BIRMONTIENE Toma, *Unison în interpretare constituțională: Evoluția doctrinară a Curților Constituționale din Lituania și Moldova (despre forma de guvernământ)*. În: <http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=928&t=/Media/Publicatii/Unison-in-interpretare-constitucionala-Evoluția-doctrinara-a-Curtilor-Constituționale-din-Lituania-i-Moldova-despre-forma-de-guvernament#sthash.GM9ecZCw.dpuf> (accesat – 01.12.2022)

acestor profesioniști deja au devenit pasibile de a fi verificate și acestea de o instanță internațională prin prisma inițială de corespundere cu tratatele internaționale, iar prin cea de a doua prismă cu jurisprudența unei instanțe jurisdicționale europene.

Reperul normativ pentru înțelegerea justă a acestui proces, atât pentru judecătorii din instanțele de drept comun, cât și pentru judecătorii constituționali a fost norma art.4 alin.(1) din Constituție, conform căreia „Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”⁵.

Norma constituțională la care ne-am referit, precum și celelalte norme ale Constituției, atât în procesul de interpretare propriu-zis, cât și în procesul de aplicare la procedura de control al constituționalității, necesită a fi interpretate în corespundere cu normele tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, inclusiv cu normele CEDO. Un rol cardinal în acest proces de conștientizare l-a avut Hotărârea Curții Constituționale a Moldovei din 1999 privind interpretarea articolului 4 din Constituție, care a motivat clar că tratatele internaționale ratificate și cele la care Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului ei intern⁶.

CCRM prin această hotărâre a instituit în RM teoria monistă cu privire la integrarea dreptului internațional în legislația națională. În corespundere cu această teorie, există doar o singură ordine juridică pentru componenta ce reiese din dreptul național și dreptul internațional și unul din aceste elemente

⁵ Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial nr.1 din 12.08.1994.: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro (accesat – 01.12.2022)

⁶ Hotărârea Curții Constituționale nr.55 din 14.10.99 privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova //Monitorul Oficial 118-119/64, 28.10.1999

prevalează asupra celuilalt, ceea ce înseamnă că dreptul internațional nu primește o prelucrare în legislația națională a statului parte la tratat și, în caz de conflict între norma națională și internațională se va aplica aceasta din urmă, iar standardul intern va fi inefficient atâta timp cât tratatul internațional este în vigoare⁷. Astfel, dreptul internațional se va aplica în mod direct, ca și cum ar fi dreptul intern⁸.

CCRM pentru prima dată a recunoscut necesitatea aplicării în practica sa jurisprudența CtEDO în Hotărârea nr.16 din 28.05.98 cu privire la interpretarea art.20 din Constituția RM⁹ când a interpretat corelația principiului accesului liber la justiție garantat de art.20 din Constituție prin prisma art.6 din CEDO. Ulterior, CCRM, prin Hotărârea nr.42 din 14.12.2000, a stabilit clar statutul jurisprudenței CtEDO pentru jurisprudența națională: „după ratificarea de către RM a CEDO, pentru țara noastră a devenit obligatorie și jurisprudența CtEDO¹⁰”.

CCRM, începând cu anul 1998, a invocat prevederile CEDO și jurisprudența CtEDO în majoritatea hotărârilor sale. Pe parcurs, acest fenomen a luat amploare, ulterior fiind schimbată și structura hotărârilor CCRM, care în prezent reproduce fidel structura hotărârilor CtEDO. Evaluând gradul de raportare din ultima perioadă de timp a propriei jurisprudențe la jurisprudența CtEDO, menționăm că pentru CCRM aceasta constituie un veritabil izvor de inspirație,

⁷ CIONGARU Emilian, *Teoria monistă și dualistă în dreptul european*, ACTA UNIVERSITATIS GEORGE BACOVIA. JURIDICA, Bacău, nr.I/2012, ISSN 2285 – 1933, ISSN-L = 2285 – 0171, p.213.

⁸ SCHUTZE Robert, *Drept constituțional european*. Trad.:Mihai Bahu, Mihaela Bahu, București: Editura Universitară, 2012, 492 p., p.304.

⁹ Hotărârea Curții Constituționale nr.16 din 28.05.98 cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova // Monitorul Oficial 56-59/24, 25.06.1998.

¹⁰ Hotărârea Curții Constituționale nr.42 din 14.12.2000 despre controlul constituționalității art.23/1 alin.(2) din Legea audiovizualului nr.603-XIII din 3 octombrie 1995 //Monitorul Oficial 163-165/46, 29.12.2000.

care se aplică cu prioritate, indiferent împotriva cărui stat a fost pronunțată hotărârea CtEDO. În legătură cu ultima afirmație, considerăm că această aplicare a jurisprudenței europene, de rând cu exigența judecătorilor, au servit drept factori care au permis aprecierea CCRM, dată de Președintele Curții Constituționale a Lituaniei Dainius Žalimas, ca una dintre „cele mai eficiente instituții ale statului, care contribuie într-o măsură considerabilă la asigurarea stabilității sistemului politic național, precum și la reformarea sistemului juridic, astfel încât acesta să corespundă cu aspirațiile de integrare europeană a RM, adică să fie în concordanță cu standardele europene privind democrația, statul de drept și drepturile omului.”¹¹

Constatările CCRM privind prioritatea și respectarea obligațiilor internaționale asumate prin tratate și a jurisprudenței instanțelor europene sunt expuse cu regularitate în hotărârile sale pentru argumentarea aplicabilității jurisprudenței CtEDO la elucidarea unor aspecte abordate în sesizările examinate de instanța de contencios constituțional.

Astfel, în Hotărârea nr.10 din 16 aprilie 2010 pentru revizuirea Hotărârii CCRM nr. 16 din 28 mai 1998 „Cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova”, CCRM a reiterat că „practica jurisdicțională internațională [...] este obligatorie pentru RM, ca stat care a aderat la CEDO”.¹²

¹¹ ŽALIMAS Dainius, *E inadmisibil ca modificarea Constituției să creeze blocaje constituționale*. În: <http://const-court.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=833&t=/Media/Publicatii/E-inadmisibil-ca-modificarea-Constitutiei-sa-creeze-blocaje-constitucionale#sthash.zPA6wTfB.dpuf> (accesat – 29.11.2022)

¹² Hotărârea Curții Constituționale Nr. 10 din 16-04-2010 pentru revizuirea Hotărârii Curții Constituționale nr. 16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova” în redacția Hotărârii nr.39 din 09.07.2001. Publicat : 23-04-2010 în Monitorul Oficial Nr. 58-60 art. 09. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=14120&lang=ro (accesat – 01.12.2022)

Ultima hotărâre citată servește pentru CCRM drept exemplu și de un alt mod de aplicare a jurisprudenței CtEDO, când în baza acesteia a fost reconsiderată propria jurisprudență constituțională. Prin această hotărâre Curtea a statuat că actele administrative cu caracter individual, emise de Parlament, Președintele Republicii Moldova și Guvern în exercițiul atribuțiilor prevăzute expres de normele constituționale sau legislative, ce țin de alegerea, numirea și destituirea din funcțiile publice a persoanelor oficiale exponents ale unui interes public deosebit, fac obiect al controlului constituționalității la sesizarea subiecților abilitați cu acest drept sub aspectul formei și procedurii de adoptare. Unul din argumente pentru revizuirea hotărârii sale anterioare a servit modificarea jurisprudenței CtEDO expusă în cauza *Pellegrin c. Franței*¹³ prin hotărârea asupra cauzei *Vilho Eskelinen ș.a. c. Finlandei*¹⁴, examinată direct de Marea Cameră. CCRM în hotărârea sa a expus următoarele motive:

„Necesitatea revizuirii hotărârii [...] constă în posibilele contradicții între jurisprudența CCRM și jurisprudența CtEDO ca urmare a modificărilor survenite în ultimii ani în jurisprudența acesteia. Situația descrisă urmează a fi soluționată de către Curtea Constituțională pentru a evita abaterile de la practica jurisdicțională internațională, care este obligatorie pentru RM, ca stat care a aderat la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. [...] Astfel, luând în considerare cursul coerent, interdependent și sincron al jurisprudenței CCRM față de jurisprudența CtEDO, este logică adoptarea prezen-

¹³ Cauza *Pellegrin c. Franței*. În: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["pellegrin c france"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-62931"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹⁴ *Vilho Eskelinen și alții c. Finlandei*. În: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Eskelinen"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-119556"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

tei hotărâri, aceasta fiind necesară pentru ca RM să poată trece „testul Eskelinen”.

Tot în această hotărâre, în mod implicit CCRM a acordat valență juridică conceptului de „instrument viu al jurisprudenței”, cu care operează CtEDO. Însă, acest concept este criticat cu vehemență în doctrina juridică, afirmându-se că, „prin utilizarea acestei metafore (se are în vedere „instrument viu al jurisprudenței” – *n.a.*), CtEDO a transformat CEDO dintr-o garanție împotriva despotismului, pe care au avut-o în vedere cei care au elaborat-o, într-un șablon pentru multiple aspecte ale ordinii juridice naționale, extinzând cu mult textul pe care trebuie să-l aplice”¹⁵. De exemplu, se invocă că „este o dovadă a extravagantei să interpretezi respectarea vieții private sau de familie și a domiciliului ca acoperind problemele copiilor din afara căsătoriei, homosexualitatea, avortul, expulzarea sau litigiile dintre locatori și locatari”¹⁶.

Jurisprudența CtEDO și prevederile CEDO nu numai că au o relevanță și orientează soluția CCRM, dar, în anumite circumstanțe, deține un rol esențial și direcționează examinarea litigiului constituțional. În special, acest lucru este valabil atunci când litigiul constituțional privește în substanță problema garanțării sau respectării unui drept constituțional consacrat concomitent de Constituție și de CEDO.

Inter alia, în Hotărârea nr.19 din 18 decembrie 2012, CCRM a evidențiat: „[...] deși soluționarea litigiilor concrete între persoane concrete este atribuția exclusivă a instanțelor judecătorești, acestea fiind și singurele în măsură să cuantifice *in concreto* efectele aplicării normei la situația de fapt dedusă instanței, prin raportarea normelor contestate atât la dispozițiile constituționale, cât și la prevederile CEDO, CCRM statuează asupra calității normei juridice de a respecta *in abstracto* dispozițiile Constituției și ale CEDO,

¹⁵ Lord Sumption. *The Limits of Law*. 20 November 2013. <https://www.supremecourt.uk/docs/speech-131120.pdf> (accesat la 27 februarie 2017)

¹⁶ *Ibidem*.

ținând cont, în același timp, de efectele potențiale sau de riscurile pe care le comportă aceasta în raport cu destinatarul normei”.

Raportarea la jurisprudența CtEDO, care stabilește un grad minim de protecție, nu exclude instituirea unui grad mai ridicat de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale de către CCRM prin hotărârile pronunțate. Astfel, la examinarea unei sesizări care viza norme legale referitoare la „licența executorilor judecătorești”, pe care Guvernul a solicitat să fie respinsă din motiv că executorii judecătorești, prin statutul lor, sunt excluși din câmpul de protecție al drepturilor fundamentale garantate de Convenția Europeană, CCRM în Hotărârea nr.19 din 18 decembrie 2012 a enunțat: „28. [...] Convenția Europeană în articolul 53 (Apărarea drepturilor omului recunoscute) recunoaște expres dreptul statelor de a asigura o protecție mai înaltă decât cea oferită de Convenția Europeană: „Nici o dispoziție din prezenta Convenție nu va fi interpretată ca limitând sau aducând atingere drepturilor omului și libertăților fundamentale care ar putea fi recunoscute conform legilor oricărei părți contractante sau oricărei alte convenții la care această parte contractantă este parte”¹⁷.

CCRM prin hotărârile pronunțate, care parțial au fost fundamentate pe prevederile CEDO, contribuie la evidențierea importanței acestor prevederi în cadrul legislației privind drepturile omului, dar și la asigurarea unei juste interpretări și aplicări a acestor norme de către instanțele judecătorești în lumina art.140 din Constituție, care statuează caracterul obligatoriu al hotărârilor CCRM.

Analizând impactul jurisprudenței CtEDO asupra controlului de constituționalitate din Moldova, vom preciza că CCRM tratează jurisprudența CtEDO ca parte a patrimoniului jurisprudențial european în do-

¹⁷ Hotărârea Curții Constituționale nr.19 din 18.12.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 18 din Legea nr.113 din 17 iunie 2010 privind executorii judecătorești // *Monitorul Oficial* 18-21/2, 25.01.2013

meniu drepturilor omului. Curtea din aceste considerente, invocă această jurisprudență ori de câte ori este necesar pentru stabilirea standardelor naționale de constituționalitate, în funcție de obiectul sesizării. Aceasta pentru că dreptul constituțional normativ cunoaște o perioadă de renaștere, la care contribuie în mod semnificativ procesul de construcție europeană¹⁸. CCRM în jurisprudență și-a motivat hotărârile sale, utilizând în cadrul acestor motivări și jurisprudența CtEDO pe majoritatea articolelor CEDO cum ar fi:

● *Interzicerea torturii (art.3 CEDO)*. Declarând neconstituționale unele prevederi ale Codului penal și ale Codului de executare, prevederi care vizau instituirea și aplicarea, în scopul înlăturării unui pericol și preîntâmpinării faptelor prevăzute de legea penală, a măsurii de siguranță castrarea chimică a infractorilor ce atentează la inviolabilitatea sexuală a altor persoane, inclusiv a minorilor, CCRM a menționat în Hotărârea sa nr.18 din 4 iulie 2013 că, potrivit articolului 3 din CEDO, nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante, interdicția purtând un caracter absolut. Curtea a utilizat motivarea expusă în p.95 din Hotărârea CtEDO *Selmouni v. Franța* din 28 iulie 1999, conform căreia „Articolul 3 din Convenția Europeană nu conține nici o prevedere referitoare la excepții și nici o derogare de la această normă nu este permisă în conformitate cu articolul 15 § 2, chiar și în cazul unei urgențe de interes public legată de existența unui pericol pentru viața națiunii”¹⁹ (*Assenov și alții v. Bulgaria* din 28 octombrie 1998, *Peers v. Grecia* din 19 aprilie 2001)²⁰;

¹⁸ TĂNASE Alexandru, *Identitatea constituțională a Republicii Moldova*. În: <http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=578&t=/Media/Publicatii/Identitatea-Constitutionala-a-Republicii-Moldova#sthash.pJ9gthcB.dpuf>

¹⁹ În: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22languageisocode%22:%5B%22FRE%22%5D%22%22appno%22:%5B%2225803/94%22%5D%22%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%5D%22%22itemid%22:%5B%22001-62842%22%5D%7D> (accesat – 01.12.2021)

²⁰ Hotărârea Curții Constituționale nr.18 din 04.07.2013 pri-

• *Dreptul la un proces echitabil (art.6 CEDO)*. Analizând principiul accesului liber la justiție sub aspectul normelor din Codul de procedură civilă, care prevăd obligativitatea respectării procedurii prealabile în cazurile stabilite de lege, CCRM a enunțat, prin prisma jurisprudenței CtEDO, că dreptul de acces la justiție nu poate fi un drept absolut, ci unul care poate implica limitări, inclusiv de ordin procedural, cât timp acestea sunt rezonabile și proporționale cu scopul urmărit, la fel fiind necesar ca limitările aduse să nu atingă însăși substanța acestui drept (Guérin c. Franței, 29 iulie 1998, § 37)²¹;

• *Dreptul la respectarea vieții private și de familie (art.8 CEDO)*. În cauza prin care a fost declarată neconstituțională specificarea denumirii bolilor și defectelor fizice, potrivit Baremului medical din Anexa nr. 2 la Regulamentul cu privire la expertiza medico-militară în Forțele Armate ale RM, CCRM a avut prilejul de a se referi la practica CtEDO, după care protecția datelor personale, inclusiv a datelor medicale, este de o importanță fundamentală pentru ca o persoană să se poată bucura de dreptul său la respectarea vieții private și a vieții de familie, așa cum este acesta garantat de art.8 din CEDO. La examinarea prevederilor normative, CCRM s-a referit la cauza *Z. vs. Finlanda*, Hotărârea din 25 februarie 1997, după care „în lipsa unei asemenea protecții, persoanele care necesită îngrijire medicală nu ar mai fi dispuse să furnizeze informații cu caracter personal și intim, necesare prescrierii tratamentului apropiat pentru boala de care suferă, sau să consulte un medic, ceea ce ar fi de natură să le pună viața

vind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 182-185/27, 23.08.2013.

²¹ Hotărârea Curții Constituționale nr.14 din 15.11.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr.225-XV din 30 mai 2003 // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 248-251/24, 07.12.2012.

în pericol, iar în caz de boli transmisibile, un asemenea pericol poate exista pentru colectivitate. [...] De aceea, legislația internă a statelor trebuie să cuprindă garanții adecvate pentru a împiedica orice comunicare sau divulgare de date cu caracter personal privitoare la sănătatea persoanei, în conformitate cu dispozițiile art. 8 §1 al Convenției.”²².

• *Libertatea de gândire, de conștiință și de religie (art.9 CEDO)*. În ceea ce privește articolul 9 din CEDO, CCRM a invocat jurisprudența europeană constatând că, deși nu pot fi impuse civililor, restricțiile privind comportamentul și atitudinile motivate de religie sunt acceptabile în armată. Curtea a reținut că, prin îmbrățișarea carierei militare, membrii forțelor armate se supun de bună voie unui sistem de disciplină militară și unor limitări ale drepturilor și libertăților pe care acest sistem le implică (hotărârile CtEDO *Kalac v. Turcia* din 1 iulie 1997, § 28, și *Larissis și alții v. Grecia* din 24 februarie 1998, §§ 50-51, despre prozelitism în armată)²³; etc.

• *Libertatea de exprimare (art. 10 CEDO)*. În cauza pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste și a promovării ideologiilor totalitare, CCRM, la fel, s-a bazat pe jurisprudența CtEDO, în care a reținut că datorită rolului pe care-l au în viața social-politică partidele politice – în fapt, singurele

²² Hotărârea Curții Constituționale nr.13 din 06.11.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Anexa nr.2 la Regulamentul cu privire la expertiza medico-militară în Forțele Armate ale Republicii Moldova, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.897 din 23 iulie 2003, și din Anexa nr.8 la Regulamentul cu privire la încorporarea cetățenilor în serviciul militar în termen sau în cel cu termen redus, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.864 din 17 august 2005 // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 242-244/23, 23.11.2012.

²³ Hotărârea Curții Constituționale nr.12 din 01.11.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 32 alin.(4) lit.j) din Legea nr.162-XVI din 22 iulie 2005 cu privire la statutul militarilor // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 237-241/22, 16.11.2012.

formațiuni ce pot să ajungă la exercitarea puterii într-un stat – au capacitatea de a influența regimul politic statal. CCRM a argumentat poziția sa prin multiple cauze din jurisprudența CtEDO referitoare la afișarea simbolului unei mișcări politice, în contextul art.10 din CEDO, precum: *Vajnai vs. Ungaria*, hotărârea din 8 iulie 2008; *Fratanolo vs. Ungaria* (Dosarul nr. 29459/10), hotărârea din 3 noiembrie 2011, și *Faber vs. Ungaria*, hotărârea din 24 iulie 2012²⁴; etc.

● *Libertatea de întrunire și de asociere (art. 11 CEDO)*. Jurisprudența constituțională a făcut referință la practica CtEDO, precizând că este deosebit de important de a avea un flux liber de opinii și informații în campaniile electorale. Astfel, a fost reținută cauza *Bowman v. Regatul Unit*, în care CtEDO a statuat: „[...] alegerile libere și libertatea de exprimare, în special libertatea dezbaterilor politice, formează împreună piatra de temelie a oricărui sistem democratic (hotărârea *Mathieu-Mohin și Clerfayt v. Belgia* din 2 martie 1987, Seria A, Nr.113, § 47 și hotărârea *Lingens v. Austria* din 8 iulie 1986, Seria A, Nr. 113, §§ 41-42). Cele două drepturi sunt legate unul de altul și operează pentru a se consolida reciproc: de exemplu, după cum a observat Curtea, în trecut, libertatea de exprimare este una dintre „condițiile” necesare pentru a asigura libertatea de exprimare a opiniei publicului în alegerea legislativului. Din acest motiv este deosebit de important ca opiniile și informațiile de toate tipurile să poată circula liber în perioada premergătoare alegerilor [...]”²⁵; etc.

● *Interzicerea discriminării (art. 14 CEDO)*. Curtea a reținut că refuzul autorităților de a recunoaște reclamantului, militar de sex masculin, dreptul la concediul pentru îngrijirea copilului, raportat la

²⁴ Hotărârea Curții Constituționale nr.12 din 04.06.2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste și a promovării ideologiilor totalitare // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 167-172/22, 02.08.2013.

²⁵ *Ibidem*.

militari de sex feminin, cărora acest drept le era recunoscut, constituie o încălcare a art.14 și art.8 din Convenție (*Konstantin Markin v. Rusia* (hotărârea din 22 martie 2012; *Hulea v. România* din 2 octombrie 2012). Făcând referință la art. 14 în corelare cu art. 8 din CEDO, CCRM a considerat că excluderea militarilor de sex masculin de la exercitarea dreptului la concediul parental, în timp ce militarii de sex feminin au acest drept, nu poate fi considerată ca fiind fondată pe o justificare obiectivă sau rezonabilă. Prin urmare, Curtea a conchis că această diferență de tratament constituie o discriminare fondată pe sex²⁶; etc.

● *Dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori (Protocolul nr. 7, art. 4)*. Aplicând mutatis mutandis raționamentele Curții Europene în decizia *Smolickis vs. Letonia*, Curtea a reținut că prima sancționare conform prevederilor articolului 318 din Codul contravențional și a doua conform prevederilor articolului 320 din Codul penal se referă la perioade distincte, între care nu există suprapunere, chiar dacă inerția persoanei sancționate față de executarea hotărârii judecătorești era aceeași înainte, pe parcursul și între cele două perioade. De aceea, s-a conchis că nu există o încălcare a Protocolului nr. 7, art. 4 în cazul normei de incriminare prevăzute la articolul 320 din Codul penal²⁷; etc.

Generalizând cele expuse privind aplicarea jurisprudenței CtEDO în jurisprudența CCRM, vom constata, că exemplele relatate nu sunt singu-

²⁶ Hotărârea Curții Constituționale nr.12 din 01.11.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 32 alin.(4) lit.j) din Legea nr.162-XVI din 22 iulie 2005 cu privire la statutul militarilor // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 237-241/22, 16.11.2012.

²⁷ Hotărârea Curții Constituționale nr.13 din 11.06.2013 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 320 din Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002, în redacția Legii nr.173 din 9 iulie 2010 pentru modificarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 146-151/20, 12.07.2013.

rele, în jurisprudența CCRM. De asemenea, pentru a sublinia importanța jurisprudenței CtEDO pentru jurisprudența constituțională națională, alegem să ne raliem la opinia Lordului Bingham din Ullah, potrivit căreia jurisprudența Strasbourgului se bucură de autoritate în interpretarea Convenției și că instanțele (inclusiv, cele de contencios constituțional – *n.a.*) trebuie să țină pasul cu aceasta, „nu mai mult, însă, cu siguranță, nu mai puțin”²⁸.

O nouă tendință în procedura de control al constituționalității din Moldova este aplicarea celei de a doua jurisprudență europeană – cea a Curții de Justiție a Uniunii Europene (în continuare – CJUE), care în comun cu jurisprudența CtEDO edifică și definitivează construcția patrimoniului european comun în domeniul drepturilor omului. Termenul de definitivare de la constatarea precedentă, a fost aplicat în sensul de cizelare. RM, în calitate de stat european, se numără printre statele care aspiră la fundamentarea instituțiilor democratice, a statului de drept și a drepturilor omului în conformitate cu practica, principiile și standardele Uniunii Europene (în continuare – UE).

Aspirația europeană a Republicii Moldova și dorința acesteia de integrare în cadrul UE s-a manifestat cu semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre RM și UE la 28 noiembrie 1994. Procesul menționat a continuat cu semnarea Planului de Acțiuni RM - UE din 22 februarie 2005 la Bruxelles, semnarea Acordului de Asociere din 27 iunie 2014. Drept urmare al eforturilor depuse de RM în implementarea reformelor procesului de guvernare și celor de protecție al drepturilor și libertăților omului în RM, dar și al unei evoluții substanțiale al procesului de aderare la comunitatea statelor UE pe parcursul

²⁸ Opinions of the Lords of Appeal for judgment in the case Regina v. Special Adjudicator (Respondent) ex parte Ullah (FC) (Appellant) Do (FC) (Appellant) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent) on thursday 17 june 2004. <https://www.publications.parliament.uk/pa/ld200304/ld-judgmt/jd040617/ullah-1.htm> (accesat la 27 februarie 2017)

anilor 2005-2022, în 2022 RM a dobândit noi succese la procesul de aderare. La 3 martie 2022, RM a depus o cerere de aderare la UE. Drept urmare al cererii depuse și încrederii dobândite de RM în fața comunității statelor UE, la 17 iunie 2022 Comisia Europeană a emis avizul cu privire la cererea de aderare la UE, în baza căruia la 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat RM statutul de țară candidată. Consiliul European a invitat Comisia Europeană să transmită Consiliului un raport cu privire la îndeplinirea condițiilor prevăzute în avizul Comisiei privind cererea de aderare. Consiliul va hotărî asupra etapelor următoare de îndată ce vor fi îndeplinite pe deplin toate aceste condiții.²⁹

Cooperarea și asocierea RM la UE are drept obiectiv consolidarea democrației, supremația legii și garantarea protecției drepturilor omului. În vederea atingerii obiectivelor propuse, s-a ajuns la concluzia că nu există altă cale pentru aderarea la structurile europene decât cea a modernizării sistemului legislativ, consolidării statului de drept și în primul rând al mecanismelor de protecție a drepturilor și libertăților omului. Astfel, o modalitate de avansare a procesului de integrare europeană constă în aspirația și tendința de armonizare a legislației RM la standardele UE, pe primul plan al cărora sunt mecanismele de protecție al drepturilor omului.

Domeniul protecției drepturilor omului, ca unul din cele mai importante în activitatea instituțiilor UE, a direcționat în 2000 Parlamentul European, Comisia Europeană și Consiliul European de a proclama Carta drepturilor fundamentale a UE, care a stabilit drepturile și libertățile fundamentale recunoscute de UE. Ulterior, odată cu intrarea în vigoare a Tratatului UE de la Lisabona în 2009, drepturile, libertățile și principiile prezentate în Cartă au devenit obligatorii din punct de vedere juridic pentru UE și pentru statele membre atunci când pun în aplicare

²⁹ În: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/> (vizitat: 01.12.2022)

dreptul Uniunii.³⁰ RM din 1994, momentul semnării Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre RM și UE, a supus analizei juridice activitățile UE în domeniul dreptului și justiției pentru protecția drepturilor omului. Drept urmare și CCRM, de rând cu alte autorități publice din cadrul celorlalte puteri de stat în jurisprudența sa permanent a analizat și și-a expus motivările sale apelând la practica judecătorească internațională expusă în hotărârile sale nu numai de CtEDO, dar și al CJUE. În acest context, pentru prima dată în Hotărârea nr.3 din 9 februarie 2012 CCRM a reținut Cauza Bosch soluționată de CJUE prin Decizia din 6 aprilie 1962. În speță, CCRM a menționat că optimizarea sistemului judecătorec în ansamblu prin reorganizare a fost ajustat la standardele europene motiv pentru care lichidarea instanțelor specializate ar contraveni principiului securității juridice prin prisma accesibilității și inteligibilității legii. Astfel, prin hotărârea dată s-a confirmat că sensul principiului securității juridice corespunde pe deplin modului în care acesta a fost înțeles la nivel european³¹.

O apreciere destoinică a jurisprudenței CJUE a fost acordată în cadrul examinării chestiunii monopolului de stat asupra jocurilor de noroc în opinia separată a Hotărârii CCRM nr. 11 din 28 mai 2013. Astfel, în cadrul opiniei separate au fost împărtășite raționamentele CJUE în ceea ce privește competența statelor de a alege cel mai potrivit model de reglementare a jocurilor de noroc pentru piețele naționale³².

³⁰ În: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/human-rights/#charter> (vizitat: 02.12.2022)

³¹ Hotărârea Curții Constituționale nr.3 din 09.02.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.163 din 22 iulie 2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 38-41/7, 24.02.2012.

³² Hotărârea Curții Constituționale nr.11 din 28.05.2013 pentru controlul constituționalității unei prevederi din art.8 alin.(1) lit.a) pct.5) al Legii nr.451-XV din 30 iulie 2001 privind reglementarea prin licențiere a activității de întreprinzător // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 152-158/21, 19.07.2013.

Judecătorul CCRM, care a emis opinia separată, referitor la necesitatea de a utiliza jurisprudența CJUE a menționat „... jurisprudența bogată a CJUE ...”, având în vedere obiectivul declarat al RM privind integrarea europeană, CCRM, în pronunțarea hotărârii sale, ar fi trebuit să nu o ignore.” Referitor la importanța unei opinii separate a judecătorului CCRM, expuse în cea citată vom menționa, că dacă ceilalți judecători ar fi ajuns la aceeași opinie, prin hotărârea CCRM din 2013 norma legii din 2001 se recunoștea neconstituțională și atunci în 2017 nu era necesar aportul Parlamentului de abrogare al întregii legi sau numai a normei examinate.

S-a reținut în opinia separată că tot așa cum a motivat unele hotărâri CJUE, statul este în drept să intervină și să controleze acest domeniu din rațiuni de interes general, cum ar fi protecția consumatorilor, prevenirea fraudei și a incitării cetățenilor la cheltuieli excesive cu participarea la jocurile de noroc și prevenirea tulburărilor de ordine socială. Cu alte cuvinte, s-a subliniat faptul că monopolul asupra jocurilor de noroc nu poate fi justificat, decât dacă urmărește, în mod coerent și sistematic, obiectivul combaterii pericolelor legate de jocurile de noroc care constituie o problemă în statul respectiv. Astfel, s-a subliniat că este inadmisibilă instituirea unor restricții în materia jocurilor de noroc doar cu scopul de a maximiza veniturile la bugetul de stat.

Suplimentar, s-a accentuat că aplicarea unei diferențieri pe piața jocurilor de noroc între mai mulți operatori care sunt autorizați să exploateze aceleași jocuri de noroc este susceptibilă să genereze efecte negative, având în vedere faptul că acești operatori ar fi înclinați să rivalizeze în inventivitate pentru a-și face oferta mai atractivă decât cea a concurenților lor și, în acest mod, să majoreze cheltuielile consumatorilor legate de joc, precum și riscurile de dependență de jocurile de noroc.

O importanță deosebită a fost acordată jurisprudenței CJUE în domeniul concurenței libe-

re. Astfel, prin Hotărârea CCRM nr. 6 din 13 februarie 2014, Curtea a reținut conceptul de „ajutor de stat” interpretat de către CJUE, potrivit căruia forma sub care este acordat ajutorul și scopul ajutorului, precum și motivul acordării lui, sunt irelevante. Tot ceea ce contează sunt efectele acestuia asupra concurenței, de aceea nu numai contribuțiile propriu-zise sunt considerate ca ajutor de stat, ci și alte măsuri ce reduc povara financiară a unei firme³³.

În consecință, CCRM a menționat că scutirea unui agent economic de plata taxelor și impozitelor, în raport cu alți agenți economici, care sunt obligați să-și execute obligațiile fiscale, duce în mod inevitabil la favorizarea unei persoane juridice în detrimentul alteia, care vizează aceeași sferă de activitate.

Pe lângă domeniile specifice sus-menționate, jurisprudența CJUE este aplicată chiar și în materie penală. Astfel, prin Hotărârea nr. 21 din 22 iulie 2016 CCRM a reținut și raționamentele CJUE potrivit cărora legea penală este de strictă interpretare, iar declanșarea procedurilor penale în privința comportamentelor ce nu sunt clar definite prin lege ca fiind infracțiuni nu poate fi acceptată.

Interferența principiilor sus-menționate și receptarea standardelor Consiliului Europei și a UE a semnat o nouă provocare pentru evoluția jurisprudenței CCRM. Interacțiunea jurisdicției CCRM și jurisprudenței CJUE formează noi premise pentru consolidarea mecanismelor naționale de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale în contextul perspectivelor de aderare a RM la UE.

Finalizând studiul privind impactul

³³ Hotărârea Curții Constituționale nr.6 din 13.02.2014 pentru controlul constituționalității Legii nr.199 din 12 iulie 2013 privind scutirea de plata unor impozite, contribuții, prime și defalcări, precum și privind anularea majorărilor de întârziere și a amenzilor aferente acestora // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 87-91/11, 11.04.2014.

jurisprudenței instanțelor europene asupra controlului de constituționalitate în RM, vom constata consecințele pozitive ale acesteia nu numai asupra jurisprudenței constituționale, dar și asupra întregii evoluții constituționale din țara noastră. Aceasta se datorează faptului, că atât CtEDO, cât și CJUE nu sunt niște simpli justițieri. Drept urmare a construcției sale normative, organizatorice și de personal, instanțele europene reprezintă veritabilele fortărețe ale justiției. Ele au luat sub protecție cetățenii statelor lor fondatoare, protejându-i de orice încercare de abuz din partea autorităților. Aceasta se datorează dublei sale sarcini justițiare, pe de o parte de a acumula din statele părți experiența și tezaurul jurisprudențelor naționale, iar pe de altă parte, de a forma o nouă jurisprudență comună și subsidiară statelor europene părți la actele de constituire. Această jurisprudență europeană am nominalizat-o ca patrimoniu jurisprudențial european al drepturilor omului prin utilizarea jurisprudenței instanțelor naționale de justiție: CtEDO și CJUE.

În lumina rezultatelor cercetării prezentate mai sus, se poate concluziona, în ceea ce privește scenariul supranațional, că există o tendință de creștere în jurisprudența națională mai recentă a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului și Curții de Justiție a Uniunii Europene. Astfel, cele două instanțe europene par să fi început involuntar să convergă din ce în ce mai mult efectele interne ale dreptului Uniunii Europene și ale Convenției Europene a drepturilor omului și libertăților fundamentale în ordinea juridică a statelor membre ale celor două organizații supranaționale: Consiliului Europei și Uniunii Europene.

Bibliografie

1. BIRMONTIENE, T. *Unison în interpretare constituțională: Evoluția doctrinară a Curților*

Constituționale din Lituania și Moldova (despre forma de guvernământ). În: <http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=928&t=/Media/Publicatii/Unison-in-interpretare-constitutionala-Evolutia-doctrinara-a-Curtilor-Constituționale-din-Lituania-i-Moldova-despre-forma-de-guvernament#sthash.GM9ecZCw.dpuf> (accesat – 01.12.2022)

2. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial nr.1 din 12.08.1994.: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro (accesat – 01.12.2022)

3. Hotărârea Curții Constituționale nr.55 din 14.10.99 privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova //Monitorul Oficial 118-119/64, 28.10.1999

4. CIONGARU, E. *Teoria monistă și dualistă în dreptul european*, ACTA UNIVERSITATIS GEORGE BACOVIA. JURIDICA, Bacău, nr.I/2012, ISSN 2285 – 1933, ISSN–L = 2285 – 0171, p.213.

5. SCHUTZE, R. *Drept constituțional european*. Trad.: Mihai Bahu, Mihaela Bahu, București: Editura Universitară, 2012, 492 p., p. 304.

6. Hotărârea Curții Constituționale nr.16 din 28.05.98 cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova //Monitorul Oficial 56-59/24, 25.06.1998

7. Hotărârea Curții Constituționale nr.42 din 14.12.2000 despre controlul constituționalității art.23/1 alin.(2) din Legea audiovizualului nr.603-XIII din 3 octombrie 1995 //Monitorul Oficial 163-165/46, 29.12.2000

8. ŽALIMAS, D. *E inadmisibil ca modificarea Constituției să creeze blocaje constituționale*. În: <http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=833&t=/Media/Publicatii/E-inadmisibil-ca-modificarea-Constitutiei-sa->

[creeze-blocaje-constitutionale#sthash.zPA6wTfB.dpuf](http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=833&t=/Media/Publicatii/E-inadmisibil-ca-modificarea-Constitutiei-sa-creeze-blocaje-constitutionale#sthash.zPA6wTfB.dpuf) (accesat – 29.11.2022)

9. Hotărârea Curții Constituționale nr.21 din 22.07.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 125 lit.b) din Codul penal, a articolelor 7 alin.(7), 39 pct.5), 313 alin.(6) din Codul de procedură penală și a unor prevederi din articolele 2 lit.d) și 16 lit.c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (faptele care constituie practicarea ilegală a activității de întreprinzător) // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 355-359/80, 14.10.2016.

10. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/> (vizitat: 01.12.2022)

11. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/human-rights/#charter> (vizitat: 02.12.2022)

12. Hotărârea Curții Constituționale nr.3 din 09.02.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.163 din 22 iulie 2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 38-41/7, 24.02.2012.

13. Hotărârea Curții Constituționale nr.11 din 28.05.2013 pentru controlul constituționalității unei prevederi din art.8 alin.(1) lit.a) pct.5) al Legii nr.451-XV din 30 iulie 2001 privind reglementarea prin licențiere a activității de întreprinzător // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 152-158/21, 19.07.2013.

14. Hotărârea Curții Constituționale nr.6 din 13.02.2014 pentru controlul constituționalității Legii nr.199 din 12 iulie 2013 privind scutirea de plata unor impozite, contribuții, prime și defalcări, precum și privind anularea majorărilor de întârziere și a amenzilor aferente acestora // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 87-91/11, 11.04.2014.

ROLUL ȘI ATRIBUTIILE ȘEFULUI STATULUI ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI DREPTURILOR ECONOMICE

Serghei SÎRBU

Doctorand, Școala Doctorală de Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: sirbu.sergiu.80@inbox.ru
<https://orcid.org/0000-0003-3076-1065>

This article outlines the role and powers of the head of state in the economic field and the protection of citizens' economic rights. Under this aspect, a distinction is made between the national economy and external economic activity, both concepts having a separate regulation in the Constitution of the Republic of Moldova. At the same time, it starts from the finding that the Supreme Law does not give the head of state express powers in the economic field. However, in the context of the exercise of the constitutional powers of the head of state, certain repercussions may occur in the economic field. This statement is reinforced in this article by referring to several examples, including from the jurisprudence of the Constitutional Court. Finally, it is concluded that we must not underestimate the role and powers of the head of state in the economic field.

Keywords: market economy, the President of the Republic of Moldova, attributions, human rights, Constitution, separation of powers in the state.

Legea Supremă a Republicii Moldova a dedicat un Titlu întreg pentru a reglementa, la nivel constituțional, economia națională și finanțele publice. Este vorba de Titlul IV din Constituție¹. Acest fapt denotă preocuparea constituantei față de un domeniu atât de important, precum economia și drepturile economice ale cetățenilor Republicii Moldova.

Astfel, în conformitate cu art. 126 alin. (1) din Constituție, „economia Republicii Moldova este economie de piață, de orientare socială, bazată pe proprietatea privată și pe proprietatea publică, antrenate în concurență liberă”.

Pentru a da eficiență acestui deziderat, Constituția a prevăzut la art. 126 alin. (2) că statul trebuie să asigure:

¹ Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 1 din 12 august 1994. Republicată în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 din 29 martie 2016.

- a) reglementarea activității economice și administrarea proprietății publice ce-i aparține în condițiile legii;
- b) libertatea comerțului și activității de întreprinzător, protecția concurenței loiale, crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție;
- c) protejarea intereselor naționale în activitatea economică, financiară și valutară;
- d) stimularea cercetărilor științifice;
- e) exploatarea rațională a pământului și a celorlalte resurse naturale, în concordanță cu interesele naționale;
- f) refacerea și protecția mediului înconjurător, precum și menținerea echilibrului ecologic;
- g) sporirea numărului de locuri de muncă, crearea condițiilor pentru creșterea calității vieții;
- h) inviolabilitatea investițiilor persoanelor fizice și juridice, inclusiv străine.

În literatura de specialitate s-a notat că „elementul-cheie în realizarea acestor funcții îl constituie

Ministerul Economiei – organul central de specialitate al administrației publice, aflat în subordinea Guvernului. Pentru implementarea activităților de promovare a unei economii de piață și realizarea obiectivelor politicii economice a statului, în subordinea ministerului funcționează organe ale administrației publice centrale, instituții și organizații”².

Suntem de acord cu această opinie, completând că aceste obligațiuni ale statului și autorităților sale sunt expres prevăzute în Constituție pentru a asigura poporului Republicii Moldova garanții de protecție a drepturilor economice. Nici Constituția și nici alte acte inferioare acesteia nu-i conferă șefului statului vreun rol sau vreo atribuție expresă în domeniul economic. Parlamentului și Guvernului îi revine rolul central în îndeplinirea angajamentelor constituționale referitoare la economia națională.

Totodată, trebuie să facem distincție între „economia națională” și „activitatea economică externă”. În timp ce art. 126 din Constituție se referă la economia națională, atunci art. 129 din Constituție reglementează activitatea economică externă.

Potrivit acestui articol, Parlamentul aprobă direcțiile principale ale activității economice externe, principiile utilizării împrumuturilor și creditelor străine. Corelativ, Guvernul asigură protejarea intereselor naționale în activitatea economică externă, promovează politica liberului schimb sau politica protecționistă, pornind de la interesele naționale.

Sub acest aspect, reținem că „pentru a-și realiza sarcinile de bază în acest domeniu, Guvernul și Parlamentul pot încheia/ratifica acorduri de împrumut de stat din surse externe. În acest context, Constituția le acordă o marjă discreționară largă, pentru că aceste autorități cunosc mai bine dacă condițiile contractului de împrumut sunt favorabile, dacă împrumutul este necesar pentru sustenabilita-

² A se vedea: Negru B., Osmochescu N., Smochină A. et al. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 466.

tea statului și dacă statul este capabil să ramburseze potențiala datorie. Totodată, Curtea subliniază că așa cum puterea de a legifera a Parlamentului și puterea de a governa a Guvernului se exercită în interesul poporului – acestea fiind delegate prin alegere și investire – marja discreționară a acestor autorități nu este absolută. Constituția prevede că atât în activitatea economică în general [art. 126 alin. (2) lit. c)], cât și în cea externă în special [art. 129] statul trebuie să asigure protejarea intereselor naționale. Prin urmare, marja discreționară a autorităților la încheierea tratatelor internaționale este limitată de interesele naționale”³.

Astfel, nici în domeniul activității economice externe Președintele Republicii Moldova nu are vreo competență expresă.

În alte state lucrurile stau altfel. Autorii Matthew Eshbaugh-Soha și Jeffrey S. Peake au semnalat că⁴ Președinții Statelor Unite ale Americii au avut, în toate timpurile, o anumită influență asupra agendei economice. În același sens s-au pronunțat și alți autori americani⁵, care au analizat agendele economice a mai multor Președinți pe care i-a avut Statele Unite ale Americii. Mai recent, aflăm că agenda economică a Președintelui Statelor Unite ale Americii din 2022 cuprinde următoarele aspecte:

³ A se vedea pct. 96 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 7 mai 2020 pentru controlul constituționalității Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Federației Ruse privind acordarea Guvernului Republicii Moldova a unui împrumut financiar de stat, semnat pe 17 aprilie 2020, a Hotărârilor Guvernului nr.169 din 13 martie 2020 și nr.252 din 21 aprilie 2020 și a Legii nr.57 din 23 aprilie 2020 (*sesizările nr.56a/2020, nr.57a/2020 și nr.58a/2020*). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr.131-141.

⁴ Eshbaugh-Soha M. and Peake J.S. *Presidents and the Economic Agenda*. În: *Political Research Quarterly*, 2005, vol. 58, no. 1, p. 127-138.

⁵ BLINDER A.S. and WATSON M.W. *Presidents and the US Economy: An Econometric Exploration*. În: *American Economic Review*, 2016, vol. 106, no. 4, p. 1015-1045.

- sprijinirea accesului la Internet;
- consolidarea eficienței și rezilienței lanțului de aprovizionare;
- facilitarea tranziției către energie curată și abordarea schimbărilor climatice⁶.

Pentru realizarea acestor obiective, Președintelui Statelor Unite ale Americii a adoptat o serie de măsuri. De asemenea, el a implementat și un Plan de redresare a economiei ca urmare a pandemiei provocată de virusul Covid-19.

În cazul Republicii Moldova realitățile și posibilitățile sunt altele, inclusiv având în vedere cadrul normativ diferit.

Cu toate acestea, remarcăm că unele persoane care aspiră să devină Președinte de țară fac, în perioada campaniei electorale diferite promisiuni, inclusiv de impact economic pentru Republica Moldova. Totuși, după ce câștigă alegerile, afirmă constatând că nu au competențe pentru realizarea planului de redresare a economiei (și nu doar). Nu vom da exemple concrete aici. Nu este cazul. Este doar o constatare care necesită a fi reflectată.

În schimb, se atestă, spre exemplul, că Planul de redresare economică pentru Republica Moldova pentru anii 2021-2024, elaborat de Comisia Europeană, a fost pus în discuție în cadrul unor întâlniri la care a participat șeful statului. Potrivit acestui plan, UE va mobiliza până la 600 de milioane de euro în asistență macrofinanciară, subvenții și investiții, susținute prin *blending* (finanțare din surse publice și private) și garanții financiare. Această nouă inițiativă de finanțare are scopul de a promova investițiile și de a sprijini o recuperare durabilă și incluzivă în urma crizei provocate de Covid-19, creând oportunități și un mediu mai bun pentru cetățenii țării⁷.

⁶ The White House. *The Economics Behind the President's Economic Agenda*. Document disponibil online pe: <https://www.whitehouse.gov/cea/written-materials/2022/08/09/the-economics-behind-the-presidents-economic-agenda/>

⁷ Planul de redresare economică pentru Republica Mol-

Planul de redresare economică este similar cu timpul de sprijin acordat de UE Statelor sale membre. Pachetul de asistență a fost adoptat în urma vizitei Președintelui Republicii Moldova la Bruxelles la începutul anului 2022, UE reiterându-și sprijinul pentru o țară orientată spre reforme, în beneficiul cetățenilor săi⁸.

Planul de redresare face parte din abordarea „Echipa Europa” și se va concentra pe cinci piloni-cheie: asistență pentru îmbunătățirea managementului finanțelor publice și a guvernantei economice, sprijin pentru IMM-uri pentru a ajuta companiile să exporte către UE și să devină mai competitive cu capacități digitale și ecologice sporite, investiții în conectivitatea rutieră și feroviară, precum și eficiența energetică pentru reducerea emisiilor și crearea locurilor de muncă. Planul va stimula, de asemenea, educația și capacitarea pentru angajare în câmpul muncii, va sprijini reformele structurale în sectorul justiției și lupta împotriva corupției⁹.

Acest pachet de sprijin este condiționat de implementarea reformelor-cheie pentru protecția drepturilor economice ale cetățenilor Republicii Moldova. Uniunea Europeană a reiterat necesitatea unui Parlament și Guvern responsabil și orientat spre reformă în Republica Moldova, care să răspundă la voința pro-reformă a cetățenilor și să sporească eforturile pentru progresul atât de necesar în sectoarele justiției și anticorupție. Pe lângă aceasta, concentrarea pe recuperarea post-Covid va fi, de asemenea, o condiție prealabilă pentru debursarea asistenței financiare disponibile în cadrul Planului de redresare economică¹⁰.

dova a fost discutat în timpul vizitei de nivel înalt a oficialilor UE la Chișinău. Document disponibil online pe: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/planul-de-redresare-economic%C4%83-pentru-republica-moldova-fost-discutat-%C3%AEn-timpul_ro?s=223 (accesat – 21.11.2022)

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

Deși este salutar acest plan, nu este clar, din punct de vedere al Constituției, rolul șefului statului în contextul adoptării și prezentării planului menționat.

Analizând textul Constituției, constatăm, că Președintele Republicii Moldova are drept de inițiativă legislativă¹¹. Prin urmare, șeful statului ar putea iniția un proiect de lege care ar interfera, inclusiv cu domeniul economic. De exemplu, ultima inițiativă legislativă a șefului statului se referă la acordarea unor facilități fiscale și vamale pentru cetățenii Republicii Moldova care revin cu traiul în Republica Moldova¹². Aceste facilități vizează scutirea de la plata unor taxe vamale și impozite pentru anumite bunuri. Într-un final, acest proiect de lege a fost votat în lectură finală și promulgat¹³.

De asemenea, șeful statului ar putea refuza să promulge o lege ce vizează domeniul economic și să o trimită Parlamentului spre reexaminare. În acest sens, cu titlu de exemplu, se reține că Președintele Republicii Moldova a trimis Parlamentului spre examinare legea care modifica politica bugetar-fiscală pentru anul 2022, invocând lipsa avizului pozitiv al Guvernului în privința amendamentului referitor la acordarea judecătorilor Curții Constituționale a sporului cu caracter specific de 100% din salariu pentru realizarea controlului de constituționalitate. Acest argument vizează o critică de neconstituționalitate,

¹¹ Sîrbu S. *Dreptul la inițiativa legislativă al Președintelui Republicii Moldova*. În: *Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice*. Ediția a VIII-a, 25 februarie 2022. Chișinău: Print-Caro, 2022, p. 336-340.

¹² În acest sens, a se vedea: Proiectul legii privind acordarea unor facilități fiscale și vamale pentru cetățenii Republicii Moldova care revin cu traiul în Republica Moldova și Nota informativă la Proiect. Document disponibil online pe: <https://www.presedinte.md/app/webroot/uploaded/Proiect%20de%20lege%20facilitati%20fiscale.pdf> (accesat – 21.11.2022)

¹³ <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiecte-de-acte-legislative/tabid/61/LegislativId/5985/language/ro-RO/Default.aspx>

deoarece art. 131 alin. (4) din Constituție prevede că orice propunere legislativă sau amendament care atrag majorarea sau reducerea veniturilor bugetare sau împrumuturilor, precum și majorarea sau reducerea cheltuielilor bugetare pot fi adoptate numai după ce sunt acceptate de Guvern.

De altfel, există o jurisprudență consolidată a Curții Constituționale, conform căreia adoptarea unei legi cu impact bugetar în lipsa avizului pozitiv al Guvernului conduce la încălcarea procedurii prevăzute de art. 131 alin. (4) și (6) și a art. 6 din Constituție, care obligă autoritățile statului să-și exercite atribuțiile în limitele rigorilor stabilite de Constituție¹⁴. În caz contrar, se aduce atingere și principiului separării puterilor în stat.

Ulterior, în contextul reexaminării Legii bugetului de stat pentru anul 2022, Parlamentul nu și-a menținut hotărârea în privința amendamentului avizat negativ de către Guvern. Acest exemplu ne demonstrează că trimiterea spre reexaminare a unei legi poate preveni o încălcare a Constituției de către Par-

¹⁴ Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 28 ianuarie 2014 pentru controlul constituționalității unor prevederi fiscale referitoare la taxele locale (Sesizarea nr. 2a/2014). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 80-85; Hotărârea Curții Constituționale nr. 11 din 25 martie 2014 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Anexa nr.1 la Titlul IV din Codul fiscal, în redacția Legii nr.324 din 23 decembrie 2013 (Sesizarea nr. 20a/2014). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 115-119; Hotărârea Curții Constituționale nr. 23 din 10 octombrie 2019 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.172 din 27 iulie 2018 pentru modificarea unor acte legislative și din Legea nr.288 din 15 decembrie 2017 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (sesizările nr. 142a/2018 și nr. 155a/2018). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 338-343; Hotărârea Curții Constituționale nr. 8 din 11 martie 2021 privind controlul constituționalității Legii nr.236 din 16 decembrie 2020 privind modificarea unor acte normative și a Legii nr. 240 din 16 decembrie 2020 pentru modificarea unor acte normative (activitatea farmaceutică) (sesizările nr. 214a/2020, nr. 222a/2020, nr. 224a/2020 și nr. 4a/2021). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 82-85.

lament și, totodată, scoate în evidență rolul șefului statului, inclusiv în domeniul economic și protecției drepturilor economice a cetățenilor.

În altă ordine de idei, Președintele Republicii Moldova ar putea sesiza Curtea Constituțională atunci când crede că o lege ce vizează domeniul economic sau restrânge drepturile economice ale cetățenilor ar fi neconstituționale. Un exemplu elocvent îl constituie sesizarea nr. 142a/2019. Prin această sesizare, Președintele Republicii Moldova de la acea vreme, a contestat la Curtea Constituțională mai multe prevederi care permiteau deschiderea unor noi magazine *duty-free* în care vor fi vândute mărfuri importate scutite de la plata T.V.A. și a accizelor. Era vorba de alin. (1³) al art. 95¹ din Codul vamal, care permitea scutirea de la plata T.V.A. și de la plata accizelor pentru activitatea barurilor și restaurantelor *duty-free* la bordul navelor, pentru comercializarea produselor alimentare gata cu consumare în local, vânzarea băuturilor cu consumare în local, cu sau fără program distractive. S-a menționat că aceste prevederi ar produce un impact negativ asupra economiei statului. În acest sens, autorul sesizării a menționat că „Parlamentul a încălcat art. 131 alin. (4) din Constituție, potrivit căruia respectarea avizului Guvernului este obligatorie în materie de modificare a legislației care atrage majorarea sau reducerea veniturilor bugetare sau a împrumuturilor, precum și majorarea sau reducerea cheltuielilor bugetare”¹⁵.

Sesizarea Președintelui Republicii Moldova a fost admisă de către Curtea Constituțională și, prin urmare, au fost declarate neconstituționale prevederile contestate.

¹⁵ Hotărârea Curții Constituționale nr. 23 din 10 octombrie 2019 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.172 din 27 iulie 2018 pentru modificarea unor acte legislative și din Legea nr.288 din 15 decembrie 2017 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (sesizările nr. 142a/2018 și nr. 155a/2018). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 338-343.

În egală măsură, șeful statului poate formula un punct de vedere (opinie) în contextul exercitării de către Curtea Constituțională a controlului de constituționalitate a unor legi cu impact economic. Spre exemplu, în contextul examinării Sesizării nr. 220a/2020 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 257 din 16 decembrie 2020 cu privire la modificarea unor acte normative (prerogativa de a stabili cuantumul taxelor locale), Președintele Republicii Moldova a formulat următorul punct de vedere: „poziția Guvernului de a exclude orice posibilitate a autorităților publice locale de a lua decizii pe marginea taxelor locale, stabilind plafoane în Codul fiscal, contravine principiilor autonomiei locale. În acest context, Guvernul și Parlamentul puteau prevedea proceduri de adoptare a taxelor stabilind un termen de intrare în vigoare de 2-3 ani pentru a asigura previzibilitatea pentru antreprenori și de a diminua riscurile de reglementare locală, în defavoarea mediului de afaceri, dar și a cetățenilor. Plafonarea taxelor locale este și un instrument de control asupra autorităților publice locale, în special în contextul în care alte surse disponibile pentru autoritățile publice locale sunt, în principal, cele oferite prin transferuri de la bugetul central. Prin reducerea posibilităților de colectare a taxelor locale, autoritățile publice locale sunt constrânse să apeleze la alte fonduri, care perpetuează migrația politică a aleșilor locali și favorizează implicarea primarilor și a consilierilor locali în activitatea politică, în funcție de majoritatea parlamentară existentă în Parlament”¹⁶.

Se pare că această opinie a fost acceptată și, în cele din urmă, Curtea Constituțională a declarat neconstituționale prevederile criticate, reținând că „impunerea cotelor maxime generale pentru taxe-

¹⁶ A se vedea pct. 34 din Hotărâre nr. 27 din 14 septembrie 2021 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 257 din 16 decembrie 2020 cu privire la modificarea unor acte normative (prerogativa de a stabili cuantumul taxelor locale) (sesizarea nr.220a/2020). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 230-237/181.

le locale tuturor unităților administrativ-teritoriale fără a se ține cont de situația economică și de circumstanțele specifice ale fiecărui caz s-ar putea dovedi inefectivă. În acest sens, un aspect important este posibilitatea ratării unor venituri la bugetele locale. Deoarece legislativul impune cote maxime pentru taxele locale, marja discreționară a administrației locale în privința stabilirii cuantumului taxelor este restrânsă în mod considerabil, iar acest fapt plasează administrația locală în imposibilitatea de a mări unele taxe locale, atunci când este necesar și oportun, într-un quantum mai mare decât cel stabilit de lege¹⁷.

Nu în ultimul rând, șeful statului ar putea, prin intermediul unui mesaj, să se adreseze Parlamentului cu privire la principalele probleme ale națiunii, inclusiv sub aspect economic și al protecției sau limitei restrângerii drepturilor economice ale cetățenilor Republicii Moldova.

În toate situațiile conturate, șeful statului trebuie să se conducă de Constituție, de principiul protejării interesului public și drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, unde parte componentă sunt drepturile economice. În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a subliniat că „principiul protejării interesului public, național în activitatea economică, financiară și valutară este un principiu primar și prevalează asupra interesului particular sau al unei categorii de beneficiari. Favorizarea subiectivă a intereselor de grup duce la violarea principiului priorității interesului social și național”¹⁸.

¹⁷ A se vedea pct. 67 din Hotărâre nr. 27 din 14 septembrie 2021 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 257 din 16 decembrie 2020 cu privire la modificarea unor acte normative (prerogativa de a stabili cuantumul taxelor locale) (sesizarea nr.220a/2020). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 230-237/181.

¹⁸ A se vedea pct. 106 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 7 mai 2020 pentru controlul constituționalității Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Federației Ruse privind acordarea Guvernului Republicii Moldova a unui împrumut financiar de stat, semnat pe 17 aprilie 2020, a Hotărârilor Guvernului nr.169 din 13 martie 2020 și nr.252 din

În concluzie, generalizând cele menționate mai sus, conchidem că nu trebuie să subestimăm rolul și atribuțiile șefului statului în domeniul economic și al protecției drepturilor economice a omului. Acest rol este sesizat, cu pregnanță, în contextul exercitării de către Președintele Republicii Moldova a unor atribuții exprese conferite de Constituție.

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 1 din 12 august 1994. Republicată în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 din 29 martie 2016.

2. NEGRU, B., OSMOCHESCU, N., SMOCHINĂ, A. et al. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 466.

3. A se vedea pct. 96 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 7 mai 2020 pentru controlul constituționalității Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Federației Ruse privind acordarea Guvernului Republicii Moldova a unui împrumut financiar de stat, semnat pe 17 aprilie 2020, a Hotărârilor Guvernului nr.169 din 13 martie 2020 și nr.252 din 21 aprilie 2020 și a Legii nr.57 din 23 aprilie 2020 (sesizările nr.56a/2020, nr.57a/2020 și nr.58a/2020). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr.131-141.

4. ESHBAUGH-SOHA, M. and PEAKE, J. S. *Presidents and the Economic Agenda*. În: *Political Research Quarterly*, 2005, vol. 58, no. 1, p. 127-138.

5. BLINDER, A. S. and WATSON, M. W. *Presidents and the US Economy: An Econometric Exploration*. În: *American Economic Review*, 2016, vol. 106, no. 4, p. 1015-1045.

6. The White House. *The Economics Behind the President's Economic Agenda*. Document disponibil online pe: <https://www.whitehouse.gov/cea/written-materials/2022/08/09/the-economics-behind-the-presidents-economic-agenda/>

21 aprilie 2020 și a Legii nr.57 din 23 aprilie 2020 (sesizările nr.56a/2020, nr.57a/2020 și nr.58a/2020). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr.131-141.

7. A se vedea pct. 67 din Hotărâre nr. 27 din 14 septembrie 2021 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 257 din 16 decembrie 2020 cu privire la modificarea unor acte normative (prerogativa de a stabili cuantumul taxelor locale) (sesizarea nr.220a/2020). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 230-237/181.

8. A se vedea pct. 106 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 7 mai 2020 pentru controlul constituționalității Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Federației Ruse privind acordarea Guvernului Republicii Moldova a unui împrumut financiar de stat, semnat pe 17 aprilie 2020, a Hotărârilor Guvernului nr.169 din 13 martie 2020 și nr.252 din 21 aprilie 2020 și a Legii nr.57 din 23 aprilie 2020 (*sesizările nr.56a/2020, nr.57a/2020 și nr.58a/2020*). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr.131-141.

9. <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5985/language/ro-RO/Default.aspx>

10. Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 28 ianuarie 2014 pentru controlul constituționalității unor pre-

vederi fiscale referitoare la taxele locale (Sesizarea nr. 2a/2014). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 80-85; Hotărârea Curții Constituționale nr. 11 din 25 martie 2014 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Anexa nr.1 la Titlul IV din Codul fiscal, în redacția Legii nr.324 din 23 decembrie 2013 (Sesizarea nr. 20a/2014). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 115-119; Hotărârea Curții Constituționale nr. 23 din 10 octombrie 2019 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.172 din 27 iulie 2018 pentru modificarea unor acte legislative și din Legea nr.288 din 15 decembrie 2017 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (sesizările nr. 142a/2018 și nr. 155a/2018). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 338-343; Hotărârea Curții Constituționale nr. 8 din 11 martie 2021 privind controlul constituționalității Legii nr.236 din 16 decembrie 2020 privind modificarea unor acte normative și a Legii nr. 240 din 16 decembrie 2020 pentru modificarea unor acte normative (activitatea farmaceutică) (sesizările nr. 214a/2020, nr. 222a/2020, nr. 224a/2020 și nr. 4a/2021). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 82-85.

DOCTRINA MONDIALĂ PRIVIND PROTECȚIA DEMOCRATICĂ A DREPTURILOR OMULUI PRIN PRISMA DE CREȘTERE A PROFITULUI CAPITALULUI

Alexandr TERNOVSKI

Doctorand, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: *Alex-Ternovsky@yandex.ru*

<https://orcid.org/0000-0002-0636-4628>

This article aims to study the fundamental foundations of the hypothesis of the financial benefit of increasing capital profits derived from the global spread of the democratic doctrine for the defense of human rights and fundamental freedoms, which visually contains the need for regularity and irreplaceability. costs. As practice shows, the procedure for the protection of human rights is a rather expensive and externally unpaid process, which not every state can fully master with its economy. However, in this field there is a certain interest of the countries of the civilized and capitalist world, whose relationship is built in the interest of increasing the profit of capital. The present study aims to determine the recoverable interest exclusively from the perspective of capital growth.

Keywords: *democracy, human rights, fundamental freedoms, capital, capital growth.*

Введение

Данное научное исследование преследует цель изучить фундаментальные основы гипотезы о финансовой выгоде роста прибыли капитала, извлекаемой от мирового распространения демократической доктрины по защите прав и основных свобод человека, которая визуально содержит потребность регулярных и невозполнимых затрат. Как показывает практика, процедура защиты прав человека довольно дорогой и внешне не окупаемый процесс, который не каждое государство может осилить соей экономикой в полном объеме. Однако, в данной области наблюдается определенный интерес стран капиталистического мира, экономическое устройство которого выстраиваются исключительно в интересах роста прибыли капитала и не приемлет не восполняемых инвестиций. Настоящим исследованием ставится задача по установлению извлекаемого интереса исключительно из призмы роста капитала. То есть, будут изучены выгоды от роста добровольной выработки, уве-

личения производства и сокращения расходов на содержание надзорных органов, благодаря распространению демократической защиты прав и свобод человека.

Актуальность исследования обусловлена тем, что в настоящее время страны, называющие себя правовыми и объединяющиеся самопровозглашаемым цивилизованным миром, руководствуются рыночной экономикой, что составляет капиталистическое устройство государства, проявляют слаженную заинтересованность к укреплению и распространению защиты демократических прав человека во всем мире, несмотря на внешнюю не окупаемость, и значительную затратность. Более того, проявляется определенная поддержка остальным национальным государствам для вхождение в соответствующие международные соглашения в этой части, закрепляются ценности конституционными гарантиями, которые трактуются верховенством международных соглашений, договоров и пактов, где главной ценностью являются защита прав человека, народовластие

через делегированных делегатов и принцип сменяемости власти.

Цель исследования – установить и исследовать материальную выгоду от защиты демократии и прав человека со стороны капиталистических стран – сквозь призму диктатуры роста прибыли капитала.

Методологическая основа работы состоит из общеизвестных принципов, вытекающих из поставленной задачи, куда включаются диалектический метод, историзм, изучение и анализ правоприменительной практики, включая другие.

Структура обусловлена ее целями и задачами. Она состоит из научного исследования фактов, их анализа, выводов и библиографического списка.

Основные идеи исследования

Данная статья содержит исследование на предмет установления материальной выгоды от защиты демократии и прав человека со стороны капиталистических стран – сквозь призму диктатуры роста прибыли капитала, способствующих закреплению этих ценностей через верховенство международных соглашений, пактов и конвенций, гарантированных национальными конституциями.

В начале исследования необходимо определить интерес диктатуры роста капитала, который выражается в увеличении прибыли, а также сокращения расходов, затем сопоставить этот результат производным от демократии и защиты прав человека.

Таким образом, напрашивается резонный вывод, что защита прав человека в области труда обязательно повысит уровень производства, а право на частную собственность мотивирует большую выработку, фактор народовластия способствует покорности, а гарантии принципа народовластия создадут постановку лояльности

глав государств и надежности в политическом курсе и замыкающим элементом выступает кредитно-финансовая система, предлагающая все и сразу, но в долг и под ссудный процент.

Для того, чтобы достигнуть идиллии в вопросе покорного выполнения пролетарием рабочих обязанностей при добровольном повышении качества и выработки установленного дневного плана, а также существенно сократить штат включительно сэкономить на содержании надзорных органов, что в совокупности увеличит прибыль, настоящее исследование нужно начать от этапа принудительного труда, от времен феодализма-крепостничества. При этом, нужно хронологично учитывать показатели пользы, получаемые от поэтапного внедрения процесса по защите демократии, прав и свобод человека, практикой капиталистических государств. Затем, продолжить исследование на предмет сдерживания роста материального благополучия пролетария кабальными обременениями кредитно-финансовой системы и одновременного применения специальных форм, стимулирующих большую зависимость от работодателя.

Наилучшим образом, соответствующую гипотезу актуальнее всего исследовать через матрицу призмы рабовладельческого, феодального или крепостного строя, одновременно поддерживаемого новшествами спектров современной кредитно-финансовой системы.

То есть, если рассматривать область демократической защиты прав человека с точки зрения рыночных отношений, то автоматически напрашиваются резонные выводы о тандеме отождествления интересов с бенефициарами современной кредитно-финансовой системы.

При этом, защита прав человека будет выгодна всем сторонам «конфликта», как «над феодалу», так и «феодалу», а также «бесправному пролетарию».

Изложенное подтверждается следующим примером: Когда бесправно трудящееся лицо – «пролетарий», регулярно угнетается ради извлечения установленного плана выработки, то оно абсолютно не мотивировано, не заинтересовано прилежно, качественно и в нужном объеме работать. Из-за этого появляется острая необходимость на содержание надзорных органов, которые станут контролировать качество и количество выработки плана, при этом применяя различные санкции к тем, кто отстает и не успевает. Смысл заключается в том, чтобы не угнетать «пролетария» наказаниями за малую выработку плана, установленного действующим «феодалом» и одновременно не тратить на содержание надзорных органов, а наоборот, предложить этому лицу, идею о демократических гарантиях защиты прав и свобод человека, предоставляющих право на достойные условия труда, частную собственность, равенство, пролетаровластие и даже пролетароуправление, а также возможность обретать естественные блага сразу, благодаря современной кредитно-финансовой системе.

Таким образом, ради достижения возможности пользования демократическими правами, пролетарий станет мотивирован и предсказуемо добровольно начнет вырабатывать установленный план. А чтобы приучить пролетария регулярно вырабатывать качественный и высокий план труда, его стимулируют «выгодными» благами, от представляемых условий организации рабочего места, до управляемого быта государственного строя, включая искусственными предложениями кредитно-финансовой системы.

Таким образом, это позволит пролетарию с легкостью принять на веру дарованные феодалом блага защиты прав человека и при этом работник первым будет заинтересован выдавать качественную норму сверх установленного плана. А в случае, если в большей части соответствующие

ценности прав человека окажутся декларативными, то технологии манипулирования сознанием, невидимые невооруженному глазу одемокраченного разума пролетария, будут усовершенствоваться и поддерживаться государственными, политическими, капиталистическими и кредитно-финансовыми технологиями.

Так, обе стороны «конфликта» будут довольны этим тандемом. Феодал значительно сократит штат и расходы по содержанию надзорного органа и одновременно увеличит доходы от роста и качества выработки. Именно таким порядком идеи, пролетарий будет стимулирован, полагаясь на провозглашение гарантий на его демократические права и свободы.

При этом, чтобы вечно применялась указанная концепция и не давала сбой в лице конкурирующих сторон «конфликта», требуется гарантированно навязывать пролетариям список избираемых ими самими кандидатов в пролетарские делегаты, что укрепит в их сознании миф демократического пролетаровластия и принципа сменяемости власти. А учитывая, что электоральная система требует больших инвестиций, то главным бенефициаром – надфеодалом, потребуется монополизировать управление эмиссией платежных средств. То есть, самим печатать деньги и мотивировать феодалов и пролетаровластителей в руководимых ими политических системах, пользоваться этой валютой в приоритете над собственной-национальной. Для этого, потребуется регулярно оказывать им помощь собственной надвалютой общего пользования, выдачей им грантов, займов, ссуд и кредитов. А также закрепить условие через договор между высокими сторонами об обязательном пополнении резервов собственной казны валютой общего пользования, под гарантии их организованной системой политического бытия. Ввод, распространение и пополнение пролетарских резервов

валютой общего пользования относительно их собственной-национальной, позволит и будет надежно гарантировать надфеодалам – бенефициарам кредитно-финансовой системы и управляющим эмиссией платежных средств, ликвидность, востребованность, абсолютное доминирование и полное отсутствие рисков по девальвации. Изложенный принцип идеи позволит надфеодалам всецело подчинить объединения феодалов, которые станут реализовывать план управления пролетариями, а последние вкусив все искушения от кредитно-финансовой системы, продолжать качественно и покорно вырабатывать установленный план, мириться с регулярными повышениями цен и надеяться на надежду от принципа сменяемости пролетарской власти.

Теперь предлагается принять за основу изложенную матрицу и перенести ее на вектор работы устройства современных, недавно образовавшихся национальных государств.

Таким образом, становится понятно, что диктатурой роста прибыли капитала превозносится доктрина демократической защиты прав человека, в правовом, суверенном и независимом государстве. При этом, от изложенной матрицы, внешне видны одни достоинства и благие намерения. Начиная от улучшения условий труда рабочего, продолжая социальной и заканчивая политической защитой прав и свобод, но при регулярном оказании внешней материальной помощи, направленной для укрепления гарантий демократии. Важно отметить феномен, что соответствующий ритм «сотрудничества» приводит к финансовой зависимости национальную экономику от внешней помощи, без которой государство становится нежизнеспособным.

Как пример изложенной матрицы по концепции управления диктатурой роста прибыли капитала, движимой тараном идеи мировой доктрины по защите демократических прав и свобод чело-

века, служат входящие в систему ООН (Организация Объединенных Наций) [24], такие международные финансовые институты, как МВФ (международный Валютный Фонд) [25], ВБР (Всемирный Банк Развития) [26], и другие.

Однако, от международного института в этих учреждениях лишь название, а приоритет управления, принятия решений принадлежит частному капиталу, Сенату США (Соединенные Штаты Америки) [27], так как они являются дебитором и полностью зависят от кредитно-финансового института ФРС (Федеральная Резервная Система)⁵[28], несмотря на то, что США - самая сильная страна мощнейшей в мире экономикой.

В поддержку изложенной гипотезы обязательным фактором жизнеспособности данной идеи, о финансовой выгоде роста прибыли капитала, извлекаемой от мирового распространения демократической доктрины по защите прав и основных свобод человека, является реализация сопутствующих действий, направленных на применение регулярных мер, рекомендуемых организациями, как МВФ и ВБР и т.д. по добровольно-принудительному внедрению искусственных мер вызывающих стремительное сокращение частных средств у граждан. В перечень требований входит выполнение национальным государством незамедлительного повышения тарифов стоимости услуг ЖКХ (Жилищно-коммунального хозяйства), увеличением платы за пользование водой, газом, электроэнергией и ГСМ (Горюче смазочных материалов), росту налогообложения на имущество и т.д. Вслед за повышением стоимости перечисленных позиций, моментально растут цены на продукты питания, медикаменты, их производство и доставку.

По итогу, благодаря указанной доктрине, национальная валюта получает основной удар и соответственно девальвируется, чем одновременно стабилизирует позиции международной валюты,

регулярно поступающей в виде помощи, кредитов и грантов от внешних партнеров. Иными словами, при такой системе национальная валюта не успевает удерживать позиции, что лишает государство перспективы инвестировать в собственные окупаемые проекты и экономика выдыхается, теряя способность самосодержания. Одновременно с этим, государство не успевает на законодательном уровне своевременно вносить корректировки по увеличению социальных надбавок бюджетникам, что поражает их социальные права, вопреки конституционным гарантиям.

В этом смысле, социальные гарантии не могут выполняться государством в соответствии с прописанными нормами. Повышение цен и обесценивание национальной валюты, порождает последующее невыполнение остальных конституционных гарантий прав человека, таких как: право на свободное передвижение – искусственно созданным обнищанием народа; на охрану здоровья – потому что синхронно нищает государственная казна, что вынуждает сокращать список и качество бесплатных медикаментов; уменьшается и доступ к образованию так как, большая часть абитуриентов учится по контракту; а так же и праву на достойный уровень жизни – в силу того, что государство больше тратит, чем может заработать.

Изложенный порядок идеи создает замкнутый круг. С одной стороны, появляется мотивированность трудящегося дорожить рабочим местом и качественно выработать дневной план сверх нормы, ради получения зарплаты, которая целиком тратится на жизненно необходимые нужды. Одновременно увеличивается прибыль от сокращения расходов по надзорным органам. А с другой стороны, путем создания искусственных причин для обнищания народа, растет зависимость от рабочего места. А тем временем

деликатесы демократии и защиты прав человека остаются недостижимыми. То есть, феодалу нужно постоянно содержать пролетария впроголодь, чтобы он дорожил работой, жадно видел все расположенные рядом демократические ценности, визуально ощущал их близость от доступной дистанции, тянулся, но де-факто, не мог дотронуться и этим самостимулировал себя покорно, много и качественно работать. Смысл матрицы в том, чтобы превозносимые демократические ценности по защите прав человека, всегда являлись недостижимыми для большей части народа и оставались красоваться аппетитным деликатесом на витрине, подобно яркому свету, манящему наивных мотыльков.

В данном контексте, гарантируется современный капиталистический порядок концепции управления по извлечению покорного труда и высокой выработки трудящихся, благодаря распространению ценностей демократии и защиты прав человека.

Исходя из вышеизложенного, напрашивается вывод, что указанную матрицу из феодальной призмы, успешно применяют в современности и с большой долей вероятности она будет усиливаться, за вычетом некоторых мелочей.

Определенные опасения перед диктатурой капитала испытывал отец-сооснователь американской демократии, научный деятель и государственный муж, один из самых почитаемых президентов США Авраам Линкольн (1809-1865), который незадолго до гибели, высказал: - «В недалеком будущем наступит перелом, который крайне беспокоит меня и заставляет трепетать за судьбу моей страны... Приход к власти корпораций неизбежно повлечет за собой эру продажности и разложения в высших органах страны, и капитал будет стремиться утвердить свое владычество, играя на самых темных инстинктах масс, пока все национальные богатства не сосредото-

чатся в руках немногих избранных, — а тогда конец республике» [13].

Выводы

В любом человеческом обществе существует определенное правящее меньшинство лиц, обладающих монопольным правом принятия решений относительно большей части народа. Это правящее меньшинство занимает свое положение благодаря «достижениям» в экономике. Поэтому законодатель не в силах создать законодательную базу исполняемого механизма по контролю над диктатурой роста прибыли капитала, использующего тараном доктрину по защите демократии и прав человека.

Так или иначе, идея о свободе, народовласти, равенстве и защите прав человека, является очень привлекательной, важной и нужной составляющей общества, предполагающая возможность жить в гармонии конституционной защиты. Главной составляющей этого, является переход от личности к народу, от народа к правительству и государству в целом, формируя категорию «МЫ». Именно эта концепция единства и равенства в теории должна гарантировать целостность и защиту каждого гражданина и человека, по принципу один за всех и все за одного, за место использования изложенной концепции тараном диктатуры роста прибыли капитала.

Можно рассматривать этот вопрос с разных точек зрения, но практически тридцатилетний опыт конституционных гарантий прав и свобод человека из этой области подсказывает, что сформированную в Конституции теоретическую категорию «МЫ», сложно рассматривать в серьез из призмы народного управления. При этом, сам народ разрознен на индивидуумах субъектов и сам по себе, в сущности, по природе, не обладает возможностью самоорганизоваться в единый разумный коллектив, способ-

ный выявлять опасность и выдвигать и решать актуальную задачу.

Поэтому сегодня, на практике, вместо должной демократии и настоящей защиты прав человека, бытует выгода диктатуры капитала, а до начала реализации реформы категории «МЫ» - трансформацию в разумного и организованного коллектива, обладающего возможностью к самообъединению, самоуправлению, самоорганизации, к определению и постановке выполнения нужных задач, время еще есть.

Библиография

1. БЕРЕЗОВСКИЙ, Б., цитатник.
2. Всеобщая декларация прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей ООН.
3. Всеобщая декларация прав человека 1948 г.
4. ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. П. *О правах человека*.
5. Демократия «Афинская».
6. Декларация о независимости Республики Молдова от 27.08.1991 г.
7. Декларация от 08.06.2019 о признании РМ захваченным государством.
8. ДАНИНГ, Т., Дж. <https://ru.wikipedia.org/wiki/цитата>.
9. ИВАНОВ, В. М. *Конституционное право Республики Молдова*. Кишинев 2000 г.
10. Евангелие от Марка 15:14.
11. Конституция РМ от 1994.
12. ЛЕНИН, В. И. *О господствующем классе*.
13. ЛИНКОЛЬН, Авраам 1809 – 1865, <https://ru.citynet.net/temy/kapital/>; [6].
14. МАРКС, К. *Капитал*.
15. МИШИН, А. А., БАРЕНБОЙМ, П. Д. *Адвокатура Нью-Йорка и правящая элита США // Вестн. Моск. ун-та: Право*. 1985. № 3.
16. МИШИН, А. А. *Буржуазная демократия и современная идеологическая борьба*. М.: Знание, 1972.
17. НОСОВ, Н. *Незнайка на луне*.
18. СТАЛИН, И. В. *Сочинения*, Госполитиздат, 1949 г.

19. МИШИН, А. А. *Центральные органы власти буржуазных государств*. М.: МГУ, 1972.

20. МИШИН, А. А. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*. 10-е изд., перераб. и дополн. М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2003.

21. *Международный пакт о гражданских и политических правах* 1966 г.

22. ФЕДОРОВ, Г. К. *Теория государства и права*. Кишинев 1998 г.

23. ЭНТИН, Л. М., ИЛЬИНСКИЙ, И. П., МИШИН, А. А. *Политическая система современного ка-*

питализма. М.: Международные отношения, 1983.

24. <https://www.un.org/ru/>, (дата посещения – 22.11.2022).

25. <https://www.imf.org/ru/Home>, (дата посещения – 22.11.2022).

26. <https://www.worldbank.org/>, (дата посещения – 21.11.2022).

27. www.senate.gov, (дата посещения – 22.11.2022).

28. <https://www.federalreserve.gov/> (дата посещения – 22.11.2022).

ABORDĂRI PRE-CONTEMPORANE PRIVIND CLASIFICAREA SISTEMELOR JURIDICE

Veronica RUSNAC

Doctorandă, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: veronica.rusnac@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-1004-8628>

This article is dedicated to identifying and describing early attempts to classify legal systems and create a legal map, prior to the development and popularization of the key-concept of Rene David. The work presents as examples the approaches of the early philosophers, as well as the studies with comparativist inclinations of the theorists and jurists of the XIX-XXth century. The author demonstrates the contemporary approaches of comparative jurists regarding the typology of legal systems did not appear out of nowhere, but are based on the theoretical achievements of previous researchers.

Keywords: legal system, classification of law, typology of law, legal family, comparative law.

Introducere

Astăzi, vorbind despre tipologia dreptului, gândul ne duce imediat la deja clasicizata clasificare în „mari sisteme” sau „familii” propusă de Rene David în 1964 și dezvoltată, îmbunătățită (și criticată) ulterior de alți cercetători. Se creează falsa impresie că până la abordarea propusă de cercetătorul francez exista un vid metodologic în această privință, însă, trebuie să recunoaștem că dreptul, fiind un fenomen social, a reprezentat un obiect de studiu încă din cadrul societăților antice, implicit și studiul prin comparare a diverselor manifestări juridice.

Conținutul articolului

În *Grecia antică*, compararea diferitelor sisteme juridice a fost o sursă de inspirație atât pentru legiuitori, cât și pentru filozofi. Astfel, primele studii juridice comparative legate de interesul pentru formele structurii polis-juridice au fost realizate de Platon, Aristotel și Teofrast.

Cele mai timpurii eforturi înregistrate pentru a clasifica în mod explicit sistemele juridice pe baza interesului lor pentru structura politică, speculațiile filozofice și studiul comparat al dreptului au fost efec-

tuat de filosofii greci. De exemplu, Platon (429–348 î.Hr.) a discutat în „*Legile*” despre regulile mai multor polis-uri grecești și ale altor polis-uri (orașe-stat) în formularea codului său ideal și a instituțiilor juridice pentru Magnezia [4, p. 49]. El a arătat cum diferitele forme constituționale au dat fie un stat bun, fie unul rău. Aristotel (384–322 î.Hr.) a examinat multe structuri juridice în „*Politica*” sa înainte de a se stabili pe cele trei categorii preferate de regalitate, aristocrație și guvernare constituțională. [1, p. 99] Teofrast (372-287 î.Hr.), un student al lui Aristotel, a compus o lucrare care conține o expunere a legilor Atenei în comparație cu cele ale altor orașe-stat, abordarea lui Teofrast fiind într-un sens destul de modernă, deoarece a implicat o încercare de a scoate la lumină principiile largi care stau la baza diferitelor legi și apoi de a atrage atenția asupra unor reguli particulare care intrau în conflict cu lor [4, p. 49].

În *Roma antică*, interesul juriștilor pentru dreptul străin a fost mai practic, în special odată cu crearea în 242 î.Hr. a instituției *praetor peregrinus*. Acest pretor supraveghea jurisdicția asupra disputelor care implicau ne-romani. Aici, amestecul dintre un *ius civile* roman mai puțin formalist, un drept grecesc și

alte norme juridice străine a condus la un *ius gentium* internaționalizat. Autoritățile politice romane au permis grupurilor etnice distincte din provincii să se conducă singure în majoritatea problemelor, dar juriștii romani nu au avut un interes filozofic în studierea și clasificarea sistemelor juridice străine, deoarece credeau în superioritatea propriei legi [8, p. 131].

Din modurile clasice de gândire asupra dreptului, clasificarea lui și locul său în societate, singurul care a lăsat o moștenire de durată pentru dreptul comparat modern a fost dreptul roman. Dintre toate marile civilizații antice, istoria de o mie de ani a Romei, așa cum s-a dezvoltat în Europa de Vest, a inclus mai întâi dreptul străin în cadrul republicii prin cadrul instituțional al „pretorului peregriu” (*praetor peregrinus*). Edictul anual al acestui pretor, care reglementează jurisdicția în litigiile dintre străini, și mai târziu între cetățeni și străini, împreună cu interpretarea sa juridică, au cuprins un răspuns pragmatic la realitatea cuceririi și comerțului. În timpul imperiului, juriștii au interpretat normele juridice care s-au dezvoltat în cadrul acestei instituții drept *ius gentium*, legea popoarelor. Romanii au considerat aceasta ca pe o versiune a unei legi universale în comparație cu cealaltă lege naturală universală, mai puțin practică. Romanii au împrumutat și au absorbit o anumită gândire grecească despre drept, care a văzut, în plus, o a doua viață în timpul Renașterii [1, p. 801].

Ideea grupării sistemelor juridice în „familii juridice” datează din secolul al XVIII-lea și a câștigat o largă acceptare la începutul secolului XX [3, p. 171]. Conceptul de unitate a sistemelor juridice unite prin tradiții familiale presupunea că în afara acestor tradiții, niciun sistem juridic nu poate exista în mod independent. Și chiar și formarea unui nou grup de sisteme juridice sugerează că acest proces are loc inițial în cadrul unei anumite familii de pentru de clasificarea sistemelor juridice [14, p. 19].

Clasificările timpurii diferă de categoriile familiilor juridice actuale în mai multe moduri. În primul

rând, distincția de bază dintre regimurile civile și cele de drept comun a fost evident absentă din majoritatea taxonomiilor comparate ale sistemelor juridice până în secolul al XX-lea. În timp ce Franța și Anglia au fost clasificate în mod obișnuit ca aparținând unor categorii separate, clasificarea Germaniei a rămas extrem de contestată: în funcție de autor, a fost clasificată ca aparținând aceluiași grup ca Anglia, aceluiași grup ca Franța sau unei categorii separate. În plus, comparatiștii latino-americani timpurii au clasificat țările din regiune nu ca descendenți ai tradițiilor europene, așa cum sunt înțelese în mod obișnuit astăzi, ci mai degrabă ca aparținând unei categorii *sui generis* de sisteme juridice originale [5, p. 1046-1047].

O clasificare de pionierat a fost propusă de savantul francez **Ernest Glasson** în 1880. În cartea sa „Căsătoria civilă și divorțul”, un studiu despre legislația comparată, Glasson a dedicat o întreagă secțiune unui studiu al izvoarelor dreptului privat din Europa.

De fapt, această lucrare a stat la baza dreptului privat, a reprezentat fundamentul teoretic privind procesele de căsătorie și divorț în țările europene. Cu toate acestea, autorul nu doar analizează fundamentele comparative ale regimului juridic, ci se apleacă și asupra clasificării sistemelor juridice. Dezavantajul general al clasificării propuse constă în faptul că este limitat la continentul european [9, p. 4].

Glasson avansează o clasificare a diferitelor jurisdicții pe baza caracteristicilor comune ale legilor lor. Clasificarea tripartită a lui Glasson împarte țările în următoarele trei categorii: (i) jurisdicții care sunt puternic influențate de dreptul roman, cum ar fi Spania, Portugalia, Italia și România; (ii) jurisdicții care sunt în mare măsură imune la influența dreptului roman, cum ar fi Anglia, Rusia și țările scandinave; și (iii) jurisdicții care combină influența romană și germanică (adică, barbară), cum ar fi Franța și Germania [5, p. 1047-1048].

Principalul criteriu pentru clasificarea lui Glasson a fost apariția unui sistem de dreptul roman. În mod

interesant, autorul tratează sistemele juridice englez, rus și scandinav, care ar fi aparținut unei familii juridice separate, conform schemelor contemporane, ca aparținând aceluiași grup. În plus, sistemele francez și german sunt încadrate în aceeași categorie, separată de cea a sistemelor spaniolă, portugheză și italiană care astăzi sunt considerate ca făcând parte din ramura franceză a familiei de drept civil. Potrivit unor autori, Glasson a fost probabil primul savant care a căutat relația dintre sistemele juridice europene în originile și dezvoltarea lor istorică comună în locul relațiilor lor rasiale [4, p. 144].

Însă, după cum se menționează, această clasificare a fost criticată pentru incompletitudine și inexactitate, autorul ei făcând doar un studiu micro-comparativ la nivelul Europei [6, p. 50].

Clasificarea lui Glasson a fost dezvoltată ulterior de un jurist sud-american – *Clóvis Beviláqua*, profesor de drept civil și comparat în Recife, Brazilia.

Pentru Beviláqua, legile jurisdicțiilor latino-americane erau *sui generis*, deoarece combinau moștenirea spaniolă și portugheză cu influența juridică europeană (și în special franceză), afișând în același timp o „îndrăzneală puternică” tipică națiunilor tinere [5, p. 1049].

El a distins următoarele sisteme juridice:

1. Sisteme juridice fără nicio influență (Anglia, Scandinavia, SUA, Rusia).
2. Sisteme juridice influențate considerabil de dreptul roman (Spania, Portugalia, Italia, România).
3. Sisteme juridice influențate de legile române, germane și naționale (Franța, Germania, Belgia, Olanda, Elveția).
4. Sistemele juridice din America Latină [9, p. 4].

Studiile menționate mai sus ne demonstrează că primele încercări de a grupa diferite state pe baza caracteristicilor comune ale sistemelor lor juridice datează cel puțin de la sfârșitul secolului al XIX-lea, însă au căpătat o amploare deosebită odată cu dezvoltarea dreptului comparat la începutul sec. XX.

Dreptul comparat a început să prindă contur în secolul al XIX-lea sub influența a două curente: implicarea dreptului străin în crearea de noi legi naționale și o analiză comparativă a diferitelor ordini juridice în scopul epistemologiei dreptului [17, p. 48].

La Congresul de drept comparat din Paris din 1900, *Gabriel Tarde*, profesor de Filosofie Modernă la Colegiul din Franța, a subliniat importanța clasificărilor juridice ale familiei ca unul dintre obiectivele principale ale dreptului comparat [4, p. 144].

Aportul lui Tarde a reprezentat o articulară timpurie a unei abordări care avea să devină înrădăcinată în dreptul comparat al secolului al XX-lea. Clasificările nu mai erau menite pur și simplu să organizeze expunerea sistemelor juridice ale diferitelor țări. În schimb, formularea unei taxonomii adecvate a devenit sarcina principală a dreptului comparat ca disciplină; cunoașterea legilor actuale ale unui număr de țări străine, între timp, a fost anulată ca o chestiune de importanță secundară. Scopul taxonomicilor nu era să completeze, ci să înlocuiască descrierile sau juxtaponerile simple ale legilor străine [5, p. 1050].

În timp ce Tarde însuși nu a propus un criteriu clar definit pentru clasificarea sistemelor juridice, *Adhémar Esmein*, profesor de drept la Universitatea din Paris, a abordat această problemă în propria sa contribuție la Congresul de la Paris [4, p. 144].

A. Esmein a propus să unească legislațiile diferitelor țări pe baza caracteristicilor „formației lor istorice” [13, p. 155], reprezentând astfel o taxonomie pe baza unui „flux genetico-rasial” [6, p. 50].

Însuși Esmein spunea: „Este necesar să se clasifice legile (sau obiceiurile) diferitelor țări, împărțindu-le într-un număr limitat de familii sau grupuri, fiecare dintre acestea reprezentând un sistem de drept original, iar cunoașterea istoriei dezvoltării, a structurii generale și a trăsăturilor distinctive fiecărui dintre sisteme va deveni, aparent, pentru noi primul pas general și important în știința dreptului comparat” [2, p. 451].

Astfel, Esmein a propus clasificarea legislațiilor (sau obiceiurilor) diferitelor popoare, prin reducerea acestora la un număr redus de familii sau grupuri, dintre care fiecare reprezintă un sistem original; crearea conștientizării despre formarea istorică, structura generală și trăsăturile distinctive ale fiecăruia dintre aceste sisteme pare a fi o primă parte, generală și esențială a educației științifice de drept comparat [5, p. 1051].

Esmein a propus o împărțire a sistemelor juridice occidentale în patru grupe:

(i) grupul latin, care cuprinde Franța, Belgia, Italia, Spania, Portugalia, România și țările din America Latină;

(ii) grupul germanic, inclusiv Germania, țările scandinave, Austria și Ungaria;

(iii) grupul anglo-saxon, care cuprinde Anglia, Statele Unite și coloniile și stăpânirile britanice; și

(iv) grupul slav.

În plus față de acestea, Esmein a sugerat includerea unui al cincilea grup pentru dreptul musulman ca un alt sistem original și de interes pentru națiunile europene din cauza populațiilor musulmane din coloniile lor. Spre deosebire de taxonomiile propuse de-a lungul secolului al XIX-lea, clasificarea lui Esmein arată similar cu cele care aveau să devină dominante mai târziu în secolul al XX-lea. Combinând grupul latin și germanic și citind „socialist” în loc de slav, și obținem taxonomia lui Rene David [5, p. 1051].

Autorul se concentrează mai mult pe ordinea socială, în urma căruia nu obținem un răspuns de ce țări precum Turcia, care au diferențe socio-culturale semnificative față de țările occidentale, sunt clasificate ca parte a familiei juridice continentale [15, p. 283].

Din păcate, abordarea lui Esmein a fost curând criticată și rapid uitată.

În 1913, comparatistul francez **Georges Sauser-Hall** a publicat lucrarea „*Fonction et méthode du droit compare*”. Cartea sa a criticat taxonomiile existente și a propus o nouă clasificare etnologică a

famiilor juridice bazată pe rasă – inclusiv familii legale precum hindusă, celtică, anglo-saxonă, ebraică, egipteană, germanică și greco-latină, printre multe altele. În sortarea familiilor juridice în funcție de criteriul aparent imuabil al rasei, Sauser-Hall a fost, în mod surprinzător, destul de critic față de viziunea universalistă a comparatiștilor timpurii, care, în opinia sa, au ignorat diferențele legale înrădăcinate între țări [5, p. 1052].

G. Sauser-Hall a propus clasificarea în baza criteriului național, deoarece, după părerea sa, „doar aflând lumea interioară a fiecărui popor, putem evidenția trăsăturile evoluției dreptului” [apud: 19, p. 102].

Acesta deosebea:

1. Dreptul popoarelor ariene și indo-europene:

1) Hindus.

2) Iranian, persan, armean și alții.

3) Celtic, galez, irlandez, gaelic.

4) Grupul greco-latin, care include grupuri grecești, romane, neolatine.

5) Grupul german sau teuton, care include grupuri scandinave, olandeze și elvețiene.

6) Anglo-saxon, care combină grupuri engleze, anglo-americane, noi saxone.

7) Slav, care include – rusă, slovenă, cehă, poloneză, bulgară și altele.

2. Dreptul popoarelor semitice:

1) Asirian.

2) Egiptean.

3) Arabo-islamic.

3. Dreptul popoarelor mongole:

1) Chinez.

2) Japonez.

4. Dreptul barbarilor [9, p. 5].

El a realizat, fără îndoială, o încercare de pionierat de a descrie totalitatea cunoscută a regimurilor juridice atât în dezvoltarea lor istorică, cât și în diversitatea actuală de pe glob. De fapt, el a desenat o imagine cuprinzătoare a forței populare care ar fi putut genera culturi cunoscute, inserând pentru prima dată o „cate-

gorie de închidere” de conținuturi vizibil „mixte” în schema sa. El a fost, de asemenea, pionier în a crea un cadru larg și de ansamblu, deși și el a avut un început de la propriul regim (etichetat drept performanță istorică a popoarelor, pentru a fi identificat ulterior ca „occidental” în sens cultural). În acest demers, el poate să fi fost ghidat de o dorință „estetică” inspirată din punct de vedere logic, ca granițele propriului său regim juridic să nu fie definite prea îngust în separarea acestuia de restul lumii [16, p. 52].

Astfel, gradația propusă a avut nu doar un context antropologic, ci și un pronunțat context etno-juridic, fiind asociată cu particularitățile dialecticii naționale a dreptului, în timp ce s-a verificat că fiecare sistem juridic mai reprezenta o individualitate aparte [16, p. 63].

Totuși, s-a menționat [4, p. 145] că mulți comparatiști de mai târziu au criticat teoria lui Sauer-Hall pentru că nu a reușit să stabilească vreo relație cauzală între rasă și drept și, prin urmare, abordarea sa nu a fost urmată de alți savanți.

În 1923, **Henry Levy-Ullmann**, un alt jurist francez, a susținut formularea clasificărilor familiale juridice ca o trăsătură centrală a metodei comparative.

În timp ce lăuda caracterul științific al taxonomiilor familiilor juridice, Levy-Ullmann a criticat totuși clasificarea propusă de Esmein, pe care o considera prea dependentă de considerente etnice și „teribil de depășită” [5, p. 1052].

Pentru A. Levy-Ullmann, criteriul de clasificare a sistemelor juridice a fost rolul diferitelor tipuri de izvoare de drept în fiecare dintre grupurile juridice [18, p. 217].

El a împărțit sistemele lumii în trei grupuri mari:

- (i) continental, bazat pe izvoarele scrise ale dreptului;
- (ii) vorbitor de engleză, bazată pe dreptul cutumiar și dezvoltat prin practica juridică; și
- (iii) musulman, având o bază religioasă și caracterizat prin imobilitate.

Aceasta a fost prima articulare clară de către un comparatist de top a dihotomiei fundamentale dreptul civil–dreptul comun care a predominat în dreptul comparat în anii următori [4, p. 145].

Laura-Cristiana Spătaru-Negură, consideră că deși superficiale, aceste clasificări au prezis metoda tipologică [6, p. 51], dezvoltată ulterior în lucrările teoreticienilor și comparatiștilor.

Una dintre primele încercări de a oferi o panoramă generală a sistemelor juridice a fost făcută de **John Henry Wigmore** în lucrarea sa “*Panorama of the World’s Legal Systems*”, publicată în 3 volume în 1928.

Unii autori se întreabă [9, p. 6] ce anume a încercat autorul să facă — să ofere o clasificare sau doar să revizuiască harta juridică a lumii?

După propriile sale exprimări, „ar fi milioane de legi, nici o hartă nu ar putea să le înregistreze... însă, toate aceste legi se regăsesc în sisteme de drept, iar aceste sisteme sunt limitate în număr și pot fi cartografiate” [11, p. 114].

Wigmore a evidențiat șaisprezece grupuri de sisteme juridice, printre care a luat în considerare chiar și sistemele maritim, ecleziastic și mesopotamian [12, p. 99]. Astfel, acesta enumeră sistemele: egiptean, mesopotamian, evreiesc, chinez, hindus, grecesc, roman, japonez, musulman (mahomedan), celtic, slav, germanic, maritim, bisericesc, romanist și anglican [11, p. 114], însă recunoaște că jumătate dintre acestea au dispărut în neantul istoriei.

În literatura juridică se menționează [18, p. 216-217] că deși este dificil pentru cititori să identifice în mod clar criteriul folosit de J. H. Wigmore pentru clasificarea sistemelor juridice, lucrarea sa este încă de interes deoarece conține un material informativ și ilustrativ de amploare istorică și juridică.

După cel de-al Doilea Război Mondial, comparatiștii au abandonat criteriile istorice și au căutat criterii printre *elementele tipologice*. După cum menționa Leontin-Jean Constantinesco, „meritul

comparațiilor făcând parte din acest nou curent este de a fi grupat ordini juridice în sisteme, nu fiindcă ele sunt genetic, genealogic sau istoric înrudite, ci fiindcă prezintă structuri tipologice comune” [7, p. 49].

Concluzii

De aici începe etapa contemporană de tipologizare a dreptului, asupra căreia vom reveni în următoarele publicații, însă putem menționa în calitate de concluzii următoarele. Interesul pentru clasificare sau tipologizare juridică este atestat constant, odată cu cele mai vechi formațiuni juridico-statale civilizate stabile, însă capătă o nouă turnură la intersecția sec. XIX–XX. Atenția pentru cercetarea comparată a dreptului se răsfrânge în mod cert și asupra comparării legislațiilor și ulterior asupra încercărilor de identificare a criteriilor pentru gruparea comună a diverselor sisteme juridice naționale. Inițial, majoritatea autorilor au optat pentru criterii istorice de evoluție a sistemelor juridice și au propus diverse clasificări ale sistemelor juridice cunoscute, cu accentul principal pe sistemele „occidentale”, fie englez, fie francez, în funcție de originea autorilor. Totuși, datorită numărului limitat de sisteme juridice și a interacțiunilor scăzute dintre exponenții acestora, interesul pentru tipologia juridică a sistemelor naționale reprezenta la acea etapă un interes strict științific, fără implicații practice cuantificabile. Abia mai târziu, după cum vom vedea, după al doilea război mondial, odată cu procesul de decolonizare, apariție a noilor state cu jurisdicții distincte, se dezvoltă o nouă tendință de tipologie juridică, cu exponenți renumiți, precum Rene David sau Zweigert-Kotz, care, după cum putem constata, au avut o sursă largă de inspirație în baza lucrărilor cercetătorilor enumerați în acest articol. În aceeași ordine de idei, putem observa în aceste prime încercări de clasificare o predilecție pentru criterii genetice (culturale, etnice, rasiale), prin ce se deosebesc de clasificările contemporane ale dreptului, care iau în considerație factori cu mult mai complecși.

Bibliografie

1. CLARK, David S. „Classification of Legal Systems”. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 13. Elsevier, 2015. ISBN 978-0-08-097087-5
2. *Congrès international de droit comparé tenu à Paris du 31 juillet au 4 août 1900: procès-verbaux des séances et documents*. Tome premier. Paris: LGDJ, 1905. 1284 p. Disponibil: <https://archive.org/details/congrsinternati00compgoog/page/n467/mode/2up>
3. LUKIANOV, Dmytro. „Legal families approach: consistent patterns and trends”. In: *Evropský politický a právní diskurz*. 2015, Vol, 2 (1), pp. 168-175, ISSN 2336-5439.
4. MOUSOURAKIS, George. *Comparative Law and Legal Traditions*. Springer International Publishing, 2019. ISBN 978-3-030-28280-6
5. PARGENDLER, Mariana. „The Rise and Decline of Legal Families”. In: *American Journal of Comparative Law*. 2012, Vol. 60, nr. 4, pp. 1043-1074, ISSN 0002-919X
6. SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. „Old and New Legal Typologies”. In: *LESIJ - Lex ET Scientia International Journal*. 2014, nr. 2, pp. 48-63. ISSN 1583-039X
7. SPĂTARU-NEGURĂ, Laura-Cristiana. *Dreptul Uniunii Europene – o nouă tipologie juridică*. Hamangiu, 2016, ISBN 978-606-27-0693-7
8. *The Oxford Companion to American Law*. Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-508878-6
9. TSURKAN-SAIFULINA, Yulia V., DUDCHENKO, Valentina V. „Authority of Law System Formation: Applied Analysis of Legal System Unity”. In: *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2018, Vol. 21, Special Issue nr. 1, pp. 1-11. ISSN 1544-0044
10. VARGA, Csaba. *Comparative legal cultures?* Budapest, 2012. ISBN 978-963-277-337-7
11. WIGMORE, John H. „A Map of the World’s Law”. In: *Geographical Review*. 1929, Vol. 19, nr. 1, pp. 114-120, ISSN 0016-7428
12. ЕГОРОВ, А В. „Категория «правовая семья» в структуре теоретико-методологических оснований

сравнительного правоведения”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2012, nr. 13, pp. 99-101. ISSN 2070-1632

13. ЕГОРОВ, А В. „Правовая семья как объект сравнительного правоведения”. In: *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005, nr. 2, pp. 155-161. ISSN 0131-8039

14. ЕГОРОВ, А. В. „Компаративные свойства национальной правовой системы”. In: *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2014, nr. 14, pp. 18-27. ISSN 2070-1632

15. ЛЕВША, О. С. „Проблема классификации правовых систем”. In: *Сборник работ 74-й научной конференции студентов и аспирантов Белорусского государственного университета*, Минск, 15–24 мая 2017 года. Часть II. Минск, 2017, pp. 281-284

16. НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадиевич. „Док-

тринальный обзор классификации правовых систем общества”. In: *Юристъ-правоведъ*. 2010, nr. 1, pp. 61-65. ISSN 1817-7093

17. НЕБРАТЕНКО, Геннадий Геннадьевич. „Эпистемология доктрины правовой системы общества”. In: *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2010, Vol. 1, pp. 44-50. ISSN 2225-501X, p. 48

18. НИЖНИК, Н. С. „Об особенностях изучения правовых систем современности в рамках учебной дисциплины «теория государства и права»”. In: *Актуальные проблемы теории и истории государства и права: труды кафедры теории государства и права Санкт-Петербургского университета МВД России*, Санкт-Петербург, 01–02 февраля 2017 года. Том 1. Санкт-Петербург, 2017, pp. 211-222. ISBN 978-111-913053-6

19. ЦВАЙГЕРТ, К., КЁТЦ, Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*. Том 1. 2000. ISBN 5-7133-1048-5

ПРАВОВАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ В СВЕТЕ ИНТЕГРАЦИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

Д. В. ЛУКЬЯНОВ

Кандидат юридических наук, доцент,
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина
e-mail: lukianov_22@ukr.net

The countdown of the period of formation of the Ukrainian legal system begins with the customary law of Kievan Rus. After gaining independence in 1991, the formation of an independent legal system began, which became one of the manifestations of national and state sovereignty aimed at satisfying the interests of Ukrainian society. The legal policy of modern Ukraine allows us to draw an unambiguous conclusion about its European choice.

Keywords: legal system, Ukraine, Kievan Rus, European Union, European Court of Human Rights.

Введение

Развитие национальной правовой системы Украины неизбежно ставит вопрос о ее принадлежности к одному из основных типов (семей) права. Данный вопрос является достаточно дискуссионным.

Украинская национальная правовая система формировалась в сложных условиях. Это связано как с отсутствием государственной независимости в течение значительного периода истории, так и с геополитическим положением Украины и связанным с этим идеологическим влиянием на украинское общество во многом противоположных по содержанию европейских и восточных концепций. Развитие национальной правовой системы можно условно разделить на два периода: до обретения независимости и после ее провозглашения.

Отсчет периода формирования украинской правовой системы начинается с обычного права Киевской Руси, его дальнейшего развития в период Гетманщины, времен существования Украинской народной республики и Украинской советской социалистической республики. В период пребывания в составе СССР Украина относилась к социалистической правовой семье.

После обретения независимости в 1991 г. Началось формирование самостоятельной правовой системы, что стало одним из проявлений народного и государственного суверенитета, направленным на удовлетворение интересов украинского общества. Акт провозглашения независимости Украины от 24 августа 1991 г. образование самостоятельного украинского государства обосновал, в частности, тем, что продолжена тысячелетняя традиция государственности в Украине.

Проблема отнесения правовых систем постсоциалистических стран к определенной правовой семье является вопросом научной дискуссии. Так, Ю. А. Тихомиров систематизировал различные концепции, дающие оценку статусу постсоветских правовых систем (в том числе Украины), и разделил их на несколько главных направлений.

1. Возвращение всех стран к романо-германской правовой семье. Сторонники этой концепции исходят из того, что исторически отечественная правовая система, начиная с до-революционных времен, принадлежит к романо-германской правовой семье. Ее основные черты формировались под влиянием европейской юридической науки, западной правовой традиции, система права развивалась на основе рецепции

римского права, основным источником права признается нормативно-правовой акт, законодательство кодифицировано. Советский период истории рассматривается как временный отход от романо-германской семьи, а современный – как отход от социалистических черт и возвращение в лоно европейского права.

2. Формирование отдельной славянской (евразийской) правовой семьи. Некоторые ученые обосновывают необходимость признания формирования после распада социалистической семьи на ее базе самостоятельной славянской правовой семьи, к которой относят правовые системы Украины, Беларуси, России и других восточноевропейских государств. Впервые выделить славянскую правовую семью предложил еще в начале XX в. А. Эйсман. Однако из-за отсутствия научно обоснованных критериев она не получила признания среди компаративистов. В современной российской науке активным сторонником этого подхода является В. М. Синюков. Стержневой в этой семье признается правовая система России, которая, по мнению некоторых авторов, имеет самодостаточный и независимый от других правовых семей характер. В частности, ее характеризует специфическое правосознание, обуславливающее то, что приоритет отдается защите преимущественно публичных интересов, а не индивидуальных, позитивистское восприятие права, развитая правовая культура; специфика правоприменения проявляется в широком использовании других социальных норм для регулирования общественных отношений, недоверие и игнорирование государственных юридических структур и др. Поддерживает в целом эту теорию отечественный теоретик Ю. Н. Оборотов, однако предлагает иное ее название – евразийская правовая семья.

3. Формирование на основе социалистической правовой семьи трех отдельных систем, движу-

щихся к различным правовым семьям. В частности, речь идет о том, что прибалтийские страны (Латвия, Литва, Эстония) наиболее решительно избавляются от последствий советского периода и в правовом развитии ориентированы не на другие постсоветские государства, а на североевропейские страны, которые объединены в отдельный скандинавский подтип.

Российская правовая система пытается развиваться отдельным самостоятельным путем, предусматривающим интеграцию отдельных элементов романо-германского права, советской системы и современных правовых институтов. Однако для этой системы характерны в определенной мере изоляционизм и ограниченное использование иностранного правового опыта. Все это позволяет сделать вывод о возможном постепенном формировании на основе правовых систем России и других стран (Беларуси, Казахстана и др.) отдельного евразийского подтипа.

Украина в правовом развитии не ориентирована на опыт названных стран, а ее правовая система все больше приближается к классическому романо-германскому праву.

Анализ современной национальной правовой системы позволяет прийти к выводу, что сейчас нет существенных отличий от континентального права ни по способам создания правовых норм, ни в видах их систематизации, ни в способах и методах правотолкования, ни по направлениям их использования в правоприменительной практике. Существенные изменения претерпевает правопонимание: официально признана идея верховенства права, естественный характер прав человека и их приоритетность перед государством, принципы разделения права на публичное и частное, незыблемости частной собственности, что характерно для европейской правовой традиции.

Одновременно с этой общей закономерностью развития черты, которые приобрела национальная правовая система, как и системы других постсоциалистических восточноевропейских государств, делают возможным их выделение в отдельный подтип, который развивается в рамках романо-германского права.

Этот вывод подтверждается не только общими сравнительно-правовыми исследованиями, но и сравнениями в отдельных отраслях права. Так, Е. А. Харитонов и А. И. Харитонova, анализируя европейские системы частного права, доказывают, что отечественное гражданское право относится к центрально восточноевропейскому частному праву.

Ответ на вопрос, к какой правовой семье принадлежит Украина, зависит также от того, каким правовым путем идет наше общество, от осуществляемой в государстве правовой политики, которая отражается в принятых политико-правовых решениях, законодательстве, задекларированных правовых ценностях, направлениях профессиональной подготовки юристов. Так, С. И. Максимов, оценивая влияние на правосознание прошлых или действующих факторов, отмечает, что в правосознании доминирует не детерминация прошлым (опредмечена деятельностью и отношениями), а детерминация будущим желаемым состоянием, определенной целью.

Правовая политика нашего государства позволяет сделать однозначный вывод о европейском выборе Украины. Украина получила полноправное членство в Совете Европы в 1995 году, приняв на себя обязательства подписать и ратифицировать ряд международно-правовых соглашений и конвенций, а также реформировать в соответствии с европейскими принципами национальную правовую систему. В течение десяти лет Украина выполнила взятые на себя обязательства, в частности ратифицировав Ев-

ропейскую хартию местного самоуправления и Рамочную конвенцию о защите национальных меньшинств, конвенцию о взаимной помощи по уголовным делам. Большое значение для реформирования национальной правовой системы имеет деятельность Европейского суда по правам человека, юрисдикция которого распространяется и на Украину. В соответствии со ст. 17 Закона Украины «О выполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека» от 23 февраля 2006 г. практика Европейского суда признается источником права в Украине.

Одной из стратегических целей Украины является присоединение к Европейскому Союзу. Так, еще 14 июня 1994 г. между Украиной и Европейским Союзом было заключено Соглашение о партнерстве и сотрудничестве, которым были заложены общеполитические и общеправовые основы сближения наших правовых систем. Указом Президента Украины от 11 июня 1998 г. была утверждена Стратегия интеграции Украины в Европейский Союз, основные положения которой раскрыты и детализированы в Программе интеграции Украины в Европейский Союз, утвержденной Указом Президента Украины от 14 сентября 2000 г. В ноябре 2003 г. Верховной Радой Украины принят Закон Украины «Об Общегосударственной программе адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза». Важным этапом также стало включение в Закон Украины «О принципах внутренней и внешней политики» от 1 июля 2010 г. № 2411-VI нормы, согласно которой ставится задача по обеспечению интеграции Украины в европейское политическое, экономическое и правовое пространство с целью получения членства в Европейском Союзе (ч. 2 ст. 11).

Украина и Европейский Союз 30 марта 2012 г. парафировали Соглашение об ассоциации, на-

правленное на укрепление в Украине совместных с ЕС ценностей демократии и верховенства права, модернизации всех сфер жизни государства и их постепенного приведения в соответствие со стандартами Европейского Союза. 13 марта 2014 г. было принято постановление Верховной Рады Украины о подтверждении курса Украины на интеграцию в Европейский Союз и первоочередные меры в этом направлении.

Таким образом, проанализированная в данной статье правовая политика современной Украины, позволяет сделать однозначный вывод о ее европейском выборе.

Библиография

1. Акт провозглашения независимости Украины, от 24 августа 1991 г.
2. Закон Украины «О принципах внутренней и внешней политики», от 1 июля 2010 г.
3. Закон Украины «О выполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека», от 23 февраля 2006 г.
4. Программа интеграции Украины в Европейский Союз, от 14 сентября 2000 г.
5. Соглашение об ассоциации Украины и Европейского Союза, от 30 марта 2012 г.
6. Стратегия интеграции Украины в Европейский Союз, от 11 июня 1998 г.

REZOLUȚIA

Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională „DREPTURILE OMULUI ȘI JUSTIȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE”,

din 10 decembrie 2022

Noi, participanții la Conferința științifico-practică cu participare internațională, organizată cu ocazia celebrării Zilei Internaționale a Drepturilor Omului, de Asociația Obștească „Institutul Justiției Constituționale” în parteneriat cu Uniunea Juriștilor din Moldova, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere” (Republica Moldova), Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (Republica Moldova), Universitatea „Apollonia” (România), Universitatea economico-umanitară internațională „Academicianul Stepan Demianciuk” (Ucraina) și Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată (Republica Moldova),

➔ marcând 32 ani de la ratificarea de către Republica Moldova a Declarației Universale a Drepturilor Omului a ONU (prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 1298 din 08.07.1990),

➔ reamintind principiile proclamate în Carta Națiunilor Unite privind recunoașterea drepturilor egale și inalienabile tuturor membrilor familiei umane ca fundament al libertății, dreptății și păcii în lume,

➔ recunoscând că Declarația Universală a Drepturilor Omului proclamă că orice persoană este îndreptățită să beneficieze de toate drepturile și libertățile prevăzute de aceasta, fără discriminare,

➔ subliniind importanța supremației Constituției și a justiției în respectarea și apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului,

➔ evidențiind că asigurarea exercitării efective a drepturilor și libertăților omului poate fi realizată prin măsuri legislative, administrative, judiciare ori de altă natură, racordate la standardele Declarației Universale, în combinație cu educarea juridică și informarea publicului,

➔ încurajând colaborarea ramurilor puterii de stat, a autorităților publice și societății civile întru promovarea și protejarea efectivă a drepturilor omului,

DECLARĂM URMĂTOARELE:

Tematica comunicărilor prezentate în cadrul lucrărilor conferinței sugerează caracterul comun al preocupărilor noastre asupra sistemului actual de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și evidențiază valorile comune în care cu toții credem și pe care suntem datori să le protejăm și promovăm.

Principalele probleme cu care se confruntă societatea noastră la moment, care diminuează considerabil valoarea drepturilor omului și afectează respectarea lor practică sunt:

➔ nivelul ridicat al nihilismului juridic determinat în principal de nivelul scăzut al culturii juridice a populației și de puterea discreționară exercitată arbitrar de funcționarii publici;

➔ calitatea precară a justiției determinată de neasigurarea și nerespectarea legalității în procesele judiciare, tolerarea erorilor judiciare și ineficiența

mecanismului de tragere la răspundere juridică a judecătorilor;

➔ *lipsa căilor de atac efectiv în cazul pronunțării unei hotărâri de condamnare de către Instanța de Apel;*

➔ *ignorarea principiului securității juridice în procesele judiciare și încălca-rea masivă a dreptului la un proces echitabil, determinate de neprofesionalismul și iresponsabilitatea judecătorilor;*

➔ *lipsa reglementărilor normative a standardului probei în procesul judiciar;*

În vederea soluționării eficiente a problemelor enunțate și asigurării principiului respectării drepturilor omului, venim cu următoarele recomandări:

➔ *consolidarea caracterului suprem al Constituției Republicii Moldova prin promovarea acțiunii directe a normelor sale și implementării lor de către toți subiecții de drept, prin garantarea răspunderii constituționale;*

➔ *consolidarea responsabilității funcționarilor publici și a demnitarilor publici, inclusiv prin eficientizarea răspunderii juridice a acestora;*

➔ *asigurarea continuității reformei justiției prin executarea obiectivelor și măsurilor trasate de autoritățile competente și neadmiterea restartării reformei;*

➔ *consolidarea principiului separării și colaburării puterilor în stat prin reglementare, prevenire și evitarea blocajelor, crizelor instituționale și a imixtiunilor în justiție;*

➔ *dezvoltarea și consolidarea sistemului de drept romano-germanic, bazat nu pe precedent, dar pe Lege;*

➔ *consolidarea calității legislației prin garantarea și implementarea efectivă a principiului securității juridice și a transparenței în activitatea legislativă și normativă a autorităților publice, prin reducerea dinamicii legislației în favoarea stabilității acesteia, prin fortificarea expertizării profesionale*

➔ *derapajele Curții Constituționale exprimate prin asumarea rolului de „legiuitor pozitiv” și statutare în afara ramurilor puterii de stat în calitate de supraputere nelimitată de Lege;*

➔ *nivelul scăzut al culturii juridice a cetățenilor și a funcționarilor publici, de-terminată de lipsa unei politici naționale de educație juridică a populației;*

➔ *insecuritatea Constituției Republicii Moldova determinată de interpretarea extensivă, contradictorie și oportunistă a textului constituțional de către Curtea Constituțională sub influența factorului politic.*

a conținutului actelor normative, prin reducerea impactului victimizant al legislației asupra drepturilor omului;

➔ *îmbunătățirea managementului în administrarea justiției, organizarea proceselor de judecată, asigurarea condițiilor de desfășurare a justiției;*

➔ *consolidarea calității justiției prin suplینirea numărului de judecători și prevenirea tergiversării proceselor judiciare, prin asigurarea profesionalismului și responsabilizarea judecătorilor; eficientizarea răspunderii juridice a acestora, promovarea principiului securității juridice în activitatea judiciară, netolerarea și contracararea erorilor judiciare și eficientizarea căilor de atac în vederea respectării legalității și dreptului la un proces echitabil al justițiabililor;*

➔ *asigurarea imaginii justiției prin evaluarea regulată a judecătorilor de către CSM;*

➔ *asigurarea legislativă a accesului direct al cetățenilor la justiția constituțională, reglementând dreptul de adresare a cetățenilor la CEDO pe caz de încălcare a drepturilor omului, doar după utilizarea cailor de atac la Curtea Constituțională;*

➔ *consolidarea justiției constituționale prin consacrarea constituțională a obligației Curții*

Constituționale de a se conforma în activitatea sa atât Constituției Republicii Moldova, cât și legislației statului, prin perfecționarea și actualizarea legislației justiției constituționale, prin revizuirea hotărârilor Curții Constituționale care au depășit câmpul constituțional și au atentat la securitatea Constituției Republicii Moldova (vezi rezoluția Conferinței științifico-practice internaționale din Chișinău din 05.06.2020), prin stabilirea normativă a limitelor și standardelor obligatorii de interpretare a textului constituțional, prin revizuirea măsurilor de „legiuitor pozitiv” dispuse de Curtea Constituțională, prin eficientizarea răspunderii Curții Constituționale și a judecătorilor constituționali în cazul creării noilor norme de drept, a admiterii conflictelor de interese și/sau participare la acțiuni de uzurpare a puterii de stat;

***În vederea omagierii Constituției Republicii Moldova,
care în anul 2024 va celebra 30 de ani din data adoptării sale, susținem necesitatea:***

➔ declarării anului 2023 „Anul Drepturilor Omului” cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la adoptarea de către ONU a Declarației Universale a Drepturilor Omului;

➔ denumirii scuarului din fața Parlamentului Republicii Moldova „Scuarul Constituției”;

➔ confecționării și instalării în „Scuarul Constituției” a sculpturii „Legea Supremă a Republicii Moldova”;

➔ elaborării și publicării a unui Comentariu al Constituției Republicii Moldova;

➔ organizării și desfășurării unei serii de

➔ realizarea unei colaborări mai strânse și eficiente între reprezentanții societății civile, mediului academic și ai puterii publice în procesul de elaborare a politicilor publice, de creare a legilor și de implementare corectă a acestora în spiritul respectării drepturilor omului.

➔ dezvoltarea culturii juridice la nivelul societății prin elaborarea și aprobarea în comun cu autoritățile publice, mediul academic și societatea civilă a politicii naționale de educație juridică a populației și de asigurare a implementării practice eficiente a acesteia;

➔ dezvoltarea culturii constituționale la nivelul societății și al autorităților publice prin măsuri relevante și oportune.

conferințe științifico-practice republicane (pe domenii concrete) cu implicarea reprezentanților tuturor ramurilor puterii și ai autorităților publice autonome (din categoria cărora face parte Curtea Constituțională-lă), ai mediului academic și ai societății civile în vederea generalizării practicii de respectare și aplicare a Legii Supreme în Republica Moldova și identificarea celor mai efective măsuri de consolidare a supremației Constituției în exercitarea puterii de stat;

➔ constituirii și organizării funcționării „Muzeului Constituției Republicii Moldova”.

**REZOLUȚIA
a fost adoptată
de către participanții la lucrările conferinței
„Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene”,
la 10 decembrie 2022, în Chișinău, Republica Moldova**

MATERIALELE

Conferinței științifico-practice naționale
cu participare internațională

**DREPTURILE OMULUI ȘI JUSTIȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE**

10 decembrie 2022

Chișinău, Republica Moldova

Formatul 60x80 $\frac{1}{12}$.
Coli de tipar 26,0. Coli editoriale 23,5.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009

